

U N I V E R Z I T A K A R L O V A V P R A Z E

Filosofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Seminář romistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Zdařilová

Analýza životopisných rozhovorů s romskými pamětníky nacistické perzekuce
na pozadí odškodňovacích procesů v České republice.

*Analysis of biographical interviews with Roma survivors of Nazi persecution
against the backdrop of compensation processes in CZ.*

Praha 2010

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Jan Červenka, Ph.D.**

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji

Heleně Sadílkové

za podnětné připomínky

a

Františce Dvorské

za pomoc při získávání narativů.

Stejně tak jako děkuji:

Petru Rubákovi a Zdeňce Kovaříkové

a v neposlední řadě

i všem **informátorům**

za ochotu, s jakou mi poskytovali informace.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 30.7.2010

Anotace

Analýza životopisných rozhovorů s romskými pamětníky nacistické perzekuce se zaměřuje na faktory, které mohou ovlivňovat vyprávěný životní příběh. Od samotného zapamatování si vzpomínek, přes jejich nové kontextualizování během života, vypravěčskou tradici informátorova zázemí, až po finální naraci a okolnosti s ní spojené. Tematickým rámcem analýzy jsou proběhnuvší kompenzační programy v ČR. Text upozorňuje na různé nahlížení minulosti při podávání žádostí o „odškodnění“ na jedné straně úřady a na straně druhé pamětníky. Text přináší několik poznámek k vzájemnému nepochopení odlišných úhlů pohledu na minulost – úředníka/ historika a očitého svědka.

Anotation

This paper deals with an analysis of biographical interviews with Roma survivors of Nazi persecution. The emphasis is put on different elements that may affect narrated life histories. It views memories from the initial remembering to their new contextualization throughout the life; it draws the attention to the narrative tradition of respondent's background as well as the final narration and its specific circumstances. The analysis is framed with the Czech compensation programs for victims of war injustice. The text points out to different perspectives of history adopted by state authorities on one side and those applying on "compensation" on the other. The paper also discusses mutual misunderstanding of different perspectives of the past, of an administrator/ historian and of an eye-witness.

Obsah

Poděkování	2
Prohlášení	3
Anotace / Anotation	4
Obsah	5
Použité zkratky	7
1. Úvod	9
1.1 Kompenzační programy v ČR	11
2. Poznámky k metodice	14
2.1 Orální historie	14
2.1.1 Dosavadní práce romistiky s narativy	15
2.1.2 Nahlížení narativů romisty	17
2.1.3 Terminologie	18
2.2 Metodický postup	20
2.2.1 Výběr informátorů	20
2.2.2 Poznámky k nahrávacím situacím	20
2.2.3 Jazyk rozhovorů	22
3. Informátoři	23
3.1 Verona K.	24
3.1.1 Shrnutí autobiografie	24
3.1.2 Kontakt a procesy odškodnění	24
3.1.3 Kontext nahrávacích situací	24
3.2 Emilie T.	25
3.2.1 Shrnutí autobiografie	25
3.2.2 Kontakt a procesy odškodnění	26
3.2.3 Kontext nahrávacích situací	26
3.3 Anna B.	27
3.3.1 Shrnutí autobiografie	27
3.3.2 Kontakt a procesy odškodnění	28
3.3.3 Kontext nahrávacích situací	28
3.4 Michal F.	29
3.4.1 Shrnutí autobiografie	29

3.4.2 Kontakt a procesy odškodnění	30
3.4.3 Kontext nahrávacích situací	30
3.5 Margita G.	31
3.5.1 Shrnutí autobiografie	31
3.5.2 Kontakt a procesy odškodnění	32
3.5.3 Kontext nahrávacích situací	32
4. Analýza životních příběhů	34
4.1 Struktura životních příběhů	34
4.1.1 Stimul vyprávění životních příběhů	35
4.1.2 Akcentace jednotlivých životních období	35
4.2 Období II. světové války v životních příbězích informátorů	41
4.2.1 Periodizace války	42
4.2.2 Struktura válečné části životních příběhů	43
4.2.3 Vypravěčská perspektiva	51
4.3 Poválečná část životních příběhů	52
4.4 Vypravěčská tradice	59
4.4.1 Vliv orální tradice na formu	62
4.4.2. Fixované epizodické vzpomínky	64
5. Paměť jako důkaz	70
6. Závěr	75
 Prameny	 78
Literatura	79
Seznam příloh	81
Ediční poznámka k formátu přepisů	82

Použité zkratky

ČNFB	Česko-německý fond budoucnosti
ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
MO ČR	Ministerstvo obrany České republiky
POB	Připomínka, odpovědnost, budoucnost

Pamatujeme si především dobro, které jsme činili, a zlo, které jsme trpěli.

Tzvetan Todorov

1. Úvod

Téma diplomové práce vyplynulo z mého několikaletého zájmu o procesy odškodňování romských obětí nacistické perzekuce, kteří žijí v České republice. V roce 2007 jsem obhájila bakalářskou práci¹ věnující se souhrnně všem programům, v jejichž rámci mohli Romové v České republice žádat finanční nebo hmotnou kompenzaci za válečné újmy. Text vycházel především z archivních materiálů jednotlivých institucí a z rozhovorů se zprostředkovateli odškodnění. Během psaní jsem začala objevovat i jinou perspektivu, kterou lze programy odškodňování nahlížet, perspektivu samotných žadatelů. Pro rámec bakalářské práce jsem ji již nemohla využít, avšak postupně jsem se utvrzovala v přesvědčení, že je vlastně mnohem podstatnější. Faktický (alespoň domněle) popis událostí je jistě při studiu minulosti stěžejní výchozí bázi, ale teprve individuální příběh člověka, jemuž předmětné události vstoupily do života, dává těmto zcela jiný rozměr.

V této souvislosti jsem přivítala, když jsem v roce 2009 dostala nabídku zpracovat případovou studii o dopadu odškodnění německou nadací Připomínka, odpovědnost, budoucnost² (dále v textu jen POB) na Romy v České republice. Studie měla vycházet výhradně z rozhovorů se žadateli o finanční kompenzaci u německé nadace (resp. její partnerské organizace v ČR – Česko-německého fondu budoucnosti, dále v textu jen ČNFB).

Seznamy žadatelů jsem ovšem neměla k dispozici a při vyhledávání informátorů jsem byla odkázána na své dřívější kontakty a především na tzv. metodu *snowball*,³ kdy mi každý konzultant⁴ doporučoval další potenciální informátory. Ty jsem si pro začátek definovala jako osoby, které se narodily do roku 1945 a jsou/ byly svým okolím považovány za Romy, čili se dalo předpokládat, že jim byla nacisty způsobena újma, za níž by mohly žádat odškodnění. V období od listopadu 2009 až do dubna 2010, kdy jsem začala cíleně pracovat na tématu diplomové práce, se mi podařilo vyhledat 56 žijících osob splňujících stanovené podmínky a ochotných se mnou hovořit. Z této skupiny bylo pouze sedm žadatelů (mimochodem

¹ ZDAŘILOVÁ, Eva. 2007. Proces odškodňování obětí romského holocaustu v České republice. Praha: FF UK.

² *Erinnerung, Verantwortung, Zukunft*. K působení nadace v ČR více v kapitole 1.1 Kompenzační programy v ČR na s. 11.

³ Metoda 'sněhové koule' tak bývá označována v anglosaské literatuře, na základě nepravděpodobnostních výběrů se snaží dosáhnout reprezentativního vzorku. Jedná se o využití sociálních sítí při náboru informátorů. Metoda spočívá v tom, že výzkumník identifikuje několik představitelů cílové skupiny, kteří jsou po ukončení rozhovoru požádáni, zda by neposkytli kontakty na další osoby odpovídající stanoveným kritériím. Tento způsob je běžný pro šetření malých nebo nepříliš dostupných populací. Získá se tak korpus kontaktů, z nichž pak sociologové nahodným výběrem zvolí cílové respondenty pro své šetření tak, aby vzorek vykazoval jistou reprezentativnost. Více např. Hartnoll (2003). Pro tento text jsem s náhodným výběrem nepracovala, reprezentativnost nebyla prioritou. K výběru informátorů viz dále v kapitole 2.2.1 Výběr informátorů na s. 20.

⁴ K užívané terminologii více v kapitole 2.1.3 Terminologie na s. 18.

úspěšnými) u ČNFB a všichni ostatní z různých důvodů nárokovali odškodnění až u českého státu formou jednorázového finančního příspěvku od České správy sociálního zabezpečení (dále v textu jen ČSSZ). Ze skupiny žadatelů u ČSSZ nikdo na jednorázový příspěvek nedosáhl.⁵

Rozhodla jsem se skupinu žadatelů u ČSSZ neignorovat a využít získané kontakty pro mou diplomovou práci. Zároveň jsem některým osobám začala pomáhat na jednorázový finanční příspěvek podle zákona 261/2001 Sb. dosáhnout.⁶ Během vyřizování žádostí o obnovení řízení jsem narazila na straně úřadů na znevažování válečných osudů Romů, se kterým se s největší pravděpodobností setkávali i sami žadatelé při prvním uplatňování svých nároků. Tak např. zaměstnankyně infocentra ČSSZ na Praze 5 při zjišťování formalit spojených s podáním žádosti o obnovení řízení vypověděla: „*Ale my stejně 90% těch žádostí zase zamítneme. My si ty jejich výpovědi na Slovensku ověřujeme a to se nedá nic dělat, když tam v těch vesnicích žádná válka nebyla.*“ Její kolegyně dodala: „*Co oni si můžou pamatovat, když byli tenkrát malý děti.*“ A nevyzván se k situaci vyjádřil i jeden z návštěvníků infocentra: „*Pořád by jenom brali a brali.*“⁷ Všechny tři výpovědi zrcadlí názor části majoritní společnosti⁸ na oprávněnost nároku romských žadatelů o odškodnění – konkrétně těch, kteří období druhé světové války prožili na východním Slovensku.⁹ Je zpochybňována samotná jejich perzekuce, protože o ní nejsou dostatečné záznamy v archivech, není přítomna ve veřejném diskursu a především byla dlouhou dobu opomíjena historiky. Vzpomínky žadatelů jsou znevažovány pro časový odstup od událostí a nízký věk žadatelů v předmětné době, kdy paradoxně obojí ale není zohledněno při procesu posuzování oprávněnosti žádostí. A navíc je vše podkresleno předsudečným názorem, že Romové žijí na úkor společnosti.

Scéna dle mého, ilustruje střet zájmů, kdy na jedné straně stojí státní aparát, jenž se vypořádává s nároky osob, s nimiž nepočítal, a na druhé straně stojí skupina obyvatel, která byla informována, že má nějaké nároky a může tyto uplatnit.¹⁰ V centru pozornosti stojí minulost, kterou úředníci nahlíží kriticky (mocensky) za pomoci písemných pramenů a snaží

⁵ Obšírněji se zde o vyhledávání informátorů pro studii POB rozepisují proto, že je tato fáze relevantní i pro výsledný výběr informátorů pro tento text, a zároveň se domnívám, že ilustruje i celkový průběh a úspěšnost obou odškodňovacích programů v ČR.

⁶ Na základě rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 6. března 2008 (3 Ads 122/2007-53) byla zpochybněna rozhodovací praxe ČSSZ při posuzování žádostí o předmětnou jednorázovou finanční částku. ČSSZ se zavázala znovu se zabývat těmi žádostmi, ke kterým obdržel žádost o obnovení řízení.

⁷ Rozhovor v infocentru ČSSZ ze dne 14.7.2010. Písemný záznam v archivu autorky.

⁸ Minimálně její části informované o proběhnutých odškodňovacích programech. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že všeobecné povědomí o těchto ve společnosti téměř není přítomno.

⁹ Lze se setkat i se znevažováním prožitého utrpení v táborech na území Protektorátu Čechy a Morava – Hodonína u Kunštátu a Letů u Písku, avšak v těchto případech se domnívám, že jde spíše o marginální postoj.

¹⁰ Více k odškodňovacím programům v kapitole Anabáze odškodňovacích programů. Zde jen poznámka, že většina Romů, kteří nárok na jednu z forem odškodnění uplatnili, se o možnosti žádat dozvěděli od zprostředkovatelů odškodnění jednotlivých programů, nikoli vlastní iniciativou.

se dopátrat pravdivosti ve smyslu „jak to tenkrát bylo“. Pro druhou stranu je tato minulost zažitou minulostí a žadatelé mohou nabídnout jen svoji výpověď coby důkazní prostředek.

Navíc se celý střet neodehrává ve vzduchoprázdnu, ale ve společnosti, která disponuje i něčím, co je nazýváno kolektivní pamětí. Ta není neměnná, naopak se s každou generací posouvá a je vázána na své nositele – konkrétní kolektivy utvářené společnými zkušenostmi a tradicí. Ač jsou romští žadatelé a zaměstnanci ČSSZ potažmo Ministerstva obrany ČR (dále v textu jen MO ČR) součástí jedné společnosti, není tato homogenní. Z hlediska generace, kultury, sociálního zázemí ba i geografického původu jsou součástí odlišných kolektivů a je více než zřejmé, že se jejich kolektivní paměť nepřekrývá.

Výše popsany střet jsem zvolila jako východisko své diplomové práce. Na pozadí praxe ČSSZ a MO ČR při posuzování žádostí o jednorázový finanční příspěvek jako kompenzaci za válečné újmy (potažmo o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb.) se pokusím o analýzu životních příběhů osob, které se v procesech žádání mohli odvolat jen na své vzpomínky.

Následující text neaspiruje na prokázání pravdivosti válečných vzpomínek jednotlivých informátorů. Ani se zde nebudu zabývat konkrétním postupem informátorů při podávání žádosti u ČSSZ a MO ČR, korespondencí s těmito státními institucemi a jejich výsledným ořešem. V centru mého zájmu budou mně sdělené životní příběhy a okolnosti, které mohly ovlivnit jejich podobu. Vedle bezprostředních vlivů na výpovědní situaci (od osoby tazatele, konkrétních podnětů k vyprávění až po přítomnost jiných osob apod.) se pokusím poznamenat i něco málo k samotnému vzniku a verbalizaci biografických vzpomínek, např. jaké limity má lidská paměť, nebo jak se na vyprávěném životním příběhu projevuje orální tradice společnosti, z níž člověk pochází. Závěrem se pokusím o několik poznámek k situaci, kdy zaměstnanci ČSSZ a MO ČR očekávali od výpovědi žadatelů určitý charakter a strukturu informací, ale jejich očekávání se nenaplnila.

1.1 Kompenzační programy v ČR

Tematickým pozadím rozhovorů s informátory a také podnětem pro tento text byly/ jsou odškodňovací programy zaměřené na oběti nacistického bezpráví z řad Romů. Respektive termín odškodnění se vžil u veřejnosti a je užíván i médií, programy samotné však hovoří o gestu solidarity nebo o humanitární či sociální pomoci. Pro potřeby tohoto textu budu užívat taktéž termín odškodnění, se kterým jako jediným operují i informátoři.

Širšího okruhu romských pamětníků války se dotkly programy tři. Jako první v roce 1998 začal v ČR působit Švýcarský fond s finančním vkladem švýcarských bank, který zamýšlel jednorázovou finanční částkou podpořit „*potřebné osoby, které byly z důvodu rasy, náboženství, politického přesvědčení nebo z jiných důvodů pronásledovány, nebo se staly jinak oběťmi holocaustu/ šoa, stejně tak jako potomky obětí.*“¹¹ Nejdříve mohly žádat osoby, které se narodily před 31. prosincem 1944, prožily válku na území Československa a doložily svou sociální potřebnost. Fond byl zaskočen, kolik žadatelů v ČR tyto podmínky splňuje, a tak po přijetí žádostí zúžil definici příjemců na osoby, které prošly koncentračními tábory. Z přibližně 3000 žadatelů příspěvek nakonec v ČR dostalo jen 221 (Zdařilová, 2007: s. 35).

Zcela logicky se žadatelé cítili být podvedeni, ač často nevěděli přesně kým, byli zklamaní a k dalšímu programu přistupovali velice skepticky. Tím byla německá nadace Připomínka, odpovědnost, budoucnost¹² zřízená v roce 2000 vládou Spolkové republiky Německo s finančním vkladem německého průmyslu. Žádosti pro nadaci v ČR vyřizoval ČNFB coby partnerská organizace a za vydatného přispění Jakuba Steinera a dalších sociálních pracovníků, zaměstnanců ČNFB a romistů byly do tohoto programu zahrnuty i kategorie v otevírací doložce „Ukrývání se před rasovou perzekucí“ a „Omezení osobní svobody“ – tedy kategorie definované tak, aby se do nich „vešli“ Romové perzekuovaní nacisty ve Slovenském státě. Zpráva o korektním přístupu ČNFB se rozšířila až s prvními vyplacenými příspěvky. Kancelář ČNFB tak zaznamenala nárůst žádostí těsně před uzavěrkou 31. prosince 2001 a (bohužel) i po ní. Přesný počet romských žadatelů u nadace POB nelze určit, ani tedy procento úspěšnosti, odhad je kolem 2000 (Zdařilová, 2007: s. 49). Vysoký odhad počtu romských žadatelů a zjevný podíl „odškodněných“ osob, které byly vystaveny i jiným formám nacistické perzekuce než táborové koncentraci, lze přičíst jednak vstřícnosti nadace k důkazní nouzi žadatelů, kdy bylo jako důkaz připuštěno osobní líčení událostí samotným žadatelem, a také nasazení brigádníků organizace Člověk v tísni, kteří žadatele objížděli a jejich líčení zaznamenávali.

Žadatelé, kteří ČNFB kontaktovali až v průběhu roku 2002, obdrželi dopis, na jaké jiné organizace se mohou se svými nároky obrátit. I za podstatného přispění předsedy Výboru pro odškodnění romského holocaustu Čenka Růžičky se tak začali pamětníci hromadně obracet na ČSSZ, která podle zákona č. 261/2001 Sb. vyplácela jednorázovou peněžní částku 60 000,-Kč „*účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných do vojenských pracovních táborů*“¹³ a to

¹¹ *Schlussbericht Schweizer Fonds zugunsten bedürftiger Opfer von Holocaust/Shoa.* s. 27.

¹² *Erinerung, Verantwortung, Zukunft.*

¹³ http://www.army.cz/mo/dotacehroby/261_2001%20Sb.txt

po dobu ne kratší než tři měsíce.¹⁴ Zákon nabyl účinnosti 26. července 2001 a ČSSZ přijímala žádosti do konce roku 2002. Podmínkou pro kladné vyhodnocení žádosti bylo osvědčení podle zákona 255/1946 Sb. O příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození, o které bylo nutné požádat na MO ČR. Před rokem 2001 získala osvědčení jen hrstka českých a moravských Romů, kteří mohli prokázat svoji internaci v Letech u Písku nebo v Hodoníně u Kunštátu. V roce 2001 přistoupilo MO ČR na základě analýzy k přehodnocení dosavadní praxe udílení osvědčení a přislíbilo osvědčení vydávat i osobám, které byly z rasových důvodů omezovány na osobní svobodě. Ovšem důkazní břemeno nesl čistě žadatel, který musel vyplnit celou řadu konkrétních údajů a doložit např. dvě svědecké výpovědi.¹⁵ Z přibližně 6600 žádostí, které MO ČR obdrželo v letech 2001 až 2003 především z řad Romů, jich bylo kladně vyhodnoceno cca. 100 (Zdařilová, 2007: s. 62), což zrcadlí i počet a úspěšnost žadatelů u ČSSZ, kdy díky neudělení osvědčení byly žádosti o jednorázový finanční příspěvek ČSSZ zamítány.

¹⁴ Účastníci národního boje za vznik a osvobození Československa, kteří byli vystaveni některé z předmětných újem po dobu kratší než tři měsíce, byli pak ošetřeni zákonem 357/2005 Sb., podle něhož jim ČSSZ mohla být přiznána částka 30 000,-Kč, nebo si mohli zažádat o příspěvek k starobnímu důchodu. K tomuto zákonu se větší informační kampaň a následně vlna romských žadatelů nekonala, ale uvádím jej zde, protože je relevantní pro příběh informátora Michala F.

¹⁵ Zajištění svědeckých výpovědí bylo pro mnohé velice komplikované. Znamenalo to často vypravit se po mnoha letech do rodných vsí na Slovensko a hledat dosud žijící sousedy, kteří válečné události pamatují. Cesty byly pro žadatele náročné nejen z finančního hlediska, ale také pro jejich vysoký věk.

2. Poznámky k metodice

2.1 Orální historie

Práci s narativy informátorů se věnuje v českém prostoru poměrně nová výzkumná metoda nebo možná celý obor společenských věd definovaný metodou – tzv. orální historie.¹⁶ Její definici se pokusil zformulovat její český propagátor Miroslav Vaněk: „*Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*“ (Vaněk, Mücke, Pelikánová, 2007: s. 11)

Orální historie se i dnes, třicet let po publikování stěžejních děl (viz např. Thompson, poznámka č. 15) musí obhajovat před konzervativními historiky, kteří se obávají znevážení písemných pramenů a jejich nahrazení orálními. Nejčastěji je kritika směřována na charakter pramene, se kterým orální historie pracuje - na paměť a na faktory, jež mohou svědeckou výpověď ovlivnit. Obšírněji se vývojem a obhajobou orální historie zabývá Miroslav Vaněk (Vaněk, 2004), který upozorňuje mimo jiné na texty Ronalda J. Greleho, v nichž nejen skeptické postoje vůči orální historii vyvrací, ale zároveň se věnuje úskalím neseriozní práce s narativy (ať už při jejich získávání, či následném zpracování).

Vedle Greleho¹⁷, Thompsona¹⁸ a mnohých dalších se využitím orálních i písemných pramenů zabývá i Alessandro Portelli,¹⁹ kterému se podařilo pochybnosti o lidské paměti obrátit ve prospěch metody samotné. Však právě v tom, že si lidé nepamatují věci správně a během času je dokáží i různě interpretovat, spatřuje hodnotu jejich výpovědí. Zdůrazňuje, že i orální historik by měl konzultovat archivy, ale vedle toho zmiňuje i přeceňování písemných pramenů: „*Většina psaných dokumentů z archivů jsou vlastně přepisy ústních výpovědí, s nimiž nemáme žádnou zpětnou vazbu, nebo jsou to zápisy ze soudů, sjezdů a schůzí, a to jsou falzifikace toho, co bylo řečeno, takže je otázka, zda jsou opravdu spolehlivé, ale alespoň jsou přesnější v datování.*“ (Vaněk, 2008: s. 86)

¹⁶ Historici s výpověďmi svědků pracují odpradáva, od 19. století jen sílila snaha definovat a pojmenovat práci s narativy jako výzkumnou metodu. (Vaněk, 2004: s. 18-26)

¹⁷ Např. GRELE, J. Roland. 1975. *Envelopes of Sound: Six Practitioners Discuss the Method, Theory and Practice of Oral History Testimony*. Chicago: Precedent Publishing.

¹⁸ Např. THOMPSON, Paul. 1978. *The Voice of the Past: Oral History*. New York: Oxford University Press.

¹⁹ Např. PORTELLI, Alessandro. 1998. What makes Oral History different. In Perks R., Thompson P. (eds.) *The Oral History Reader*. London/ NY: Routledge.

Konkrétních metodických postupů, jak může orální historik při získávání narativů postupovat, je více. Podrobněji se jim ve svých publikacích věnuje Vaněk. Za inspirativní pro práci s romskými informátory považují především tzv. německou třífázovou metodu, kdy je nejdříve stimulem vyzván informátor k nepřerušovanému vyprávění v předem domluvených tematických okruzích. Narátor se tak orientuje dle vlastního uvážení, které informace považuje za důležité sdělit, nebo u kterých očekává, že je tazatel chce slyšet. Následují pak dvě dotazovací fáze, kdy v rámci první se tazatel snaží vyhnout konfrontačním dotazům a směřuje k doplnění získaných informací, a až v závěrečné fázi jsou pak kladeny konfrontační otázky mající za cíl vyřešit např. některá sporná nebo protiřečící si vyjádření informátora.²⁰

2.1.1 Dosavadní práce romistiky s narativy

Jak vyplývá z knihy s rozhovory se zakladateli a protagonisty orální historie (Vaněk, 2008), většina z nich pro sebe orální historii objevila až pod tlakem okolností, kdy potřebovali psát o událostech nebo o komunitách, které byly z elitami kontrolované psané paměti vytlačeny a jako jediný zdroj informací jim k dispozici byli pamětníci oněch událostí a členové komunit. Obdobně pro sebe orální historii objevila i česká romistika v čele se zakladatelkou Milenou Hübschmannovou.

Archivní materiály vztahující se k Romům v České a Slovenské republice byly minimálně do pádu komunismu 1989 především úřední povahy a nabízely historikům jen omezený pohled z decizní sféry. Přirozeně se tak zájem badatelů začal obracet na romské pamětníky. Průkopnicí ve sběru narativů byla právě Milena Hübschmannová, která už od 50. let minulého století jezdila s nahrávacím přístrojem zaznamenávat jazyk a tradice Romů a pořídila i první záznamy výpovědí slovenských Romů o jejich osudech za druhé světové války. Jak sama přiznává (Hübschmannová, 2005: s. 61), vznikaly mimoděk coby součást etnografických nahrávek. Až od poloviny 70. let nahrávala paměti cíleně a od 90. let dokonce korpus narativů rozšiřovala za účasti studentů čerstvě založeného semináře romistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vznikl tak první rozsáhlý a souvislý soubor vzpomínek Romů na válku „Po Židoch Cigáni – Svědectví Romů ze Slovenska 1939-1945“,²¹ který je průlomový i tím, že narativy byly zaznamenány v mateřském jazyce pamětníků – v romštině.²²

²⁰ Vaněk, 2004: s. 86; Alexander von Plato: rozhovor z 26.8.2010, Frankfurt.

²¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2005. *Po Židoch Cigáni – Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945*. I. díl. Praha: Triáda. ISBN 80-86138-14-3.

²² K roli jazyka při zaznamenávání narativů dále viz. kapitola 2.2.3 Jazyk rozhovorů na s. 22

Druhý obsáhlý soubor orálních výpovědí Romů o válce vznikl v souvislosti s již zmíněným odškodňovacím programem POB, kdy o.p.s. Člověk v tísní v letech 2001 a 2002 asistovala romským žadatelům u podávání žádostí u ČNFB pod hlavičkou vlastního projektu „Pomoc romským žadatelům o odškodnění nacistického bezpráví za 2. světové války“. Skupina tazatelů vyhledávala osoby, které o asistenci projevily zájem, a zaznamenávala jejich vzpomínky na nacistickou perzekuci. Z přibližně 1600 navštívených pamětníků byla u přibližně jedné třetiny výpověď nahrána, z praktických důvodů se pak od nahrávání přistoupilo k písemnému záznamu. (Kramářová, 2003: s. 10) Vzhledem k tomu, že nahrávky byly pořízeny čistě za účelem podání žádosti u POB a nárotoři k dalšímu užití nahrávek nedali souhlas, není archiv nahrávek zatím k dispozici ani pro badatelské účely.

Koordinátoři projektu si však byli jedinečnosti nasbíraného materiálu vědomi, a tak zveřejnili alespoň některé výpovědi, ke kterým se jim podařilo souhlas se zveřejněním získat, v titulu „(Ne)bolí. Vzpomínky Romů na válku a život po válce“.²³ Do korpusu výpovědí nechává také nahlédnout diplomová práce Jany Kramářové „Období 2. světové války na Slovensku ve vzpomínkách romských pamětníků“²⁴

Zatímco Hübschmannová a částečně i Kramářová u publikovaných výpovědí uvádějí alespoň povšechně i informace k okolnostem získání výpovědí a k případným jejich redakčním úpravám apod., u dalších autorů, kteří s výpověďmi pamětníků pracují, se již bližší informace k pozadí rozhovorů čtenář nedozví a vzpomínky jsou využity jen jako ilustrace k informacím získaným z jiných badatelských pramenů.

Jedná se především o historika Ctibora Nečase, který se dějinám Romů a především období nacistického pronásledování věnuje kontinuálně. Přestože jeho publikace vychází stěžejně z výzkumu dostupných archivních materiálů,²⁵ doplňuje tyto o citace nahrávek z archivu Hübschmannové. V letech 1972-1989 pak zaznamenal memoráty Romů, kteří válku zažili na území Protektorátu Čechy a Morava a vydal je pod názvem „Nemůžeme zapomenout – Našti bisteras“.²⁶

²³ KRAMÁŘOVÁ, Jana a kol. 2005. *(Ne)bolí. Vzpomínky Romů na válku a život po válce*. Praha: Člověk v tísní. ISBN 80-86961-04-4.

²⁴ KRAMÁŘOVÁ, Jana. 2005. *Období 2. světové války na Slovensku ve vzpomínkách romských pamětníků*. Praha: FF UK. Nepublikovaná diplomová práce.

²⁵ Seznam archivů a některých pramenů, se kterými pracuje, jmenuje např. Kramářová, 2003: s. 4-5

²⁶ Tyto publikoval např. v titulu: NEČAS, Ctibor. 1994. *Nemůžeme zapomenout – Našti bisteras*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-7067-354-0.

Citacemi z narativů pamětníků doplňuje i Vlasta Kladivová svoji monografii k cikánskému táboru v Osvětimi „Konečná stanice Auschwitz-Birkenau“²⁷ a výpovědi přeživších z tábora v Letech u Písku zveřejnil i Paul Polansky.²⁸ Vedle zmíněných publikací pak s romskými informátory pro své absolventské práce nahrávali i studenti romistiky, kteří již nezůstali jen u válečného období.²⁹ Řada memorátů byla publikována i časopisecky v *Romano lil nevo*³⁰ a v *Romano džaniben*.³¹

2.1.2 Nahlížení narativů romisty

Možného využití narativů romských pamětníků, jejich fakticitní spolehlivosti a faktorů, které je ovlivňují, si všímá Hübschmannová. (2005: s. 63-69; 1995: s. 71) Vyzdvihuje jejich nenahraditelný přínos, kdy doplňují archivní materiály, objasňují a dodávají tak minulosti plastický obraz. Poznamenává, že samozřejmě přesnost a spolehlivost výpovědi narátora ovlivňuje „*síla paměti, schopnost vyjádřit se jasně a srozumitelně, případně s empatickým ohledem na tazatele, který sdělované zážitky nespolutrojoval, a proto se v nich nevyzná, dále větší či menší obecná sdílnost, míra orientace v historickém dění, míra fantaskního vidění světa a podobně*“. (Hübschmannová, 2005: s. 68) Z kapitoly věnující se redakci rozhovorů pro titul „Po Židech Cigáni...“ (Tamtéž) se čtenář dozví i mnohé o různorodosti nahrávacích situací a jak tyto okolnosti získaný narativ ovlivnily. Ve svých poznámkách však Hübschmannová zůstává jen u obsahové stránky výpovědí.

²⁷ KLADIVOVÁ, Vlasta. 1994. *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau*. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc. ISBN 80-7067-393-1.

²⁸ V České republice vyšel překlad knihy Paula Polanskyho „Tíživé mlčení. Svědectví těch, kteří přežili Lety“. Sporný je jistě způsob zaznamenání výpovědi pamětníků, kdy tyto autor zaznamenával za pomoci tlumočnicka přímo v domácnosti informátorů na laptop. (Polansky, 1998: s. 18)

²⁹ Bakalářská práce: ŠEBOVÁ, Barbora. 2006: *Migrace slovenských Romů do českých zemí po roce 1945* (případová studie - usídlování Romů v Rokycanech mezi lety 1945 – 1952); Diplomové práce: ALINČOVÁ, Milena. 1996: *Tradiční romská rodina očima Romů*; CICHÝ, Marcel. 2003: *Historie rodu Cichých a Banomových*; KRAMÁŘOVÁ, Jana. 2003: *Období 2. světové války na Slovensku ve vzpomínkách romských pamětníků*; KRČÍK, Jakub. 2002: *Romské politické hnutí v České republice v letech 1989 – 1992*; SYSLOVÁ, Hana. 1996: *Rodové historie*; ŠEBOVÁ, Barbora. 2009: „Škola míru“ v Květušíně 1950-1954 (a její pokračování na Dobré Vodě u Prachatic) - Kritická reflexe v historickém kontextu 50. Let a další.

³⁰ HÜBSCHMANNOVÁ a kol. 1993. Osudy slovenských Romů v 2. světové válce. Svědectví pamětníků. In *Romano nevo lil*. 1993.

³¹ Já som k tomu padol jak slepý po lopate... Rozhovor s pamětníkem Antonem Šandorem. *jevend 2008*; HORVÁTHOVÁ, Jana: Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí). *jevend 2005*; HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: Rozhovor s paní Alžbětou Demeterovou o jejích zážitcích z tábora v Dubnici nad Váhom. *ňilaj 2004*; HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: Antonín Holomek: O mém životě kdybych měl mluvit, tak by to byl román. *ňilaj 2005*; HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: Emilie Machálová: Elinka vypráví. *ňilaj 2005*; STOJKA, Ceija: Žijeme ve skrytu. Vyprávění rakouské Romky. *ňilaj 2009*. ŠEBKOVÁ H., WAGNER P.: Odova na has Rom havo na džanlas paramisli lachi. *ňilaj 2005*; WAGNER, Peter: Interview mit Maria „Märza“ Winter. *jevend 2005*; ZDAŘILOVÁ, Eva: Příběh pana Petera Baláže. *jevend 2007* a další.

Dosud nejdetailněji analyzuje výpovědi romských pamětníků války Helena Sadílková ve své diplomové práci „*War Testimonies by Slovak Roma – A Close Analysis*“.³² Všímá si především mechanismů, za jejichž pomoci se vzpomínky na nacistickou perzekuci uchovávají i bez politického zázemí národního státu. Zaměřuje se na okolnosti, které uchovávání vzpomínek podporují, a zdůrazňuje v tomto směru především orální tradici v rodinách narátorů, která má mimo jiné např. i korektivní funkci. „...*situace, v nichž se ukazuje relativní materiální blahobyt mladší generace a (staršími) vnímaný nedostatek skromnosti a pokory, vyvolávají ze strany přeživších téměř stereotypní reakci, která zahrnuje připomínání chudoby a obzvláště zdůraznění nedostatku jídla během války, čímž musela válečná generace projít.*“³³ (Sadílková, 2003: s. 69)

Poznatky obou autorek bych ráda rozšířila v několika směrech. Na životní příběhy informátorů nahlížím jako na celek, kdy v rámci celoživotního vyprávění mě zajímají i tematické okruhy, kterým se informátoři věnují mimo válečné období. Vzhledem k souvislosti s procesem žádání o odškodnění leží však fokus i mé práce na životní etapě informátorů poznamenané válkou a vedle její akcentace v rámci životního příběhu se zajímám o způsob, jakým o této době hovoří, a o faktory, které výpovědi ovlivňují. Znalost okolností nahrávacích situací mi navíc umožňuje narativy analyzovat i z pohledu bezprostředních vlivů během samotné narace. Zároveň doufám, že text přinese i postřehy k aplikaci metody orální historie u několika informátorů, které budou podnětné pro další práci orálních historiků s romskými pamětníky.

2.1.3 Terminologie

V užívané terminologii pro tento text se částečně odchýlím od pojmosloví, které navrhuje pro český jazyk Miroslav Vaněk (2004: s. 54). Za nejideálnější označení osoby poskytující svůj životní příběh a informace k událostem minulým spolu s vlastními interpretacemi považuji německé *Interviewpartner* – partner rozhovoru. Na tomto označení si cením především zrovnoprávnění osoby výzkumníka a informátora, kdy je podle mého v českém prostředí (např. právě ve vztahu k Romům) často hierarchizace výzkumník – zkoumaný při jejich vzájemném kontaktu přítomná v míře poškozující oboustranný kontakt a výzkum jako

³² SADÍLKOVÁ, Helena. 2003. *War Testimonies by Slovak Roma – A Close Analysis*. Budapest: Central European University. Nepublikovaná diplomová práce.

³³ For example situations in which the relative affluence of the younger generation and their perceived lack of modesty and humility is revealed seem to incite an almost stereotypical reaction on the part of the survivors that includes references to the poverty the war-generation had to live through during the war and especially the poor food eaten during the war years.

takový. Bohužel je však české 'partner rozhovoru' neobratné, a proto využiji jiných termínů. Vaněk doporučuje označení narátor, které je jistě výstižné a alternativně je budu i s termínem vypravěč užívat. Z mého pohledu však ideálně ani jedno nezahrnuje části, kdy jsou zodpovídány konkrétní otázky. Jako nejvýstižnější mi tak přijde označení informátor. Je jím osoba poskytující informace, přičemž není omezena forma, jakou jsou tyto poskytovány, ani jejich charakter. Informace mohou být jak fakticitní, tak jsou pro mne jako výzkumníka informacemi i samotné interpretace informátora, kterými sdělované doplňuje, apod.³⁴ Okrajově budu využívat i termínů pamětník nebo žadatel, které na jednu stranu vystihují jisté specifikum informátorů, pro které byli vybráni, ale zároveň jejich charakter v tom stejném smyslu omezuje právě na tu specifičnost. Neobsahují tedy i jiné roviny, o něž projevují zájem, např. jejich aktuální interpretaci právě toho pamatování si nebo žádání apod.

Vedle informátorů využívám i informací několika konzultantů, jimiž nazývám osoby, které mi sdělily jen podružné informace a např. mi kontakt s informátory zprostředkovaly.

Obdobně terminologicky bylo zapotřebí vyřešit i název získaného materiálu. U částí, kdy informátoři zodpovídali konkrétní otázky, je bezproblémovým pojmem rozhovor. Problém nastal při označení narativů, kdy informátor na základě stimulu měl sám bez zbytečného přerušování vyprávět svůj životní osud. Za nevhodné považuji termíny životopis, životopisné vyprávění (doporučuje Vaněk), (auto)biografii apod., což jsou termíny, které předjímají i samotnou strukturu sdělovaného, která se podobá *curriculum vitae*. Tato chronologická struktura ale nemusí být přirozená forma pojmání a reprodukování vlastního životního osudu.³⁵ Proto jsem výsledně zvolila termín životní příběh a alternativně pak narace nebo vyprávění. Příběh podle mého jistou lineárnost vyprávění zahrnovat může, ale nemusí. Vaněk termínu 'příběh' vytýká jisté předjímání ucelenosti a uzavřenosti v okamžiku nahrávání, kdy nenabízí „*možné pokračování v budoucnosti*.“ (Tamtéž)

³⁴ V německé terminologii by podle Alexandra von Plato (rozhovor 26.8.2010 ve Frankfurtu) byl *der Informator* také přípustným označením, kdyby nebyl termín už pejorativně zatížen z minulosti, kdy za nacismu tak byli označováni udavači. Srovnej např. české kolaborant s anglickým běžně užívaným *collaborator*.

³⁵ Viz. např. Connerton, 1989.

2.2 Metodický postup

2.2.1 Výběr informátorů

Primárně oslovený okruh osob splňoval již zmíněné podmínky narození před rokem 1945, prožití války na území zasaženém nacistickou okupací a podání si žádosti u českého státu (tedy u ČSSZ) o finanční odškodnění za jakoukoli perzekuci během válečného období.³⁶ Informátory jsem vyhledávala za pomoci metody *snowball*. Pro finální výběr pak hrálo roli několik faktorů. Především zcela praktické okolnosti, jako byla ochota informátora sejít se opakovaně a hovořit o svém životě, nebo schopnost artikulovat, aby bylo vůbec možné výpověď přepsat a analyzovat. Tyto faktory se ukázaly jako natolik limitující,³⁷ že z nich vzešla výsledná skupina informátorů.

Nebránila jsem se pracovat i s informátory, jejichž vyprávění je trochu odlišné od již publikovaných životních příběhů (Hübschmannová 2005; Kramářová a kol. 2005). V literatuře dosud dostávali prostor (z celkem pochopitelných důvodů) především lidé, jejichž vyprávění byla konkrétní, jejich prožitky prameně doložitelné a byli dobrými vypravěči. Já se naopak rozhodla pracovat i s informátory, kteří při vyprávění svého životního příběhu měli jisté těžkosti, ať už šlo o problémy s verbálním projevem jako v případě Michala F.,³⁸ nebo o absenci konkrétních údajů k lokálnímu a časovému zařazení prožitého jako v případě Margity G. Mým záměrem bylo mimo jiné přiblížit vzorek informátorů reálné skupině žadatelů, se kterou se zaměstnanci ČSSZ a MO ČR setkávali. Výsledně jsem pro účely této práce nahrávala s pěti informátory.

2.2.2 Poznámky k nahrávacím situacím

První kontakt s informátory, jak už jsem popsala v úvodu, vycházel z oslovení, zda by nebyli ochotni si promluvit o procesu odškodňování německou nadací POB v případě, že si u této podávali žádost. Často se až během rozhovoru a popisu informátorů, jak podávání žádosti probíhalo, ukázalo, že si nepodávali žádost u zmíněné nadace, ale u ČSSZ nebo u obou institucí. První rozhovor i s informátory pro tento text tak probíhal v tematickém rámci odškodňování a měl především informativní charakter, kde a jak dotyčný/-á prožil/-a válku,

³⁶ Minimálně domnělé podání, protože jak se později ukázalo, min. u jedné informátorky k fyzickému podání žádosti nedošlo.

³⁷ Při pokusu opakovaně vyhledat některé informátory po tříměsíčním odstupu, již někteří nebyli naživu, nebo se jejich zdravotní stav natolik zhoršil, že nahrávání již nebylo možné.

³⁸ Pro ilustraci viz přiložené přepisy nahrávek.

kdy a jak rodina přišla do Čech a jak se dotyčný/-á dozvěděl/-a o možnosti zažádat si o odškodnění apod. Přítomna byla většinou i kolegyně Františka Dvorská, která se se mnou podílí na výzkumu ke studii pro POB.

Již u prvního kontaktu jsme se snažily klást otázky otevřeného charakteru, které by informátory podnítily k ucelenějšímu souvislému vyprávění. Situace však ani v jednom případě nahrání kontinuálního autobiografického vyprávění nepřála. Bránila tomu, dle mého názoru, nedostatečná vzájemná důvěra (všech pět informátorů mě před mou první návštěvou neznalo), nevhodná situace, do které jsem často neohlášeně přišla, nebo i nepochopení, proč by mě v souvislosti s odškodňováním měla zajímat i jiná období informátorova života nežli to válečné.

S pěti vybranými informátory v časovém odstupu minimálně tři měsíců pak proběhl druhý kontakt a se dvěma informátory se podařil i třetí, u kterého jsem již na dodržení časového odstupu netrvala a vyšla vstříc přání informátorů. V případě těchto druhých a třetích kontaktů jsem se již snažila oprostít od tématu odškodňování a informátoři byli s menším či větším úspěchem vybídnuti, aby od narození až po dnešek vyprávěli, co všechno v životě zažili. Konkrétní kladení otázek a problémy spojené s tím, jak si informátoři tyto převzali, už jsou součástí analýzy rozhovorů.

Rozhovory u všech shodně probíhaly vždy v jejich domácnosti z převážné většiny u kuchyňského stolu. Se třemi informátory v Praze a po jedné informátorce v Plzni a v Černilově. Kontext jednotlivých nahrávacích situací přiblížím jednotlivě u každého informátora zvlášť spolu s jeho/ její základní charakteristikou.

Všechny rozhovory použité pro tento text byly nahrávány. Celkem korpus obsahuje 12 nahrávek v celkové délce 9 hodin 15 minut. CD s audiozáznamy nahrávek v mp3 formátu je přílohou č. 5. Přepisy nahrávek jsou součástí této práce jako příloha č. 4. Nahrávky byly přepsány (minimálně nahrubo) vždy do deseti dnů od nahrávací situace, aby mohlo být v přepisu vyznačeno i maximum neverbálních projevů jako gestikulace, výrazná mimika apod.³⁹ Většinou byl nahráván celý kontakt s informátorem od okamžiku udělení souhlasu k nahrávání, vyjma např. delších přerušení nečekanou návštěvou, delších pasáží, kdy coby tazatel něco vysvětluji, nebo stal-li se rozhovor příliš intimní, či se téma rozhovoru až příliš

³⁹ K formátu přepisů viz Ediční poznámka k formátu přepisů na s. 82.

vzdálilo požadovanému rámci. Nenahrávané části kontaktu s informátory jsou zaznamenány v terénním deníku.

Všichni informátoři podepsali souhlas s nahráváním rozhovorů a s jejich využitím pro badatelské účely. Zároveň se však zřekli práva na autorizaci přepisů. S ohledem na to jsem přistoupila k částečné anonymizaci jmen informátorů, kdy uvádím jen jejich křestní jméno a iniciálu příjmení, protože se domnívám, že v zápale vyprávění jistě občas opomenuli fakt, že je rozhovor nahráván, a tudíž o sobě a o své rodině sdělili i informace osobního charakteru, které by zveřejnit nechtěli.

2.2.3 Jazyk rozhovorů

Výběr jazyka rozhovoru byl vždy ponechán informátorovi. Vycházela jsem z předpokladu, že i jazyk samotný stanovuje svými vyjadřovacími prostředky mantinely, ve kterých se informátor může vyjádřit. Ideální situace podle mě nastává, může-li se informátor vyjádřit v mateřském jazyce, ve kterém i zažil vzpomínané události. Zatímco jsem mohla předpokládat, že v orientačních rodinách informátorů byla aktivním jazykem romština, jazykové prostředí jejich prokreačních rodin jsem již předjímat nemohla. Snahou nechat informátorovi volnost při výběru jazyka svého vyprávění nebo jeho částí jsem se snažila eliminovat možné jazykové omezení, které by mohlo nastat, kdyby se mu/ jí v jednom z jazyků např. nedostávalo jazykových prostředků a pod tímto vlivem problematické téma zkrátil, aby opět získal ve vyjadřování jistotu.

Na úvod prvních kontaktů byla tedy tematizována i znalost romštiny a její možné užití v následném rozhovoru. Téměř vždy ze strany informátora následovalo překvapení a rozpaky nad mojí/ naší případnou znalostí romštiny coby Neromek. Ty jsem se snažila rozptýlit souvislejším projevem v romštině. Z narativů je částečně vliv jazyka na vyprávěná témata patrný,⁴⁰ ale vzhledem k několika pochybením z mé strany⁴¹ by zde podrobnější analýza jazykové stránky narativů nebyla výrazně přínosná. Konkrétní informace k vývoji rozhovorů po jazykové stránce jsou uvedeny u jednotlivých informátorů a popisu nahrávacích situací.

⁴⁰ Např. Anna B. (nahrávka č.: 2010-07-24-01): „...*kaj pro kajse kolečki. Na džanav, sar pes koda phenel. Me tiž na..*

No, sar pes.. sar kala..

P: Esas náboji andro kulometi?

No. To z toho stříleli, ale povídám, na kolečkách to měli takový to...“

⁴¹ Na jednu stranu má snaha přesvědčit informátora o mé znalosti romštiny někdy na úkor plynulosti rozhovoru, na stranu druhou neobratné občasné kladení otázek v českém jazyce.

3. Informátoři

Pro analýzu jsem vybrala a nahrávala s pěti informátory – se čtyřmi ženami a jedním mužem. Skladbu informátorů z hlediska pohlaví jistě ovlivnil i fakt, že já sama jsem žena, a proto i nahrávací situace se ženami byly přirozenější. Např. se nezdařily opakované pokusy získat jako informátora manžela Margity G., který se vždy po mém příchodu do jejich bytu stáhl do jiné místnosti s tím, že manželka ví vše, co potřebuji. Jistý stud bylo možné pozorovat i u Michala F., jehož se coby informátora podařilo získat za vydatné podpory jeho manželky, která však zůstala i nahrávacím situacím přítomna. Vliv však má jistě i demografické hledisko, kdy všeobecně mají ženy vyšší průměrný věk.

Všichni informátoři se narodili v obcích dnešního Prešovského kraje (tedy na východním Slovensku) v rozmezí let 1932 až 1940 a zde také v raném dětství prožili druhou světovou válku a především období po potlačení SNP kdy německá vojska pořádala hon na partyzánské skupiny, což byla i pro informátory nejvyhrocenější část války.⁴² Sdíleli v tu dobu podobný osud, kdy byli nuceni se po různě dlouhou dobu skrývat před výpady především německých vojáků, byli perzekuováni celou řadou restriktivních opatření apod. Do Čech pak v rámci Československa informátoři přesídlili coby náctiletí většinou už po boku svých partnerů a zde také žijí dodnes. V neposlední řadě pak všichni nárokovali odškodnění za nacistickou perzekuci u českého státu.

Následný přehled informátorů řazený dle jejich věku⁴³ nabízí na prvním místě základní popis jejich životních osudů, jak se jeví ze samotných narativů, spolu s informací, nakolik informátor/-ka žije izolovaně či má intenzivní kontakt s dalšími členy rodiny. Tato informace je jistě relevantní pro případné publikum, s nímž je dotčený/-á v kontaktu. Zároveň u informátorů popisují okolnosti jednotlivých nahrávacích situací spolu s vývojem vzájemného vztahu důvěry. Obojí je dle mého relevantní pro následné postřehy k formě samotných autobiografických vyprávění.

⁴² Viz např. Hübschmannová, 2005.

⁴³ Což se zdá být jediným kritériem relevantním pro jejich životní příběhy, kdy věk respondentů je v přímém vztahu s mírou válečných prožitků, následnou možností navštěvovat školu apod.

3.1 Verona K.

3.1.1 Shrnutí autobiografie

Verona K. se narodila v roce 1932 v obci Marhaň, okres Bardějov a je nejstarší z informátorů. Matka Veroně K. zahynula ještě před válkou. Otec byl odveden na nucené práce, tak zůstala informátorka se třemi mladšími sourozenci sama odkázaná na pomoc příbuzných. Z války popisuje především znásilňování žen a ponižující hromadnou dezinfekci Romů v osadě na kraji obce Marhaň. Z poválečného života příliš informací nesdílí. Ve dvaceti letech odešla za sestrou do Prahy, vychovala devět dětí. Dnes je vdova a její sestra žije v domově důchodců, ale neví přesně, kde. Některé z dětí se svými rodinami bydlí v sousedních bytech a často se zdržují i v informátorčině domácnosti.

3.1.2 Kontakt a procesy odškodnění

Kontakt na Veronu K. jsem dostala od ČNFB, protože byla v jejich programu žadatelkou a jak se ukázalo, tak úspěšnou. Vedle toho však očekávala, že obdrží i „druhou část“ odškodnění tak, jako ji obdrželi někteří v jejím okolí.⁴⁴ Jak se později vysvětlilo, Verona K. tím myslela příspěvek od ČSSZ, u které si ale žádost s největší pravděpodobností vůbec nepodala. Přesto očekávala, že si potřebné informace o ní instituce předají. Patří k několika málo žadatelům ČNFB, které si vybrala nadace POB pro namátkovou kontrolu v počáteční fázi programu, kdy si ještě německá strana ověřovala, nakolik jsou výpovědi žadatelů důvěryhodné. Domnívám se, že právě i opakované návštěvy u Verony K. umocnily její pocit, „že se o ní ví“.

3.1.3 Kontext nahrávacích situací

První návštěva u Verony K. proběhla neohlášeně v březnu 2010 a s kolegyní Dvorskou jsme zjišťovaly především okolnosti žádání právě u ČNFB. Informátorka na chodbě o rozhovor s námi nejevila zpočátku příliš zájem, až když jsme začaly mluvit s kolegyní romsky, vzbudily jsme zvědavost a byly jsme pozvány do informátorčiny garsonky. Během rozhovoru na chodbě projevila Verona K. obavu, zda nebude muset peníze z odškodnění vracet, když

⁴⁴ ČNFB vydal Čeňku Růžičkovi svoji databázi romských žadatelů, které pak pan Růžička obeslal informativním dopisem o možnosti žádat také u ČSSZ. Je možné, že i na základě tohoto dopisu informátorka předpokládala, že ještě jednou odškodnění dostane.

jsme jí vyhledaly. Setkání ovlivnil předem avizovaný nedostatek času Verony K., která se chystala na návštěvu za synem. Nebyl tedy prostor pro větší rozpovídání se a domluvily jsme se na opakované návštěvě, kdy bychom natočili její autobiografické vyprávění. Po celou dobu Verona K. hovořila romsky a neznejstila v tomto směru ani po česky kladených otázkách. (nahrávka č. 2010-03-23-01)⁴⁵

Na domluvené setkání o týden později nedošlo, Verona K. nebyla ve smluvený den a čas doma. Následovalo dalších šest neúspěšných pokusů ji zastihnout, kdy však vždy člen její rodiny od nás dostal informaci (často pro jistotu i písemně), kdy se jí opět pokusíme vyhledat. Podařilo se mi jí zastihnout až opět neohlášeně o čtyři měsíce později. Rozhovoru však předcházelo jednání skrze domovní telefon, kdy Verona K. nejprve rozhovor odmítla, ale pak nabídla hodinové nahrávání za konkrétní finanční obnos, na což jsem přistoupila. Kontext rozhovoru se tak lišil od všech ostatních nahrávacích situací, kdy jsem Veroně K. sdělila zájem nahrát její vyprávění z celého života, informátorka souhlasila, vyčkala spuštění nahrávacího zařízení a začala vyprávět. Jazykem rozhovoru byla konzistentně romština, pouze u dvou slov se ujistila, že znám jejich význam (*e gurumñi*, *e fasuľa*).⁴⁶ Při mé poznámce, že budeme hovořit romsky, odcházející snacha, která mě pouze přišla pustit do domu,⁴⁷ poznamenala, že to ani jinak nebude možné, protože Verona K. česky moc neumí. Nahrávání pak ukončila gestem ruky, po vypnutí nahrávacího přístroje sdělila, že se cítí unavená, ale že mohu kdykoli přijít znovu. Z vedlejšího bytu zavolala svého vnuka, aby mi přinesl telefonní číslo, na kterém si příště mohu domluvit schůzku. (nahrávka č. 2010-07-27-01)

3.2 Emilie T.

3.2.1 Shrnutí autobiografie

Emilie T. se narodila v roce 1933 v obci Stará Lesná v okrese Kežmarok. Obec se nachází pod Tatrami a od rodných vsí ostatních informátorů se liší tím, že v ní před válkou žilo německé obyvatelstvo, které bylo po válce odsunuto. Emilie T. opakovaně zdůrazňuje rozdíl, mezi těmito starousedlými Němci a nově příchozími „gestapáky“. Romové v obci byli napojeni na partyzánské hnutí, i někteří příbuzní byli partyzány a rodiče informátorky je

⁴⁵ Na závěr popisu okolností nahrávacích situací uvádím číslo nahrávky, pod kterým ji lze dohledat jak mezi příloženými prepisy, tak nahrávkami samotnými.

⁴⁶ Kráva, fazole.

⁴⁷ Verona K. bydlí v 5. patře, přičemž činžovní dům nemá výtah a nemá centrální otevírání vchodových dveří.

podporovali, především proviantem. Dostali se tak do hledáčku německých vojáků, kteří je pod nátlakem zbraní vyslýchali. Rodinu zachránil místní vajda. Partyzáni byli následně chyceni a demonstrativně popraveni. Informátorka popisuje i další šikanu ze strany Němců, např. nucené mytí se v ledovém potoce. Před koncem války se rodina skrývala v lese. Po válce (informátorce bylo v tu dobu dvanáct) do školy již nenastoupila, číst a psát se naučila jen některé slova a svůj podpis. Emilie T. se v šestnácti provdala za hudebníka⁴⁸ a s manželem odešli do Čech do Plzně, kde v tu dobu už žila jeho sestra. Vychovali osm dětí, z čehož dva synové emigrovali do Anglie, ostatní zůstali v Plzni a se svými rodinami bydlí nedaleko Emilie T. Ta je dnes vdovou a žije ve společné domácnosti s rodinou jednoho svého syna, avšak i ostatní děti, vnoučata a pravnoučata tráví často část dne v její domácnosti.

3.2.2 Kontakt a procesy odškodnění

K Emilii T. jsem se dostala na doporučení jedné její známé z Plzně, která je stejný ročník narození a podívovala se, že ona odškodnění (od POB – pozn.) dostala, zatímco Emilie T. nedostala nic. Jak se později ukázalo, Emilie T. žádala až u ČSSZ. Vliv měla i okolnost, že byla právě v nemocnici, když její rodina obdržela informativní dopis od o.p.s. Člověk v tísní k nadaci POB. Snacha potvrdila, že dopis vyhodily, „*protože maminka přeci nebyla v koncentráku*“.⁴⁹ Příbuzní jí pak asistovali u vyplnění žádosti pro MO ČR a ČSSZ, přičemž musela vyhledat i jistou kancelář (nepodařilo se mi zjistit, kterou) v Praze a podat výpověď osobně. Sama Emilie T. si fakt, že nic nedostala, vysvětluje tak, že peníze někdo rozkradl.⁵⁰

3.2.3 Kontext nahrávacích situací

Na první návštěvu u Emilie T. jsem přišla v březnu 2010 částečně ohlášená, kdy jsem nejdříve doma zastihla jen její snachu. Ta mi po vyslechnutí, v jaké souvislosti její tchyni hledám, doporučila, abych přišla znovu odpoledne. Informátorce byl tedy předem znám můj zájem o procesy odškodňování a připravila si i desky s částí korespondence s ČSSZ. V bytě mě Emilie T. uvedla do svého pokoje, abychom nebyly rušené. Na rozhovor však neměla moc času, protože rodina právě připravovala oslavu narozenin. Občas přivolala snachu, která jí i s vyplňováním žádostí pomáhala. Rozhovor probíhal v romském jazyce, kdy se informátorka

⁴⁸ Z širší rodiny, byl synem tety informátorčiného otce.

⁴⁹ Nenahrávaná část rozhovoru při mém odchodu. Parafrázuji záznam z terénního deníku.

⁵⁰ Což je v Plzni rozšířený názor i u dalších neúspěšných žadatelů a jejich rodin.

jen na dvou místech ujistila, že rozumím konkrétním slovům (*o chaňigoro, o vajdas*).⁵¹ Byla-li rozhovoru přítomna snacha a tématem se staly konkrétní dopisy a kontakty na jiné osoby ve městě, hovořily jsme česky. Předmětem rozhovoru vedle procesů odškodňování byly i válečné zážitky Emilie T., přičemž bylo zapotřebí kladení konkrétních otázek.

Zde přiložená nahrávka byla zkrácena o prvních 10 a závěrečných 15 minut, v nichž Emilie T. vyjmenovává osoby ze své generace (s jejich konkrétními adresami), kterých se odškodnění také týkalo. Uvádí i velice detailní informace, kdo nakonec peníze dostal, a kdo ne. Akcentovala především osoby, které dle jejího názoru nárok měly, ale nedostaly, s nadějí, že bych jim mohla ještě nějak pomoci. Z její výpovědi vyplývá, že vyplácení odškodnění bylo mezi Romy v Plzni tématem rozhovorů, stejně tak jako osudy za války, a to i mimo okruh příbuzných.⁵² Během rozhovoru se také ukázalo, že znám informátorčina vnuka, což přispělo pravděpodobně i k její závěrečné otevřenosti ohledně kontaktů na další osoby. (nahrávka č. 2010-03-02-06)

Na druhou návštěvu u Emilie T. o čtyři měsíce později jsem přišla také předem ohlášená. Moji návštěvu informátorce oznámil shodou okolností již zmíněný vnuk. Rozhovoru byla částečně přítomna dcera Emilie T., která u ní byla na návštěvě. Dopředu jsem avizovala, že by mě zajímal celý její životní příběh. I těsně před nahráváním jsem zdůraznila, že bych ráda nahrála všechno, co zažila, aby to zůstalo zachováno pro další generace.⁵³ Nutno ale poznamenat, že nahrávací situaci mohla ovlivnit okolnost, že jsem jí přinesla formulář pro ČSSZ a tím jednoznačně připomněla téma našeho posledního setkání. Také tento rozhovor proběhl v romském jazyce vyjma krátkého úvodního vyprávění přítomné dcery. (nahrávka č. 2010-07-29-01)

3.3 Anna B.

3.3.1 Shrnutí autobiografie

Anna B. se narodila v roce 1936 v obci Dukovce, okres Svidník. Když zde válka vrcholila, bylo jí osm let. Rodina čelila celé řadě restriktivních opatření, např. museli projít hromadnou desinfekcí a opakovaně byli její otec a děda odváděni neznámo kam. Odvedli jí i maminku a

⁵¹ Studnička, vajda.

⁵² Skutečnost potvrzují i další výpovědi, mimo jiné i doporučení Hany K., která mě za Emilií T. poslala.

⁵³ Zde jsem rovnou aplikovala toto odůvodnění, které se jako jediné platné ukázalo u prvních nahrávaných autobiografií s Michalem F. a Margitou G.

pravděpodobně ji znásilnili. Když se ve vsi střílelo, vypomáhala si rodina v dřevěném domečku peřinami, aby zastavili kulky. Pak se uchýlili do úkrytu ve sklepě místního hospodáře, u kterého pracovali před válkou na sezónních pracích. Po vyjádření jejich úkrytu se schovávali v lese a domů se vraceli jen občas na noc, než bylo území osvobozeno. Po válce chodila Anna B. do školy, na niž ráda vzpomíná, a pak v Prešově nastoupila na pozemní práce, kde se seznámila i s otcem své první dcery, Neromem. Za muže jej ale nechtěla a dceru vychovávala sama. Ve dvaceti se sestrou odešly na výzvu náboráře do JZD v Černilově (okres Hradec Králové), kde se o tři roky později provdala za místního mechanizátora, opět Neroma. S manželem si postavili v obci dům a k první dceři se jim narodily ještě další tři děti. Dnes je Anna B. ovdovělá, žije v domě se dvěma nejmladšími dětmi a jejich rodinami.

3.3.2 Kontakt a procesy odškodnění

Annu B. mi doporučila její sestra Jolana Š. žijící ve Šluknově, která žádala a i získala odškodnění od německé nadace POB v kategorii otevírací doložky – Ukrytí se před rasovou perzekucí. Pozastavovala se nad tím, že ona odškodnění dostala, zatímco její o pět let starší sestra, která si toho jistě pamatuje z té doby i více, nedostala nic. Annu B. jsme následně s kolegyní Dvorskou vyhledaly na začátku dubna 2010, kdy se vysvětlily okolnosti její neúspěšné žádosti o odškodnění. Anna B. si za pomoci svých dcer žádost podala bohužel až po uzávěrce 31. prosince 2001. Dostalo se jí tak odpovědi, aby se obrátila na jiné instituce, u kterých je ještě možné nárokovat odškodnění, především pak na ČSSZ. To také učinila, ale MO ČR jí zamítlo žádost o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb. a tudíž i ČSSZ zamítla žádost o jednorázový finanční příspěvek podle zákona 261/2001 Sb.

3.3.3 Kontext nahrávacích situací

Sestra Anny B. mi poskytla její telefonní číslo, takže jsme se s kolegyní s týdenním předstihem ohlásily. Anna B. se na naši návštěvu předem připravila, jak se ukázalo, volala i své sestře do Šluknova, aby se o nás dozvěděla více. Očekávala nás v přítomnosti nejstarší dcery a měla připravenou i obálku s relevantními dokumenty. Během rozhovoru v kuchyni domu pak starší dceru vystřídala mladší, která s administrativou kolem podávání žádostí pomáhala, a informátorka nás odkázala na ni. Polovina rozhovoru proběhla v romském jazyce, informátorka dvakrát přešla do českého jazyka, na závěr pak v části, do které významněji zasahovala dcera, která romsky neumí, probíhal rozhovor už pouze v českém

jazyce. Rozhovor jsme musely ukončit dříve a domluvily se na delším nahrávání v budoucnu, protože jak se ukázalo, přišly jsme v den informátorčiných narozenin. (nahrávka č. 2010-04-07-01)

Druhý rozhovor s Annou B. proběhl s čtyřměsíčním odstupem. Opět jsem předem informátorku kontaktovala telefonicky a sdělila jí záměr nahrát její vyprávění o celém životě. Reagovala velice vstřícně, její sestra, u které jsem v mezičase byla opakovaně, se již dotazovala, zda jsem na opakovanou návštěvu přijela i k Anně B.⁵⁴ Vyjádřila přání, ať přijedu i se svým partnerem, který byl pak nahrávání přítomen. Nahrávací situaci mohla taktéž ovlivnit okolnost, že jsem přinesla formulář pro ČSSZ a tím připomněla téma našeho posledního setkání. První část autobiografického vyprávění je v plynulé romštině i přes počáteční pochybnosti Anny B., zda bude po tolika letech ještě schopna romsky vyprávět. Když se jí pak jazykových prostředků při popisu kulometu nedostávalo, přešla do českého jazyka, v němž vyprávění i dokončila. (nahrávka č. 2010-07-24-01)

3.4 Michal F.

3.4.1 Shrnutí autobiografie

Michal F. se narodil v roce 1939 v obci Kečkovce v okrese Svidník, kde také s rodinou zažil válku. Situace byla za války nejvyhrocenější, když němečtí vojáci hledali romského partyzána. Romové v obci byli obklíčeni a pod pohrůzkou likvidace vyslýcháni. Rodina F. spolu ještě s rodinou Lořových následně utekla a schovávala se po lesích. Při útěku však matka Michala F. nesouc ho na rukách upadla a následkem pádu si informátor zlomil nohu. Zranění nebylo lékařsky ošetřeno ani po válce. V důsledku úrazu nemá Michal F. na jedné noze zcela vyvinuté lýtko a nohu má o několik centimetrů kratší. Zranění tak nevyhnutelně ovlivňuje celý jeho život, kdy měl např. odloženou školní docházku, problémy na vojně, a především v pokročilém věku trpí bolestmi a zhroucenou páteří. S manželkou se Michal F. seznámil po vojně, žili spolu v Ostravě a v Kečkovcích, než se v 68. roce definitivně přestěhovali do Prahy, kde žijí dodnes. Vychovali čtyři děti, syn s rodinou emigroval do Anglie a ostatní dcery s rodinami žijí v Praze a denně své rodiče navštěvují.

⁵⁴ V blízkosti bydliště sestry Anny B. se často zdržují soukromě, a tak jsme navázaly přátelské vztahy.

3.4.2 Kontakt a procesy odškodnění

Michal F. mi byl doporučen ČNFB coby jejich žadatel a jak se později ukázalo, úspěšný. Avšak paradoxně se této skutečnosti věnoval vždy jen jednou větou a předmětem všech našich rozhovorů byla jeho následná neúspěšná žádost u ČSSZ, která vyvrcholila i v soudní proces s ČSSZ, který Michal F. vyhrál. Protože podal žádost o příspěvek podle zákona 357/2005 Sb., který se mimo jiné vztahuje na nuceně skrývajících se po dobu kratší než tři měsíce, mu nebyl nárok na příspěvek přiznán s absurdním odůvodněním, že byl za války nucen se skrývat (což má Michal F. doloženo i z vojenského archivu) déle než tři měsíce. Soud nakonec uznal, že i když doba byla delší, než jakou tento konkrétní zákon požaduje, splňuje Michal F. skutkovou podstatu a na finanční příspěvek má nárok. Ten mu byl ČSSZ i vyplacen, ale ani na základě tohoto soudního rozhodnutí mu nebylo vydáno osvědčení podle zákona 255/1946 Sb. Navíc se Michal F. cítí být podveden, že dostal „jen poloviční částku“, ⁵⁵ než která mu náleží, a proto i nadále hledá cesty, jak se domoci svého práva. V době našeho prvního setkání se obracel na kancelář ombudsmana.

3.4.3 Kontext nahrávacích situací

První návštěva u Michala F. proběhla neohlášeně v březnu 2010 a s kolegyní Dvorskou jsme musely překonat počáteční nedůvěru plynoucí z faktu, že jsme nebyly schopné vyhovět přání prokázat se listinou z nějaké instituce, která nás za ním poslala. Po úvodním rozhovoru na chodbě domu nás nakonec pozval dál a u kuchyňského stolu se nás pak hostitelsky ujala jeho žena. Jak se ukázalo, Michal F. je nedoslýchavý a se svým naslouchacím zařízením není sžitý. Během všech rozhovorů nás při kladení otázek podporovala informátorova manželka. Nutno podotknout, že někdy i v neprospěch našich záměrů. ⁵⁶

Přestože Michal F. zodpověděl dotaz, zda umí romsky, kladně, na žádnou z otázek položených v romštině, nereagoval. Jeho žena pak vypověděla, že doma hovoří výhradně česky. Rozhovory tak shodně probíhaly v českém jazyce. Michal F. rozhovor o jazyku možná nezaregistroval, protože při třetím setkání byl udiven, že znám význam slova *šuki*. ⁵⁷ Během rozhovoru si byl nahrávání vědom, jednou se ujistil, zda je nahrávací přístroj zapnutý, a

⁵⁵ Dle předmětného zákona byla vyplacena částka 30 000,-Kč, ale Michal F. očekával 60 000,-, které osobám s obdobným osudem zaručoval zákon 261/2001 Sb.

⁵⁶ Opakovaně výzvy k autobiografickému vyprávění redukovala na pobídku, aby manžel hovořil o válce.

⁵⁷ Štíhlá.

jednou dokonce okřikl manželku, když měl pocit, že se při kritice státní správy až moc rozhořčila: „*Nech toho. Tady se nahrává prosimtě!*“ (nahrávka č. 2010-03-16-02)

Druhý kontakt proběhl po předcházející telefonické domluvě s manželkou Michala F. Součástí přípravy na naši návštěvu bylo i pečení bábovky a doplnění barových zásob. Do telefonu jsem předem uvedla záměr naší návštěvy – nahrát autobiografické vyprávění Michala F. Návštěva se nesla v tak přátelském duchu, že nahrávací situaci předcházelo téměř hodinové posezení u kávy, během kterého nám informátor mimo jiné líčil novinky ohledně korespondence s kanceláří ombudsmana a telefonátu s aktivistou Čeňkem Růžičkou.⁵⁸ Nahrávání si byl Michal F. vždy vědom, jeho pohled na nahrávacím přístroji čas od času spočinul a po jeho vypnutí byla patrná jeho úleva. V uvolněné atmosféře rozhovor pokračoval ještě další hodinu. (nahrávka č. 2010-05-06-01)

Třetí návštěva probíhala obdobně jako ta předcházející, jen s tím rozdílem, že se jí neúčastnila kolegyně Dvorská a že ji uzavřelo hodinové popíjení nad rodinnými alby. (nahrávka č. 2010-07-27-02)

3.5 Margita G.

3.5.1 Shrnutí autobiografie

Margita G. se narodila v roce 1940 v okresním městě Stropkov, resp. v romské osadě na okraji města. Z informátorů je nejmladší, v době, kdy přecházela fronta, regionem jí byly čtyři roky. Přesto osud své rodiny v té době zná velmi dobře, vyhýbali se bojům a schovávali se po lesích, než se dostali k příbuzným v obci Dobrá, kde vyčkali konce války. Vzpomíná i na prázdnou církevní budovu⁵⁹ v obci Marhaň, kde se delší dobu zdrželi, protože se rozšířilo průjmové onemocnění. Po válce si postupně ve Stropkově rodina zařídila nový život a z osady se její členové přestěhovali do domu ve městě. V patnácti se seznámila se svým mužem a založili spolu rodinu. Když se vrátil manžel z vojny, vyslyšeli pozvání strýce z Rokytnice a koupili si tam dům. Odsud se pak rodina po pár letech přestěhovala do Prahy, kde už mezitím

⁵⁸ Kancelář ombudsmana Michalovi F. odpověděla, že předmětný problém nespadá do její působnosti. Kontakt s Čeňkem Růžičkou jsou zprostředkovala já, ale ani pro jednu stranu nebyl informativní vzhledem k informátorově nedoslýchavosti.

⁵⁹ Verona K., která z obce pochází, popisuje synagogu, Margita G. hovoří o klášteře.

žili i informátorčini rodiče. Oba manželé žijí v Praze dodnes v činžovním domě, kde ve vlastních bytech žije i všech jejich pět synů s rodinami.

3.5.2 Kontakt a procesy odškodnění

Na manžele jsem dostala tip od konzultanta, který žije o dvě ulice dál. Nechtěl o manželích G. sdělit bližší informace, pouze vypověděl, že také žádali a odškodnění nedostali. To se potvrdilo, manželé žádali u ČNFB, ale bohužel po termínu a byli odkázáni na další možnosti, kde by mohli uplatnit svůj nárok. Zatímco Margita G. následně popisovala proces žádání u ČSSZ s vyhledáváním svědků, opakovaným doplňováním žádosti apod., její manžel se při mé poslední návštěvě vyjádřil v tom smyslu, že po reakci německé nadace už žádnou žádost nikde nepodávali. Každopádně, ať už informátorka žádost u ČSSZ nakonec fyzicky podala nebo ne, je o tom pevně přesvědčená.

3.5.3 Kontext nahrávacích situací

První návštěva u Margity G. proběhla v únoru 2010 a byla stejně jako ty následující neohlášená. Její manžel se vždy stáhl do jiné místnosti, podle Margity G. se styděl.⁶⁰ Rozhovoru v kuchyni u jídelního stolu byla přítomná kolegyně Dvorská a občas do dveří nahlédl někdo z příbuzných, kteří do bytu vcházeli a vycházeli. Od počátku jsme rozhovor vedly v romštině a kladly otázky romsky i přes vyjádření informátorky, že jí „*romština tak nejde*“. Odpovídala zcela plynule, pouze na jednu otázku reagovala česky. Před naším odchodem nás pak Margita provedla celým bytem, abychom se přesvědčily, jak žijí. V bytě mimo jiné má i dvě reprezentativní místnosti pro návštěvy. (nahrávka č. 2010-02-23-01)

Druhý rozhovor opět za přítomnosti kolegyně Dvorské proběhl o šest měsíců později. Informátorku jsme vyzvaly, zda by mohla vyprávět, co vše v životě zažila. Při našem příchodu byla přítomna i informátorčina snacha, která ji podněcovala, ať nám jenom hezky poví, co vše za války zažila.⁶¹ Sama pak, než odešla, vyprávěla krátce, co bylo za války s jejím otcem. Spolu s faktem, že jsme Margitě G. přinesly i formulář pro ČSSZ, měl snašin úvod jistě vliv na následný rozhovor, který informátorka vztáhla především na období války. Po úvodní snaze nasměrovat informátorku otázkami v romštině k romskému jazyku, se i přes

⁶⁰ Podařilo se mi s ním hovořit jen jednou krátce, když jsem Margitu G. po druhé návštěvě nezastihla doma.

⁶¹ Potvrzuje přítomnost tématu války v rozhovorech uvnitř rodiny.

deklarativní snahu romsky hovořit („*Tak, budu se snažit po cigánsky, no.*“) rozmluvila česky a celý následný rozhovor proběhl v českém jazyce. (nahrávka č. 2010-07-16-01)

Po zkušenosti s druhým narativem Margity G. jsem třetí nahrávací situaci koncipovala odlišně. Den předem jsem se u informátorky stavila, abych jí přinesla slíbené informace k ČSSZ, ale na nahrávání jsme se domluvily až na následující den na konkrétní hodinu. Potřeba nahrát její vyprávění z celého života se jí nezdála být opodstatněná, tak jsem přistoupila k vysvětlení, že je nutné zachovat život její generace pro dnešní děti. Pro toto odůvodnění se informátorka dokázala nadchnout a na druhý den byla připravená, bez větších výzev začala sama od sebe vyprávět a to romsky. U dvou výrazů se jen ujistila, že vím, o čem hovoří (*e kozarengeri mačanka, chabzul'ka*).⁶² Atmosféra byla oproti předcházejícím rozhovorům k válce velice veselá a informátorka vyjádřila po nahrávání vděčnost nad tím, že mě její vyprávění zajímalo. Návštěvu ukončila výzvou, že jsem jako člen rodiny a že nemám příště zvonit, až přijdu, ale vstoupit do bytu jako to dělají všechny její děti, vnoučata a pravnoučata. Donutila mě si i tento vstup do bytu vyzkoušet. (nahrávka č. 2010-07-26-01)

⁶² Houbová omáčka, kořalka z bezu (informátorka překládá jako lih).

4. Analýza životních příběhů

V této hlavní části textu se pokusím narativy informátorů nahlížet z různých úhlů pohledu. Nejdříve se zaměřím jen na životní příběhy,⁶³ u kterých předpokládám, že díky minimálnímu narušování otázkami nejlépe vystihují, co chtěl informátor s jakým důrazem ze svého života sdělit, a proto jedině u těchto má smysl je nahlížet kompaktně jako celek. Vedle samotné reakce informátorů na vybídnutí k vyprávění o celém svém životě mě bude zajímat struktura těchto narativů, akcentace různých období informátorova života a v neposlední řadě i emoční pozadí výpovědí. Budu si všímat i okolností nahrávacích situací a mého vlivu coby tazatele, kdy se budu věnovat i občasným odchýlením od metodiky, které mohly např. informátora ovlivnit při výběru sdělovaných témat, nebo jej vmanipulovat do jemu nepřírozené vyprávěcí struktury.

Následně se zaměřím podrobněji na válečné období a na informátorův život po válce až po aktuální dnešek. Domnívám se, že navržené členění vychází i přirozeně ze struktury rozhovorů, kdy byla těmto částem života informátory dáвана i odlišná vyprávěčská perspektiva.

V závěru pak do analýzy zahrnu i vedlejší rozhovory s informátory, které využiji především pro jisté porovnání např. opakovaně vyprávěných epizodických vzpomínek a okolností, v nichž jsou verbalizovány.

Považuji za důležité zdůraznit, že veškeré závěry vyvozené z rozhovorů s informátory nemusejí být aplikovatelné u jiných osob. Vzhledem k tomu, že se jedná o individuální vzpomínky a osudy, budu se je snažit spíše kontextualizovat než porovnávat vyprávění jednotlivých informátorů mezi sebou a vyvozovat paušalizující závěry. Zároveň protože budou v analýze sledovány kvalitativní kritéria, nebudou rozhovory všech informátorů využity ani citovány ve vyváženém poměru.

4.1 Struktura životních příběhů

Vypovídající hodnotu má již samotná struktura životních příběhů. Informátor dle svého uvážení vybírá vzpomínky, informace, témata, kterým přikládá jistou důležitost, a utváří z těchto celek prezentovaný jako vlastní život. Ovšem nelze opomenout, že informátor při hledání informací ve své dlouhodobé paměti reaguje na tazatelovu prosbu a pod jejím vlivem informace ať už vědomě nebo nevědomě vybírá a selektuje. Při jejich reprodukci jim dává

⁶³ U přepisů je vyznačeno, kterou nahrávku v tomto směru považuji za životní příběh.

určitou formu, která je také bezprostředně tazatelovou přítomností ovlivněna. Omezující je v tomto případě, jak už jsem jednou zmínila, např. i samotný jazyk, který svými vyjadřovacími prostředky stanovuje mantinely, ve kterých se informátor může vyjádřit.

I bez ohledu na jazyk, se však informátor snaží svoji verbalizaci uzpůsobit tak, aby naplnil tazatelovo očekávání, resp. aby naplnil svoji představu toho, co tazatel očekává atd. Příkladný je zde např. projev Michala F., kdy jeho manželka jednou stranou vypověděla, že normálně „tak trhaně“ nevypráví, ale „snaží se před námi mluvit spisovně“. Celý proces nahrávání informátora tazatelem je tedy sledem akcí a reakcí ještě dříve, než tazatel začne na vyprávěný příběh vůbec reagovat – ať už pouhou mimikou nebo později dokonce dotazy. Ovlivňování projevu narátora tazatelovými dotazy nebo poznámkami by jistě mohlo být předmětem samostatné analýzy.

4.1.1 Stimul vyprávění životních příběhů

Reakce na prosbu o vyprávění o informátorově/ informátorčině celém životě byly poměrně jednotné, převažoval souhlas a často až v průběhu nahrávání se ukázalo, že si dotyčný/ -á pobídku vysvětlil/ -a jinak. Iniciální otázky nejsou zaznamenány na nahrávkách, protože byly součástí úvodního vyjednávání, čeho se samotné nahrávání bude týkat. Měly následující charakter:⁶⁴ „*Šaj mange vakeren, so tumen predžid'il'an andro tumaro dživipen? Sar baril'an avri, so has andre vojna, so has pale, kana tumen prindžard'an tumare romes, sar avl'an pro Čechi.*“⁶⁵ Informátoři nezpochybňovali téma mých otázek, ale smysl svých výpovědí. Tak např. Michal F. a Margita G. chtěli vědět, „k čemu to bude dobré.“ Verona K. se jen zeptala, na co to potřebuji a zda to bude někde zveřejněno. Jako vysvětlení ve všech případech stačilo, že mě kromě jazyka zajímají i dějiny Romů a že si myslím, že by vyprávění jejich generace mělo zůstat zachováno pro další generace, např. pro jejich vnoučata.

4.1.2 Akcentace jednotlivých životních období

Různou akcentaci životního období, které poznamenala válka, resp. nacistická perzekuce, považuji za velice zajímavý moment autobiografických vyprávění. K nahrávacím situacím jsem přistupovala s vědomím, že se jedná o jedinou část dějin Romů, která je uznána ba vůbec

⁶⁴ Jednalo se vždy o min. 2. kontakt, čili o jazykové situaci informátora/ informátorky jsem měla představu a podle toho zvolila jazyk – většinou romský s úmyslem podpořit vyprávění v romském jazyce. Pouze u Michala F. tedy dotazování probíhalo v českém jazyce.

⁶⁵ Můžete mi vyprávět, co jste zažila ve svém životě? Jak jste vyrostla, co bylo za války, co bylo pak, kdy jste se seznámila s vaším mužem, jak jste přišli do Čech.

reflektována majoritní společností. Nakolik si toto informátoři uvědomují, jsem se mohla jen domnívat. Avšak předpokládala jsem, že přítomnost tématu v majoritní společnosti mohla být zprostředkována např. skrze média. Pietní úprava na místě bývalého cikánského tábora v Letech u Písku byla medializovaná často⁶⁶ a holocaust jako takový je v médiích a v dokumentární tvorbě také zastoupen. Navíc až na Annu B. byli všichni informátoři kontaktováni nějakou úřední osobou, která o jejich výpověď k válce projevila zájem.⁶⁷ Vzhledem k tomu, že já jsem informátory také vyhledala coby zástupce majoritní společnosti, mohli v tom spatřovat tematickou souvislost.

Vedle toho ale samozřejmě podstatný vliv na interpretaci mého zájmu o jejich životní příběh měla okolnost prvního vzájemného kontaktu, kdy jsem se dotazovala na odškodňovací programy.

Ač tedy na moji počáteční pobídku k vyličení svého životního příběhu reagovali informátoři jednotně kladně, až v průběhu vyprávění se ukázalo, na jaké období svého života můj zájem vztáhli. U všech bylo nutné pobízení k dalšímu pokračování, protože měli tendenci ukončit své příběhy s koncem války. Výjimkou v tomto případě byla jen nejmladší Margita G., která ve svém narativu období války naopak zcela vynechala.

Zde se na narativy informátorů podívám i z kvantifikačního hlediska, kdy vypovídající hodnotu má i prostor věnovaný jednotlivým tématům.

Příběh svého života vyprávěla Verona K. 45 minut a stěžejně se zaměřila na období války (50%),⁶⁸ o jiné části svého života hovořit nedokázala nebo nechtěla. Na téma války navázala Verona K. odškodněním (11%), které získala od POB, a líčila, jak probíhalo podání žádosti. Na otázky směřované na život po válce zůstávala vždy v období chudoby svého těžkého dětství (32%) a popsala např., jak chodila místním hospodářům nabízet za jídlo kopřivy na výkrm drůbeže. Na konkrétnější otázku, jestli se jim někdy žilo i lépe, pohovořila velmi

⁶⁶ PAŘÍZKOVÁ, Jindra. 2007. Památka obětem romského Holocaustu - Internační tábor Lety u Písku a jeho poválečná historie. Bakalářská práce, FF UK.

⁶⁷ Michal F. a Verona K. byli vyhledáni pracovníky o.p.s. Člověk v tísni a jejich vyprávění bylo zaznamenáno coby důkaz pro žádost u POB. Margita G. a Emilie T. byly vyzvány dostavit se na blíže nespecifikovaný úřad, kde měly taktéž své válečné újmy popsat.

⁶⁸ Vzhledem k tomu, že autobiografická vyprávění trvala odlišně dlouhou dobu, zvolila jsem pro názornost procentuální podíl tématu na celkovém vyprávění, než např. údaje v minutách. Procenta jsou přibližná s odchylkou 2%, kdy jsem vycházela z počtu znaků celkového přepisu nahrávky, tematicky jsem přepis rozčlenila a po zjištění počtu znaků v jednotlivých částech spočítala jejich podíl na celkovém vyprávění.

krátce (7%) a uzavřela: „*No ta avka imar dživahas sar the o l'udos sako. Dži adadžive kavka amen dživas. Amen but cerpindžam, but.*“⁶⁹

Emilie T. své vyprávění nekoncepovala chronologicky, díky asociacím a i přerušováním své dcery přeskakovala své mládí až po nedávnou minulost. Např. od německých obyvatel své rodné vesnice a tehdejší jazykové situaci v obci, kdy i členové její rodiny uměli německy, se dostala ke své aktuální znalosti němčiny a schopnosti dnes poradit německým turistům. Ale pod vlivem otázek postupně doplnila i některé další části svého životního příběhu. Stěžejně se věnovala válce (48%) a po opakovaném vybídnutí se rozhovořila i o následném vývoji (32%), kdy odbočila i k tématu odškodňování (4%) a vyprávění ukončila problémy aktuálního dneška (16%). Narativ má délku 31 minut.

Obtíže s překročením hranice konce války měla i Anna B. Na čtyři otázky formulované, zda si pamatuje, jak skončila válka; co bylo pak; jak se jim žilo, když válka skončila, reagovala např.: „*No ta oda tiž mek na sas avka mište, na sas. Furt varesave kodoj sas, kola slugadža, furt. A furt trapinenas a phenav, oda phenav, so džanav, inak feder man už.. Imar but berš kola časostar.*“⁷⁰ Nahrávání pak na chvíli přerušila informátorky rodina a v této souvislosti ji bylo možné ještě jednou vybídnout, zda by nám nevyprávěla, i co zažila po válce až po dnešek. Po ujištění, že nás opravdu zajímá i její poválečný život, se rozpovídala i o dalších letech svého života obdobně obsáhle (50%) jako o těch válečných (35%). Vyprávění ukončila aktuálním popisem především života svých dětí (15%). Celková délka vyprávění je 56 minut.

Také Michal F. se své vyprávění chystal ukončit po odvyprávění válečného období (33%)⁷¹ v bodě, kdy popisoval po odchodu Němců návrat z úkrytu domů a postupnou normalizaci situace: „*...postupně normálně zkrátka se to vylepšilo. Začalo to lepší bylo. Lepší to bylo, lepší bylo a tak dále, no. No tak já nevím, jestli to bude stačit tohleto, to nevím.*“⁷² Jeho manželka nás následně podpořila: „*Dál. No voni chtějí celej život.*“ Načež Michal F. ještě popsal svojí první práci v Ostravě v Nové huti Klementa Gottvalda a období vojny (13%) a opět se chystal ukončit vyprávění: „*Tak potom jsem se seznámil a tak dále, to už to nemusim vyprávět, no.*“ Po ujištění, že nás zajímá i jeho společný život se ženou (54%), se jí

⁶⁹ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „No tak už jsme žili jako každý jiný člověk. Dodneška takhle žijeme. My jsme hodně trpěli, hodně.“

⁷⁰ (nahrávka č.: 2010-07-24-01) „No tak to taky ještě nebylo tak dobrý, nebylo. Furt tam nějaký byli, ty vojáci, furt. A furt trápili a říkám, to říkám, co vím, jinak lépe mi už... Už je to hodně let od té doby.“

⁷¹ Zde nelze procentuální poměr přesně stanovit, protože na dalším vyprávění se výrazně podílela manželka, čímž objemově období po válce přibýlo.

⁷² (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

pokusil ještě roli vypravěče předat, ale pak za její pomoci⁷³ svůj životní příběh dokončil až k aktuálnímu dnešku a celková nahrávka má 41 minut.

Životní příběh nejmladší informátorky Margity G. se od ostatních příběhů liší. V hodinovém vyprávění Margita G. chronologicky vyličila celý svůj život (87%), aniž by sama od sebe období války zmínila. Až na otázku, jestli i pamatuje, co bylo za války, odpověděla líčením spíše pocitů a válečných obrazů (9%), než že by konkrétně zmínila, jaký osud v této době potkal ji a její rodinu. „*Hrozno veca dikhahas. Ča e jag, e plameňa. O slugadže murdarkerde. Savoro andre hromada, savoro. O Němci, o Rusi, savoro, sa sa sa. Sar paš'lon, labon, samo rat všadzig. Fuj.*“⁷⁴ Na závěr se zamyslela nad dnešním chováním některých lidí, kteří si na živobytí nevydělávají poctivě (4%).

I přes nízký věk informátorky v období války mě vynechání válečných vzpomínek překvapilo, protože při dvou předcházejících návštěvách o válečných prožitcích své rodiny vyprávěla dlouze a souvisle.⁷⁵ Je tedy možné, že právě pod vlivem vědomí, že už mi o válce podrobně vyprávěla, ji tentokrát vynechala. Je ale možná i interpretace, že v kontextu jejího celého života tato velice raná část nemá takový význam, a je akcentována jen v souvislosti s určitými podněty, jako je např. rozhovor o odškodňování.

Struktura nahraných autobiografií informátorů nechává tušit, že mezi mnou (tazatelkou) a informátory nedošlo k ideálnímu vzájemnému porozumění, rozcházelo se naše pojetí předmětu mého zájmu. Asociace informátorů spojená s mou osobou coby Neromkou a s tématem mého primárního zájmu – odškodňováním, je možná jen jednou částí vzájemné disharmonie. I když především druhé zmíněné získaná data ovlivnilo zcela jistě a závěry tak spíše než z akcentace období války mohu činit z pojetí informátorů svého poválečného života až po současnost.

K lepšímu pochopení struktury autobiografií možná pomohou texty sociálního antropologa Paula Connertona⁷⁶ a španělské antropoložky Palomy Gay y Blasco.⁷⁷ Connerton přichází s hypotézou odlišného pojetí životopisné struktury „vládnoucími vrstvami“ a „podřízenými

⁷³ A vcelku oprávněně, protože předmětem našeho zájmu se tak stal i společný život manželů, ke kterému měla pocit, že se může stejně vyjádřit kompetentněji, protože je mladší a „víc si pamatuje“, jak ukázalo i několik jejich výslovných narážek: „Dědo, ty si nepamatuješ!“ (nahrávka č.: 2010-07-27-02)

⁷⁴ (nahrávka č.: 2010-07-26-01) „Hrozný věci jsme viděli. Jenom ohně, plameny. Vojáci vraždili. Všechno na hromadě, všechno. Němci, Rusové, všechno, vše vše vše. Jak leží, hoří, všude samá krev. Fuj.“

⁷⁵ 33 minut a 72 minut.

⁷⁶ CONNERTON, Paul. 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0521270939, s. 6-71.

⁷⁷ GAY Y BLASCO, Paloma. 2001. We Don't Know Our Descent': How the Gitanos of Jarana Manage the Past. *Journal of the Royal Anthropological Institute*. 2001, 7, 4, Dec, s. 631-646.

skupinami“. Zatímco jedni svými publikovanými retrospektivními biografiemi stanovili tzv. lineární model, který se např. přes vzdělávací systémy rozšířil, skupiny obyvatel bez přístupu k těmto vzdělávacím institucím a bez literární tradice si vytvořily vlastní model své historie. „*Orální historie podřízených skupin bude produkovat jiný typ historie: takový, v němž nejen většina z detailů bude různá, ale ve kterém samotná konstrukce smysluplných tvarů bude řízena jinými principy. Objeví se rozdílné detaily, protože jsou zasazeny, takřikajíc, do rozdílného druhu zázemí (vlastního) vyprávění.*“ (Connerton, 1989: s. 19) Vyprávění životního příběhu pak nemá charakter nám známého lineárního *curriculum vitae*, ale je cyklické.

Domnívám se, že cyklem by se dalo vidět i to, co Gay y Blasco popisuje u Gitanů v Madridu a co nazývají *la vida de antes* neboli 'předcházející život' (Gay y Blasco, 2001: s. 632). Tzv. '*La vida de antes*' neboli 'předcházející život' je vedle nakládání s mrtvými a vzpomínáním na individuality jedním ze tří postojů k minulosti, které u Gitanů vyzorovala.⁷⁸ Typické pro onen 'předcházející život' je, že se nemění, nemá žádnou progresi a postrádá konkrétní časové ukotvení. Sestává z popisů životního stylu spíše než z popisu vývoje během nějakého časového období. Gay y Blasco tedy na konkrétním cyklu verbalizovaném Gitany v Madridu popisuje to, co Connerton zobecňuje pro podřízené skupiny. Gay y Blasco si všímá, že 'předcházející život' je pro Gitanos mnohem relevantnější, než minulost nedávná. A také že zdaleka tak neverbalizují dnešní život ve městě, který např. po ekonomické stránce není od popisovaného 'předcházejícího života' odlišný. Možnou interpretaci z mého pohledu je, že ona vzdálenější minulost vztahující se k tradičnímu životu, je Gitanos mnohem více ceněna, protože je součástí jejich identity, a tudíž ji i tak často verbalizují.

Je možné, že i pro mé informátory je období války vnímáno jako takový 'předcházející život', jeden cyklus, který je z jejich dnešního pohledu mnohem významnější, než období od počátku 50. let po současnost, kdy se z jejich pohledu nedělo nic zajímavého. Hypotézu podporuje i souvislost míry vzdělání (a tudíž i kontaktu s majoritní literární tradicí) se strukturou autobiografií jednotlivých informátorů. Lineárnímu modelu biografie nejvíce odpovídá biografie Anny B. (1936) a Michala F. (1939). Oba chodili do školy, Anna B. od svých 20 let žije v čistě neromském prostředí a za manžela měla středoškolsky vzdělaného

⁷⁸ „Zaobírám se třemi vzájemně propojenými postoji k minulosti lidí z Jarany. Zaprvé pojednám o jejich vysvětlení 'předcházejícího života', schematických popisech 'života takového, jaký byl', který účinně ustavuje Gitany sdílenou představu kolektivní minulosti. Za druhé popisují jejich nakládání s mrtvými a jejich smuteční rituály. Za třetí se v tomhle popisu zabývám personalizovanými vzpomínkami na jednotlivé muže a ženy.“

Neroma. Michal F. svoji autobiografii zase často konfrontuje s neromskými posluchači,⁷⁹ čili oba měli dostatek příležitostí přijít do kontaktu s lineárním modelem životopisného vyprávění, které je u české a slovenské majoritní společnosti běžné. Naopak Verona K. (1932) žije od majoritní společnosti z informátorů nejizolovaněji, je také z informátorů nejstarší, do školy nikdy nechodila a dle výpovědi své snachy „*neumí dobře česky*“. Svoji autobiografii pojala čistě jako vyličení válečného období a popisu obrazu chudoby před a těsně po válce, což jako celek přesně odpovídá onomu jednomu životnímu cyklu / 'předcházejícímu životu'.

Nabízí se i druhá hypotéza, proč má válečné období ve struktuře autobiografií tak výjimečné postavení. Zatímco v případě období nacistické perzekuce se informátoři cítí být součástí dějin společnosti, ve které žijí, u dalších částí svého života se již takto nekontextualizují. V případě nacistického bezpráví vnímají sami sebe jako aktéry historické události, ale např. na migraci v 50. letech do Čech za prací již pohlížejí jako na svoji individuální minulost. Vztah k válečnému období bude pravděpodobně jevem společným celé válečné generaci, ale příslušníci majoritní společnosti se vnímají i jako svědci dalších zažitých historických událostí (komunistického režimu, 68. roku apod.).

Na základě romistického poznání a vlastních dosavadních zkušeností s výpověďmi válečné generace Romů jsem předpokládala, že událostmi zmíněnými s celospolečenským přesahem, které se konkrétně dotkly jejich životů, bude např. přelom komunismu a kapitalismu,⁸⁰ rozpad Československa a s ním spojené problémy se získáním českého občanství⁸¹ nebo migrace před rasovou diskriminací a násilím rodinných příslušníků do Anglie, Kanady, Belgie apod.

Předpoklad se mi však u informátorů nepotvrdil zcela. Emilie T. a Michal F. mají některé děti emigrované v Anglii, ale zmiňují se o tom jen okrajově v souvislosti se soukromým životem svých rodin. Margita G. a Michal F. pak podotýkají, že se za komunismu dalo s vydělanými penězi lépe vyjít, než je tomu dnes. Jediný, kdo v souvislosti se svým životem zmiňuje výrazněji souvislost s nějakým celospolečensky vnímaným politickým

⁷⁹ Viz jeho soudní procesy spojené s odškodňováním apod.

⁸⁰ Mnohým (nejen) romským rodinám se výrazně změnil život, protože díky stereotypnímu kolektivnímu přístupu některých členů majoritní společnosti, nebyli schopni uplatnit se na pracovním trhu.

⁸¹ Česká i slovenská strana si sice slíbily nadstandardní vztahy obou nově vzniklých republik, ale na ty nedošlo. Tvrdým vůči občanům byl především český zákon č. 40/1993 Sb. o státním občanství, který mnoho československých občanů žijících už roky na českém území postavil do role cizinců. Pokud se občan nebo alespoň jeden jeho rodičů na území ČR nenarodil, měl na české občanství nárok pouze udělením. Udělení českého státního občanství bylo ale podmíněné pětiletým trvalým pobytem na území ČR nebo desetiletým pobytem a zároveň musel žadatel na tuto dobu předložit čistý trestní rejstřík jak z České, tak ze Slovenské republiky. Velká část Romů přichozích ze Slovenska do Čech tyto podmínky nesplňovala, a žila najednou v ČR se statusem cizince bez možnosti získat zaměstnání, pro děti vzdělání apod. Některé rodiny se tak i rozhodly pro reemigraci na Slovensko.

kontextem je Michal F., když popisuje, jak musel zůstat o tři měsíce déle na vojně: „*Tak potom jsem šel na vojnu, na vojně jsem byl tak dva roky, tři měsíce, protože zrovna, než měl jsem jít domu po dvou letech, tak byly ta.. Varšavský smlouvy. A ty Varšavský smlouvy bylo to tak, že když se nepodepíše, tak že vypukne válka, takhle to bylo řečeno a tak dále, že jo.*“⁸² Informátor pravděpodobně naráží na tzv. karibskou (nebo také kubánskou) krizi na počátku 60. let, při níž byly nuceni vojáci základní služby sloužit déle.

Období druhé světové války tak zůstává dalece jediným okamžikem v životních příbězích informátorů, kdy vědomě kontextualizují své vlastní prožitky s celospolečenskými událostmi. Tento cyklus je tedy podobně jako u Gitanů 'předchozí život' vnímán jako důležitější, než nedávná minulost. Důvodem může být stejně jako u Gitanů, že nacházejí v době institucionálních perzekucí zdroj skupinové identity. (Ostatně stejně jako Židé nacházejí v šoa zdroj identity své.)

4.2 Období II. světové války v životních příbězích informátorů

Slovenská republika byla v letech 1939 až 1945 satelitem nacistického Německa. 18. března 1939 obě strany podepsaly tzv. Schutzvertrag, který reguloval vzájemné vztahy. Slovenský stát, jak je nacistická Slovenská republika nazývána, se zavázal plnit nařízení druhé strany. Vedle známé a bohužel důsledně provedené genocidy Židů⁸³ se jednalo i o celou řadu směrnic a nařízení perzekuuujících Romy. Nebudu se zde o těchto více rozepisovat, nejpodrobněji se ve vztahu k Romům o nacistické perzekuci na Slovensku rozepisuje Hübschmannová (2005).

Autobiografická vyprávění informátorů pokrývají téměř veškeré formy diskriminace, pronásledování a omezování osobní svobody, se kterými se Romové za doby slovenského státu setkávali. Zde se vedle obsahu jejich výpovědí pokusím zaměřit na jejich formu, strukturu, chronologii apod. V případě postřehů k válečnému vyprávění Margity G. nebudu vycházet z jejího autobiografického narativu (kde válku zmiňuje jen okrajově na požádání), ale z druhé nahrávky v českém jazyce, kde se válce věnuje nejobsáhleji.

⁸² (nahrávka č.: 2010-03-16-02)

⁸³ Na Slovensku před válkou žilo kolem 80 000 Židů, z nichž se po válce vrátilo jen kolem 5 000 osob. (Hübschmannová, 2005: s. 52)

4.2.1 Periodizace války

Zajímavým momentem byl už samotný úvod vlastních životních příběhů. Starší ročníky před popisem příchodu německých vojsk do své vsi uvedly několik poznámek k životu ve vsi před tímto zlomem. Verona K. (1932) o něco obsírněji, Emilie T. (1933) alespoň jednou větou. Zato mladší ročníky zahájily své vyprávění rovnou příchodem německých vojsk - Anna B. (1936): „*No a tak.. sar avle kola Němci ke amende, ta ile le dades mires the le papus.*“⁸⁴ Michal F. (1939): „*Takhle. Bylo mi čtyry a půl roku, jako dítě, než než ty Němci překročili hranici normálně z toho Slovenska, hranici Slovenska.*“⁸⁵

Až příchod německých vojsk na území Slovenska je shodně všemi informátory vnímán jako začátek války. V srpnu 1944 obsadila Slovensko německá vojska, aby potlačila Slovenské národní povstání a zneškodnila partyzánské hnutí. Pro Romy ve Slovenském státě tak začala nejkritičtější část války. Informace o bojích, které se odehrávaly v jiných zemích, jim přístupné nebyly a různá restriktivní opatření si nedávali do přímé souvislosti s německými vojáky. Navíc nejsou zasaženi majoritní kolektivní paměti, která byla systematicky ovlivňována vzdělávacím systémem a sdělovacími prostředky. Např. Emilie T. popisuje začátek války následovně: „*A sar imar začind'as e vojna, o partizáni, tak jon imar phirenas te rodel le partizánen. A kaj pes rakhelas, ta odoj imar le manušen križinenas. Mučinenas.*“⁸⁶

Rozdílného vnímání délky války si ve své práci všímá i Sadílková (2003: s. 24-25), která nabízí ještě jiné vysvětlení. Vidí souvislost mezi významy romského slova 'mariben' a termínem válka / vojna. 'Mariben' totiž vedle 'války' znamená především 'boj', čili se nabízí hypotéza, že tak Romové na Slovensku začali označovat až období, kdy se na jejich území začalo bojovat. Navíc tazatel ptající se v romštině na *mariben* může pak dostat odpověď týkající se jakýchkoli bitek, ale ne bezpodmínečně nutně se dozví informace k válce.

Periodizace války byla také jedno z témat, u kterého se střetl pohled pamětníků a pohled zaměstnanců MO ČR a ČSSZ.⁸⁷

⁸⁴ (nahrávka č.: 2010-07-24-01) „No a tak.. jak přišli ty Němci k nám, tak vzali mého tátu i dědu.“

⁸⁵ (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

⁸⁶ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „A jak už začala ta válka, ty partyzáni, tak oni už chodili hledat partyzány. A kde se nacházel, tak tam už lidi křižovali. Mučili.“

⁸⁷ Více v kapitole 5. Paměť jako důkaz na s. 70.

4.2.2 Struktura válečné části životních příběhů

Z výpovědí informátorů vyplývá, že své vzpomínky na válečné období neverbalizují poprvé, ba naopak, jsou někdy součástí i jejich každodenního života jako sociální korektiv. (k tomu více v kapitole 4.4 Vypravěčská tradice na s. 59) V důsledku to znamená, že strukturu a nejspíš dokonce i konkrétní slova pro své vyprávění už jednou našli, a mně jen reprodukují, co už sdělovali mnohokrát. Nasvědčuje tomu i časový průběh vyprávění, kdy nenastávají prodlevy, ve kterých by se informátoři rozvzpomínali. S menším úvodem nebo bez něj, se dostávají rovnou k první epizodické vzpomínce na válku.

Vyprávění o válce v průběhu času nezůstávalo neměnné, ovlivňovaly jej jednotlivé vyprávěcí situace, reakce publika a v neposlední řadě docházelo i k přehodnocování a kontextualizování jednotlivých jeho částí pod vlivem nových informací. To je z části proces nevědomý související s fungováním paměti jako takové, kdy údaje uložené v dlouhodobé paměti jsou po celý život člověka mimovolně dál zpracovávány. (Plháková, 2003: s. 195) Výchozí pro sdělovaný životní příběh je tak jednak vyprávěcí tradice prostředí, z něhož dotyčný/ -á pochází (k tomu opět více v kapitole 4.4 Vypravěčská tradice na s. 59), a konkrétní vzpomínky, které byly vyhledány z dlouhodobé paměti.

Proces vyhledání popisuje obecná psychologie jako bezděčné nebo záměrné vyvolání informací do vědomí člověka. (Plháková, 2002: s. 195) U informací/ vzpomínek, u nichž se reprodukce zdaří, jsou paměťové stopy vedoucí k těmto v dlouhodobé paměti silné nikoli vybledlé. Posilování paměťových stop má dvě příčiny. Je-li vzpomínka opakovaně reprodukována, jsou paměťové stopy posíleny tímto připomínáním si.⁸⁸ Vedle toho pak platí, *„že čím víc je určitý zážitek zraňující, tím větší je pravděpodobnost jeho zapamatování.“* (Plháková, 2002: s. 228)⁸⁹ Vzpomínky informátorů ovlivnilo obojí – válečné události byly pro ně bezpochyby traumatizující, čímž bylo jejich vybavování do vědomí podpořeno, a vedle toho se opakovaným verbalizováním v paměti ustálily. Ke konkrétním epizodickým vzpomínkám, jejich kontextu a struktuře nyní několik poznámek.

⁸⁸ Člověk může do své paměti včlenit i zpětně některé události z dětství, vytvořit si k nim i obrazové představy a být přesvědčen o jejich pravdivosti, aniž by se mu přímo osobně staly. Tak zvanou falešnou vzpomínku zmiňuje např. Plháková (2003: s. 222), když cituje případ jednoho svého kolegy. Dotyčný do svých patnácti let měl v hlavě živou vzpomínku, jak jej chtěli coby dvouleté batole unést. Když mu bylo patnáct let, jeho tehdejší chůva se v omluvném dopise přiznala, že si únos vymyslela. Její hrdinský čin záchrany malého chlapce se ale v rodině tradoval natolik, že si k němu chlapec vytvořil i naprosto konkrétní vizuální vzpomínky.

⁸⁹ Samozřejmě nepřekročí-li traumaticita jistou hranici, která je u každého individuální, a za níž už lze diagnostikovat psychické poruchy související s vytěšňováním bolestivých vzpomínek.

Vyprávění informátorů sestává vždy z několika hlavních epizodických vzpomínek, které mají dějovou linii a vypravěč/ -ka jí věnuje detailnější pozornost. Vedle těchto obsáhlejších vzpomínek pak zaznívají témata, události, pocity, které vyprávění dokreslují, nemusejí však vždy souviset s hlavními epizodickými vzpomínkami, u informátorů je vidět individuální míra, nakolik jsou tyto součástí dějové linie a nakolik jsou umísťovány bez zjevných souvislostí. Mnohdy se jedná o témata a zážitky týkající se celého období války, nebo jeho části, a vypravěč/ -ka se k těmto často vrací i opakovaně.

Hlavní epizodické vzpomínky mají většinou velice traumatizující charakter a bezprostředně se týkají života informátorů. Tak např. jedna ze stěžejních vzpomínek Verony K., kterou své vyprávění začíná, se vztahuje možná dokonce ještě k předválečné době.⁹⁰ Informátorka v ní popisuje úmrtí matky, ke kterému se dostává hned ve druhé větě: „*Narod'ind'om Marhañate. No. Ačhi'lam pal amari daj, hoj sas te perel tele, te rodzinel, a joj sas phari kajsi* (ukazuje velikost břicha), *no ta la čhind'a e korba pal o per* (ztišila hlas) *a kavka. Ligende la andre špita'la, a oj mu'la. The koda čhavoro the oj.*“⁹¹ Pro umístění této vzpomínky na samotný začátek vyprávění se nabízí interpretace, že informátorka chtěla tento traumatizující okamžik svého života sdělit co nejdříve, aby „to měla již za sebou“ a nemusela se k němu vracet, což už také nečinila. Jen dvakrát matku ještě zmínila ve výčtu osob, o které během války přišla (což mimo jiné naznačuje, že událost informátorka dává do souvislosti s válečným obdobím): „*Miro papus mu'la, e daj mu'la andre koja dar. E daj mu'la, o phral mu'la. Koda mek mu'la.*“⁹² Vedle toho je ale možná i interpretace, že se jedná o přirozený začátek vyprávění, kdy životní příběhy informátorů mají svojí logiku, podle níž jsou epizodické vzpomínky vybírány a vyprávěny. Chronologičnost je jen jedním z klíčů výběru a řazení.

Emilie T. jako svoji první epizodickou vzpomínku popisuje výslech své rodiny, když německé jednotky hledali partyzány: „*No a sar pes pal'is varesar hinke dodžandle, ta lile mire dades he mira da le čhavenca amenca. Hoj mra dake ehin bratcencos oda partizáños. Ta thode peršo mire dades andro řada, mira da a postupňe le čhaven amen savoren.* (ukazuje) *No a kamenas amen te vi'inel ola* vysoké Němci, gestapáci. *A mre dadeskro bačis, jov avelas andal o veš kaštenca. A jov sar dikhl'as, hoj andro šoros hin miro dad, miri daj le čhavenca amenca a jov vičinelas:* Halt! Halt! Nicht schießen! *Mek akana peske pametinav.* Halt! Nicht

⁹⁰ Že se jedná o předválečnou událost jednoznačně z vyprávění nevyplývá, lze se to spíše dohadovat vzhledem k věku informátorky v předmětnou dobu a k okolnosti, že byla její zraněná matka (Romka) odvezena do nemocnice. Pokud se tato událost stala za Slovenského státu, tak spíše na jeho samotném počátku.

⁹¹ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „Narodila jsem se v Marhani. No. Zůstali jsme po mámě, aby __, rodit, a ona byla těhotná takhle (ukazuje velikost břicha), no tak jí spadla na břicho korba (ztišila hlas) a tak. Odnесли jí do nemocnice, a ona umřela. I to děťátko, i ona.“

⁹² (Tamtéž) „Můj děda umřel, máma umřela z toho strachu. Máma umřela, bratr umřel. Ten ještě umřel.“

schießen! *No a jov doavilas, čhid'as oda kašt tele pal o phiko a jov phend'as, že našmejinen les te vilinel, že miro dad na džanel nič. že amen partizažen na dikhl'am, partizažendar na džanas, jo.*⁹³ Obdobné zážitky spojené s hledáním partyzánů zmiňují informátoři jednotně, protože se v těchto chvílích se svými blízkými ocitli bezprostředně v ohrožení života. Tyto epizodické vzpomínky pak obsahují detailní informace i o tom, kdo se kde v daný okamžik nacházel, nebo jakými jazyky se hovořilo.

Velice rychle se k první emotivně vyhocené a podrobně popsané vzpomínce dostává i Anna B. Její autobiografie začíná: *„No a tak.. sar avle kola Němci ke amende, ta ile le dades mires the le papus. Varekhaj andro veš, [...] andro veš a buter sare korkore na dikhl'am. Palik le papus mukhle, avla khere. Amen samas o čhave, samas eňa čhave. A on savoren amen ile, la da the amen, avile varesave motoriha a odoj sas avka sar kana.. sar kana vařico paňi, sar tad'olas o paňi andre kajso kotlos baro. Mušindžam te čhivel pal amende savoro tele, o gada, a čhivkerde andre ajsi koda paňi, kaj tad'olas koda paňi. Amen samas odoj nange a paľi ile amen te strihinel o bala. Savore, o čhave, la da, savoren the bibi odoj amenca esas.*⁹⁴ Zmiňuje absenci otce a jeho otce, což s největší pravděpodobností celou rodinu paralyzovalo, a nevědomost o jejich stavu byla jistě velice stresující. Hned vzápětí se pak Anna B. dostává k citované hlavní epizodické vzpomínce, kdy se celé její rodině a nejen jí dostalo velkého ponížení formou nuceného hromadného mytí bez ohledu na pohlaví a věk zúčastněných. A následně byly všem ostříhány vlasy.

Dalo by se říci, že „dějovým vrcholem“ příběhu Michala F. je jeho zranění, z něhož si odnesl doživotní zdravotní problémy. Při našem prvním setkání nám tuto traumatizující vzpomínku sdělil ještě dříve, než jsme s ním vstoupili do bytu. Životní příběh nahrávaný během druhého setkání strukturoval ovšem už s vypravěčským nadhledem. Možná i pod vlivem vědomí, že o jeho největší válečné újmě už víme, se mu podařilo udržet vypravěčskou linii a postupně líčil události, které vedly až k jeho zranění: *„Utekli jsme zkrátka do.. do lesa. Ten les se jmenuje Kalinec. [...] Při tom útěku máma jako.. mně bylo čtyry a půl roku, tak mě měla na rukou, že jsem nestačil s nima jako. [...] No tak máma mě vzala na ruku. No a to*

⁹³ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „No a jak se potom nějak ještě dozvěděli, tak vzali mýho tátu i mojí mámu s námi s dětma. Máma má bratrance partyzána. Tak postavili nejdřív mýho tátu do řady, mojí mámu a postupně nás všechny děti. (ukazuje) No a chtěli nás zastřelit ty vysoký Němci, gestapáci. A tátův strýc, on se vracel s dřívím z lesa. A on jak uviděl, že jsme táta, máma s náma dětma v řadě, a on křičel: Halt! Halt! Nicht schießen! Ještě teď si pamatuju. Halt! Nicht schießen! No a on doběhl, shodil si to dříví z ramene dolu a řekl, že ho nesmí zastřelit, že můj táta neví nic, že my jsme partyzáni neviděli, od partyzánů nevíme, jo.“

⁹⁴ (nahrávka č.: 2010-07-24-01) „No a tak.. jak přišli ty Němci k nám, tak vzali mýho tátu i dědu. Někam do lesa, [...] do lesa a víc jsme je samotný neviděli. Pak dědu pustili, přišel domů. Byly jsme děti, bylo nás devět dětí. A oni nás všechny vzali, mámu i nás, přijeli nějakými auty a tam bylo tak jako.. jako když vařící voda, jak se vařila voda v takovym velkym kotli. Museli jsme si všechno sundat, oblečení, a naházeli to do té vody, kde se vařila ta voda. My jsme tam byli nazí a pak nás vzali na stříhání vlasů. Všechny, děti, mámu, všechny, i teta tam s námi byla.“

právě že sice jako nějak při tom spěchu normálně zkrátka máma zakopla a někde, já nevím od čeho ona zakopla. Takže se mnou spadla. Spadla normálně zkrátka no a měl jsem úraz tý nohy, ale nevím.. nevím kompletně normálně zkrátka, že bylo strašně mě ta noha začala bolet, začal jsem rvát. Tak pro nich to bylo špatný, protože bylo to slyšet a byli bysme prozrazení, kde jsme. No ale utěšovala mě máma a tak dále a tohleto a tamto.“⁹⁵ Událost je pro Michala F. stěžejním okamžikem jeho dětství, ba jeho celého života. Díky pravděpodobně zlomené noze, která nebyla ani po válce odborně ošetřena, nemá na levé noze zcela vyvinuté lýtko a má ji o tři centimetry kratší, což mu vedle celoživotních bolestí způsobuje např. ve stáří problémy s páteří.

Další hlavní epizodické vzpomínky informátorů jsou neméně traumatické než ty, které zmínili na prvním místě. Verona K. obdobně jako Anna B. popisuje hromadné mytí v *parovni*⁹⁶ a nedobrovolné ostříhání vlasů. Pokouší se zároveň prožité ponížení zdůvodnit a uvádí, že příčinou hromadného mytí bylo podezření, že Romové mají vši. Nevylučuje, že někteří z nich vši mít mohli vzhledem k nedostatku, v jakém tenkrát Romové žili. To vše však samozřejmě nevnímá jako omluvu pro tak bezohledné a ponižující zacházení: „*Ta sas les igen baro kher. Kodoj __ parovňa te amen te moras. O čhave avrethe, o murša the o romňa* (ukazuje rukama, že muži na jedné a ženy na druhé straně). [...] *Darekana le Romen sas džuva. Bo na sas kavka sar adad'ive, hoj hin man* (otevřela peřínák vedle sebe a ukazuje na prádlo). *No, ta sas darekas džuva a mušinahas pes kavka te čhivel tele. Nangori. Amen džahas tut te morel. Mušinehas tut te džal te morel. Kajsi vana bari. Oda trin džeňa andr'oda has, andre koja vana. Savore trin mušinahas te morel. Ov dikhenas amenge o šera.* (rukama si rozhrnuje vlasy na hlavě) *Kavka amen mukhle.* [...] *Jekha romňa, mira biba, kajse bala la sas!* (ukazuje) *Oj pes vičinelas Gustaňa. Al'e kajse bala la sas. Te oj na hoj la dareso kerde o Němci, al'e pal o bala rovlas. The la štrihinde kavka.*“⁹⁷

Zde je na místě poznamenat, že klíčovost zážitků je vždy nutné hodnotit optikou informátora. Hromadná dezinfekce by se z pohledu majoritní společnosti nemusela jevit

⁹⁵ (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

⁹⁶ *Parovňa* je slovenský termín označující mobilní dezinfekční stanici, ve které se likvidovaly vši jako hlavní zdroj tyfu. Jednotky byly součástí armádní výzbroje, kdy na frontách byli vojáci na vši náchylní. Během druhé světové války pak byly stanice využity ve velké míře proti zabránění šíření tyfových epidemií a byly vysílány především do romských osídlení. Viz ilustrace jako příloha č. 3 na s. 93.

⁹⁷ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) Tak měl velikánský dům. Tam __ parovňu, abychom se myli. Děti jinde, muži i ženy (ukazuje rukama, že muži na jedné a ženy na druhé straně). [...] Dříve měli Romové vši. Protože to nebylo jako dneska, že mám (otevřela peřínák vedle sebe a ukazuje na prádlo). No tak měl někdo vši a museli jsme takhle se vysvlíct. Nahá. Šli jsme se ti umýt. Musela ses jít umýt. Taková velká vana. To tři lidi v tom byli, v té vaně. Všichni tři jsme se museli mýt. Oni nám prohlíželi hlavy (rukama si rozhrnuje vlasy na hlavě). Takhle nás nechali. [...] Jedný ženě, mý tetě, takový vlasy měla! (ukazuje) Jmenovala se Gustaňa. Ale takový vlasy měla! Tak ona ne že jí něco udělali ty Němci, ale kvůli těm vlasům brečela. I jí je takhle uštěhlí.

v porovnání s jinými válečnými osudy jako tak traumatizující, pro Romy však bez pochyby byla. Vysvětlení podává např. Hübschmannová (1999), která popisuje zdrženlivost v tradičních romských rodinách. Nebylo běžné, aby děti viděly své rodiče nahé, dokonce při koupání v potoce zůstávali oblečení. Takto nahlíženo muselo být hromadné obnažení všech členů širší rodiny velice ponižující. Zažité trauma tak může zůstat nepochopeno někým, kdo není obeznámen s kontextem, jako tomu bylo např. v případě zaměstnanců ČSSZ.

Emilie T. se vedle výsledku vlastní rodiny obšírně věnuje ještě jedné události, když byli po nějaké době partyzáni chyceni, mučeni a zastřeleni: „*Ande len. Tel jekh thode jag, kašta, phagerde, he labarde a figinde les a labarenas leske o pindre. A amen o čhavore dikhahas.* (zastřený hlas a slzy v očích) *O jakha peske chudahas, rovahas. Avka les oda vajdas hinke prevakerde, lile les tele a chudle te mučinel. Savore trine dženen marnas, mučinenas len.*“⁹⁸ Zastřelili je v blízkosti Velké Lomnice poté, co je nejdříve donutili si vykopat vlastní hroby. Okamžiku, kdy byli chycení partyzáni přivedeni do obce a mučeni, byla Emilie T., jak i sama říká, přítomna. Že byla očitým svědkem, naznačoval i její roztřesený hlas a slzy v očích při popisu této scény. Dalšímu vývoji již nejspíš nepřihlížela, protože není pravděpodobné, že by byli všichni z obce spolu s partyzány převezeni na místo jejich popravy. I rozrušení Emilie T. se v této části vyprávění zklidnilo, což lze interpretovat právě tak, že dohru události zná z vyprávění. Je však zcela logické, že i toto do svého vyprávění zahrнула.

Mimochodem hledání partyzánů zmiňuje i Margita G. Je to jedna z jejích nejkonkrétnějších vzpomínek na válku, vlastně jediná konkrétní vzpomínka, která je lokalizována a kde uvádí i zúčastněné osoby. Popsala ji však v rozhovoru o odškodňování, do svého životního příběhu ji nezařadila: „*Sas mira bibakero rom partizanos. Ov čoro avil'a jekhe kamaratoha gadžeha a mek jekh Rom partizanos. Avile čore, denašle, ale pro graja, uče sas, normalně sar partizana. A o Němci pal lende. Ale imar na džanas so te kerel. Garud'am opre pro podo les garud'am. E daj, e bibi, savore, thode len opre, thovkerde phusa _____. Amen darahas, bo avile o Němci a džanas kole puškenca a pro puški sas kola...* (ukazuje, že bodáky) [...] *Amen ča dikhahas, imar či na džal darekastar o rat. Ča dikhahas. No a'e o Deloro diňa, že na rakhle nič a že gele het.*“⁹⁹

⁹⁸ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „Přivedli je. Pod jednoho dali oheň, dříví nalámali, i zapálili a pověsili ho a opalovali mu nohy. A my děti jsme se dívaly. (zastřený hlas a slzy v očích) Oči jsme si zakrývaly, brečely jsme. Tak ho ten vajda ještě přemluvil, vzali ho dolu a začali ho mučit. Všechny tři bili, mučili je.“

⁹⁹ (nahrávka č.: 2010-02-23-01) „Manžel mojí tety byl partyzán. On chudák přišel s jedním kamarádem gadžem a ještě jeden Rom partyzán. Přišli chudáci, utekli, ale na koních, vysoký byli, normálně jako partyzáni. A Němci za nima. Ale už nevěděli, co dělat. Schovali jsme ho nahoře na půdě jsme ho schovali. Máma, teta, všichni, dali je nahoru, nandali slámu _____. Báli jsme se, protože přijeli Němci a šli s těma puškama a na puškách měli ty...

Dalšími epizodickými vzpomínkami informátorů byly zážitky, které pro ně díky jednoznačným obrazovým vjemům byly srozumitelné a snadno zapamatovatelné. Některé jejich zážitky z období nacistické okupace mohly totiž být pro ně - děti od čtyř do dvanácti let - nejednoznačné a často si tyto utřídili až časem pod vlivem vyprávění svých rodičů nebo i společenského diskurzu. Příkladem je např. znejistění Anny B., co to vlastně bylo za ozbrojené muže, kteří s nimi trávili noc v jejich domě a naháněli jí a sourozencům strach: „...*tak nás navečír takhle přines domu, abychom byli doma a voni mezi náma byli, seděli a to a koukali, jak co, co my děti budeme dělat. A tátu vyhodili a s náma tam zůstali. Tak to víte, jak jsme se báli, to jsme stejně nespali, protože byli mezi náma.*

P: A to byli nějaký partyzáni, co se tam schovávali, nebo..?

*Já vám nevím. Já bych řekla, že to byli Němci. Protože ty partyzáni snad by to takhle nevyváděli, já nevím.*¹⁰⁰

Před strachem z možného opakování nepříjemných a často život ohrožujících střetů s německými vojáky se Romové na Slovensku začali ve velké míře schovávat. Výjevy, které zmiňují všichni informátoři, se týkají buď počátku skrývání, kdy často rodina jen s nejnútnejším prchla z domova. Nebo se týkají návratu z úkrytů, kdy mnozí své domky našli ve velmi zničeném stavu. Emilie T. popisuje počátek skrývání následovně: „*No a amen andal o khera mušinahas te denašel. Ajso hed'os ehas a odoj chande oda tuneli. Ty výkopy. No a odoj hordinde o phusa, o duchni, o paňa he avka džanas odoj, hoj amen garuvenas, aľe brižal'endar. Džanes, so brižal'i, vo trávu, tu.. ta ola pro vudar, hoj te na odoj švicinel, hoj te na amen aven, te na amen murdaren.*“¹⁰¹ Při útěku do úkrytu došlo také k již popsanému zranění Michala F. z Kečkovců. Jeho rodina utekla nejdříve do lesa zvaný Kalinec a pak dál do lesa, kterému začali pro vysoký počet lip říkat lipový: „*Jako moje rodina a rodina těch Loľových. Tak to vykopalí bunker, bunker jsme vykopalí a .. já jsem to nekopal, rodiče a ještě to, ty chlapi vykopalí bunker a zamaskovali a tam jsme byli.*“¹⁰² Anna B. s rodinou zase našla v Dukovcích útočiště u místních hospodářů: „*Amen samas avka kole gadženca amarenca andal o gav sar kana kamaradi a savore amen phirahas lenge o bandurki te kopal'inel pre maľa. Miri daj a amen o čhave save samas bareder lenge pomožinahas. Amen džanenas. Ta*

(ukazuje, že bodáky) [...] My jsme se jen dívali, jestli už z někoho nejde krev. Jen jsme se dívali. No ale Bůh dal, že nenašli nic a že odešli pryč.“

¹⁰⁰ (nahrávka č.: 2010-07-24-01)

¹⁰¹ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „No a my jsme museli utíkat z domů. Takový kopec byl a tam vykopalí ty tunely. Ty výkopy. No a tam nanosili slámu, peřiny, vodu a tak jsme šli tam, aby nás schovávali, ale od trávy. Víš, co je *brižal'i*, vo trávu, tu.. tak tu na dveře, aby tam nesvítlo, aby na nás nepřišli, aby nás nezabili.“

¹⁰² (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

*rovenas ola gadže, hoj amenca kavka keren. Ta ile amen andre koja pivňica. Esas len bari pivňica, kaj kavka sar kana tel o kher.*¹⁰³

Obdobně jako útěky byly pak pro děti čitelné i výjevy, které se jim naskytly po návratu do zničených domovů. Rozpadlé domovy a na pozadí scénérie nárek rodičů byly i malé děti schopny jednoznačně identifikovat, jako negativní situaci. Že při popisu vychází z vlastních vzpomínek, je zřejmé i např. z vyprávění tehdy čtyřletého Michala F.: *„Vrátili jsme se jako domu. Tam bylo, tam bylo sice takový, že ten barák, který byl zničeněj... to byl dřevěnej barák, že jo, jsme měli dřevěný baráky. [...] Pamatuju si akorát to, že tam bylo nákladní auto, který to bylo, tam stálo. U těch voken, že jo. To si pamatuju. Zbraně rozházený normálně zkrátka po tý, po zemi a tak dále, že jo.*¹⁰⁴

Kromě hlavních epizodických událostí a některých dalších konkrétnějších vzpomínek informátoři zmiňují témata a pocity, kterými jednotlivé výrazné zážitky pojí dohromady. Míra začlenění těchto vjemů do dějové linie je individuální. Někteří, jako např. nejstarší Verona K., tyto uvádějí bez návaznosti na okolní děj, opakem je např. nejmladší Michal F., jenž uvádí téměř vše v souvislosti s vyprávěným příběhem. Domnívám se, že se zde odráží zkušenost jednotlivých informátorů s literární tradicí majoritní společnosti a míru přizpůsobení formy svého vyprávění této.

Verona K. nejčastěji zmiňuje znásilňování žen, kdy nepopisuje podrobněji žádný konkrétní incident, jen se vždy zmíní o bezmoci, když Němci přicházeli a brali si, co chtěli. Blíže se zmiňuje jen o jedné ženě, která s Němci chodila za peníze. Ale zdůraznila, že se nejednalo o Romku. Minimálně šestkrát během popisu válečného období připomněla: *„O Němci sako rat! Na sas odoj rat te o Němci te na obsadinen o kher.. o khera no a sava chudenas, oda sas leskeri. A te na ta lenas kodoj pre koja cimra pengeri, kaj len sas kajsi bužňa. Kedvenas le čhajoren a kavka odoj.. kerenas, so kamenas.*¹⁰⁵ Dalšími tématy, kterými prokládala konkrétní vzpomínky, byly hlad, bída, zima, nedostatek oblečení a k závěru i umírání a zabíjení. Dvakrát se ještě vrátila i ke stříhání vlasů. Popisovala i příchod ruských vojáků a jakou z něj měli radost. Obratem se však vrátila k tématu chudoby, kdy ruští vojáci viděli, jak bídne žijí, a její romští sousedé je prosili o pomoc. Informaci uchopitelnou pro

¹⁰³ (nahrávka č.: 2010-07-24-01) „My jsme byli s těmi gadži našimi z vesnice tak jako když kamarádi a všichni jsme jim chodili kopat brambory na pole. Moje máma a my děti, co jsme byly větší, jsme jim pomáhaly. My jsme uměly. Tak ty gadžové plakali, že s náma takhle jednají. Tak nás vzali do takovýho sklepa. Měli veliký sklep, kde tak jako když pod domem.“

¹⁰⁴ (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

¹⁰⁵ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „Němci každou noc! Nebyla tam noc, kdy by Němci neobsadili dům.. domy no a kterou chytily, ta byla jejich. A když ne tak tam brali na tu svojí cimru, kde měli takovou synagogu. Znásilňovali dívky a tak tam.. dělali, co chtěli.“

zaměstnance ČSSZ (potažmo MO ČR) o příchodu ruských vojáků a tedy o konci války zmiňuje vlastně jen na okraj, protože mnohem relevantnější pro ni samotnou byl fakt, že se na její socioekonomické situaci vlastně vůbec nic nemění.

Obdobně i Margita G. své vyprávění často prokládá nekonkrétními popisy zimy, hladu a nemocí. Záchytným bodem při líčení těchto pocitů je pro ni jen okamžik, kdy se nemoc týkala její mladší sestry: „...*ta esas kajci bari kl'aštora sas a kodoj sas... strašno sas kodoj. Paňi na sas, o čhave nasval'onas o cikne. Esas len tifusis. Bare nasvale sle, bokhale, načisto, nič. Zkušind'am kodoj strašne. Man hi.. E daj amen sas, o dad a samas duj čhave. Me somas phureder a e pheň miri sas o berš terneder a joj avka nasval'iľa čori, kaj e daj na stačinelas te late te thovkerel farla pal o per la dukhalas.*“¹⁰⁶

Hlad je pak pro mnohé uchopitelný paradoxně přes popis stravy, často i s doplněním postupu přípravy. Ač se o jídle ve svých vzpomínkách zmiňují všichni, někdy nelze přesně určit, které doby se vzpomínky týkají. To je i celkem logické vzhledem k tomu, že člověk musel alespoň v minimálním množství jíst kontinuálně, ať už válka byla nebo ne. A strava přístupná Romům před nebo po válce, nebyla příliš odlišná od té válečné. Verona K. popisuje stravu během války, nebo těsně po válce takto: „*Amen chahas koja pokriva kavka la čurahas (ukazuje) Oda mek avke šil'al'i mek te ačhav, te tuke me kada cigaňinav. Kavka čhingehas pe pro kotorore, te dareko delas odoj trin bandurki, ta thovahas te tad'ol koja pokriva a kola bandurkici čhivahas andre koda. Ale nič andre na sas. Ča čisto paňi the koja, kola duj trin bandurki the koja pokriva. Koda l'udos chanas!*“¹⁰⁷

Anna B. se ke stravě za války dostává přes nepříjemný zážitek s německými vojáky: „*E daj kavka amenge tad'a koja fizol'a bandurkenca. Oda sas kavka jevende, pametinav. A o čhave kamahas te chal sigeder a oda sas vařico. [...] A ta thovahas o čhave ole kastrulkoha andro jiv avri, amenge te šil'al'ol a on amenge andre koda kopal'inenas. O Němci. Kopal'inenas amenge andre koda čaroro.*“¹⁰⁸

Jídlo je základní potřebou každého člověka a hlad je pocit velice nepříjemný. Mnozí by mohli namítnout, že ve srovnání s jinými válečnými zážitky, není až tak extrémní.

¹⁰⁶ (nahrávka č.: 2010-02-23-01) „...tak byl takový velký klášter byl a tam byl.. strašný to tam bylo. Voda tam nebyla, děti onemocněly malý. Měly tyfus. Strašně nemocný byly, hladový, špinavý, nic. Zkusili jsme tam strašně. Mám.. Měly jsme mámu, tátu a byly jsme dvě děti. Já jsem byla starší a sestra moje byla o rok mladší a ona tak onemocněla chuděra, že máma ji nestíhala pokládat hadr, na břiše jí bolelo.“

¹⁰⁷ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „My jsme jedli ty kopřivy, takhle jsme ji krájeli (ukazuje). Ať umřu, jestli ti lžu! Takhle se nakrájela na kousky, a někdo tam dal tři brambory, tak se daly vařit ty kopřivy a ty brambůrky se jsme přidali do toho. Ale nic jinýho tam nebylo. Jenom čistá voda a ta, ty dvě tři brambory a ty kopřivy. A to lidi jedli!“

¹⁰⁸ (nahrávka č.: 2010-07-24-01) „Máma nám takhle uvařila fazolačku s bramborama. To bylo takhle v zimě, pamatuju. A jako děti jsme chtěly jíst rychleji a bylo to horký. [...] A tak jsme to my děti s kastrolem daly ven do sněhu, aby nám vystydla a oni nám do toho kopali. Němci. Kopali nám do tý mističky.“

Domnívám se, že strava vedle traumatických vzpomínek v životních příbězích zaujímá své místo ze dvou důvodů. Jednak je-li nějaký pocit (ať už hlad nebo zima) v nějaké době kontinuální, jedná se o informaci výraznou, zprostředkovanou smyslovými vjemy, a tudíž je její uložení do dlouhodobé paměti téměř jisté. Stálost paměťových stop k této informaci pak zaručí opakované vyvolávání této vzpomínky do vědomí. Především v kontrastu s dnešní hojností, kterou si ve stravě mohou dopřávat i lidé z ekonomicky slabších rodin, je informace o tom, co byl člověk v minulosti nucen jíst, aby nezemřel hladu, stále nově kontextualizována a verbalizována. K tématu viz více v kapitole 4.4 Vypravěčská tradice na s. 59.

Obdobně jako u struktury celkového životního příběhu Anny B. a Michala F. je vidět i u struktury části věnované válce, že se přidržují časové osy a koncipují svá vyprávění lineárně s popisem příčin a důsledků jednotlivých událostí. Naopak Emilie T., Margita G. a především Verona K. popisují období války cyklicky a neměnně, jak popisuje i Gay y Blasco tzv. 'předcházející život'. Konkrétně např. v tomto směru nejvýraznější vyprávění Verony K. má jen jakýsi nástin chronologie, kdy období začíná příchodem Němců, před nímž zmiňuje úmrtí matky, a na závěr se dostává i k příchodu osvoboditelů Rusů, i když se pak zase vrací k nacistickým zločinům. Ale podrobněji nahlíženo není vyprávění popisem vývoje od okamžiku A do okamžiku B. Mezi začátkem a koncem války zmiňuje několik výrazných zážitků a tyto prokládá událostmi, stavy a pocity, které zažívala po celou dobu války, nebo alespoň po její část.

4.2.3 Vypravěčská perspektiva

Zajímavá je na válečné části vyprávění vypravěčská perspektiva jednotlivých informátorů, která se při opuštění válečného období mění. Všichni informátoři ve větší či menší míře popisují nacistickou perzekuci a život během ní v množném čísle z pohledu 'nás'. Na konkrétních příkladech lze vidět, že jsou tak zahrnovány buď celé rodiny – Anna B.: „*Savorenge o bala čhingerde a amen kavka samas nange. A sar ile kola gada, ta dine amenge, kaj amen te uras andre koda.. andre kola gada. Na džanav soske kavka amenca kerenas.*“¹⁰⁹ Nebo je do zájmena 'my' zahrnuta celá skupina dětí/ sourozenců – Emilie T.: „*Ta thode peršo mire dades andro řada, mira da a postupně le čhaven amen savoren.*

¹⁰⁹ (Tamtéž) „Všem ustříhli vlasy a my jsme tam tak byli nazí. A jak vzali to oblečení, tak nám dali, abychom se do toho oblékli.. do toho oblečení. Nevím, to s náma dělali.“

*(ukazuje) no a kamenas amen te viľinel ola vysoké Němci, gestapáci. [...] A jov sar dikhl'as, hoj andro šoros hin miro dad, miri daj le čhavenca amenca a jov vičinelas.*¹¹⁰

Domnívám se, že vypravěčská perspektiva z pohledu 'my' souvisí právě s viděním sebe sama jako součásti dětského/ rodinného kolektivu. S dětmi ve finále bylo i zacházeno jako se skupinou a všichni informátoři měli v době války mladší a vyjma Verony K. i starší sourozence. Toto vysvětlení užívané vypravěčské perspektivy mi přijde pravděpodobnější, než že by souvisela s kolektivním osudem Romů za války a jeho zdůrazňováním. V první osobě jednotného čísla pak vypráví informátoři jen v okamžiku, kdy se nějaká událost týkala pouze jejich osoby (tak např. Michal F., když se zranil), nebo když svoji roli nějakým způsobem vyzdvihovali. To potvrzuje i vyprávění Margity G., která v něm při popisu svého dětství válku sice nezmiňuje, ale přesto o svém dětství hovoří spíš o své rodině a o sobě jako její součásti: „*The amen samas čisto, me somas čisto. Cikňori. Esas amen jekh vad'ocis kavka, aver vad'os kavka* (ukazuje). *Kaj sas amen skaminoro...*“¹¹¹ První osobu jednotného čísla používá, když popisuje, jak své matce pomáhala apod. Margita G. užívá jako jediná i perspektivu nezúčastněného pozorovatele, k tomu více na straně 73.

Co je však všem informátorům společné, je změna vypravěčské perspektivy v období dospívání, kdy se jejich osud individualizuje, nacházejí si partnery, vlastní pracovní příležitosti atd.

4.3 Poválečné vyprávění

Zatímco ve vyprávění po roce 1945 sdílejí informátoři stejnou vypravěčskou perspektivu, rozchází se jejich vyprávění po obsahové stránce. Nesdílejí už společný osud, jediným pojítkem zůstává přesun všech z rodných slovenských obcí do českých měst, avšak činí tak v různou dobu a za odlišných okolností. Zároveň všichni informátoři své poválečné vyprávění strukturují různým způsobem, někteří se zaměřují spíše na svůj osobní život, jiní zase na ten pracovní apod. Zdá se mi proto praktičtější se zde podívat na jednotlivé poválečné příběhy informátorů vždy uceleně.

Ke specifikování tematických okruhů v životopisných vyprávěních se ze své praxe orálního historika vyjadřuje i Miroslav Vaněk, který doporučuje následující členění na: „*oblast narátorovy původní rodiny a prostředí, v němž vyrůstal, vzpomínky z dětství*

¹¹⁰ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „Tak postavili nejdřív mého tátu do řady, mojí mámu a postupně nás všechny děti. (ukazuje) No a chtěli nás zastřelit ty vysoký Němci, gestapáci. [...] A on jak uviděl, že jsme táta, máma s náma dětma v řadě, a on křičel.“

¹¹¹ (nahrávka č.: 2010-07-26-01) „I my jsme byli čistý, já jsem byla čistá. Malinká. Měli jsme takhle jednu postýlku, druhou postel takhle (ukazuje). Kde jsme měli stoleček...“

zahrnující školní vzdělání i využití volného času, studium, profesní dráhu, veřejné působení (postavení, funkce) a soukromý život v dospělém věku spolu s osobními zájmy, vztahy a činnostmi preferovanými ve volném čase.“ (Vaněk, 2004: s. 97) Považuji za zajímavé, nakolik jednotlivé oblasti ve svých narativech pokryli informátoři tohoto textu a zda vůbec.

Jak už jsem jednou zmínila, Verona K. ve svém vyprávění zůstává stěžejně v období války. Dále nepokračuje ve vyprávění chronologicky, ale asociací se dostává k tématu odškodňování, kdy se podrobně zabývá nahrávací situací spojenou s podáním žádosti o odškodnění a zmiňuje i svoji nedůvěru ve vyplacení peněz. V té souvislosti uvádí i informaci osobního charakteru – počet svých dětí, kterým relativizuje výši získaného odškodnění. Asociací se následně vrací opět k době války a k bídě, ve které žili. Tu doslova demonstruje na příkladu, jak si tenkrát improvizovaně vyráběli v zimě boty z kusů látek. Můj dotaz co bylo pak dál, když válka skončila, opakovaně pochopila ve smyslu: kdy válka skončila: „*Ta koda tuke miri čhaj na phenava, kana pe skončind'a koda...*“¹¹² Po vysvětlení nedorozumění se rozhovořila o poválečném období, ale zůstala nadále v době svého těžkého dětství, odkud asociací přešla do současnosti, že vypráví-li dnes své vzpomínky např. rodině, nevěří jí. Na závěr zodpověděla konkrétní otázku, zda si pamatuje na příchod do Čech, ovšem její výpověď byla velice krátká a spíše bodovitá: Zmiňuje úmrtí členů rodiny, věk při příchodu do Prahy, děti v ústavu a uzavírá. „*No ta avl'om kadaž a dži adad'ives som kadaž. Tak avka hin miri čhaj.*“¹¹³ Rukou na závěr naznačila ukončení nahrávání. Bodovité informace o její poválečné části života nechávají tušit, že témat k vyprávění by informátorka měla celou řadu, ale očividně byla od samého počátku nastavena jen na vyličení válečných událostí. Ty na základě vybidnutí doplnila o obrazy chudoby, které by podle mého mohly tvořit spolu s válečnými vzpomínkami onen cyklus 'předcházejícího života', jak si jej všímá u Gitanos Gay y Blasco.

Emilie T. se během vyprávění o válce dostala asociací s německým jazykem ke svému aktuálnímu znalostem, mimo jiné uvádí i schopnost číst a podepsat se a vymezuje se tak vůči své starší sestře, která obojí neovládá. K dalšímu vyprávění z poválečného období musela být Emilie T. vybízena otázkami, na něž reaguje vždy poměrně krátce. Tématy byl soukromý život po válce, jak se žilo lépe a jak otec její sestře vystrojil svatbu, na které se seznámila se svým manželem hudebníkem. Do roka si jej vzala a svůj manželský život hodnotí Emilie T. kladně: „*Has man lačho rom. Rado pre ma cinelas. Rado man dikhelas. Le čhavendar pe*

¹¹² (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „Tak to ti moje zlatá nepovím, kdy skončila ta...“

¹¹³ (Tamtéž) „No tak jsem přišla sem a do dneška jsem tady. Tak to je moje zlatá.“

*starinelas. A andro duj but'a phirelas!*¹¹⁴ Krátce hovoří i o svých dětech, z jedenácti jich má dnes osm, ale pro nedostatek práce pro Romy v ČR jí dva synové odešli do Anglie. Obě informace sděluje jen takto stručně a obšírněji je nerozvádí. Po rozhovoru o jejích motivech zůstat v Plzni a neodejít za nimi do Anglie se Emilie T. znenadání zmiňuje o odškodňování:

„... Me imar ča ačhav adaj. Imar phuri.

No, ta dživen adaj šukares, na, andro foros...

*Hm. Jaj bože, bože. Vareko peske chudľas, so cerpinde, chudle. A me na chudľom. Miri phen na chudľas. But džene, so manca andre jekh berš hin, ta na chudle taki. ...*¹¹⁵

Od odškodňování pak asociace Emilii T. vrátila ke vzpomínkám na válku a rozhovor jsme uzavřeli aktuálním tématem zdraví a umírání, kdy informátorka byla čtyři dny před naším rozhovorem na pohřbu své sestřenice.

Anna B. se během svého vyprávění přidržovala po celou dobu časové osy a odbočila-li do současnosti, dokázala se opět vrátit a navázat v místě, ze kterého vycházela:

„A tak jsme jedli bramboru a to kyselý mlíko. To nezapomenu. Víte, že mam ráda do ted'ka?

Kyselý mlíko..?

*Jo. Takový sedlý mlíko a udělám si jako kaši bramborovou a to a děti se mi smějou. Co to dělám. No a byli jsme zvyklý na takový jídla. No tak.. a kor ve válce, když to bylo. ...*¹¹⁶

Anna B. obdobně jako o válečné části svého života hovoří i o jeho dalších etapách. Nejdříve zůstává v dětství a popisuje chudobu, kterou demonstruje na vzpomínce, jak a čím zdobili vánoční stromeček. Vyzdvihuje v této době především svou učitelku, která ji podporovala. Obsáhlé a detailní jsou i výpovědi týkající se obživy rodiny, kdy otec spravoval boty, děda chodil lámat kamení lidem na stavby a ona doprovázela matku při zemědělských pracích u místních hospodářů. Vedle popisu se Anna B. občas pouští do interpretace některých jevů. Tak např. si všímá ohodnocení práce své matky: *„Ale když jste šla koupit to kyselý mlíko, ona hospodyně sebrala smetanu z toho mlíka a jenom to sedlý mlíko zůstalo. Tak když máma šla koupit vod někoho, tak za korunu ten hrnec mlíka. A pak máma pomáhala jim na poli, tak taky ten hrnec mlíka. I když celej den dělala na tom poli za ten hrnec mlíka! Co předtim platila korunu za to mlíko. Takže takhle i ty hospodáři člověka trápili, víte.*¹¹⁷

¹¹⁴ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „Měla jsem hodného muže. Rád mi kupoval. Měl mě rád. O děti se staral. A chodil do dvou zaměstnání!“

¹¹⁵ (Tamtéž) „...Já už zůstanu tady. Už (jsem) stará.

No, tak žije se vám tady dobře, ne, uprostřed města...

Hm. Jaj, Bože, Bože. Někdo si dostal, co trpěli, dostali. A já jsem nedostala. Moje sestra nedostala. Hodně lidí, co je se mnou jeden ročník, tak nedostali taky...

¹¹⁶ (nahrávka č.: 2010-07-24-01)

¹¹⁷ (Tamtéž)

Na dětství navazuje Anna B. líčením svého osobního života a nevyhýbá se ani soukromým sdělením, jako že např. otce své první dcery (vojáka z Prahy) nechtěla za muže a raději s dcerou zůstala u rodičů. V soukromé rovině zůstává Anna B. po celou dobu dalšího vyprávění, zaměstnání zmiňuje jen dvakrát – jednak popisuje svoji první práci na stavbě v Prešově, a pak v souvislosti s příchodem do Čech, kdy se sestrou reagovaly na výzvu náboráře z JZD v Černilově. Obsáhle Anna B. hovoří i o svém životě vdovy, kdy jsou středem jejího zájmu její děti a jejich rodiny. Zhodnocuje pracovní i osobní úspěchy svých dětí a rozebírá podrobně manželské problémy svého nejmladšího syna, které jí i aktuálně činí největší problémy. V těchto místech bylo nahrávání ukončeno, protože se týkalo soukromého života nezúčastněné osoby, která byla navíc ve vedlejší místnosti, a proto i Anna B. v závěru rozhovoru velice šeptala. Byla si tedy ožehavosti sdělování těchto informací vědoma, ale přesto o nich hovořila a zdůrazňovala svůj nesouhlas s nastalou situací.

Své vyprávění se Michal F., jak už jsem zmínila, na dvou místech snažil ukončit a musel být opětovně vyzván k pokračování a ujištěn, že nás zajímá i další děj. V obou místech se také mění jeho vyprávěčská perspektiva. O období války hovoří především v množném čísle zástupně za celou svou orientační rodinu. Pak nastává zlom, když je předmětem vyprávění jeho práce v Ostravě a pobyt na vojně, kdy hovoří v první osobě jednotného čísla. Další zvrat v jeho vyprávěčské perspektivě je spojen s okamžikem, kdy mu do života vstupuje jeho žena, a popisuje nadále jejich společný život. Manželka mu v této části také zasahuje více do vyprávění a doplňuje jej. V první osobě jednotného čísla se už pak Michal F. vyjadřuje jen v souvislosti s aktivitami, které zařizoval sám, jako např. shánění bytu pro rodinu. Bytová situace je přitom vodícím tématem celého následujícího životního příběhu, kdy manželé nehovoří o svém osobním životě, ale jak se kde museli zařídit, než dospěli do svého současného bytu (kde se i odehrával rozhovor). Převod bytu do osobního vlastnictví a s tím spojené praktické problémy, jež aktuálně řeší, byly také posledním tématem na závěr nahrávaného rozhovoru. Michal F. si byl po celou dobu nahrávání dobře vědom, vypnutí nahrávacího přístroje uvolnilo atmosféru a oba se teprve nyní rozpovídali o svém soukromí, především o dětech a vnoučatech.

Vyprávění Margity G. je ze začátku velice podobné vyprávění Anny B., kdy vzpomíná na své dětství na venkově u rodičů, na zemědělské práce a jak a s čím pomáhala svým rodičům. Svě vzpomínky doprovází celou řadou etnografických poznámek a detailů. Tak např. popisuje

výrobu valek,¹¹⁸ vybavení domácnosti, ve které vyrůstala, vzájemné vztahy osadních a městských Romů ze Stropkova. Z vyprávění má posluchač až trochu pocit idealizace: „*No sa bešenas čorikanes. Te sas love, cinlas penge vad'ocis, skaminoro. No kavka polokores, polokores the kernas penge calo kheroro. Kodoj bešenas terne l'udos, sar tumen akana, terňi, šukar terňi sal.* (smích) *No esas čhave len. Esas jekh čhavoro, duj čhavore.*“¹¹⁹

Margita G. vypráví chronologicky a detailně. Líčí, jak se narodili její další sourozenci a jak bylo očekáváno narození jejího bratra, na kterého se otec těšil jako na svého nástupce v hudebnické profesi. Bratr také k radosti všech očekávání otce naplnil. Vyprávění Margity G. se pak zrychluje s dalším popisem, jak se seznámila s manželem, založila s ním rodinu a odešli do Čech. Společný život popisuje obdobně jako Michal F. především na rovině bytové situace, až se ve vyprávění dostala do současnosti. Zde pak chronologické vodítko vyprávění převzaly asociace a např. při zmínce o dnešní hojnosti se vrací do svého dětství: „*Ta kajso životos amen esas. Predžid'ilam the mištes, the namištes. A so pes delas, oda chahas. Na kidahas amenge avri. Amen ňikda na džanahas ajci džanahas, že Karačoňa, že esas koja stromocis, aľe na džanahas, so oda koda kolekce, nebo dareso..* čokolády nebo takové. *Ňič na džanahas.*“¹²⁰

Své vyprávění Margita G. uzavírá pasáží o výchově svých synů a její nespokojenosti s volnějši výchovou vnoučat. Od hodnocení své výchovy se dostává i ke společenským tématům a pohoršuje se nad tím, že se někteří Romové/ lidé nežijí poctivě.

Srovnáme-li témata, která informátoři kromě války pokryli, s citovaným tematickým členěním narativů, jak je doporučuje Vaněk, nelze si nevšimnout několika odlišností. Informátoři, jejichž narativy byly použity pro tento text, se z celkem pochopitelného důvodu obšírněji nezmiňují o školním vzdělání, studiu a veřejném působení, protože tyto činnosti až na výjimky nebyly součástí jejich životů. Stejně tak informátoři nezmiňují využití volného času, osobní zájmy a činnosti preferované ve volném čase. Zde se nabízí interpretace, že obdobně jako neměly společnosti před rozmachem průmyslové doby v 19. století čas rozdělený na pracovní a volný, nemají tuto dělbu času ani informátoři. Nebo minimálně je jejich pojetí odpočinkové části dne odlišné a mohlo by být námětem pro samostatnou studii.

¹¹⁸ Nepálené cihly.

¹¹⁹ (nahrávka č.: 2010-07-26-01) „No všichni bydleli chudobně. Když byly peníze, koupili si postýlku, stoleček. No takhle pomalu postupně a udělali si celý domeček. Tam bydleli mladí lidé, jako vy teď, mladá, krásně mladá jsi. (smích) No měli děti. Bylo jedno děťátko, dvě dětičky.“

¹²⁰ (Tamtéž) „Tak takový život jsme měli. Zažili jsme i dobré, i nedobré. A co se dalo, to jsme jedli. Nevybírali jsme si. My jsme nikdy nevěděli tolik jsme věděli, že Vánoce, že byl ten stromeček, ale nevěděli jsme, co to je ta kolekce, nebo něco... čokolády nebo takové. Nic jsme neznali.“

Informátoři naopak prostor ve svém vyprávění dávají vzpomínkám na dětství a na život v orientační rodině, částečně zmiňují i život v prokreační rodině a své pracovní příležitosti, tématem je také bytová situace a mezilidské vztahy. Soukromý život tematizují obsáhleji jen ti informátoři, u nichž byl, řekněme, bezproblémový. O svém soukromí příliš nehovoří např. Verona K. a Emilie T., které zmiňují heslovitě děti v dětském domově a úmrtí svých dětí, čili i ve svém poválečném životě v soukromí zažily bolestné okamžiky.

Vzpomínky informátorů se také odchyľují, jedná-li se o vzpomínky s emocionálním doprovodem, jak je zaznamenává Plháková u svých klientů: *„Nejtrvalejšími obsahy autobiografické paměti jsou vzpomínky na osobní zážitky, které měly výrazný emocionální doprovod. [...] Ke stálým obsahům epizodické paměti patří vzpomínky na významné životní události, jakými jsou první den ve škole, přijímací zkoušky, maturita...“* (2003: s. 206) Ani informátoři, kteří školu navštěvovali, první školní den nezmínili, stejně tak jako ani nehovořili o prvním dni v práci apod. Domnívám se, že zde jsou však Plhákové příklady významných životních událostí platné jen pro velice omezenou část lidské populace a vypovídají především o kulturně a také sociálně omezeném vzorku osob, s nimiž se Plháková ve své praxi setkává.

Jedna okolnost, kterou informátoři zmiňují a v jejíž souvislosti si pamatují detailní průběh událostí, se však v narrativech objevuje. A to když se jim dostalo jakéhokoli uznání ze strany majoritní společnosti. Tak např. Margita G. popisuje návštěvu pracovnice sociálního nebo bytového odboru, která přišla zhodnotit, zda rodina bude mít nárok na větší byt: *„A ona přišla sociálka a z výboru a jak koukala, koukala sociálka, chtěla vidět, kde mají děti věci. Všechno jsem jim ukázala. No a sociálka říká: No jo, to naše ženský tohleto nemají, co máte vy. Všechno poskládaný, vyžehlený, vypraný. A prej kolik máte dětí. Já říkam: pět. A ještě jsem chodila i do práce. A říká: To není možný. Vy všechno zvládáte? Já říkam: Jo. Jé, to.. tak se všude si prohlížela, všude. No tak naše gadžovský ženský tohleto nemají, takový pořádek. Tolik dětí, ještě do práce.“*¹²¹

Michal F. velice často podrobně líčí jakékoli scény, kdy mu v práci nebo na vojně vyšel někdo vstříc, nebo s ním jednal „férově“ a bylo mu projeveno uznání někým z majority. Tak např. popisuje scénu, kdy jej přemlouval mistr v práci, aby nerozvízel pracovní poměr: *„Přišel jsem právě za tím vedoucím tam do toho podniku normálně zkrátka, aby mi rozvízel pracovní poměr. Že já vrátím se zpátky, abych mohl jsem se dostat do práce. Že jo bez*

¹²¹ (nahrávka č.: 2010-07-26-01)

občanky to nejde. No a von mi to normálně zkrátka nerozvázal. Mi to nerozvázal. Protože vás tady potřebuju! A za těch deset měsíců, co jste tady byl normálně zkrátka neměl jste žádnou žádnou pokutu, žádnou malér nebo něco jako... že jak se to říká.. [...] Žádněj nic, normálně zkrátka chodil jsem do práce ještě jsem dělal normálně zkrátka navíc. Co jste dělal, to jsem byl úplně rád, že vás máme a tak dále.“¹²² A zároveň detailně líčí všechny scény spojené se zařizováním bytu, ve kterém dnes žijí, např. jednání se zaměstnankyní bytové správy, která mu nejdříve nabízela byt v jiné pražské čtvrti: „Ale já jsem jí to řekl, já bych radši byl normálně zkrátka někde tady na Žižkově, nebo.. to je jedno, na Žižkově a nebo na Prahu jedna, někde být. V Bohnicích se mi to nelíbí. [...] Heleďte, víte o jednom bytě vim, o jednom bytě vim. Ale uděláme to takhle. Pude se mnou se podívat do těch Bohnic, jaký to byt, jaký byt je. V jakym stavu ten byt. Tak jsem.. odvezla s tím, s tím, s tou šestsettrináctkou to byla jako..

M: To bylo ještě jako za komunistů, víte.

A to bylo vládní auto.

M: Korčáková sekretářka. Tady bydlela.

Šestsettrináctka, jestli to auto víte. No tak ta šestsettrináctka už asi, já nevím, neexistuje, že jo...“¹²³

Domnívám se, že tyto příklady jednoznačně potvrzují, že důležitost událostí je třeba hodnotit z pohledu informátora a ne z pohledu tazatele. Vztah majoritní společnosti vůči Romům byl vždy zatížen mnoha stereotypy a nutil Romy k neustálému sebepotvrzování se vůči okolní společnosti. Okamžiky, kdy v tom byli úspěšní, se tak pochopitelně některým z nich vryly do paměti. Mezi řádky těchto sdělení pak lze číst téma asimilace. Skrze vzpomínky na sociální pracovnice a jednání s úřady majoritní společnosti je vlastně sdělovaná snaha se začlenit do společenosti. Ovšem i okolnost, že já byla tazatelkou zastupující také majoritní společnost, mohla podnítit vyprávění těchto vzpomínek se stejným cílem – potvrdit se vůči mně.

Narativy informátorů (zahrnujíc i jejich válečnou část) obsahují i několik příkladů zpětného interpretování prožitých událostí a jejich kontextualizaci s diskursem (majoritní) společnosti. Zajímavé je např. zaváhání Margity G. nad užitím slova tyfus, kterým označila průjemové onemocnění svých příbuzných během války: „*Tam dostal každý tyfus. Já nevím, co to je tyfus. Akorát vim, že měli.. bolelo jich břicho a to bylo hrozný.*“¹²⁴ Informátorka použila název

¹²² (nahrávka č.: 2010-07-27-02)

¹²³ (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

¹²⁴ (nahrávka č.: 2010-07-16-01)

choroby, na kterou se během války běžně umíralo, ale z jejího sdělení vyplývá, že takto onemocnění interpretovala až zpětně, a mohlo se jednat stejně tak i o úplavici apod.

Obdobně se dá nahlížet i již jednou citované znejistění Anny B., zda se v případě ozbrojených mužů nocujících v domě její rodiny jednalo o německé vojáky, nebo o partyzány: „*Já bych řekla, že to byli Němci. Protože ty partyzáni snad by to takhle nevyváděli, já nevím.*“¹²⁵ Situace v informátorce vyvolávala strach a interpretovala ji v souladu s celospolečenským diskursem, kdy lidem za války ubližovali především Němci.

Emilie T. na závěr svých vzpomínek na válečné období dodala: „*Jenomže ta válka u nás nebyla. Tuto můžeme říct, na co budeme si vymyslet! Ale krizu sme měli vod nich, hlad jsme měli, tuto jsme měli, hm.. a ve Velké Lomnici, tam už, tam už se střílelo.*“¹²⁶ Z výpovědi vyplývá, že si uvědomuje, jakou představu má společnost k pojmu válka, a že se nemusí shodovat s utrpením, které v případě své rodiny popsala a válkou označovala. Svým sdělením tak chce předejít pochybnostem o vlastním utrpení.

4.4 Orální tradice

Lidské společnosti udržují se svou minulostí vazby. Viditelnější vazbou je oficiální historie, která je do velké míry konstruovaná a institucionálně šířená (např. vzdělávacím systémem). Historie takto pojatá nahradila ve velké míře původní předávání si vzpomínek z generace na generaci. Vedle, nebo možná lépe řečeno paralelně, jsou pak společnosti a lidé ve vazbě ke své minulosti formou kolektivní paměti, která zahrnuje i systém hodnot a symbolů, díky nimž jsme schopni se v aktuálním světě orientovat.¹²⁷ Díky kolektivní paměti dokáží členové určitého kolektivu slova, symboly, způsob odívání apod. asociovat s úplně jinými významy, než by to činili členové kolektivu jiného. Např. v dlouhých vlasech mladíků v 80. letech v ČSFR viděla generace jejich rodičů a prarodičů protirežimní revoltu, ale až se z této generace „mániček“ stanou prarodiče, dlouhé vlasy svých vnuků budou hodnotit pravděpodobně jen jako módní projev. Kolektivní paměť se totiž s každou další generací vyvíjí a je dokonce i ovlivnitelná až manipulovatelná. Connerton si všímá, že se ji společnosti snaží uchovat formou připomínek ceremonií anebo tělesných praktik. (1989: s. 7)

Romská společenství měla odpradávná k dispozici pouze svoji vlastní orální tradici, kterou si po generace předávaly jazyk, etické hodnoty a struktury komunikace a vzájemného chování a

¹²⁵ (nahrávka č.: 2010-07-24-01)

¹²⁶ (nahrávka č.: 2010-07-29-01)

¹²⁷ O kolektivní paměti více např. texty Paula Connertona, Gay y Blasco nebo Gabrielle Rosenthal.

udržovaly si její pomocí kolektivní paměť. Oficiální národní historii Romové nikdy neměli - nebyl nikdo, kdo by ji tvořil a šířil. Dnes je orální tradice Romů nazývána ústní slovesností, čímž jí byla přiznána stejná funkce jako má u jiných společenství psaná slovesná tvorba. Konkrétními útvary ústní slovesnosti Romů se zabývala Milena Hübschmannová, která jich několik i definovala. Při každodenních aktivitách jsou přítomné *garude lava* nebo *gi'la* a formáty vyžadující jistého uspořádání publika jsou např. *paramisa* nebo *vakeriben*.¹²⁸

Funkce těchto formátů ale dalece přesahovala čistě zábavní prostředek. Jednalo se zároveň o sdílení informací a utužování společenství. Jak poznamenává Hübschmannová k seancím, kde se vyprávěly *paramisa*: „*Sešlost posilovala pocit skupinové sounáležitosti a ten byl umocněn účelem, za jakým se lidé scházeli, i rituálem sdíleného kulturního chování. Skupinová sounáležitost byla psychickou oporou proti nejistotám existence...*“ (2000: s. 130)

Funkci tzv. připomínacích ceremonií naplňovalo vedle *paramisa* především *vakeriben* a obzvláště *vakeriben pal o dada*,¹²⁹ která mimo jiné obsahovala mnohem konkrétnější a adresnější kritiky společenského chování než jak to umožňovaly *paramisa*. Vyzdvihováním ušlechtilých činů některého z předků stejně tak jako upozorňování na prohřešky někoho jiného měla tak vyprávění především funkci společenského korektoru. V této souvislosti se hodí připomenout, že vlastně i vzpomínky na válku nahrála Hübschmannová zpočátku nevyžádaně v rámci jiných vyprávěných útvarů svých informátorů.

Po 45. roce se však začaly některé vypravěčské formy u Romů přicházejících koncem 40. let a v 50. letech ze Slovenska do Čech vytrácet (především *paramisa*) nebo se měnil jejich obsah. Jedním z důvodů pro ustupování některých vypravěčských forem byl rozpad širších rodinných celků, kdy mladé rodiny buď samy odcházely do Čech, nebo byly tzv. „rozptylem nežádoucích cikánských koncentrací“¹³⁰ násilně rozesídlovány. A svůj vliv pak měla jistě i nová média, kdy televize nabídla k večerním společenským posezením alternativní program. Interpretaci tematických změn nabízí předseda Zemského spolku německých Sintů a Romů Daniel Strauss, který popisuje průběžnou aktualizaci jednotlivých obsahů vyprávěných forem tak, aby vyhovovaly aktuální situaci společenství. Minimálně v německém regionu si pak všímá, že po pronásledování a vyvraždění velké části Sintů a Romů došlo k tematické aktualizaci směrem k nacistické perzekuci a k vytlačení všech předcházejících témat, jež jsou

¹²⁸ hádanky, písně, pohádky, vyprávění; Ke slovesné tvorbě více: Hübschmannová, 2000: s. 123-146.

¹²⁹ Vyprávění o předcích

¹³⁰ Více např. PAVELČÍKOVÁ, Nina. 2004. Romové v českých zemích v letech 1945-1989. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. s. 86-94.

nyní sintskými a romskými elitami v Německu prezentovány jako romantizující obraz jejich kultury majoritní společnosti.¹³¹

Informátoři ve svých narrativech zmiňují situace, kdy dětem, vnoučatům a pravnoučatům vypráví, co zažili. Margita G. popisuje: „*Esas bída. Bari bídica sas. A právě že me akana phenav amare čhavage.. amare čhavage phenav: Tumen kamp'lahas akor pre kodava, so me.. so me cerpind'om, phenav, savoro, so predžid'ilom, oda tumenge kampela, aspoň džanelas s'oda hin akana. Ale on na. asan. Kana lenge vakerav, on asan!*“¹³² Obdobně i Verona K. sděluje: „*Adad'ives phenaha, phenava borake abo kajseske, kaj na pametinel, na pa'alas tuke! Na pa'al tuke. Bo ov na predžid'ila koda. Kala terne.*“¹³³ I Anna B. uvádí okolnost, kdy její děti nahlíží do chudého dětství své matky: „*Jo. Takový sedlý mlíko a udělám si jako kaši bramborovou a to a děti se mi smějou. Co to dělám.*“¹³⁴

Všechny tři jednotně popisují smích jako reakci svých mladších posluchačů. Lze jej interpretovat jako zlehčující reakci, s níž informátorky nejsou příliš spokojené. To by mohlo naznačovat i jistý posun ve funkci vyprávění, kdy snaha o sociální korekci není již příliš efektivní, protože chybí širší podpora vypravěčských situací a adekvátní respekt k vyprávěnému. Vzhledem k nedostatku informací, jakým způsobem byla obdobná sdělení verbalizována např. před válkou a jaké byly reakce posluchačů, nelze však uzavřít tvrzením, že jsou vyprávěcí situace na ústupu.¹³⁵ V jiném rozhovoru Margita G. naopak popisujem zájem ze strany svých vnoučat: „*A oni, víte, že jsou zvědavý? A já jim teďkon říkam, když jim něco dávám a nechutná jim to, já jim říkam: Vidíte a já když jsem byla ve vašich letech, musela jsem to sníst a byla jsem ráda, že to mam. A vy si teďkon vybíráte? A babi, jak si, jak to bylo? Tak a už jim vyprávím. Jo? Babi, to tak bylo? No a ne, cos myslela, že jsem se měla tak jako teďkon vy? Já říkam: Ne. Já jsem zažila bídu, ale vy ne. Vy si teďkon ničeho nevážíte. Fakt, je to tak. Oni třeba, dáte jim rohlík, jenom do toho kousnou.*“¹³⁶ Transformace a případný ústup některých témat nebo celých vypravěčských situací by bylo možné téma pro samostatnou studii.

¹³¹ Alexander von Plato: Methodische Herausforderungen des Projektes „Bildungssituation von Sinti und Roma in Deutschland“, nepublikovaný materiál.

¹³² (nahrávka č.: 2010-07-26-01) „Byla bída. Velká bída byla. A právě že já teď říkam našim dětem.. našim dětem říkam: Vy byste potřebovali dřív na to, co já.. co já jsem trpěla, říkam, všechno, co jsem přežila, to byste potřebovali, aspoň byste věděli, co je to teďka. Ale oni ne. Smějou se. Když jim vyprávím, oni se smějou!“

¹³³ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „Dneska řekneš, řeknu snaše nebo tady těm, co nepamatujou, neuvěří ti! Nevěří ti. Protože to nezažila. Ty mladý.“

¹³⁴ (nahrávka č.: 2010-07-24-01)

¹³⁵ Nenasvědčuje tomu ani má zkušenost i s jinými informátory, kdy mi často zpětně sdělují, že moje první návštěva u nich v domácnosti vyvolala pak v rodině spontánní seanci, kdy jejich rodiny projevíly zájem o vyprávění informátorů.

¹³⁶ (nahrávka č.: 2010-07-16-01)

K tématům, které informátoři mladším generacím svých rodin připomínají, shodně uvádějí, že se jedná především o obrazy bídy. To potvrzuje pozorování Sadílkové (2003), která spojuje obrazy chudoby právě s vypravěčskou tradicí Romů. Připomínáním dřívější bídy tak upozorňují starší mladší generaci, jak oni se mají dobře. Dávají tím zároveň najevo, že to zdaleka není samozřejmé, v čemž spočívá onen sociální korektiv. Dle Bartlettovy teorie vzpomínání, kdy retence a struktura vzpomínek je přímo ovlivněná orální tradicí, dochází Sadílková k hypotéze, že jsou-li obrazy chudoby předmětem tradičního romského folklóru, stimulují tyto i samotné vzpomínky na válku. (2003: s. 26-27)

4.4.1 Vliv orální tradice na formu

Orální kultura, ze které narátor pochází, neovlivňuje jeho výpověď jen po obsahové stránce, ale také po formální. Součástí ústní slovesnosti byly i vzorce, jak se o některých věcech mluví. Jedná se na jedné straně o neverbální doprovod vyprávěného a na druhé straně o některé ustálené fráze, jimiž je vyprávění prokládáno. Informátoři vyrostli v prostředí, kde vyprávění probíhalo na profesionální úrovni, je tedy přirozené, že se tyto formy odrazily i na jejich vlastním projevu.

Neverbální vyjadřování bylo samozřejmě součástí projevu všech informátorů. Při vyprávění svá slova dokreslovali svojí mimikou, gestikulací, hlasitostí hlasu, rytmem vyprávění, emocemi, které se snažili skrývat, nebo na ně naopak upozorňovali. Vyprávění každého informátora tak bylo naprosto individuálním projevem, kdy jeho neverbální část není o nic méně podstatná, než ta verbální.¹³⁷

Informátoři jednotně pracovali s hlasitostí svého hlasu. Především všechny čtyři informátorky, kdykoli sdělovali osobnější, intimnější, bolestnější vzpomínku, svůj hlas ztišily až na samý práh slyšitelnosti. Domnívám se, že Michalovi F. tato možnost zůstala odepřena pro jeho nedoslýchavost, protože snažil-li se šepem něco sdělit stranou své manželce, ve skutečnosti nešeptal.

Jistou podobnost informátoři vykazovali i co se gestikulace týče. Názorné ukazování popisovaného bylo součástí všech narativů. Někteří dokonce využívali při svém vyprávění i spontánních rekvizit. Margita G. při popisu panenky využila pro ilustraci lahev s vodou stojící na stole. Nejvíce gest a názorných ukázek využila Verona K., která např. na demonstraci

¹³⁷ Výrazné neverbální projevy jsou v prepisech zaznamenány poznámkou v závorce, viz Ediční poznámka k formátu přepisů

dnešní hojnosti otevřela skříň a názorně ukázala své prádlo, nebo při popisu výroby obuvi z kusu látky opravdu vzala do ruky látku a názorně celou výrobu předvedla.

Gesta do jisté míry souvisí s celkovou dynamikou a energií, již informátoři do svého vyprávění vkládali. V dynamice byly již mezi jednotlivými naracemi podstatné rozdíly. Jedním extrémem byla právě Verona K., které sice během vyprávění seděla, ale zároveň byla v permanentním pohybu a doprovázela každou svou vzpomínku i odpovídajícím rytmem těla. Hovořila-li tiše, většinou seděla i klidně a dívala se z okna, ale zvýšila-li výrazně hlas, fixovala mě pohledem a zrychlila i pohyby rukou. Pokud v takovém emocionálním projevu nebyla právě možnost využít konkrétní gesta, chytala se rukama za vlastní tělo a např. si na hrudi shrnovala tílko, které měla na sobě, bez ohledu na to, nakolik odhalí své tělo. Naprostým opakem v tomto případě byl projev Anny B., která po celou dobu vyprávění seděla klidně, hovořila pomalu jistým hlasem a vyjma několika gest pracovala čistě jen s hlasitostí svého hlasu. Projev Margity G. i Emilie T. v tomto směru nijak výrazný nebyl a nacházel se po dynamické stránce mezi projevy Anny B. a Verony K. Zdravotní problémy pravděpodobně částečně ovlivnily projev Michala F., který se vyjadřoval velice trhaně, často se při hovoru zadýchal a brunátněl a bylo vidět, že se gesta snaží omezit na minimum, aby se příliš nevyčerpával.

Poslední poznámka k neverbálním součástem narativů se týká neovlivnitelných projevů emocí, jako jsou slzy a husí kůže. Obojí jsem zaznamenala u Verony K., Emilie T. a Anny B. Annu B. emotivně zasáhlo, když zmínila podezření, že její matka byla za války znásilněná. Emoce se však snažila potlačit a po několika vteřinách ticha pokračovala ve vyprávění. Verona K. naopak na svoji husí kůži upozornila a ukázala mi svoji ruku: „*Ta až ačhav šil'al'i.*“¹³⁸ Dojala se stejně jako Anna B. při popisu znásilňování. Emilie T. svoji husí kůži také neskrývala a svoji ruku mi stejně jako Verona K. ukázala: „*Až mange lačhes nane.*“¹³⁹ Projevil se tak na ní popis skrývání. Ale naopak, když líčila, jak byli mučeni partyzáni, měla v očích slzy a zastřený hlas, což nijak nekomentovala a rozrušení přešla dalším vyprávěním.

Vedle neverbálních projevů dávali někteří informátoři průchod emocím i větami, kterými si potřebovali ulevit. Jedná se v tomto případě jen o Veronu K., která si několikrát ulevila kolektivně na adresu Němců: „*Kaj lenge oda nasva'ipen te avel.*“ Nebo: „...*but predžid'il'an*

¹³⁸ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „Až dostávám husí kůži.“

¹³⁹ (Tamtéž) „Až mi není dobře.“

*kale khandune Němcenca.*¹⁴⁰ apod. Vedle toho Verona K. užívala během celého vyprávění neustále obraty utvrzující pravdivost jejího vyprávění: „*Avka phenav tuke čačipen, sar mira čhake.*“ Nebo: „*Soske te cigañinel, te džanav, sar dživavas.*“¹⁴¹ A v neposlední řadě využila i zaklínací formulí: „*Oda mek avke šil'al'i mek te ačhav, te tuke me kada cigañinav.*“¹⁴²

Ze zde popsaných pozorování narativních projevů informátorů vyplývá, že s vyprávěním mají své zkušenosti, ať už se jedná o kontrolu emocí nebo o formu vyprávění, kdy projev může hraničit až s hranou prezentací. Vyplývá z toho, že informátoři mají nejen aktuální zkušenost s vyprávěním, ale že navazují i na orální tradici své rodiny.

Z narativů informátorů opakovaně zaznívá, že vzpomínky na válku byly tematizovány i v jejich orientačních rodinách. Vyprávěcí situaci zmiňuje např. Margita G.: „*Amen amenge připomínenas kavka, kavka sar amen vzejidinahas, kavka bešahas. Sar čhinlas peske miri phen, o dad e daj sar dživnas. Avka amenge vakerahas. E daj nebošťiko phenlas la pheňake: Dikhes, tu na majinel te dživel. So amen amen tuha trapind'am. Bo esas nasval'i e phen.*“¹⁴³ I Michal F. u některých informací poznamenává, že je zná z vyprávění svých rodičů, tak např. i otevřeně přiznává, odkud zná průběh svého zranění, když mu v předmětnou dobu byly čtyři roky: „*No. Jenom potom jsem to věděl od vyprávění svých rodičů. No. Takže zkrátka se to jako to.*“ Nebo: „*Ale furt to bylo takový, furt to bylo takový. Podle toho, jak máma o tom začala vyprávět a táta začal vyprávět, že jo. Že.. že hned toho sedumnáctýho, osumnáctýho normálně se nevrátili zpátky domů, ale radši jsme počkali zkrátka do toho třicátýho, do toho třicátýho ledna, že jo. Jak se utiší kompletně všechno a tak můžeme, můžeme se vrátit že jo.*“¹⁴⁴

4.4.2 Fixované epizodické vzpomínky

Každý z informátorů má několik fixovaných epizodických vzpomínek, které vyprávěl nejen při nahrávání životního příběhu, ale uvedl je i při rozhovorech k odškodňování. U každého informátora zde jako příklad uvedu jednu fixovanou vzpomínku, kterou uváděl při každém setkání. Domnívám se, že tyto vzpomínky ilustrují jednak obsahovou stránku - které

¹⁴⁰ (Tamtéž) „At' na ně padne ta nemoc.“ (pozn. - 'ta nemoc' je v romštině často kryptonymem pro rakovinu) Nebo: „...hodně jsme prožili s těma smradlavýma Němcema.“

¹⁴¹ (Tamtéž) „Tak ti říkam pravdu, jako svojí dceři. Nebo: Proč lhát, když vim, jak jsem žila.“

¹⁴² (Tamtéž) „At' umřu, jestli ti lžu.“

¹⁴³ (nahrávka č.: 2010-07-26-01) „My jsme si to připomínali tak, tak jak jsme se vypracovali, tak jsme sedávali. Jak se řízla moje sestra, rodiče jak žili. Tak jsme si vyprávěli. Máma nebožka sestře říkala: Vidiš, ty si neměla žít. co my jsme se s tebou natrápili. Protože byla nemocná sestra.“

¹⁴⁴ (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

vzpomínky jsou informátory nejčastěji verbalizovány, ale také formu jejich uchopení. Samozřejmě se informátoři těmto věnovali při každém setkání s jinou intenzitou, avšak i tak si nelze nevšimnout, že při vzájemném porovnání mají často stejnou strukturu a informátor užívá stejných slovních obrátů. To jen potvrzuje, že je verbalizuje opakovaně.

Když se Verona K. při našem prvním setkání ohledně odškodňování rozhovořila i o válce, popsala nám dvě situace, které byly pak i hlavními epizodickými vzpomínkami při popisu celého jejího válečného vzpomínání. Na prvním místě se jednalo o zde citovanou nucenou hromadnou dezinfekci rodiny a potupné stříhání vlasů a vedle toho popisovala solidaritu jednoho strýce, který jí a jejím sourozencům nosil jídlo:

23.3.2010

No. A jekha romňa sas kajso baro kher, ta skidne amen, le čhaven, le muršen, no savora famelija a kerde kodoj kajsi sar.. sar koda, kaj pes te morel. Mušind'am amen tele kajsore.. angle daj, anglo dad, anglo phral.. te čhivkerel tele a ajci sar parovňa. Džanen, s'oda parovňa? Kaj tat'arkernas o paňa, kernas a mušinahas amen te morel. No. No ta avrethe o murša kavka (ukazuje) a romňa kadej (ukazuje). Sar amen umorkerde, no ta darekas sas bare bala, darekas cikne bala. Ta kavka amen štrihinde dohola. Štrihinkernas amen dohola. The le muršen, the le romňen.¹⁴⁵

27.7.2010

...a'le so kerde! Le čhaven okre me thode, sas kajso baro kher, le.. jekhe romes, kaj kerlas o zabavi darekana. Ta sas les igen baro kher. Kodoj ___ parovňa te amen te moras. O čhave avrethe, o murša the o romňa (ukazuje rukama, že muži na jedné a ženy na druhé straně). Andar e... Darekana le Romen sas džuva. Bo na sas kavka sar adad'ive, hoj hin man (otevřela peřinák vedle sebe a ukazuje na prádlo). No, ta sas darekas džuva a mušinahas pes kavka te čhivel tele. Nangori. Amen džahas tut te morel. Mušinehas tut te džal te morel. Kajsi vana bari. Oda trin džeňa andr'oda has, andre koja vana. Savore trin mušinahas te morel. Ov dikhenas amenge o šera. (rukama si rozhrnuje vlasy na hlavě) Kavka amen mukhle. Ta phenav čačipen, bo o Del ma.. man marlas. Kavka amen mukhle. Jekha romňa, mira biba, kajse bala la sas! (ukazuje) Oj pes vičinelas Gustaňa. A'le kajse bala la sas. Te oj na hoj la dareso kerde o Ňemci, a'le pal o bala rovlas. The la štrihinde kavka. (ukazuje) Štrihinde! No. A kana.. so te kerel.¹⁴⁶

¹⁴⁵(nahrávka č.: 2010-03-23-01) „No. Jedna žena měla takový velký dům, tak nás posbírali, děti, chlapy, no všechny rodiny a udělali tam takovou jako.. jako to, kde se myje. Museli jsme dolu ty.. před mámou, před tátou, před bratrem.. stáhnout dolu a taková jako *parovňa*. Víte, co to je *parovňa*? kde ohřívali vodu, dělali, museli jsme se mýt. No. No tak jinde muži takhle (ukazuje) a ženy tady (ukazuje). jak jsme se umyli, no tak někdo měl dlouhý vlasy, někdo měl krátký vlasy. Tak nás takhle ostříhali dohola. Stříhali nás dohola. I muže, i ženy.“

¹⁴⁶(nahrávka č.: 2010-07-27-01) „... ale co udělali! Děti včetně mě dali, byl takový velký dům.. jeden muž, kde dělal zábavy kdysi. Tak měl velkánský dům. Tam ___ *parovňu*, abychom se myli. Děti jinde, muži i ženy

Obdobně i Emilie T. dvě z hlavních epizodických vzpomínek z celkového vyprávění líčila i při našem prvním setkáním. Vedle situace, kdy byla rodina kvůli partyzánům vyslýchána, se jednalo o dále citovanou vzpomínku na jejich chycení, mučení a zabítí:

2.3.2010

*Amen dikhahas, sar len labarenas, kole čore manušen, so viľinde, le partizaňen. Ola trin partizaňa, so has, ta thode jag a kavka dikhahas, sar pal o slupi marde the pre jag len ľikerenas. A palis ila e Němcos varesavo avilās, že hoj te preačhen a že len ľidžan jako andre lengero gav, hoj odoj len viľinena, chanena pre pende jami a taky že to bylo. Sami si vykopali ty díry, ty jámy a každýho potom zastrelili a do toho... to sme zkusili dost. Jaj.*¹⁴⁷

29.7.2010

*...sar len chudle, ole trine partizaňen. Ande len. Tel jekh thode jag, kašta, phagerde, he labarde a figinde les a labarenas leske o pindre. A amen o čhavore dikhahas. O jakha peske chudahas, rovhahas. Avka les oda vajdas hinke prevakerde, lile les tele a chudle te mučinel. Savore trine dženen marnas, mučinenas len. Ole džuvľen so lenca dživenas, ta pr'oda heďocis kavka len thode, so ___ phenav o rokľi upre he avka pale nangi bul marenas. Kvičinenas. Palis len ile ke Velká Lomnice he odoj chande pre pende korkore jami. Savore trin džene. Jekh peske chand'as jama, aver peske chand'as jama, trito. Avka e daj, o dad, e rod'ina savore, bo jon ehas Huncovcatar, Huncovce, Velká Lomnice, Huncovce. Paš o Kežmarkos. Ta jon mušinenas te dikhel sar len viľinde. A sar perenas andr'oda.. andr'oja jama.*¹⁴⁸

(ukazuje rukama, že muži na jedné a ženy na druhé straně). Před... Dříve měli Romové vši. Protože to nebylo jako dneska, že mám (otevřela peřínák vedle sebe a ukazuje na prádlo). No tak měl někdo vši a museli jsme takhle se vysvlicet. Nahá. Šli jsme se ti umýt. Musela ses jít umýt. Taková velká vana. To tři lidi v tom byli, v té vaně. Všichni tři jsme se museli mýt. Oni nám prohlíželi hlavy (rukama si rozhrnuje vlasy na hlavě). Takhle nás nechali. [...] Jedný ženě, můj tetě, takový vlasy měla! (ukazuje) Jmenovala se Gustaňa. Ale takový vlasy měla! Tak ona ne že jí něco udělali ty Němci, ale kvůli těm vlasům brečela. I jí je takhle ustřihli. (ukazuje) Ustřihli! No. A ted'.. co dělat.“

¹⁴⁷ (nahrávka č.: 2010-03-02-06) „My jsme se dívali, jak je zapalovali, ty chudáky lidi, co zastřelili, ty partyzány. Ty tři partyzáni, co byli, tak založili oheň a takhle jsme se dívali, jak je přibili na sloupy a drželi je nad ohněm. A pak vzal Němec nějaký přijel, že ať přestanou, a že je odvezou jako do jejich vesnice, že tam je zastřelí, vyhrabou si jámy a taky že to bylo. Sami si vykopali ty díry, ty jámy a každýho potom zastřelili a do toho... to sme zkusili dost. Jaj.“

¹⁴⁸ (nahrávka č.: 2010-07-29-01) „...jak je chytili, ty tři partyzány. Přivedli je. Pod jednoho dali oheň, dříví nalámali, i zapálili a pověsili ho a opalovali mu nohy. A my děti jsme se dívaly. (zastřený hlas a slzy v očích) Oči jsme si zakrývaly, berečely jsme. Tak ho ten vajda ještě přemluvil, vzali ho dolu a začali ho mučit. Všechny tři je bili, mučili je. Ty ženy, co s nima žily, tak na ten kopeček je takhle dali, co ___ říkam, sukně nahoru a tak na holý zadky je bili. Ječely. Potom je vzali k Velké Lomnici a tam pro sebe samotný vyhrabali jámy. Všichni tři. Jeden si vykopál jámu, další si vykopál jámu, třetí. Tak rodiče, rodina celá, protože oni byli z Huncovců. Huncovce, Velká Lomnice, Huncovce. U Kežmarku. Tak oni se museli dívat, jak je zastřelili. A jak padali do těch.. do těch jam.“

Během obou setkání s Annou B. jsem zaznamenala tři opakovaně vyprávěné zafixované vzpomínky. Především ponižující hromadnou dezinfekci celé rodiny, skrývání se ve sklepení a zde citovanou situaci, kdy si němečtí vojáci pro zábavu „hráli“ s informátorčinou sestrou. I zde je zajímavé porovnání jedné verze epizody v českém jazyce s následným vyprávěním v češtině:

7.4.2010

...a s touhle sestrou, co Jolana, tak ta já vám nevím, kolik mohla mít roků.. takový tři čtyry, nevím, tak ten Němec jí vzal a takhle jí házel nad sebou nahoru a vona brečela, ječela, jo, holka. A ten druhý Němec ho chtěl jako mu vzít tu holku jak mu asi bylo jako líto, že ta holka tak řve a to.. no a von ho napálil a s tou holkou pořád takhle házel nahoru a my jsme brečeli a to a nemoh nikdo nic.. on byl úplně.. (ukazuje rukou na čele jako že pomatenej) a nad sebou takhle jí házel (ukazuje rukama pohyb, jak ji vyhazoval do vzduchu) a vona řvala jak.. to takhle pamatuju všechno, co bylo..¹⁴⁹

24.7.2010

*Oj sas cikňi, duj berš, abo.. sas lake mišl'inav. A o Němcos il'a la a kavka, sar rovas, ta il'a la a kavka la čhivkerlas opre a chudelas akavka (ukazuje rukama, že ji vyhazoval do vzduchu nad hlavu). A oj rovas a amen rovas tiž, hoj e čhajori rovel a on avka laha čhivkeren opre, avka sar pes bavinenas a oj rovas. No a ta phenavav, kajse věci pes ačhilas, kaj o manuš...*¹⁵⁰

¹⁴⁹ (nahrávka č.: 2010-04-07-01)

¹⁵⁰ (nahrávka č.: 2010-07-24-01) „Ona byla malá, dva roky, nebo.. jí byly, myslím. A Němec jí vzal a takhle, jak plakala, tak jí vzal a takhle jí vyhazoval nahoru a chytal takhle (ukazuje rukama, že ji vyhazoval do vzduchu nad hlavu). A ona brečela a my jsme brečeli taky, že holka brečí a oni s ní takhle házou nahoru, tak jako se bavili a ona brečela. No a tak říkám, takové věci se děly, že člověk...“

Michal F. při všech třech setkáních vždy vylíčil tři své stěžejní epizodické vzpomínky. Vedle výsledku německými vojáky, kdy byla jeho rodina obklíčena ve stodole, a vedle následného útěku rodiny do lesa, při kterém došlo k jeho zranění, jde o vzpomínku na návrat domů a na obrazy s ním spojené:

16.3.2010

Barák jako.. nákladní auto pod plachtou, tak u toho.. u těch oken, ale ty vokna už byly vymlácené a tak dále, ale tam stálo prázdný auto, rozházený ty zbraně normálně zkrátka jako pušky a tak dále, samopaly a co já vim, všechno to bylo rozházený takhle normálně zkrátka že mohl si to zvednout normálně a mohls rovnou někde něco střilet nebo co já vim. Ale jenom to říkam takhle normálně zkrátka, že to bylo.. jak to tam vypadalo.¹⁵¹

6.5.2010

Vrátili jsme se jako domu. Tam bylo, tam bylo sice takový, že ten barák, který byl zničenější... to byl dřevěnej barák, že jo, jsme měli dřevěný baráky. [...] Pamatuju si akorát to, že tam bylo nákladní auto, který to bylo tam stálo. U těch voken, že jo. To si pamatuju. Zbraně rozházený normálně zkrátka po tý, po zemi a tak dále, že jo.¹⁵²

27.7.2010

Tak tohleto si pamatuju moc dobře. A si pamatuju taky, normálně že u toho baráku, normálně zkrátka u toho baráku u těch.. u toho baráčku dřevěnýho, že jo. On byl dřevěnej. M: Jo, no u toho vašeho. No, tak tam bylo nějaké auto, nákladní auto to bylo. Tam bylo auto. Rozházený, rozházený zbraně byly tam, normálně zkrátka že mohla jste normálně zvednout ze země normálně zbraň normálně zkrátka to byl, to byl hrozný zmatek. Hrozný zmatek.¹⁵³

¹⁵¹ (nahrávka č.: 2010-03-16-02)

¹⁵² (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

¹⁵³ (nahrávka č.: 2010-07-27-02)

Margita G. uvedla při rozhovorech k odškodňování opakovaně situaci v klášteře během útěku z domova, kdy téměř celá rodina onemocněla průjmovou chorobou, a také vzpomínku, jak němečtí vojáci hledali na půdě jejich domu s bajonety partyzány schované ve slámě a informátorka s rodinou čekala pod půdou, zda je najdou a ze stropu začne protékat krev. Zde cituji vzpomínku na hledání tzv. *kirňavek*, která obsahuje i dialogy. Zajímavé je i jazykové porovnání, kdy jednou je epizoda vyprávěna v romském a podruhé v českém jazyce:

23.2.2010

Esas hrúza, hrúza. Avka akana spomňinav pre kodava.. abo sar me la mira bibaha. Na sas bandurki a esas mrazos pro phuva. A e daj mange phend'a: Dža la bibaha, lel o vedros, kidena bandurki. A me phenav: Mamo, som akana bandurki na baron. A e daj mange phenel, hoj ča džá. Hrabínena le vastenca. Phenav: Sar hrabínaha? Te hin mrazos, e phuv hiňi marchomen. Avka amen gejl'am, il'am o vedro, duj vedri, gejl'am pre koda.. pre kodi maľa a kodoj thovas, kavka hrabínahas samo čikh marchomen. A kidahas, bo odoj sas bandurki. Ale uplňe kajse kale, strašně kale. Sar tiri taška kajsi kaľi. No amen kidahas či kale, na. Rakinahas andro vedros, a me phenav ola bibake: Bibi, to samo čikh! Oda nič, džá khere, moraha. Kidahas duj vedri, chudahas, anenas khere a me phenavas la dake: Mamo, so lenca keraha? Ale, phenel: Moraha a keraha but kola haluški. Ale phenav: Mamo, ale ela kale. A e daj phenel: A so keraha? Na del pes te kerel nič. So hin, oda chaha. Keraha haluški abo malešňika.¹⁵⁴

16.7.2010

Neměli jsme co jíst. A ona teta řekla: Pojd', pudeme pro brambory. A já říkam: A kde seženeme brambory? Dyt' vidíš, co je. A ono po ránu byly mrazy. A ty pole byly zmrzlý jako. No tak jsme jako.. odpoledne už bylo hezky, teplíčko. No my jsme tam šli. Ještě ta zem byla zmrzlá. A my se v tom hrabali. No a vyndávali jsme brambory. Oni tam byly! Ale byly úplně takový černý ty brambory. A já říkam tetě: Já této, co s tím uděláme? Podívej se, jak jsou černý! Jsou černý a takový zmrzlý.

Kirňavki.

No, vidíte! (smích) A ona říká: A neboj se! Bába, máma něco udělají s tím. No a my jsme přišli, umyli to. Baba umyla to. No a já říkam: Babi, a co s tím uděláš? No, uděláme buď ty bramboráky, nebo i haluški. Říkam: Haluški? Z toho? Dyt' budou černý! Budou černý. A já říkam: A babi, ale odkud vemeš mouku bílou? Ale o to se nestarej!¹⁵⁵

¹⁵⁴ (nahrávka č.: 2010-02-23-01) „Byla hrúza, hrúza. Tak na to teď vzpomínám.. nebo jak já s mojí tetou. Nebyly brambory a byl mráz na zemi. A máma mi řekla: Jdi s tetou, vem si vědro, nasbíráte brambory. A já říkam: Mami, vždyť teď brambory nerostou. A máma mi říká, jen ať jdu. Budete hrabat rukama. Říkam: Jak budeme hrabat? Když je mráz, zem je zmrzlá. Tak jsme šly, vzaly jsme vědro, dvě vědra, šly jsme na tu.. na to pole a tam pokládáme, takhle jsme hrabaly samý zmrzlý bláto. A sbíraly jsme, protože tam byly brambory. Ale úplně takový černý, strašně černý. Jako tvoje taška taková černá. No my jsme sbíraly i černý, ne. Házely jsme do vědra a já říkam tetě: Této, to je samý bláto! To nic, jdi domů, umyjeme. Sbíraly jsme dvě vědra, sebraly jsme, neseme domů a já říkam mámě: Mami, co s nima budeme dělat? Ale, říká: Umyjeme a uděláme hodně těch halušek. Ale říkam: Mami, ale budou černý. A máma říká: A co budeme dělat? Nedá se dělat nic. Co je, to budeme jíst. Uděláme halušky nebo bramboráky.“

5. Paměť jako důkaz

V kapitolách 3 a 4 jsem se pokusila přiblížit osobnosti pěti informátorů, popsat jejich životní příběh, jak mi jej sdělili, v kontextu konkrétních situací, kdy mi byl sdělován. S ohledem na možné faktory, které mohly sdělované ovlivnit od samotného zapamatovávání si vzpomínek, přes jejich vývoj, vypravěčskou tradici informátorova zázemí, až po finální naraci. Svým způsobem jsou informátoři vzorkem¹⁵⁶ žadatelů, s nimiž se setkávali úředníci MO ČR a ČSSZ a s jejichž pohledem na vlastní minulost se potýkali. Vzájemné nepochopení, ať už zamýšlené nebo jen diletantské, pramenilo z rozdílného náhledu na minulost. Zatímco jedni nakládali s minulostí jako s fakticitním sledem událostí, druzí vypovídali jako očití svědci.

„Historie [...] dává přednost subjektu: je celá blázen do vlastních jmen [...], dat a míst, která umožňují události přesně lokalizovat, do čísel. [...] Paměť naopak není vůbec důvěryhodná, pokud jde o subjekty: svědkové zapomínají jména osob a míst, pletou si dny, nevědí nic o počtech, protože mají k dispozici jen svou konkrétní zkušenost. Lze říci, že veškerá jejich pozornost se soustřeďuje na predikát: kvalifikují událost a reprodukuji stopu, kterou v nich zanechala.“ (Todorov, 1998: s. 36)

Vladimír Tetur, tehdejší ředitel sekce personální a sociální politiky MO ČR, rozdílný náhled na minulost potvrdil: *„To bylo způsobeno jiným výkladem zákona, prostě jsme se na to dosud dívali trochu jinak než většina z postižených.“*¹⁵⁷ Paradoxně je jeho vyjádření datováno k červenci roku 2001, kdy se i tehdejší ministr obrany Jaroslav Tvrdík na základě expertizy¹⁵⁸ omluvil za dosavadní praxi MO ČR při zamítání žádostí ca. 80 žadatelů, kteří se *„skrývali před nacisty nebo vykonávali otročké práce na území Slovenského státu a v Maďarsku.“* Slíbil v tomto směru nápravu, ale pravděpodobně nepočítal s tím, že místo 80 žádostmi se bude muset MO ČR díky možnosti jednorázového příspěvku u ČSSZ zabývat ca. 6600 případy.

¹⁵⁵ (nahrávka č.: 2010-07-16-01)

¹⁵⁶ Bez aspirace na jeho reprezentativnost.

¹⁵⁷ Viz příloha č. 2.

¹⁵⁸ Ministerstvo obrany ČR si v reakci na urgence jak ze strany židovských obcí, tak především ze strany předsedy VPORH Čenka Růžičky nechalo vypracovat Expertizu k pojmu *„Omezení osobní svobody jinak“* podle zákona 255/1946 Sb., na který doposud bylo nahlíženo různě. Expertizu vypracoval 3. května 2001 vědecký pracovník Ústavu státu a práva Akademie věd ČR Doc. JUDr. Josef Blahož, DrSc. a jejím výstupem je, že MO ČR si výše zmíněný pojem vykládalo extenzivně, ba jej dokonce neoprávněně omezovalo na základě dohody s Ministerstvem práce a sociálních věcí, Federací židovských obcí a Ústředním výborem ČSBS.

K nedorozuměním mezi zaměstnanci MO ČR a pamětníky během vyplňování žádostí¹⁵⁹ docházelo na mnoha úrovních. Žadatel byl většinou po dodání žádosti vyzván, aby doplnil nebo upřesnil některé informace. Kontakt probíhal buď písemně, nebo byl žadatel přímo požádán, aby se osobně dostavil a podal výpověď. Většinou byli pamětníci odkázáni na pomoc některého z rodinných příslušníků, protože často neuměli číst ani psát, a i kdyby ano, s administrativním jazykem úřadů měli i tak těžkosti. Dcera Anny B. popisuje průběh žádání: *„My jsme totiž posílali asi pětkrát, protože jsme to poslali jednou a chtěli něco.. nějaký doplňující údaje. Takže jsme odepsali znovu, zas odepsali, zas odepsali, že zas ještě tohleto.. takže takhle jsme si psali asi.. možná půl roku. A ve finále nic.“*¹⁶⁰

Jedním z pochopitelných problémů byla absence konkrétních informací, na kterých instituce trvaly (počty dní skrývání, datace počátku a konce skrývání, data úmrtí rodičů apod.). Výpovědi žadatelů byly porovnávány se svědeckými výpověďmi, kdy každý žadatel musel doložit minimálně dvě. Pro mnohé to obnášelo podstoupit cestu na východní Slovensko a ještě žijící pamětníky vyhledat. Pokud byly ve výpovědích nalezeny rozpory, byla žádost zamítnuta.

Některé nesrovnalosti mohly vzniknout čistě na základě terminologických neshod, viz např. již zmíněná datace začátku války a problém s uchopením pojmu válka, který instituce a pamětníci nahlíží odlišně. Paradoxně otázka na začátek a konec války jako takové byla často úředníky pokládána jako kontrolní. Nebo byl-li žadatel nucen uvést konkrétní rok, během kterého se skrýval, a odpověděl např., že se jednalo o rok 1946, byla jeho žádost opět zamítnuta, aniž by bylo zohledněno, že dotyčný např. nikdy nechodil do školy.

Paradoxně mohla mít negativní vliv na vyplnění žádostí i asistence některých rodinných příslušníků, kteří coby mladší chodili v ČR do školy a měli tak k dispozici např. informaci, že druhá světová válka skončila v květnu roku 1945. Když tak jejich rodič chtěl vyplnit konec války v lednu 1945, pod snahou správně vyplnit žádost jeho výpověď korigovali, ale bohužel v neprospěch věci.

Některými úředníky pak bylo negativně vnímáno i vystupování romských žadatelů a jejich údajné přehrávání. V porovnání s klidným a zdrženlivým vystupováním jiných žadatelů o osvědčení prý působilo podezřele, když mnohem mírnější křivdy tak výrazně emotivně přehrávali.¹⁶¹ Na pracovištích MO ČR potažmo ČSSZ tak docházelo při snaze doplnit žádosti zároveň ke kulturnímu střetu.

¹⁵⁹ Formulář žádosti viz příloha č. 1.

¹⁶⁰ (nahrávka č.: 2010-04-07-01)

¹⁶¹ Podle osobní výpovědi zaměstnankyně MO ČR Bohuslavy Kočárové 17.8.2007

Je samozřejmě otázkou, zda ze strany „zprostředkovatelů odškodnění“, myšleno úředníků MO ČR a ČSSZ, došlo vůbec k nepochopení, s jakou skupinou žadatelů se setkávají (jaký mají žadatelé věk, vzdělání, sociokulturní zázemí atd.). Není scestná ani interpretace, že se od počátku jednalo o úmyslné trvání na detailní a precizní formě výpovědi tak, aby pro zamítání žádostí existovaly zcela konkrétní a individuální důvody a aby stát ukázal snahu. Nasvědčuje tomu i fakt, že směrem ke skupině romských žadatelů, kteří prošli výše popsanou válečnou perzekucí na Slovensku, nebyla podniknuta ani žádná informační kampaň. Informace o teoretické možnosti podání si žádosti u ČSSZ a s tím spojené žádosti u MO ČR se rozšířila spontánně skrze předsedu Výboru pro odškodnění romského holocaustu Čeňka Růžičku. Zjevná taktika zaměstnanců MO ČR a ČSSZ vyšla natolik, že i někteří žadatelé nepřímě sami vyslovují pochopení pro zamítnutí svých žádostí s odůvodněním, že jejich informace nejsou dostatečné - Emilie T.: „Právě, že tuto nepamatuju už.“¹⁶²

Domnívám se, že proces odškodňování ovlivnil přístup jednotlivců k vlastním válečným vzpomínkám. V případě informátorů jsou minimálně u dvou takové postoje zcela evidentní. Verona K. byla úspěšná při žádání u ČNFB a získané odškodnění dává s prožitým utrpením do přímé souvislosti: „*Phenav tuke.. ko pametinel, tuke phenela dojekh avka sar me akana tuke phenav. No aľe.. na džanav, imar predžidžil'om. Bo te na predžidžil'omas, ta man love na dinahas.*“¹⁶³ Její osud byl druhou stranou z jejího pohledu „oceněn“. Verona K. je od té doby coby vypravěčka vždy v roli, kdy sděluje-li někomu svůj příběh na vyžádání, prokazuje tím dotyčnému službu.

Ve zcela opačné situaci je Michal F., který je pod tlakem, že je jeho prožité utrpení vnímáno jako nedůvěryhodné, když mu na jeho základě není přiznáno odškodnění ani osvědčení. Jeho deziluzi ilustruje např. následující poznámka: „*Voni udělali to takhle, že zkrátka jako já, já jako že ty tři měsíce jsem nemohl, že já jsem neprožil tu válku jenom kvůli tomu, že abych to nedostal. Rozumíte mi? Udělali to tak všechno normálně zkrátka, abych já nedostal. Že já jsem neprožil.*“¹⁶⁴ Vedle celé řady konkrétních verbalizací se to, podle mě, projevuje i maximální snahou přiblížit formu vyprávění doměle očekávanému formátu – s chronologickým sledem, logickým průběhem¹⁶⁵ a s přesahem z osobních prožitků do celkového dění. Je si vědom, že jeho nízký věk v předmětné době jeho vzpomínky může činit

¹⁶² (nahrávka č.: 2010-07-29-01)

¹⁶³ (nahrávka č.: 2010-07-27-01) „Povídám ti... kdo pamatuje, ti řekne do písmene tak jak já ti teď říkam. No ale... nevím, už jsem přežila. Protože kdybych bývala nepřežila, tak by mi peníze nedali.“

¹⁶⁴ (nahrávka č.: 2010-03-16-02)

¹⁶⁵ Viz např. doplňování poznámek, že byl přítomen tlumočník apod.

nedůvěryhodnými. Proto se tomu snaží předcházet informacemi k původu sdělovaného, aby se nevystavil pochybnostem posluchačů. To vše nemusí činit ani vědomě. Srovnajme např. jeho vyprávění s narativem přibližně stejně staré Margity G. Zatímco Michal F. v průběhu vyprávění poznamenává, kde vychází ze svých vlastních vzpomínek („*Tuto všechno si jako si pamatuju.; Pamatuju si akorát to, že tam bylo nákladní auto, který to bylo tam stálo. U těch voken, že jo. To si pamatuju.*“¹⁶⁶) a kde naopak čerpá z vyprávění rodičů, Margita G. ve svém vyprávění žádné specifikace neuvádí a vše líčí z pozice očitého svědka. Jen její střídající se vypravěčská perspektiva nechává tušit, v jakých částech vyprávění má od sdělovaného větší odstup. Souvisí to dle mého s tím, že Margita G. nemá podobnou zkušenost jako Michal F. a ani sama o původu svých vzpomínek nemá důvod pochybovat. Její vyprávění chvílemi připomíná až trochu filmové scény, kdy popisuje ohně, tanky, střelbu apod.¹⁶⁷

V této souvislosti se vrátím jedním postřehem ještě k vypravěčským perspektivám, kdy Margita G. na rozdíl od ostatních při popisu svého dětství a některých válečných událostí používá často i perspektivu nezúčastněného pozorovatele, kdy hovoří o ‘nich’: „*Viděli jsme tam všechno, no. Bylo to hrozný. Přišli ty letadla, to.. střílely. Ty chatrče hořely. No a ty lidi, co si pobrali, to byly nádoby, nějaký prádýlko a něco na přikrytí no a les nebyl daleko. Tak utíkali, to byl les. Tam byl takový potůček. To přeskočili. Někdo to upad v tom, hlavně aby se každý dostal do lesa. No když jsme tam šli do lesa, no a kde byly stromy, tak jsme se tam.. hlavně děti tam cpali.*“¹⁶⁸ Obdobný distanc vypravěče od popisovaného děje jsem u ostatních informátorů nezaznamenala.

Vedle verbálních ujištění o pravdivosti vyprávěného (ať už nepřímou, jako u Michala F., nebo otevřenou jako u Verony K.) využívají informátoři i hmotných důkazních prostředků – svých jizev. I u jiných romských pamětníků války se velice často setkávám s tím, že má-li dotyčný/ - á fyzickou památku na období války, nejčastěji jizvu, ať je tato na jakémkoli místě těla, vždy mi ji na důkaz svých slov ukáže.¹⁶⁹ Z informátorů, s nimiž pracuje tento text, má fyzický následek válečného zranění pouze Michal F., který mi/ nám své lýtko ukázal při každé návštěvě. Jeho manželka mající občas tendenci upozorňovat manžela, že se např. při svém vyprávění opakuje, a že už mi/ nám právě sdělované vyprávěl při poslední návštěvě, jej

¹⁶⁶ (nahrávka č.: 2010-05-06-01)

¹⁶⁷ Přičemž není vůbec zcestná možnost, že se informátorka s některými scénami viděnými v televizi identifikovala natolik, že jim připodobnila i popis svých vzpomínek. Což tyto nikterak nečiní méně traumatickými a nemělo by přispívat k jejich znevažování.

¹⁶⁸ (nahrávka č.: 2010-07-16-01)

¹⁶⁹ Opakovaně jsem se setkala i s tím, že hovořila-li jsem např. s manželským párem, kdy jeden z nich se mnou nemohl komunikovat (nejčastěji jako následek mozkové příhody), převzal tuto roli partner a bez ostychu na těle druhého ukazoval jeho jizvy.

v tomto případě nikdy nezarazila, ba naopak ukazujíc na jeho nohu demonstraci zranění podporovala i při třetí návštěvě.

6. Závěr

Minulost se dá nahlížet různými způsoby. Cílem tohoto textu bylo se zaměřit především na způsob, jímž vlastní minulost nahlíží a prezentují informátoři Verona K., Emilie T., Anna B., Michal F. a Margita G. v interakci se mnou. Během několika setkání jsem se pokusila zaznamenat jejich životní příběh a tento popsat nejen po obsahové stránce, ale především analyzovat, nakolik, kdy, jak a čím může být takové vyprávění životního příběhu ovlivňováno.

Pro analýzu vnímám jako relevantní už samotný proces zapamatovávání si, kdy lidská paměť svojí strukturou a jednotlivými složkami ovlivňuje vzpomínky co do kvality a kvantity. Zážitky si člověk během života stále nově kontextualizuje a přehodnocuje na základě nových podnětů. Formování přispívá i orální tradice společnosti, v níž dotyčný/ -á vyrůstá a způsob, jakým je o různých tématech hovořeno. Popis samotných událostí je tak tříděn podle priorit kolektivní paměti a jednotlivé vzpomínky a jejich verbalizace získává přidanou hodnotu v podobě např. funkce sociálního korektoru.

Zásadní vliv na naraci mají i okolnosti jejího zaznamenávání. Významným faktorem mohou být i detaily typu kde, kdy a v čí společnosti se rozhovor odehrává, jakým jazykem se hovoří, nebo jaký je informátorův zdravotní stav. Přímý vliv pak na nahrávací situaci má samotná osoba tazatele od daností, které ovlivnit nemůže, jako je jeho věk a pohlaví, až po jeho jazykovou vybavenost, trpělivost, konkrétní kladení otázek a schopnost být empatický.

Tématem pro samostatný výzkum orální historie je hledání optimálních otázek, kterými by tazatel netlačil informátora při nahrávání životního příběhu k lineárnímu vyprávění a neomezoval si tak metodicky jednu z vypovídajících hodnot narativů. Hlavním přínosem co možná přirozeného narativu je právě to, že informátoři nejen líčí, ale především podle svým aktuálních stanovisek minulost i interpretují, a proto se lze i čtením (a ještě lépe poslechem) mezi řádky dozvědět leckdy mnohem více, než z výčtu samotných faktů.

Jedním z přínosů orální historie je, že se snaží dát hlas i skupinám, které byly z elitami kontrolované psané paměti zatím vytlačovány. V tomto kontextu je však obsažen zároveň i jeden omezující faktor pro osobu tazatele/ posluchače/ čtenáře. Protože setkal-li se ten s dějinami např. pouze formou historie, jak ji nabízí vzdělávací systém, může pro něj být jen těžce uchopitelné nahlížení minulosti společností bez oficiální literární tradice, kdy např. kolektivní vzpomínání v rodinách může mít i jiný význam, než jen přenos více méně

fakticitních informací. Od osoby tazatele je pak žádána sociokulturní a emocionální připravenost porozumět vyprávěnému příběhu, a snaha být empatický i vůči jiným sdělovaným hodnotám, aby byl schopen narativ interpretovat.

Naprosto specifická situace nastává, je-li část životního příběhu využita jako svědecká výpověď, kterou je nutné přizpůsobit konkrétním požadavkům tazatele - úředníka. Od žadatelů o odškodnění byly požadovány výpovědi detailní, věcné, chronologické, bez rozporů. Měly pokud možno nahradit chybějící historické dokumenty, které by jejich tvrzení dokládaly. Ovšem svojí povahou nemohly vzpomínky tyto často po fakticitní a především po formální stránce dostatečně zastoupit, a také často nebyly jako dostatečné přijaty.

Romští pamětníci války se tak stávají oběťmi marginalizace opakovaně. Nejen, že nacistická perzekuce Romů zůstala z větší míry mimo zájem historiků, pamětníci na jejich nezájem doplácí i prakticky. Nedostatečné zmapování jejich minulosti ji samotnou v očích úřadů zpochybňuje a důkazní břemeno tak musí nést samotný žadatel.

Navíc povědomí o nacistickém pronásledování Romů se buduje velice krátce a např. do školních učebních osnov bývá zařazováno až v posledních letech. Čili všichni ti, kteří na úřadech o oprávněnosti nároku na odškodnění rozhodují, neměli ve škole možnost se o Romech a jejich dějinách cokoli dozvědět. Utrpení Romů není tak součástí jejich kolektivní paměti a proto bývá odmítáno.

Při následném střetu nahlížení minulosti, kdy státní aparát na jedné straně a skupina pamětníků na straně druhé, nemohly být síly vyrovnány. Disponuje-li jedna strana staletou literární tradicí a v tomto případě i mocí, a druhá strana má „jen“ své vzpomínky, orální tradici a těžko uplatnitelné nároky.

Individuální vzpomínky existují jako součást kolektivní paměti a je třeba tyto i nahlížet v jejím kontextu, což poznamenává i německá historička Karen Hagemann. Popisuje tak vlastně přesně to, co zaměstnanci MO ČR a ČSSZ při kontaktu s žadateli nezohlednili: „*Svou úlohu hraje i sociokulturní faktor; individuální vzpomínky totiž ovlivňuje v nemalé míře 'kolektivní paměť'. Události a procesy, které jsou pro určitou skupinu, k níž narátor patří, relevantní a jsou odpovídajícím způsobem zprostředkovány, si jedinec podrží v paměti snadněji a déle. 'Vzpomínání si' je tudíž aktivní proces, o který se musí nejen usilovat, nýbrž k němu musí existovat i připravenost.*“ (Hagemann, 1990: s. 41)¹⁷⁰ Ze strany MO ČR a ČSSZ chyběla jakákoli připravenost, co od výpovědí žadatelů mohou očekávat a především

¹⁷⁰ Citováno z: Vaněk, 2004: s. 73

schopnost si tyto „přeložit“. Český stát mohl a měl místo hry na domnělé hledání pravdy zvolit čestnější formy vypořádání se s nastalou situací. Takto vznikl pouze další záznam v kolektivní paměti skupiny obyvatel utvrzující ji v její marginalizovanosti.

Na závěr bych ráda dodala, že všichni informátoři jsou lidmi s bohatým životním osudem a mrzelo by mě, kdyby z tohoto textu na základě částečného zaměření na období války a s ním spojeného nárokování odškodnění působili jen jako oběti.

Prameny

Nahrávky jsou uvedeny pod evidenčními čísly audioarchivu Semináře romistiky, Ústav centrální a jižní Asie FF UK

2010-03-23-01	VERONA K. (nar. 1932, Marhaň), nahrála Eva Zdařilová, Františka Dvorská (romsky) v Praze 23.3.2010	- strana 95
2010-07-27-01	VERONA K. (nar. 1932, Marhaň), nahrála Eva Zdařilová (romsky) v Praze 27.7.2010	- strana 105
2010-03-02-06	EMILIE T. (nar. 1933, St. Lesná), nahrála Eva Zdařilová (romsky) v Plzni 2.3.2010	- strana 114
2010-07-29-01	EMILIE T. (nar. 1933, St. Lesná), nahrála Eva Zdařilová (romsky) v Plzni 29.7.2010	- strana 119
2010-04-07-01	ANNA B. (nar. 1936, Dukovce), nahrála Eva Zdařilová, Františka Dvorská (romsky, česky) v Černilově 7.4.2010	- strana 129
2010-07-24-01	ANNA B. (nar. 1936, Dukovce), nahrála Eva Zdařilová, Petr Rubák (romsky, česky) v Černilově 24.7.2010	- strana 135
2010-03-16-02	MICHAL F. (nar. 1939, Kečkovce), nahrála Eva Zdařilová, Františka Dvorská (česky) v Praze 16.3.2010	- strana 147
2010-05-06-01	MICHAL F. (nar. 1939, Kečkovce), nahrála Eva Zdařilová, Františka Dvorská (česky) v Praze 6.5.2010	- strana 177
2010-07-27-02	MICHAL F. (nar. 1939, Kečkovce), nahrála Eva Zdařilová (česky) v Praze 27.7.2010	- strana 191
2010-02-23-01	MARGITA G. (nar. 1940, Stropkov), nahrála Eva Zdařilová, Františka Dvorská (romsky) v Praze 23.2.2010	- strana 210
2010-07-16-01	MARGITA G. (nar. 1940, Stropkov), nahrála Eva Zdařilová, Františka Dvorská (česky) v Praze 16.7.2010	- strana 218
2010-07-26-01	MARGITA G. (nar. 1940, Stropkov), nahrála Eva Zdařilová (romsky) v Praze 26.7.2010	- strana 233

Literatura

CONNERTON, Paul. 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0521270939, s. 6-71

GAY Y BLASCO, Paloma. 2001. 'We Don't Know Our Descent': How the Gitanos of Jarana Manage the Past. *Journal of the Royal Anthropological Institute*. 2001, 7, 4, Dec, s. 631-646.

HARTNOLL, R. a kol. 2003. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule – snowball sampling*. Praha: Úřad vlády ČR. [online verze: http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/metodika/prirucka_k_provedeni_vyberu_metodou_snehove_koule]

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1995. Je opravdu třeba tolik utrpení. In: Frištěnská H., Lázníčková I., Sulitka A. (eds.) *Neznámý holocaust*. Praha/ Brno: Trilabit s.r.o. ISBN neuvedeno.

--- 1999. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v České republice*. Praha: Socioklub. ISBN 80-902260, s. 16-66

--- 2000. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In *Černobílý život*. Praha: Gallery. ISBN 80-86010-37-6, s. 123-146.

--- 2005. *Po Židoch Cigáni – Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945*. I. díl. Praha: Triáda. ISBN 80-86138-14-3.

KRAMÁŘOVÁ, Jana. 2005. *Období 2. světové války na Slovensku ve vzpomínkách romských pamětníků*. Praha: FF UK. Nepublikovaná diplomová práce.

--- a kol. 2005. *(Ne)bolí. Vzpomínky Romů na válku a život po válce*. Praha: Člověk v tísni. ISBN 80-86961-04-4.

NEČAS, Ctibor. 1994. *Nemůžeme zapomenout – Naši bisteras*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-7067-354-0.

PLHÁKOVÁ, Alena. 2003. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia. Dotisk 2010. ISBN 978-80-200-1499-3.

POLANSKY, Paul. 1998. *Těživé mlčení. Svědectví těch, kteří přežili Lety*. Praha: G plus G. ISBN 80-86103-13-7.

SADÍLKOVÁ, Helena. 2003. *War Testimonies by Slovak Roma – A Close Analysis*. Budapest: Central European University. Nepublikovaná diplomová práce.

TODOROV, Tzvetan. 1998. Paměť před historií. In *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*. Praha: CEFRES. ISBN 80-902196-3-2, s. 33-46

VANĚK, Miroslav. 2004. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 80-7285-045-8

--- 2008. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 978-80-7285-107-2

VANĚK M., MÜCKE P., PELIKÁNOVÁ H. 2007. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 978-80-7285-089-1

ZDAŘILOVÁ, Eva. 2007. *Proces odškodňování obětí romského holocaustu v České republice*. Praha: FF UK. Nepublikovaná bakalářská práce.

Schlussbericht Schweizer Fonds zugunsten bedürftiger Opfer von Holocaust/Shoa.

Jiné zdroje

VON PLATO, Alexander: Methodische Herausforderungen des Projektes „Bildungssituation von Sinti und Roma in Deutschland“, nepublikovaný materiál.

[z 30.7.2010]

http://www.vets.estranky.cz/fotoalbum/historie/1_-svetova-valka---1918/original/15978

http://www.army.cz/mo/dotacehroby/261_2001%20Sb.txt

Seznam příloh

1. Formulář žádosti o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb.	s. 83-92
2. Článek MF Dnes „Tvrdí se omluvil obětem nacismu“	s. 93
3. Ilustrace mobilní dezinfekční stanice	s. 94
4. Přepisy nahrávek narativů v pořadí uvedeném v Pramenech	s. 95-245
5. CD s nahrávkami narativů	na přebalu

Ediční poznámka k formátu přepisů

Přepisy jsou formátovány dle zaběhnuté praxe na Seminári romistiky Ústavu centrální a jižní Asie na FF UK následovně:

- hlavička každého přepisu obsahuje číslo nahrávky dle audioarchivu Semináře romistiky, jméno hlavního informátora, rok a místo jeho narození, datum a místo pořízení nahrávky, výčet přítomných osob potažmo vedlejších informátorů, jméno hlavního a případně vedlejšího tazatele, hlavní a vedlejší jazyk nahrávky, délku nahrávky a jméno osoby, která nahrávku přepsala
- iniciály jsou psány pouze u vedlejších tazatelů a vedlejších informátorů, hlavní tazatel a hlavní informátor je uváděn bez iniciál
- promluva každého dalšího mluvčího začíná na novém řádku
- otázky jsou psány **tučně**, odpovědi bez zvýraznění
- *kurzívou* je psán vedlejší jazyk nahrávky, případně cizojazyčná slova
- není-li některému slovu rozumět, je v přepise vyznačeno podtržením _____
- slovo, které není zcela srozumitelné, ale jeho význam je odvozen, je v textu podtrženo
- do závorek jsou vpisovány poznámky k okolnostem rozhovoru (někdo vstoupil do místnosti apod.) nebo ke gestikulaci a emotivnímu rozpoložení informátora (ukazuje; ztišila hlas apod.)
- byla-li nahrávka přerušena, v přepisu je přerušeno vyznačeno třemi tečkami na samostatném řádku
- nedorečení slova či věty je vyznačeno tečkami [př.: Ona chtěla.. byla tam a chtěla jíst]

Příloha č. 1 - Formulář žádosti o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb.

Prostudujte pozorně přiložené poučení!

Kolku prosto podle § 21 zákona č. 255/1946 Sb.

Údaje o osobě žadatele (která podává žádost) a její poštovní adrese.

Jméno a příjmení:

obec:

ulice a č. p.:

PSČ:

telefon:

MINISTERSTVO OBRANY

oddělení vydávání osvědčení

náměstí Svobody 471

160 01 Praha 6

Věc: Žádost o vydání osvědčení podle § 8 odst. 2 zákona č. 255/1946 Sb.

Níže uvedené rubriky vyplňte psacím strojem nebo

hůlkovým písmem; nepřísluší-li rubriky vyplnit,

proškrtněte je; nevhodné části textu škrtněte.

Žádá-li účastník národního boje za osvobození osobně,

přeškrtně bod 2. a 5.; žádá-li jiná osoba než účastník

národního boje za osvobození, přeškrtně bod 1.

1. **Žádám, aby mi bylo vydáno osvědčení** o mé účasti na národním boji za osvobození podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.
2. **Žádám, aby mi bylo vydání osvědčení,** že můj (má) zesnulý (á) manžel – otec – syn – manželka – matka – dcera – jiná osoba je účastníkem národního boje za osvobození podle zákona č. 255/1946 Sb.

3. Určení způsobu účasti na národním boji za osvobození a doba strávená ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození:

A)	příslušník československé armády v zahraničí	od	do
B)	příslušník spojenecké armády	od	do
C)	příslušník I. čs. armády na Slovensku	od	do
D)	československý partyzán	od	do
E)	účastník dom. hnutí – SNP – zahr. hnutí	od	do
F)	účastník povstání v květnu 1945	od	do
G)	československý politický vězeň	od	do
H)	československý dobrovolník ve Španělsku	od	do
CH)	příslušník Stráže obrany státu	od	do

4. Údaje o účastníku národního boje za osvobození:

Jméno a příjmení roz.
nar. v okr.
stát rodné číslo

Národnost, ke které se hlásil před 15. 3. 1939:
v době nesvobody (1939-45): dnes:

Státní příslušnost ke dni 15. 3. 1939:
Státní příslušnost v den podání žádosti

Trvalé bydliště v době nesvobody:

místo.....	okr.	od	do
místo.....	okr.	od	do
místo.....	okr.	od	do

Povolání v době nesvobody (uveďte označení zaměstnavatele a zastávanou funkci, od kdy

do kdy):

.....

Zemřel – byl popraven – padl – nezvěstný od (uvést datum)

Propůjčená vyznamenání (název, rok, číslo matiky)

.....

5. Údaje o žadateli, žádá-li jiná osoba než účastník národního boje za osvobození osobně (pozůstalí nebo jiné osoby):

Jméno a příjmení roz.
nar. v okr.
stát národnost rodné číslo

6. Podrobné vylíčení účasti na národním boji za osvobození:

Uveďte životopis účastníka národního boje za osvobození v době nesvobody a popište **velmi podrobně a konkrétně** účast na národním boji za osvobození. Nepostačuje-li vyhrazené místo, pište na volné listy, které vložte do žádosti.

Základní znaky odbojové činnosti popište současně v příslušných oddílech (A, B, C, D, E, F, G, H, CH) Přílohy žádosti.

7. Prohlášení o státoobčanském chování

Vyplní účastník národního boje za osvobození osobně.

Při vědomí, že uvádění nebo potvrzování nepravdivých okolností v řízení o vydání osvědčení je postihováno podle příslušných ustanovení českého právního řádu, prohlašuji,

že v době nesvobody, tj. od 15. 3. 1939 do 5. 5. 1945, jsem:

Nevhodné škrtněte a rozveďte pak v zarámované části.

a) nekonal službu v nepřátelské armádě, nezúčastnil se jinak nepřátelského válečného podnikání proti spojencům, vyjímajíc službu v armádě tzv. Slovenského státu do 29. srpna 1944;

b) nebyl na vedoucím místě Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Ústředí veřejných zaměstnanců, Svazu zemědělství a lesnictví nebo Hlinkovy slovenské ľudové strany, leč že jsem využíval tohoto místa k činnosti zvláště významné v národním boji za osvobození;

nebyl dobrovolně členem Svazu pro spolupráci s Němci, Českého svazu válečníků, Rodobrany, Vlajky, České ligy proti bolševismu, Německo-české společnosti, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Hlinkovy gardy, Německo-slovenské společnosti, Hlinkovy mládeže nebo jiných fašistických organizací podobné povahy, jejichž účelem bylo šířit nacistickou ideologii a udržovat mocenské postavení Němců a Maďarů;

c) nebyl okupanty nebo jejich pomahači pověřen vedoucím místem ve veřejných službách, leč že jsem využíval tohoto místa k činnosti zvláště významné v národním boji za osvobození, nebo šlo o funkce zastávané v armádě tzv. Slovenského státu do 29. srpna 1944;

d) nezaujímal vedoucí místo ve válečném průmyslu, pracujícím pro německou nebo maďarskou armádu, nebo jsem neprováděl opevňovací práce pro Němce nebo Maďary, nebo jsem se neobohatil v souvislosti s poměry v době nesvobody;

e) přímo nebo nepřímo, i když jsem nebyl členem některé organizace uvedené pod písm. b), nevyvinul jakoukoli činnost proti Slovenskému národnímu povstání, nebo o své újmě činy nebo slovy nepodporoval nebo neobhajoval režim nacistů, fašistů, zrádců a kolaborantů, nebo jsem se neprojevil jako osoba protidemokratická nebo protilidová nebo státně nebo národně nespolehlivá;

f) nebyl německé nebo maďarské národnosti, leč že jsem se nikdy neprovinil proti národu českému a slovenskému nebo proti samostatnosti republiky Československé a zúčastnil jsem se dobrovolně národního boje za osvobození, způsobem uvedeným v § 1 odst. 1 č. 1 písm. a), d), e) a g).

Jednal jsem sice způsobem uvedeným ad a), b), c), d), e), f), to jest
avšak omlouvám své jednání takto:

.....
.....
.....
.....

Prohlášení o státoobčanském chování zesnulého účastníka národního boje za osvobození

Vyplní žadatel, který není účastníkem národního boje za osvobození.

Při vědomí, že uvádění nebo potvrzování nepravdivých okolností v řízení o vydání osvědčení je postihováno podle příslušných ustanovení českého právního řádu,

prohlašuji,

že zesnulý účastník národního boje za osvobození nejednal způsobem uvedeným výše ad a), b), c), d), e), f).

Zesnulý účastník odboje jednal sice způsobem uvedeným ad a), b), c), d), e), f), to jest....., avšak omlouvám jeho jednání takto:
--

- 8. Při vědomí, že uvádění nebo potvrzování nepravdivých okolností je postihováno podle příslušných ustanovení českého právního řádu, prohlašuji, že všechny údaje v žádosti a jejích přílohách jsou pravdivé, a na důkaz toho připojuji svůj podpis:**

V dne

.....
podpis žadatele

Příloha žádosti

A – ČESKOSLOVENSKÁ ZAHRANIČNÍ ARMÁDA

Překročil čs. hranice dne kde
Podal přihlášku do čs. zahr. armády písemně-ústně kdy kde
Vstoupil do čs. zahr. armády kdy kde
Kde a kdy se zúčastnil bojů v polních útvech
Konal službu jako letec od do
Jako parašutista vysazen v týlu nepřítele dne
V souvislosti s výkonem služby padl dne zemřel dne stal se
nezvěstným dne
Byl těžce raněn dne stal se % invalidou
Byl zajat kde od do
Vojenskou službu ukončil dne proč

B – SPOJENECKÁ ARMÁDA

Překročil čs. hranice dne kde
Sloužil ve spojenecké armádě
od do u jednotky
Kdy a kde se zúčastnil bojů v polních útvech
Konal službu jako letec od do
Jako parašutista vysazen v týlu nepřítele dne
V souvislosti s výkonem služby padl dne zemřel dne stal se
nezvěstným dne
Byl těžce raněn dne stal se % invalidou
Byl zajat kde od do
Vojenskou službu ukončil dne proč

C – PŘISLUŠNÍK 1. čs. armády na Slovensku

Nastoupil činnou službu v 1. čs. armádě na Slovensku dne
kde a konal ji kde
do kdy

Po částečném potlačení SNP pokračoval v boji (jak, kde, od kdy, do kdy, název partyzánské jednotky)

Po částečném potlačení SNP nepokračoval v boji, až do osvobození zdržoval se v
od do

Po částečném potlačení SNP pokračoval jinak v činném odporu (jak, kde, od kdy, do kdy)

V souvislosti s výkonem služby v 1. čs. armádě na Slovensku – s odbojovou činností po částečném
potlačení SNP – přišel o život dne byl zraněn – onemocněl dne
..... a po zranění (onemocnění) nemohl pokračovat v odbojové činnosti do
..... pokračoval po vyléčení v činném odporu jak
..... od do
kde
nepokračoval po vyléčení v odbojové činnosti od do
..... kde

Upadl za bojů do zajetí v prostoru dne
v zajetí byl kde do kdy

V době přechodu fronty dne bydlel – zdržoval se
v okres

K prvnímu čs. armádnímu sboru v SSSR nastoupil činnou službu dne v
a zúčastnil se bojů jako kde
kdy činnou službu ukončil dne

Po zranění (onemocnění) byl léčen od do a neschopen výkonu zaměstnání od
..... do Zemřel dne

Poznámka: V životopise popište podrobně svou odbojovou činnost po částečném potlačení SNP.

D – ČS. PARTYZÁN

Partyzánskou službu konal v jednotce

Kde od do
 zúčastnil se bojových a destrukčních akcí kdy a s jakým výsledkem

 V souvislosti s partyzánskou činností padl kdy, kde
 přišel o život – zemřel kdy, kde, za jakých okolností

 byl raněn kdy, kde, za jakých okolností a o jaké zranění šlo

 onemocněl, kdy, kde, za jakých okolností a o jaké zranění šlo

 léčen od – do, kde, kam po léčení odešel

 Za jakých okolností se dostal do zajetí

 Byl zajat, kdy, kde a za jakých okolností a kde byl v zajetí držen

 Vězněn od do, kde a za jakých okolností propuštěn

 Je vlastníkem partyzánského dekretu podle zákona číslo 34/1946 Sb. čj.:
 jako partyzán Je vlastníkem dekretu „Dík a uznání“, čj.:
 S přiznanou dobou od do uvedeno v rozhodnutí
 o přiznání charakteru pomocníka partyzánů.

E – DOMÁCÍ A ZAHRANIČNÍ HNUTÍ

a) Domácí hnutí:

Zúčastnil se domácího hnutí a byl zapojen aktivně na odbojovou organizaci (název)

 kde od do
 Příkazy k odbojové činnosti dostával od:
 V čem pozůstávala Vaše vlastní odbojová činnost:

 Uvedené skutečnosti prokázány příslušnými doklady:

 V souvislosti s odbojovou činností – byl raněn (kdy) padl (kdy)
 zemřel (kdy) onemocněl (kdy) Doba nutného léčení
 trvala od do
 Doklady:

 V souvislosti s odbojovou činností byl vězněn od do od
 do

b) SLOVENSKÉ NÁRODNÍ POVSTÁNÍ:

Zúčastnil se SNP od do
 jakým způsobem

 Činnost po 29. říjnu 1944:

 V souvislosti s odbojovou činností – byl raněn (kdy) padl (kdy)
 zemřel (kdy) byl zajat (kdy) onemocněl (kdy)
 Doba nutného léčení trvala od do
 Doklady:

c) ZAHRANIČNÍ HNUTÍ:

Zúčastnil se zahraničního hnutí – kde (místo a stát)

v době od do v které organizaci (název)
 Opustil území ČSR dne důvod
 zdržoval se postupně v místech
 zaměstnán kde:
 Charakter vlastní činnosti:
 Doklady:
 V přímé souvislosti s účastí na zahraničním hnutí – byl raněn (kdy)
 padl (kdy) onemocněl (kdy)
 Doba nutného léčení trvala od do
 Doklady:

F – POVSTÁNÍ ČESKÉHO LIDU 1945

Vyplní pouze v případě, že účastník Květnového povstání byl za bojů těžce raněn nebo padl.

V květnu 1945 se zúčastnil povstání od do kde
 ve skupině
 V souvislosti s účastí na povstání:
 - padl – kdy, kde a za jakých okolností
 - byl těžce raněn – kdy, kde a za jakých okolností, povaha zranění
 - utrpěl těžkou poruchu na zdraví – kdy, kde, za jakých okolností, poruchy zdraví
 Uvedené skutečnosti prokázány příloženými doklady:

G – ČS. POLITICKÝ VĚZEŇ:

Zatčen kdy: kde
 kým
 vyšetřovací vazba – kde
 od do věznění – kde
 od do od do
 Důvod zatčení:
 odsouzen – kdy kde
 k jakému trestu
 důvod odsouzení
 - ve vězení (KT) zemřel – byl popraven dne
 - z vězení (KT) propuštěn – dne
 uprchnul dne osvobozen dne
 kde kým
 Byl vězněn po dobu kratší než tři měsíce (jen dní)
 zemřel však následkem zranění dne kde
 příčina smrti byl popraven dne
 kde
 utrpěl újmu na zdraví nebo na těle vážnějšího rázu (povaha újmy, trvalé následky)
 V souvislosti s vězněním se stal nezvěstným dnem prohlášen za mrtvého dne
 onemocněl kdy kde
 Doba nutného léčení po propuštění-osvobození trvala od do
 Uvedené skutečnosti prokázány příloženými doklady

H – ČS. DOBROVOLNÍK VE ŠPANĚLSKU

Podal přihlášku do vojenských jednotek ve Španělsku
 Překročil čs. hranice dne kde
 konal službu v jednotce od do
 V souvislosti se službou padl, byl raněn, stal se nezvěstným dnem

 kde onemocněl a léčen od do
 Byl internován v
 od do propuštěn (kdy) uprchl (kdy)
 a kde se zdržoval

 Uvedené skutečnosti prokázány příslušnými doklady

Ch – STRÁŽ OBRANY STÁTU 1938-39

Vyplní se pouze v případě, že osoba byla v boji raněna, nebo v souvislosti se službou v SOS vězněna nebo onemocněla.

Byl příslušníkem Stráže obrany státu v roce 1938-39 od do
 Službu konal
 V souvislosti se službou v SOS:
 - padl kdy kde
 za jakých okolností
 - utrpěl újmu na svobodě, kdy kde
 za jakých okolností
 - utrpěl újmu na zdraví, kdy kde
 povaha újmy na zdraví
 - Uvedené skutečnosti prokázány příslušnými doklady

POUČENÍ

1. Osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb. (dále jen „zákon“) vydává Ministerstvo obrany na žádost oprávněné osoby.
2. Žádosti se podávají na jednotném tiskopisu a zasílají se na adresu: Ministerstvo obrany, Odbor mimorezortní spolupráce, oddělení vydávání osvědčení, náměstí Svobody 471, 160 01 Praha 6.
3. Nejde-li o zmocněnce, jiná osoba než účastník národního boje za osvobození může o vydání osvědčení podle § 8 zákona žádat jen tehdy, pokud účastník národního boje za osvobození nežije.
4. Žadatel je povinen tiskopis žádosti vyplnit pečlivě, čitelně a podrobně psacím strojem nebo hůlkovým písmem. Žadatel, který se zúčastnil národního boje za osvobození několika způsoby, vyplní všechny příslušné oddíly tiskopisu. Začátek a konec doby účasti na národním boji za osvobození je povinností určit uvedením přesného a úplného data příslušného dne.
5. Osoby, které o vydání osvědčení žádají z důvodu ukrývání před nacistickou perzekucí, uvedou v rubrice 3. žádosti, že se na národním boji za osvobození účastnily jako československý politický vězeň.
6. Žadatel, který v řízení o vydání osvědčení nemůže nebo nechce jednat s oddělením vydávání osvědčení Odboru mimorezortní spolupráce Ministerstva obrany osobně, může být zastoupen zmocněncem. Za tím účelem musí být uvedenému oddělení předloženo v písemné podobě příslušné zmocnění, případně plná moc může být prohlášena do protokolu.
7. Žadatel je povinen prokázat všechny zákonem stanovené znaky příslušného druhu účasti na národním boji za osvobození (§ 1 odst. 1 a 2 a § 2 zákona), skutečnosti rozhodné pro stanovení začátku a konce doby

strávené ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození (§ 15 zákona) i neexistenci překážek, které brání nabytí vlastnosti účastníka národního boje za osvobození (§ 1 odst. 3 zákona). Nепrokáže-li žadatel splnění zákonem stanovených podmínek, nelze mu osvědčení vydat.

8. K prokazování tvrzených skutečností je možné použít všech prostředků, jimiž lze zjistit a objasnit skutečný stav věci a které jsou v souladu s právními předpisy. Důkazy jsou zejména výsledky svědků, různé listiny a znalecké posudky.
9. Oddělení vydávání osvědčení hodnotí důkazy podle své úvahy, a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti.
10. Kdo sebe nebo jiného vědomě neprávem vydává za některou z osob, uvedených v § 1 odst. 1 č. 1 písm. a) až c), e) až g), č. 2 nebo v odst. 2 téhož paragrafu, bude postižen podle příslušných ustanovení českého právního řádu. Stejně bude postižen, kdo v podáních (žádostech, jejich přílohách, návrzích, oznámeních a jiných sděleních) nebo v zápisech během řízení o vydání osvědčení podle § 8 vědomě uvede nebo potvrdí nepravdivé okolnosti.
11. V řízení o vydání osvědčení se přiměřeně použijí ustanovení o základních pravidlech správního řízení. Rozhodnutí oddělení vydávání osvědčení musí vycházet ze spolehlivě zjištěného stavu věci.
12. Řízení o vydání osvědčení je obvykle záležitostí mimořádně náročnou a dlouhodobou. V jeho průběhu je nezbytné zjišťovat a prokazovat historické skutečnosti. Bez odpovídající součinnosti žadatele o vydání osvědčení při opatřování nezbytných důkazů zpravidla nelze pro řízení významné skutečnosti prokázat a osvědčení vydat.
13. Záležitosti související se žádostmi o vydání osvědčení lze s pracovníky oddělení vydávání osvědčení projednat osobně každý den, nejlépe ve středu, od 8.00 hod. do 12.00 hod. a od 12.30 hod. do 15.30 hod. na adrese: Ministerstvo obrany, Sobotecká 9, Praha 10.
14. Ministerstvo obrany neposkytuje jednorázové peněžní částky podle zákonů č. 217/1994 Sb., č. 39/2000 Sb. a č. 261/2001 Sb. O nárocích ohledně těchto jednorázových peněžních částek, o jejich výši a výplatě rozhodují orgány České správy sociálního zabezpečení, jejíž sídlo je na adrese: Česká správa sociálního zabezpečení, Křížová 25, 225 08 Praha 5 – Smíchov.

MF DNES - 20. července 2001

Tvrdík se omluvil obětem nacismu

Praha (ok) - Nečekaný obrat nastal včera v postoji ministerstva obrany v kauze odškodnění lidí, kteří se ukrývali před nacisty nebo byli nuceně nasazeni v pracovních táborech na území Slovenského státu či v Maďarsku.

"Všechny případy jsme přehodnotili, a rozhodli jsme se vyjít těmto lidem vstříc. Ty, kteří se skrývali před nacisty nebo vykonávali otrocké práce na území Slovenského státu a v Maďarsku, odškodníme. Rád bych se všem, jimž ministerstvo obrany odškodnění zamítlo, omluvil," řekl ministr obrany Jaroslav Tvrdík.

Ministerstvo obrany většině z asi osmdesátky postižených odmítalo až dosud přiznat status československého politického vězně podle zákona z roku 1946, na který jsou vázána odškodnění podle jiných zákonů. Argumentovalo tím, že

zákon tyto lidi přímo nezmiňuje.

Ke změně postoje donutila ministerstvo obrany až expertiza Ústavu státu a práva, kterou mu vláda nařídila zadat. Z ní mimo jiné vyplývá, že se ministerští úředníci chovali při posuzování žádostí o odškodnění vůči těmto obětem nacismu přezíravě. "To bylo způsobeno jiným výkladem zákona, prostě jsme se na to dosud dívali trochu jinak než většina z postižených," hájí své podřízené šéf sekce personální a sociální politiky ministerstva obrany Vladimír Tetur.

Lidé, kterým nebyl přiznán status československého politického vězně podle zákona z roku 1946, si nyní mohou podat žádost o přezkoumání svého případu k Vojenskému úřadu pro veterány válek a odboje, který sídlí na náměstí Svobody 471, v Praze 6.

Příloha č. 3 - Ilustrace mobilní dezinfekční stanice

Příloha č. 4 - Přepisy nahrávek narativů v pořadí uvedeném v Pramenech

Číslo nahrávky: **2010-03-23-01**
Informátorka: **VERONA K., narozena 1932 v Marhaňi**
Datum/ lokalita: **23.3.2010/ Praha**
Tazatelka: **Eva Zdařilová**
Vedlejší tazatelka: **Františka Dvorská (F)**
Délka: **00:39:16**
Jazyk: **romský**
Přepis: **Eva Zdařilová**

Jojoj..

Ta avľa jekh murš...

Avľa jekh murš the jekh romňi avľa.

Hm. Romňi?

Romňi, no. Gadžikaňi.

Gadžikaňi!

F: Gadžikaňi!

Rak'fi.

He, he. No a paľik avle andal e Německo, sas trin džene abo štar džene, man na pametina kavka. No odkidne man kavka, pobeš'am. No chudňa te vakerel, sar so. No ta phend'om lake čačipen. So pametina, ta phenavas, so na pametina, no ta na džana. No. Ta phend'om lenge, že avle o Němci. Sas odoj amen ajso baro kher, jekha romňora, strašne baro kher la sas. Avle o Němci, odoj ke amende bešenas len, o Němci. Kajs len sas bari odi.. sar.. no strašne baro kher, kaj o Němci doavle. No the odoj bešenas. No a sar avle pre vatra. No ta dikhle Romen, na, no ta phirenas pal o romňa, kaj kamle romňen. No. A jekha romňa sas kajso baro kher, ta skidne amen, le čhaven, le muršen, no savora famel'ija a kerde kodoj kajs sar.. sar koda, kaj pes te morel. Mušind'am amen tele kajsore angle daj, anglo dad, anglo phral.. te čhivkerel tele a... ajci sar parovňa. Džanen, s'oda parovňa? Kaj ta'arkernas o paňa, kernas a mušinahas amen te morel.

Aha.

No. No ta avrether o murša kavka (ukazuje) a romňa kadej (ukazuje). Sar amen umorkerde, no ta darekas sas bare bala, darekas cikne bala. Ta kavka amen štrihinde dohola. Štrihinkernas amen dohola. The le muršen, the le romňen. No a paľik, sar doavle buter Němci, no ta, kaj denašeha? Ča andro veš. Ta garuvkerahas pes.. mindig amen na štrihinde. Avle o Němci, ta sako denaškernas, na bo o Němci, sare Němcos. No bajinel oda rom, či čhavoro cikno, či

savo, na. No ta mušind'am te denašel andro veš. No al'e so kola eroplana phirenas opre tele, na. Oda sas zburá kodoj pre __ stanovisko. No varesar amen dochudne, ile amen, kerde sica parovňa bari, kola bari, kola ola sas.. (ukazuje) Joj, Bože. Mušind'am amen te morkerel. Paľik kamenas romňen. Samas igen andre bida, the bokhaha, the nangore. Amen mira da na prindžarav, bo miri daj muľa. Miri daj muľa, sas phari. No a štar čhavore ačhiľam. Duj muršore, duj čhajora ačhiľam. Ta jekh pheň mange hiňi andre dum duchodco. No mange o rom muľa. No ta ačhiľom ča kavka maškar o čhave. Al'e amen cerpind'am strašne but. Avle koja raja paľik kadaj. No ta kavka lenge chudňom te vakerel, sar akana tumenge kadej vakerav. Savoro podpisinkerde, kerdo, odkidne man. No o Němci kamenas romňen. No a kajsi čhajori, s'oda? Ta the.. ko sas zoro te denašel, ta denašelas a ko na, no ta.. a sas ke amende jekh rom. Na andal amari famel'ija, al'e andal aver, kaj.. koda pal o Švidňiki, pal aver rom, štatos, o Roma denaškernas sa ke amende. No avľa kodoj varesavo jekh kajso Čhindo romano, kaj dživa mira bibaha. No ta ov imar džanenas kavka te vakerel sar o Němci, no avka.. a jov amen zachraňind'a koda gadžo... na sas gadžo, al'e rom, mira pheňaha dživľas. No a na mira pheňaha, al'e mira bibaha dživľas. Mira bibaha. Ov andal o jekh gav. No. No avka varesar doavle o.. kala, sar pes vičinel. Partizana, avle o partizana, avle kodoj pre vatra. No dareko ačhiľa, mulo, dareko pes chraňind'a, al'e but mule. Bo oda viľinkernas, anas andro kher has marnas o dadoro tuke. Avnas a kidenas le muršen. Le romňen mukenas, a le muršen kidenas. Amen predžid'il'am až igen but. Lačhipen na, ča bida. A mira da na prindžarav, bo ačhiľom cikňoro (ukazuje). kaj te.. so džanav, phenav. Avle kola gadže kadej, tiž kavka vakeravas, na. On man furt cigaretľi dine. Na somas so te pijel, man dine cigaretľici. Igen man sajinenas kola gadže. Al'e oda mange imar berša, berša. Cerpind'am miri čhaj dost'.

A ole trin Němci, so tumendar phučle, so tumen predžid'il'an.. ta so trin džene has Němci, abo has adaj tiž vareko, ko prethod'a, so tumen vakeren? Bo tumen, tumen vakerenas gadžikanes, na?

He, he. Sas kadaj e čhaj miri, no ta on kavka čechin.. čechika na džanav te vakerel, bo me ča pal miro.. no ta e čhaj mira kerelas la čhake, no a e čhaj lenge rozvakerd'a. No ta kavka lenge vakerahas sar the me akana tumen.

Jo. Ta jon na vakerenas němčika, al'e čechika.

Jekh jekh sas Čechos a duj džene sas Němci.

Jo.

Kavka hin.

Jo.

Jekhvar chudňom ola lovore, sako chudňa ča po jekhvar love. Dareko chudňa savo doplatkos kola love a me na chudňom, ča jekh.

Jo.

A šundomas, hoj kala love mek sam te chudel. Kavka šunav maškar o l'udos. The jekh phuro Rom vakerlas. Kadej upre bešel. Phenel: Veron, phenel, mek chudaha jekhvar o love. No me phenav: Me na džanav.

Jo.

Ta kavka. Amen paš o Němci but cerpind'am čore Roma, but. On avenas andro kher, mar le dade, miri daj imar kernas. Bo kamle romňen. No. Džas, thov tut.. strbačinel kajse muršes __ imar čhaja. No.

Šaj phučav, sar vičinelas oda gav?

Marhaňate.

Marhaňa.

Marhaňate. Marhaňate. Bo me som odarig. Marhaňate. No e daj odoj muľa, o phral odoj muľa, e daj odoj muľa. Bo sas phari a tiž la o Němci uhaninenas, kamenas a.... džanes sar oda gadže. Adadžive ňiko na pa'al ňikaske, adadžive sako kerel sar kamel paš o manuš, no.. (šeptá) Ta kavka hin.

Čačo hin, no.

Predžid'il'am dost'. Bída. Darekana marnas amen. Kaj lenge kamelas.. marnas amen, mučinenas amen. Mučinahas čhavorenca, o daja čhavorenca andro veša te.. jekh paš __ denašel. Sako vičinlas: O Němci kadej! O Němci kadej! No a džahas andro veša pes te garuvel, či brišind, na brišind. Mušines tel o stromocis kavka skočinel a o dad kidňas le čhavoreske kavka amen, kaj te na rovas. (ukazuje, že jim dával ruku před pusy) Avka hin. E dades ile andro taboris.

Tumare dades..

Mire dades ile andro taboris a ačhil'am štar čhavore. Ta so.. so kajse čhavorenge kerel. Ta kaj džanas cudza Roma, no ta džahas the amen. Imar amen sajinenas. Bo jekh Roma ča sajinenas amen, bo samas.. cikňi čhavore.. duj muršora, duj čhajora. No. No ta lenas, chudenas amen, džanas amen.. garuvnas amen tiž kola Roma cudza. Sar pes phenel.. kaj savo Rom ela.. al'e Rom paš Romeste zaačhela. No. Pa'lik o dad muľa, e daj muľa a amen ča.. a buter sogal'inavas. The e pheň, the o phral the aver phral maškar o gadže kavka sogal'inenas. The imar o Němci, ačhil'am, odbaril'am, sar imar o Němci sas imar cicho, ta akor geľam maškar o gadže a kavka amen __ o gadže. Kaj sogal'inahas, le gurunňen pasinahas, po mal'i kerahas, o zarnos, trebičis, savoro kerahas. Maškar o gadže kaj ča te ul'ahas amen so te chal.

A avl'a pale pal'is tumaro dad?

O dad avl'a pale, no al'e imar sas, imar kavka.. sar imar o Němci odgejle het, akor le dades mukhle.

Jo. A kaj sas? Džanen?

(ukazuje, že neslyšela)

Džanen, kaj sas?

Na džanav imar, kaj sas. Na džanav tuke miri čaj te phenav.

A has ča andrephadlo, abo kerelas..

Kerelas varekaj kode, paš lende, andro taboris..

Jo, kaj te kerel buči.

He. No avl'a khere no a imar avl'am maškar o gadže, kaj sogal'inahas. O gurunhen. Savo. Sa kaj pes te kerel pro mači. O zarnos. Sar predžid'il'am, no. O Deloro amenge dopomožind'a.

F: A džanen, keci garuvenas andro veš? Keci d'ives?

No, kavka sas duj čhon, abo trin čhon. Kavka sas. No al'e oda celo vatra! Oda bari vatra sas Marhañate. No ta imar sar šunde, na, že o Němci kadej, ta sako rozdenaškerde, skerde, sako pes garuvelas, kaj te na vi'inel, abo te na murdarel, abo me džanav so.. no. A sar imar o Čechi zaile, sas kajso baro tunel'is. Džanen, s'oda tunel'is. Kajso baro d'ind'ardo tunel'is, no až kodoj sas o Němci, garudkernas. Dareko delas až po stromi, daresave romňa. No, čajjori, ta kaj džala pre kajso učo stromos, no... Predžid'il'am dost kajse kola věci. Jajaj.

A kana avle o Rusi, ta has pal'is feder?

Pal'ik avle o Rusi, no ta.. imar polokes amen štigahas andal o veša khere. Ta imar oda sas kajso oda hoj hlašinenas. Sar avahas khere, duj džene murša, trin džene avenas kavka te dikhel pre vatra, hoj či dareso nane mek. No. A len sas kajsi buča kole Němcen maškar o gav, odoj bešenas. No amen bešahas kavka paš o veš. No ta daresave duj džene, trin džene, murša avenas pre vatra, dikhenas sar so. Hoj nane ňiko pre vatra. Ča o kherora amenge rozmarkernas, o vudara phagernas amenge. Savoro zničimen sas. No al'e, o Deloro pda pomožind'a, že amenge skerd'am daresava.. ola kherora diňom andre porjadkos, kaj te soven o čajvore, no. Pal'ik avl'am savore andal.. andal o veša. Sakones peske __. No so keraha. Al'e kotor chaben nane. Kotor koruna nane! Čhave roven! So kereha, so len deha? Ke gadžeste džahas te mangel. Oda maroro abo koja fasul'ica. The o gadže kavka cerpinenas sar the amen. daresave kajse.. ta kavka hin.

A has lače gadže tiž andro gav...

Daresave sas lače gdaže, pomožinenas. A daresave na sas lače, bo phenenas kavka: *Id'te dělat*. A kaj ge'alas te kerel te buči na sas. No al'e imar sar bari'am opre, no ta gejl'am maškar

o gadže, sogal'inas. Me, o phral, aver phral, e pheň, no ta imar amenge sas mištes. Sar imar o Němci odgejle het. Akor predžid'il'am dareso. Avka hin.

Jo, ta tumen ačhil'an pal'is pal o mariben pre Slovensko?

He. Ačhil'am kodoj. Bo kaj? Pro Čechi naš'i avl'am. Khatar il'avas love te denašel kaj te aves kadaj.. a savore Roma ča samas savore pre vatra. No a merkinahas, hoj či na avena pale. Oda sako rat avenas. On phirenas pal o romňa, na. Avenas tuke rači! A šaj phand'ol tuke o vuder sar kaml'a.. oda rozmarnas o vudar avenas andro kher. Našt'i tut, cirdenas, chudenas, lenas a džalas tuha. A sovlas avka.. (mávla rukou)

F: A kana avl'an pro Čechi?

No ta avl'om.. mange o rom muľa. Oda... dvacet.. dvacet roki...

Has tumen..

Sar avl'om kadej. Bo sogal'inas kodoj ko gadže, no ta.. il'om man god'ake a avl'om kadaj.

A soske Prahate? Soske avl'an Prahate?

Avl'om Prahate, no.

No a soske?

Ta soske.. e daj muľa, o dad muľa, savore mule, no jak džaha. A kadej man sas e pheň.

F: Aha.

Jo, tumari pheň has adaj, ta vaš oda tumen..

He. He. Oj mange.. oj mange bučhad'a lovore a avka avl'om.

Jo, jo, jo.

Akana hiňi andro chudobinco.

Tumen phend'an, no. A šaj phučav, sar vičinel?

Oj pes pisinel Helena Zbilá.

Helena Zbilá?

Zbilá a pal o rom, so sas solachard'i ta Levijová.

Levijová, aha. Ta laha mek na vakerahas.

Na, bo oj hiňi andro dům dochodco. Aňi na džanav kaj hiňi. ____ (rušivý zvuk z ulice)

Jo, na džanen, či Prahate, abo..

Prahate nane.

F: Aha.

Na džanav.

Jo, a joj tumendar phureder?

Joj mandar hiňi phureder, no. Joj hiňi jekphureder, al'e muršorendar hin jekh, kaj tiž muľa.

Imar nane, nane man ňiko, ča me the joj. A na džanav, či dživel, či na dživel. O phral.. duj

phrala mange akana mule. Jekh Mostende, no a jekh pre Slovensko. Añi le phralenge na somas pro pohrebo, bo nane love. Avka hin.

F: Ta akana nane tumen ñikas pre Slovensko.

Na, nane man ñiko. Ča o čhave. S'oda čhave? Adadžive čhavoro sar les in romñi, ta ča bajinel la datar. Phenav tuke, skereha dareso, ta tut ñiko na dela. Adadžives, sar man hin rom, ta le čhajendar bajinava! Starinen pen. Avka o čhave hoj o dad... __ mange l'ikerav. So kereha. Sas bída. Predžid'il'om but. No aňi kavka na pametina, so pametina, ta pametina, so kereha o Němci amenca. Aľe.. imar mange but berš. Mange sedumdesát!

(hledá ve skříní fotku z mládí a ukazuje)

Berša, berša. Adaj mange hin čhaj. The joj miri čhaj. Akana..

Joj bešel adaj tumenca?

Na. Mostende.

Mostende, aha.

Mostende. Hiňi andre špitaľa. Hin la kola..kola kili. Kavka la hin..

Pro per..

Pro per. No ta mušind'a te jel pro operaciji. No kajse bala amen. the la the man sas.

F: Šukar.

No a me man lijom te štrihinel, bo dukhan man o musa. Hoj na kampel man te uchan..

Jo, jo.

No ta avke oj man strihinel.

No aľe tumen adaj na dživen korkori, na?

O čhavo paš ma. No akana rakhl'a peske podnajem, no ta kamel te džal podnajem, hoj mange te avav korkori. Hoj mange dava andro porjadkos. Avla mange aver čha, no mange keraha o porjadkos, vibiľinla, vikerla avri. a daresar dživava. Min__ o Deloro man ila. So keraha. Dikh, sar pes phenel: o momel'i labol, ta džives.. a sar imar o momel'i __ man sas. Ta avka hin.

No, amen adaj vakerahas jekhe Romeha. Na džanas, sar vičinel, aľe ajso phuro Rom. terd'ol'as adaj tele a phend'a amenge, hoj tumen san ke tumare čhaves, na..

F: Andro Hloubětín.

..Hloubětín.. no.

Kodoj o čhavo bešel. Somas odoj ke leste. Nane so te pijel, ta gejl'om odoj. No aľe na sas khere, no ta..

..ta avľan pale.

Avľom pale.

Aha. Jo. A oda phuro Rom ta tiž predžid'il'a e vojna?

Na.

Terneder hin.

Hm. Akala na. e pheñ predžid'il'a, o dad, e daj predžid'il'a, no al'e so. Imar mule. Ačhi'lam cikne čhavore. E daj gejl'a pañeske __ kavka. Sas phari. Ta kala Němci avenas a daraña, no. Ajso čhavoro, na džanav savo čhavoro mangelas pañori. A na sas andro kher pañi, no gejl'a pañeske. A o Němci mek la hoñinenas. Andre bari odava čhind'a pes pal o per.. paš e chañig, no. Avka hiñi. (celé šeptá)

Keci has tumenge berš?

Maj šest, sedm, petnáct' berš mange sas. Akavka maškar o gadže bari'lam avri.

Sanas cikñi, hm.

Terñori somas. Jajaj.

Sar tumen pal'is dodžand'lan, hoj šaj mangel love?

Kadarig? No ta o Roma.. jekh kola gadže phirenas pal o khera, pal kajse phureder manuša, sar me. Phirenas pal o khera, no ta.. avle. Phučkerenas, tiž kavka sar akana, na. hoj so amenca kerenas o Němci, sar amen markerenas, so amenca kerenas. No ta manuš sa phend'a. So pametinel o manuš, ta oda phenel, na. no. Štrihinkerde amen, ko na kamehas te.. te džal te del te štrihinel abo te morel, abo so.. marnas tut. Kerado pañi sas. Mušinehas tut te džal te morel. No. Oda kavka kerenas sar.. sprebačinel, kole ba'ičeha, kaj... kavka sas.

No ta sanas rado, na, kana pal'is bičhade varesave lovore, na..

No ta sar bičhade mange lovore ta sako chudkerde, sako mandar phučelas: Verun, chudñal? Phenav: Mek na chudñom. Ta mek chudñom. Ta te chudñal, ta phenav, te tu chudñal, ta the me chudava. Bo džanav, so kerenas o Němci amenca sar the tu, na! No. Avka duje kurkenca, abo jekhe kurkeha avl'a oda šekos. Gejl'om pre pošta vaš o love. No ta les diñom, kales diñom, le čhavoren pođelind'om, na. No. Na chudñom but love, ča čino kole love, na pametinaš keci. (šeptala) A dareko chudkerde but love! No a soske mange kavka čino dine, me na džanav. Dareko chudña po duvar. Jekhvar chudne. No al'e me na chudñom, ča jekhvar. A mek savore. Na dine man kajci, keci sas man te del. No. Rado bi predžid'il'am kajsi vojna, sar ke amende sas.

F: A chudñan tiž varesave ba'ički?

Na, na. Na chudñom nič. Me na chudñom nič. Ča kola lovore chudñom, buter nič.

No.

Phenav tumenge kavka, me na chudñom aňi koruna, ča kola lovore, so kerd'a, no. Mek aňi može na kerd'omas. Mange phendahas Roma, hoj kajse pre phureder Rom, bija kavka opre

bešel, te ov mange phend'a. Phenel: Verun, phenel, mek sam te chudel, phenav, lovore. Aľe imar ċirla.

Jo.

No phenav, ta me džanav, me na chudňom žjadno papiris, žjadno nič, až akana tutar šund'om. A me phende, haj až pal e Karačoňa. Aja Karačoňa, so pregejl'a. Hoj pal e Karačoňa sam te chudel lovore. Me na džanav. No. Phenav, dži adad'ive nič.

Jo. A ko tumenge phend'a?

Jekh Rom.

Jekh Rom.

Kajso pre phureder Rom tiž, bo ov chudňa tiž love.

Akana?

He. Kadej opral bešel. Sar džas kadarig avka opre. Pre phureder Rom.

Jo, na džanen, sar pes vičinel?

Juhas.

Juhas?

He. Sar kavka, no.

(poznámenávám si jméno)

Jov chudňa tiž. Me džanav, hoj chudňa.

Hm. Juraj Televák?

No but Roma kadej chudkerde love. Kajse phuredera. No aľe vareko chudňa buter, vareko ċineder.

No, ko so predžid'il'a, no.

Predžid'il'om, aňi kola love mange mila nane, so amen predžid'il'am. Sar pes pen love ena. Aľe amen avaha a te amen kavka murdarkerdahas, te amen kavka kerd'amas andro veša, tel o tunela, kaj pes delas, odoj pes garuvkerahas, ta so amenge, o love abo o životos?

Hm.

Kavka hin.

Čačo.

Cerpind'am dost'.

.... (přerušení nahrávky)

...the duj kola murša. Me lenge kerd'om kava, limonada sas, mek aňi phundrad'i na sas. Kavka sas pro skamind, phundrad'om lenge, pile avri. igen mosajinenas. No. Cigaretl'i man dine. Vaš e kava. Kola murša lake la kerenas němčika a oj vakerelas amen, sar pes ačhil'as,

savoro, na. pile, povakerde, odkidne man. No a phirenas kavka pal o Roma. No buter na džanav nič.

Jo.

Dine man, dine, na dine man, the avka mišto.

Jo. No a tumen kana jon sle adaj, ta tumen dodžandl'an, hoj o Němci den o love, abo tumen...

Me na džanav miri čhaj, na džanav tuke te phenel..

Jo, já se zeptám česky, já jsem se možná zeptala... a vy jste věděla, že to je německá organizace, která ty peníze dává, nebo až když přišli, tak jste se to dozvěděla..

Němci jak přišli?

No, že ty peníze, to víte ne odkud byly?

No ta o Roma vakerenas, na? O Roma kajse pre phureder, mek phureder sar me. No ta jekh Roma vakeren, no ta chudaha pal o Němci. O love, so amenca kerenas o Němci. Sar amen uhañinenas o Němci, markerenas amen o Němci, le dades amenge kidenas, no ta.. no a sar oda, ko diňa kadava, na džanav tuke te phenel. Te bi tuke phenahas, na džanav. Aľe sar avle kola kadaj ke mande andro kher imar.. na ča ke man, aľe všadzi phirenas, no ta phende, že predžid'il'om kaja vojna, hoj so amenca kerenas, kavka pisinkerlas savoro, no a.. paľik, dareko chudňa sigeder love, dareko na. ta jekhe avrestar sar amen amare Roma. Sako avre sar.. Tu chudňal Vereno love? Phenav: Khatar? Pal o Němci. Save Němci? Ta so predžid'il'om, no. Až akor džanela, že hoj so amenca kerenas o němci, že angle kodava hoj amen dareso. Abo murdarenas pal amen o Němci, abo dareso amenca kerenas. Kavka hoj mange korkori rozmišľinavas. Ta peršo aňi na kamav. Ta dikhav, kodij mange bičhade, no. Akavka hin. Na čirla amen phurijam, so amen kavka garuvkerďahas. Delas __ kavka pištoľiha a čhave chudle, sako andro kher. No a so. Činahas _____. Predžid'il'om dost'. Lačhib.. lačhiben na predžid'il'om, ča e bída paš o Němci. So kereha. No the akana kavka the o skiňi. Sar o skiňi hin kadej Romes na dikheha avri. a kaj!

A hin adaj varesave...

But! Pro Václavákos. Kodarig aven. Oda hromada džan šoroha. Imar avri na mušines te džal. Aňi me pro blaka, bo pro blaka zadikhen mravo. Rozmaren o vudar a džal, avel opre. No. No kajse kavka murša. Ta imar sa hlašinen, hoj o ľudos te na džal avri, bo aven o skiňi. Ta kaj imar? Aňi jekhe Romes na.. aňi o čhave andre škola na džan, našťi džan. No murdaren, na. Ta kavka hin. But Roma cerpinen. Dareso predžid'il'om, diňa mange o Deloro. Chudava, na chudava the avka mište. Ča _____. Sakoneske pre sast'ipen a mek kole rikonoreske, milo žralo, hoj džanav s'oda hin, s'oda bida...

Šaj phučav, ko tumenge kerd'a oda portretos?

Koda?

No.

O čhavo andre bertena. Bešelas berš, no ta kerd'a kavka. Leskeri romňi the aver čhavoro le phraleskero, ov les rado dikhelas, ta kerd'a peske, ov les rado dikhelas. No ta kavka ov kerd'a andre bertena. No the kavka. The kado mro čhavo. Solachar. Kada hino jekphureder. No. On gejlle andre Anglija.

Aha.

F: A kaj?

Andre Anglija. Na džanav tuke, na džanav.

A imar dur?

Imar štar berš abo pandž berš majinel koda.

A lačhes lenge odoj dživel?

Phenel, hoj mištes leske. Kerel buči. Joj kerel, jov kerel, nane les ča jekh čhavoro. Koda leskero čhavoro pre koda. (ukazuje) kavka mange thod'om, no he kana mišl'inav mange, Bože, kajci čhavendar a ačhil'om korkori. Kadi hiňi le muršendar. Le muršendar hiňi jov, phureder a pal leste joj. (ukaze na fotkách) Andre špital'a hiňi pre koda operacija, no. No a kadi e čhaj. A kale le čhavengere čhave. No. Pamňatkos.

Aľe jon aven, na? tumen te dihkel..

Aven, no. Aven. Furt aven, bo darekana čanga man dukhan. _____. So nane ňiko, ta hordinav furt so mange džav te cinel. A sar imar na birinav pro čanga ta aven o čhave kadej. Hin man eľta murša. A sas man trin čhaja, the mange mul'a, ačhil'a mange koja (ukazuje) the kaja.

Číslo nahrávky:	2010-07-27-01
Informátorka:	VERONA K., narozena 1932 v Marhaňi
Datum/ lokalita:	27.7.2010/ Praha
Tazatelka:	Eva Zdařilová
Délka:	00:45:09
Jazyk:	romský
Přepis:	Eva Zdařilová

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

(během celého rozhovoru informátorka aktivně gestikuluje)

Narod'ind'om Marhañate. No. Ačhiľam pal amari daj, hoj sas te perel tele, te rodzinel, a joj sas phari kajsi (ukazuje velikost břicha), no ta la čhind'a e korba pal o per (ztiřila hlas) a kavka. Ľigende la andre řpitaľa, a oj muľa. The koda čhavoro the oj.

The tumari daj, hm..

Avka, ře... kadej hoj čhavore ačhiľam řtar. Duj čhajora a duj muřšora. A jekh imar muľa. No. Tak avka dživahas bidnones, hoj na sas amen daj. Ta ko paťanas Devles, avka phenav tuke čačipen, sar mira čhake. Ko paťavlas Devles, delas amen te chal. Oda ka sas darekana kavka na sas sar adad'ive. No. Ta ko amen delas, ta chahas. Paľik amaro dad. (odmlčela se a zadívala se z okna) Chudľa pes andre bokh, ta varesar amen ľikerdža avri. Amaro dad. Džanes sar nane daj, ča macocha, th'oda e macocha nane kavka kijo čhave sar vlastno daj. No. Vibariľam avri, bija dakero. O dad imar sas, ov phureder manuř, no. Vibariľam avri, geľam te sogalinel ko gadže. E gurunňa pasinahas. Džanes, s'oda gurunňa?

Hm.

No, vibariľam avri. Ta varesar dživahas. Phirahas le gadženge o bandurki pre maľa te kidel. Vař koda amenge počinenas. The mange na, bo me sogal'inas na___. Posledne, kala Roma, no. Vareso varesar ľikard'am avri. Al'e phares pes dživelas. Strařňe phares pes dživelas. Vař koda, hoj... Džahas ke gadžeste te kerel buči, tak delas tut oda, ola.. ola bandurki, fasuľa, kajso dareso. Hoj čoro ľudos. No. Ta kada predžid'ľom až igen but. Bo e daj amen na sas. Doavle kola.. o Ňemci. Avle o Ňemci. No ta sako pes garuvkerahas, chraňinahas pes. Bo... kajse čhajora sar *po petnáct, po řestnáct..* (pokřčila rameny) Lenas la. Džanes sar. No. No řič. al'e te avľahas daresave doavenas le motorenca. Motorenca avenas, ola deř džene avnas. Bo ke amenge sas jekh kajsi gadži, so vař o love džalas. Vař o love džalas. No ta phirenas ke late. No al'e imar pre late sas but. Bo oda fronta pre late terd'onas. No. Doavle tuke o Ňemci, ta sako: O Ňemci! O Ňemci! Sako pes garuvkerahas. No al'e kaj tu džanes te garuvel, te nane aňi.. ča o khera a kajso veřoro, cikno veřoro sas. A churde čhave sas, pherdo ľudos pre vatra. No ta sako pes rozdenařľam, na. No ta.. avenas tuke andro kher. Piřtoľeha. Piřtoľeha avenas. Na džahas, viľinlas tut. The khere me skoro viľinde. Bo Kremňicate, andro aver gavoro, viľinde pro Del blaka pes. Kaj _ dodrinelas, na? No avle o Ňemci. Uhaňinenas amen. No a varesa.. varesar ľikerd'am kadava avri, al'e! So kerde! Le čhaven okre me thode, sas kajso baro kher, le.. jekhe romes, kaj kerlas o zabavi darekana. Ta sas les igen baro kher. Kodoj dine parovňa te amen te moras. O čhave avrethe, o muřša the o romňa (ukazuje rukama, ře muři na jedně a řeny na druhė stranė). Andar e... Darekana le Romen sas džuva. Bo na sas kavka sar adad'ive, hoj hin man (otevřela peřiňák vedle sebe a ukazuje na prádlo). No, ta sas

darekas džuva a mušinahas pes kavka te čhivel tele. Nangori. Amen džahas tut te morel. Mušinehas tut te džal te morel. Kajsi vaňa bari. Oda trin džeňa andr'oda has, andre koja vana. Savore trin mušinahas te morel. Ov dikhenas amenge o šera. (rukama si rozhrnuje vlasy na hlavě) Kavka amen mukhle. Ta phenav čačipen, bo o Del ma.. man marlas. Kavka amen mukhle. Jekha romňa, mira biba, kajse bala la sas! (ukazuje) Oj pes vičinelas Gustaňa. Al'e kajse bala la sas. Te oj na hoj la dareso kerde o Němci, al'e pal o bala rovlas. The la štrihinde kavka. (ukazuje) Štrihinde! No. A kana.. so te kerel. Kavka terd'olas paš tute trin štar džene, Němci, andro kher! *Taková parovňa*, kaj samas. Keraďipen baro, bo oda e para, na. Keraďipen baro. Odmord'am pes no akana o Němci, so. Kamle romňen. Jekha čhajora kavka sas silňinde, kaj... phenav tuke kavka čačipen, hoj ____ (skoro nemluví, jen mimikou dává najevo, že něco strašného jí udělali)

Hm..

No. Ta cerpind'am až igen but. Strašne but cerpind'am paš kala diline Němci. Kaj lenge oda nasval'ipen te avel. Paľik chudne le muršen andro vast the le muršen štrihinde. Bo oda sas, darekas sas džuva, darekas na sas džuva. No. A ile le muršen andro vast, avle kodoj the odoj te bešel andr'oja parovňa. Ta chudkernas, na. Romňi na has, ta chudkeren. Ličhavas kale miri čhaj, kavka tuke na phenavas sar mira čhake. S'oda kodoj sas roviben. A phend'as leske avka, hoj te.. radši man murdaren. Sar.. man avka te trapinen. Ta chudne le muršen andro vast, štrihinde len. (ztišila hlas, není skoro rozumět) So šunas. Aven o motora, skidne le muršen, andre motora. Le dades mires, le phralen, sare romen! Pal e vatra sa skidkerde andre motora a l'igende len pre koda taboris varesavo. Andre koda taboris l'ivingende. Me na džanav so o Němca kodoj kerenas. Daresavo avľa khere, daresavo na avľa khere. Miro ujcus na avľa khere. Oda mira dakero phral. Na avľa khere. Ačhiľa. No ta muľa. No akana le romenca šoros. Paľik kerde peske kajsi.. sar bužňa. Kajso baro kher. Kadej bešenas o gadže kavka o gadže bešenas. Andro gav. A kadej sas ajso bare khera. Me na džanav, so kodoj sas. Imar na pametinav, so kodoj sas. Ta on odoj bešenas o Němci. Kerde peske kajso oda hoj.. ile peske cel'oda.. ajsi bari dvora sas (ukazuje), strašně bari dvora sas. A odoj kidenas le baľičhen le gadženge, le gurumňen kidenas. A avľa miro strejdas ka mira bibaha dživlas. Radomatar, na sas dur. No a miro dad kodarig chodkinlas. No ta odoj murdarkernas le baľičhen, kaj kidenas le gadženge. Le gurumňen. Odoj murdarkernas. A oda mira biba.. mira.. mire dadeskeri bibi leha kole Čhindeha dživlas. Ta lenas les maškar peste a ov murdarkerelas le gurumňen, le baľičhen. A bari bokh sas! Bari bokh sas. No ta ov phirlas khere te anelas oda masoro, abo dareso maroro abo dareso kajso. Bo paš amende sas. No ta hordinlas. No bo ačhiľam štar čhavore, na. No ta na sas aňi daj aňi nič, na. No ta jov hordinlas khere chabenoro, no al'e so

kolestar miri čaj te avlas! Te avenas, ov phend'a, že hin kadej pre vatra but Roma, but Roma. A hin odoj šukar čaja. Imar kajsaske na kampel but. O Němci sako rat! Na sas odoj rat te o Němci te na obsad'inen o kher.. o khera no a sava chudenas, oda sas leskeri. A te na ta lenas kodoj pre koja cimra pengeri, kaj len sas kajsi bužňa. Kedvenas le čajjoren a kavka odoj.. kerenas, so kamenas. Delas la.. ola *dvacet korun, třicet korun* a.. avnas pale a oda fronta sas! Ta až ačhav šil'al'i, (ukazuje husí kůži) te na cigaňinav, soske te cigaňin, te džanav, sar dživavas. Na ča me dživavas, ale savore pre vatra Roma! No. Ile, kitkernas le romňen. Amen sas kajsig bala, phenav tuke, bo nane man kadej e fotka. Že na phenes, že tuke cigaňinav. Nane mange. Lile o čhave mange o fotki. Ola kajso dičhol varkočis! The kadej man akana sas, ča imar štrihinde, dukhan o musa. Na somas hoj man te uchan, ta il'om a štrihinde. No. E čaj miri phuri.. terneder il'a. No. Chudne mange kavke o bala (ukazuje), štrihinde mange. No chudňom te rovav. Sar akajsi čajjori, na. No. *Komm her, komm her.* (ukazuje jak na ní dělali prstem, aby k nim přišla) asi kamelas džungal'i, na. No sar. Kajsi čajjori, kajse čhave, terne čajjora, na to.. lile sa o Němci. No nič. no sar vakerav, ta až mange kamav te rovel. Phenav tuke čačipen. Kavka. The bokh tirind'am the mariben chudkerd'am le Němcendar. O vudara phagenas, o blaki phagenas le l'udoske. Bo o Roma pen phagenas andre, kaj te na aven andro kher. Al'e so kajse.. rozmarla tuke o vudar a dža. Avel andro kher.. no. Pa'ik, pa'ik, pa'ik imar, sar imar činororo pes odkerd'a, sako andal o veša aven. O Roma. Mišl'inenas, hoj imar nane. A on tuke sare Roma andal o veša. Al'e dur! Bo ke amende veša akjse nane. Dur andro veša sas. Le čhavenca, churdenca. No. On mišl'inde, že imar o Němci nane. Avle pale o Roma. No dikhen pre vatra. Hura! Chudkerenas. Sava romňa chudenas, lenas. Andre kola bužňi kodoj. Kerenas, so kamenas a hotovo. Jekh tele, jekh opre, jekh tele, jekh opre. No nič. al'e kadaj tuke, šunas. Vičinen o Roma. Mek odoj hine! Mek odoj hine! Jekh avreske andal o veš. A man esas kajso hlasos, miri čaj.. so tuke vakerava. __ has miri čaj, kaj tuke phend'ahas. No ta sako: Garuvkeren tumen! Garuvkeren tumen! No the o Roma mek so bi adaj džanas, na. jekh Rom ke amende sas paš o blaka kavka. Phenav tuke. Kajsi bari hruška. Buchl'i hruški sas. A jekh Rom gejl'a opre pre koja hruška, hoj les na dikhen. Hoj les na dikhen. Bo o Němci pal o dvori phiren. Pre__ opre lende vičinlas. Němcika, bo ov džanlas němčika. The leskero dad. Il'a muterdža pre lende. He! Mukhle le rikones a o rikono... (ukazuje rukou pohyb, jak běhal kolem stromu) Imar džanenas, že odoj hin dareko upre, pre koja hruška. No a me paš o blaka tak (ukazuje, že stála za oknem). No a mušind'a te avel tele. Mušind'a. Avl'a tele, mri čaj! The ov chudl'a mariben, hoj muterdža. (ztišila hlas tak, že jí není skoro rozumět) __ kavka, no ta... __ so chudňa, marde les, skerde, štrihinde les. Takoj les ile, thode andro motoris a __. Dži adad'ive koda Rom nane adaj. Džanelas te bašavel pre

cimbaľa. Pre cimbaľa. Kerlas o bijava le gadženge darekana. No. Kadej Rom a vičinel somnakuno Devlores vislišinlas, hoj so amen, so o Ňemci keren. but predžid'ľam kale khandune Ňemcena. Aľe the andre.. andre bokh, the nangipen. Gejľomas ke gadži ta delas teplakica, svetrocis, darekana. No, so šunas kadaj: O Rusi! O Rusi! Aľe so kolestar. Te amenge zňiči.. zňi.. zňičinenas o khera? Hoj romňen zňičinenas. No ta sa kolestar, že avna, o Rusi. Te dikhahas miri čhaj kola Rusi, keci avle.. oda avka sar te giľavas paš o dad, paš e daj. Avka amen radisaľiľom, že avle kola Rusi. On amen chraňinenas kola Rusi! Chraňinenas amen! Aľe na sas hodno. Bo o Ňemci pherdo bužňa sas. Le motorenca, o motora kavka lenge sa pre andre koja bari dvora. Kavka len o motora sas. A kas dikhenas, lenas andre koja bužňa a ... (ukazuje, že konec) the le gadže zňičinenas po jekhe, bo kidenas, džanas peske lenas le baličhen, le.. le le gurunňen a odoj murdarkernas pre dvore, bo odoj sas kajsi sar jatka peske kerde. Oda kada bi tuke sako phenela! Ko pametinel. Andr'ole kherendar amarand'ar, kaj bešahas pre vatra. No. Ta zňičinkernas amen na kavka, hoj phenav tuke kavka, hoj te avel, chudel oda nasvaľipen a paťav tuke bibi, hoj cigaňines kada, kada, so džanav, phenav, na džanav, na phenava tuke, sar sas abo so kerenas. Koda pametinav, so amenca kernas, sar amen mučinenas, andre bokh, andro melaľipen. Parovňa dine, kamen te džas andro kerado paňi. Morahas pes, kerahas, no aľe so. Te kidenas le romňen a ... so kerenas lenca, keci kamenas a.. oda ne jekh dženo, aľe trin džene, štar džene. Avľa __. No. Paľik, paľik avle tuke o Rusi. No varesar, varesave kerde. No našt'i len keren, bo len sas lengeri koja, sar pes phenel, sala. Koja bužňa, na. No tak odoj sas. Paľik kola Rusi avle pre vatra. On amen chraňinenas, no ale na delas pes te chraňinel. Na delas. Sare o Rusi phirenas: Ma ker koda! Bo oda Roma, čorore Roma, nane len koda, so le gadžen. Roma čorore a čhave churde, oda pal calo kher.. pal calo dvora o čhave, o Roma, no. Čorore Roma. O Rusi avle andro kher, dikhle so oda čoripen baro! Darekas sas te chal, darekas na sas, delas tuke, ľidžalas tuke pro čaroro chabenoro. Ole čhavage ta.. me na chavav, bo imar džanes, hoj te hin čhavores, ta imar ča sigeder deha le čhavoreske, kaj te chal. Sar tut tu ľikereha avri. Kaj paňi te pijeha, ta ľikereha avri. Aľe čhavoro na ľikerel avri. Na. Ta rovnas o ľudos, avka rovna o ľudos pre kola Rusi, hoj ke amenge te pomožinen. Bo oda čora ľudos sam. Čhavore, so oda kajso čhavoro džanel, no. No varesar varesar pes.. jekh kurko, odčichisaľiľa, denas amenge smirom. Aľe sar palek gele o Ňemci, o Rusi, imar peskeri andre peskero oda.. palek sas koda. Palek amen thovnas andre koja parovňa, te amen te moras te keras te pratinkerel, te kerel savoro. But ľudos, but ľudos mule angle kaja vojna. Me tuke phenav miri čhaj, but mule. Miro papus muľa, e daj muľa andre koja dar. E daj muľa, o phral muľa. Koda mek muľa.. mira dakero dad muľa! Andre vojna. Bo oda zňičinenas o khera amenge. Na sas amenge ča kajse chatrčki, kherora,

kaštorendar, no. Kaštorendar amen sakones sas kajse kherora. No čoro ľudos samas, na. Ta demenas jekh phral andro vudar. O vudar phundrisaľoľas. S'oda kajso vudar, oda na kavka, sar phares tuke andre oda.. o vudar. (ukazuje na svoje dveře se zámkem) Kaštendar vudaroro slaba. No. Avle andro kher. No: *Komm her, komm her, komm her*. Chudenas tut vastencar, cirdenas tut: Dža! A šaj o dad kerd'a so kaml'a. Šaj o dad rudňa, šaj jekh pheň rudňa, o čhave rovenas, lenas tut, cirdenas a dža! No a so? Kajse čhajora džanen te pomožinel peske? Na pomožinena. No avka. Ila le.. le čhaven, le muršen andre aver oda, kamle amen te del, phenav tuke, kamle amen te del savoren andre.. sar pes tuke vičinelas koda.. andre koda taboris. Sare Romen kamle te del andro taboris. A kodoj len te murdarkerel savoren. Aľe hoj o Rusi na dodine kodava. Na dodine kodava. Bo on kala Rusi džanen savoro, na? So pes d'ejinelas andro.. le.. le Němcenca. No ta o Rusi lenge phende, kaj te na keren kodava. Oda čororo ľudos hin, čhavore hin, o čhave sar te šunehas, sar kola čhave rovnas! O ľudos phuro, phuro ľudos sar rovas! Varesave phuri ro.. sar me akana. Phuri! Aaa, mri čhaj, mri čhaj, but amen cerpind'am. Na ča, že me cerpind'om. Aľe calo svetos, calo svetos cerpind'a andre kala khandine Němci. Lenas, čhingernas le čučorenci a murdenas tuke avka. Či dad, či daj, phral na phral. No. Phenav tuke.. ko pametinel, tuke phenela dojekh avka sar me akana tuke phenav. No aľe.. na džanav, imar predžidžil'om. Bo te na predžidžil'omas, ta man love na dinahas. Koda pro.. kaj phirahas, no. Kadej sas jekh. Avle raja, aľe tiž kavka sar tu akana. Akurat me somas miri čhaj kada. (ukazuje, že seděla na posteli jako ted') Mek pijavas e kava. Avle trin! Trin abo štar avle. Jo, avle duj murša the duj romňa. Kavka bešenas. Sas man oda.. stolki, aľe but stolki čhivkerd'om avri. no ta.. bešile kada, gejl'om mek. Sas mange mek ola paro koruňici, sar chudňom o duchodocis, gejl'om tele, cidňom lenge limonada. Ajse lače sas ľudos! Avre thod'om lenge limonada, gejl'om kavica, čhivkernas peske, pijenas a kavka vakeravas sar akana tuke. Kerde papira. Pisinkerde savoro avri. Až man odkidne. (něco hledá a nenachází) Sa rozkidne mandar o čhave o fotki. Bo sas man kajsi bari bal. (ukazuje vlasy) No. Ta vakerahas kavka sar akana tuke vakerav. On koda spisinkerde peske. Odkidne man. A ma daran, phenel, amen tumenge kavka keraha, hoj chudena, phenel, ola love. Mange sas pharo, na. Cudzo manuš a.. me rovas the kola duj romňa rovenas. Strašno lače sas. A na sas man so te pijel. Bo so man.. kola deš koruni, abo dvacet korun. A deš koruni mange _____. No ta gejl'om, na. A na sas man. Sas man gorocis, ta kerlas mange _____. Avka sar the akana.. a on dikhle. Ta tumen ____, bidi. _____ (šeptá, není jí rozumět) Me na chudňom, phenav duchodocis, no. Vipisinkerde man savoro avre! A phenel, džan a kada dine man o papiris jekh, kaj te džav kodoj pro václavákos. Gejl'om odoj. Kavka rozphend'om, sar akana tuke phenav. No. Vipisende manca avri savoro, on bičhade mange kola lovore. Bičhade. A me na

paťavas! Phenav, no že man chudel avri abo so na. a phenav, na paťav. Bičhade mange kola love. No aľe so. Man hin eľta mur.. eľta murša man hin. A trin čhajora man sas, aľe jekh mange muľa a duj mange ačhile. Jekh dživel Moštende a jekh dživel kadej opre. No ta diňom mange pekňe __ kola love, no ale na chudňom but. Me aňi na džanav, keci chudňom. Ta phenava tuke, oda džanav. Dareko chudňa buter, dareko chudňa čineder.

So ko predžid'ila, no.

No a leske diňom, kala diňom, kales diňom, kales diňom, sare e daj čhavoreske, na. the.. kadej vičines, kadej tut dukhal o jilo, na. No rozdiňom, dareso mange cind'om. No. Karačoňa mange kerd'om. O love pes pregele. No. Aľe me na paťavas, no. Me na užaravas, že hoj.. hoj aven ke mande. __ mange podmínka nane, mange ča dareko vakerelas. Jekh Rom kadej pal o Žižkovos. Hoj phenel, phiren phenel varesave gadže a pal e vojna. No ta phenav, me džanav, ke mande mek na sas. Aľe on phirenas pal o khera, zazvoňinde kodoj, na. Me lende sas. Kodi čhajora, kodi čhajora. No mukhl'om len andro kher, no. No kavka bešahas. Akorat kavka sar akana tu. No chudňom lenge te vakerel, sar.. so amenca kerenas o Němci, so kerenas amenca. Bo me džanav, somas cikňori. Keci mange sas.. dvanáct, štrnáct berš. Aľe somas god'aver. Imar akana kavka na som, bo manuš.. (ukazuje, na čelo, že blázní) Aľe pametinav, mek so la dakero thud pijom. No. Cerpind'am mri čhaj, but cerpind'am. The bokh, the mariben chudňam. Le dades amenge kidkerde. Ačhil'am ča čista romňa pre vatra le čhavenca. A džanes sar oda, sar nane tut murš andro kher... ta kajso sar o Němcos, na sajinla tut. A kana tut dikheha pre tiri pheň... a te phenel našťi phenes nič. Murdarla. Ta kavka sar pes phenel o čačipen. O dad e daj dikhenas pre čhavoreste, sar kola čhajoraha... no a buter samas, phenav tuke, nange pindrange.. kajso kotor (bere do ruky kus látky), the pre vatra sar bešahas, kavka dičhol mri čhaj. Te na pobisterd'om. Kavka odi ča kerahas. (na látce udělala v jednom rohu dvojité uzly, ten překlápala dovnitř a vsunula do vytvořený kapsy ruku, jako že kdyby dávala nohu do boty, a ukazuje, kde se udělaly dírký na tkaničky a jak pak ta bota vypadal) Topanki.

Topanki, aha.

Kajse kotorestar. Kajso gono drilichimen the o bandurki andro. Čhingeras has. A kavka, dikhes, kadej pes phenelas buzus. Kadej pes kerelas cheva andre kada a phandelas dororaha, oda baľinahas daresavo kotororo amenge pindre jevende. A kavka phirahas pal o jiv. Oda sas životos! Cerpind'am dost miri čhaj. Aľe somnakuno Devloro dopomožind'a. Dareko muľa andre koda. A dareko ačhil'a. No.

Šaj mange mek čeporo vakeren, so has kana e vojna skončind'a? So has paľis?

Ta koda tuke miri čhaj na phenava, kana pe skončind'a koda...

Na kana! So has, kana skončind'a.. so has paľis? Tumen mek dživenas odoj, na?

Amen mek odoj dživahas khere sako dživelas khere. Sar o Němci avle. The koda predžid'il'am sar o Němci imar andal o gav gele het. Gele het the savo džives na phenava tuke, bo na džanav.

No oda aňi na kamav te džanel. Ča kamav te šunel, sar has tumaro dživipen pal'is, kana imar na has e vojna, ta so has pal'is.

Jo ta imar sar na sas e vojna, mri čhaj, sar imar savoro pes pregel'a, no ta sako radisa'uvav. Ko dživlas mek, sar imar pes pregejl'a kaja vojna. Sar pes imar pregejl'a, ta dareko mu'la, dareko predžid'il'a kaja vojna. No a sar imar odgejle, sar imar sas čisto, no ta avka dživahas. Džahas ke gadžeste, džahas ke gadžeste, bo mange has furt kole gadžeske, abo koja pokriva, jak barol avral. Kidahas koja pokrivica andre taški, andro vedros a džahas ke gadže te bo on sas papina a kački, gadžes, darekana o gadže sas igen barvale. Al'e sar avle o Němci the o gadže sas ajse imar sar the o Roma. Kada tuke sako phenela! O zarni kajso dareso sa kidenas. The o gadže ajse sas imaroro sar the o Roma. Al'e imar sar gele o Němci het, sako, no ta kidahas koja pokrivica, džahas te bikenel. Sa.. savi sas lački gadži abo, te la sas, ta delas. Pandž šov bandurkici, no, koja fasul'a. Džanes, s'oda fasul'a.

Jo, jo, džanav.

No avlehas khere, na ča me, na ča miri daj, al'e dojekh daj. Džanas dareso te bikenel le gadženge a denas, avnas, tavenas oda chabenoro le čhvenge, kaj o čhave chanas. Chanas adad'ives, tajsa imar na chanas nič, hoj nane. Gadžo tuke phenelas, me tak phenav. Amen kavka dživas, phenel. Odkedi avle o Němci, sar the tumen. Amen džanas, o gadže phenen, amen džanas, hoj tumen.. so tumen, so o Němci kerenas, hoj katinenas tumen, marnas tumen, andre jag tumen kamnas te ispidel! Amen imar ajse sam the sar the tumen. Al'e džahas ke gadže ke koja gadži, rovehas, a mangehas, že koda chabenoro pro Deloro kaj ča __ aspoň maroro te diňahas. Ta savi sas gadži lački, ta mek delas tut. Al'e savi sas bengal'i gadži, ta phenlas kavka: Amenca takoj o Němci kerenas sar the tumenca. Amendar ole bel'ičhen, ole.. ole gurunžen kiden. Ta amen šaj avas barvale? Našt'i aves barval'i. O maňa amendar kiskerenas. No. Ta. Te pes zmiňinlas oja gadži delas tut, na zmiňinlas tiž, na delas.. phenlas tuke, no so tri lava kaja pokriva man tutar, te nane man nič, bo sa kitkernas le gadžendar o.. o koda, na. o zarni, o kola le kachnen, le papinen. Ta phen, kaske koda .. ta pat'as, so amen kerahas? So amen chahas? Amen chahas koja pokriva kavka la čurahas (ukazuje) Oda mek avka šil'al'i mek te ačhav, te tuke me kada cigaňinav. Kavka čhingehas pe pro kotorore, te dareko delas odoj trin bandurki, ta thovahas te tađol koja pokriva a kola bandurkici čhivahas andre koda. Al'e nič andre na sas. Ča čisto paňi the koja, kola duj trin bandurki the koja pokriva. Koda l'udos chanas. A kada bi tuke phenela calo republika (rozmáchá se), ko

pametinel. The me varekana vakeravas le čhavage. Pal o smet'iski, na bi.. na pa'ahas bi mange. Amari daj mu'la. Kaj lenge rat pro muja te marel. So miri daj mu'la, ačhi'lam kajse churde čhave. Pal o smet'iskos kidahas. Dareko sas barvalo, dareko sas čoro. Pal o smet'iskos kidahas. A koda chahas. Andr'oda d'ives že nane tut, ta džahas, požičineha tuke a chaha. Abo dža adaj te buči te kerel, ta cha. Amen mušinahas koda te chal. Oda sas dživipen? Bokha'ipen, čoripen, nange, pindrangi jevende mušinehas te džal. Na džahas, marnas tut. Amenge kodoj zapa'enge te jel. Ta kavka hi mri čhaj. Adad'ives pheneha, phenava borake abo kajseske, kaj na pametinel, na pa'alas tuke! Na pa'al tuke. Bo ov na prdžid'il'a koda. Kala terne. Ov džanel s'oda, na džanel. A te kavka vakereha leha a kaj! Oda nane čačipen. Al'e džan, phenela tuke aver, phenav, tuke aver phenela so the me! Až akor džaneha s'oda hin. No avka hin.

No al'e varekana pa'is pes dživelas tiž feder, na?

Darekana imar, sar imar o Němci odgejle miri čhaj, no ta imar pes ___ sa odkerde. O manuš peske dživel mištes. O khera dine te prikerel peske, bo phagerde, zničimen kherora sas, na. ča chtrčki sas kajse. Sako peske diňa andro pořádkos. Te darekas sas buči, gadže.. o Roma, džanas. Kerenas peske. Imar le čhaven sas so te chal. No the o gadže sas imar kajse kijo Roma, hoj mar dikhle o gadžes, hoj imar sar otgejle o Němci het, o Rusi gejle savore het. No ta imar ča ačhi'lam avka sar darekana ačhi'lam. Imar na sas ňiko. No ta avka imar dživahas sar the o l'udos sako. Dži adadžive kavka amen dživas. Amen but cerpind'am, but.

A pametinen mek sar tumen av'an pro Čechi?

Ta me imar kadaj pro Čechi som but! Sar amenge e daj mu'la, sar imar pal o Němci, akor amen kadaj. Sas mange petnáct, šestnáct berš. The imar o dad mu'la, e daj mu'la, o phral mu'la. Akana mange na dočirla mu'la aver phral. Akor amen kadej. O čhave sas andro ustavos. Kala miri aňi na pametinen. Ta kaj.. no sas andro ustavos. A me somas korkori. O rom mange mu'la andre vojna, no. A imar avka hoj okrem ačhi'la a mange jekh pheň jekphureder miri pheň kadej bešelas pro Žižkovos tiž. Joj chudňa tiž love, kerd'a peske avri tiž. No ta av'om kadaj a dži adad'ives som kadaj. Tak avka hin miri čhaj.

Číslo nahrávky: 2010-03-02-06
Informátorka: EMILIE T., narozena 1933 ve Staré Lesné
Datum/ lokalita: 2.3.2010/ Plzeň
Tazatelka: Eva Zdařilová
Délka: 00:15:20
Jazyk: romský
Přepis: Eva Zdařilová

Jo, no šaj čeporo phučav?

No šaj, šaj!

Na kamen mange te vakeren, so has čirla? So tumen predžid'il'an andre vojna?

No tak sar ehas kaja dujto vojna, oda samas čhavore, na. No a sar imar avile andri, so o Němci avile, sar bombard'inenas, kerenas. No tak amen le Romen na has pravos. Amen zničinenas o Němci. No a'e k'amende has andro gav same Němci. Švabi. No a'e jon amen rado dikhenas. Ola Němci, so has k'amende andro gav. Na džanenas slovenski. Na džanenas ekavka, ča německi. Miro dad, miri daj, savore, amen ča německi dahas duma. Bo k'amende has o Němci, sar imar avile andre o Rusi, he sar o.. mar denas slovenski duma, ta jon na džanenas, jon na achal'onas. Jon phenenas: De man jekh maro, bo džav sisisi khere te pratinel. Bo na džanenas sare, kim pr'oda n'avile. A'e miro dad, jov džanelas the německi, romanes. Jov čeporo vakerelas the imri jako ruski. Miro dad ča korkoro. Jov avka a miri phen, th'oda joj ehas sar poldochtoris, joj džanelas efa čhiba, miri phen. Joj has nekphureder, miro phral. A'e imar jon mule, imar but berš, mule. No a sar imar.. o Němci le partizažen vi'inenas, andro veš. O khera amenge zalenas pro padi o mašingvera thovenas. So te vi'inel. No amen mušinahas deki te thovel, bo kaj has o svjetlo, so odi mukhenas o bl.. ta mušinahas deki.. amen tel o hadži pes garuvahas všadzi. E daj amen garuvelas. A pal'is chande bungri. Ando hedžos. Tak andr'oda pes odij garuvahas andro veš. Pes l'ikerahas. Kim pes kada na ačhi'as so o Rusi avile. Amen cerpindžam but but but cerpindžam. But cerpindžam. Bokha'uvahas, te nandžarel pes na has kaj. Nič, paňi amen na has. Andro veš rodenas chaňigoro. *Víte, co to je?*

Hm.

A oda odari paňi amenge anenas. But, but, but cerpindžam. *Tady je napsáno všechno.*

A lile o Němci varekas pro nu'imen but'i?

Prosim?

Či o Němci lile varekas pro nu'imen but'i?

Jo, jo, mire dades ile, mira pheňa ile, mire phrales ile. Pre kola.. sar pes phenelas.. andre Německo, so chanenas oja kola. O bungri, či sar oda. Kajso, no. A but Roma has amarendar. Aľe odi imar andre aver gava, so has až andro koncentrákos! A jon chudle but love vaš kada.

A tumare phrales, o Rudolf Koky, ta les ile tiž?

Na. Jov has čavoro, na, na. Amen samas sar cikne čavore. *Tenkrát.* Amen sanas savore cikne čavore, ta ile čak la phuredera pheňa, mire phrales the le dades. Trine dženen. A miri daj ačhiľas amenca khere.

Aľe jov, so chudľa ola love, ta ačhľa tumenca andro kher.

Andro kher. Ciknoro has, čavoro cikno.

Jo, jo. A has odoj tiž varesave gardist'i andro gav? Varesave Slovaka..

Slovaka na. Slovaka na, aľe o Němci jo, ehas o gardisti. Jon na mukhenas t'avel la rrod'ina. Oda has Velká Lomňica, odi has mira da famil'ija, o phrala, o šougorkiňi. No a te avenas, imar mušinenas jon te hlašinel dvacetštyri hod'in u sar na džanas, imar lenas len pro koda.. víboris a imar odoj len mučinenas. A mušinelas te hlašinel, hoj perdal e rat sute, tosara mušinelas te džal het. Amenge akurat ola gadže, so bešenas, na ubližinenas. Aľe o gardista, so has, tak jon hi. Jajaj.

Has tiž o Roma varesave partizana?

Jo. Miro mira dakero bratcensos has partizan. Pravje les viľinde a amen lile vaš kada, bo miro dad lenge hordinelas andro veš, kim na has o baj.. kola Němci, sar pes phenel, ola visoke gardist'i, no, tak kim na has jon, tak busto jon avenas lenge. Miro dad lenge bo miri daj pekela mare, lahas pekerňikos a pekela mare. *Potají.* No a miri lelas, thovelas lenge balevas, maro a džalas.

Jo, andro veš.

Andro veš. No a sar zjistiľinde, hoj oda has mra da, ko podporinelas, ta mire dades ile avri, mira da, le čhavenca, amenca a thode amen rad rado andro šoros. Peršo amenge thode le dades, paľis la da, paľis khater e daj savore o čhave, postupňe hi avka amen kamenas te viľinel. Vaš kada. Amen kvičinahas, rovahas. A vajdas.. *to, víte, co to je vajda?*

No, no džanav. Has odoj vajdas?

Vajdas sas. Jako romano. Romano. So hlašinelas, sar phendžom, so hlašinelas dvacetštiri hod'in, ko avľa. No a jov has andro veš kaštenge. Oda has bach, hoj jov doaviľas. Bo amen imar ľikerenas pr'amende, te jon džene, so te viľinel. Aľe jov sar šundžas, že *schießen, alles schießen.* Jon vičinenas. A jov vičind'as: *Halt! Halt!* Mek leske o nav phend'as. *Halt, nicht schießen! Nicht schießen!* U jov čhid'as tele o kašt. Prastandžiľas, phend'as, hoj te na viľinel.

Bo oda hi leskro phraleskero čhavo. *A to byl strejda mýmu tátovi. Ten vajda. No a takhle potom zastavili.*

A zachráňind'a tumen.

Zachráňind'a amen mre dadeskero bačis. A pal'is vaš ada len ile andro koncentrakos.

Ole..

Ole romes. Ole vajdas. Sar avile imar o Rusi, ta pre lende žal'inde, tak pal'is len ile andro koncentrakos. Al'e na vi'l'inde len. Ča ajci, hoj vaš o Němci ehas, no tak avka sar kijo Němci len dine.

A av'as pale pal e vojna?

Pal'is inke miro dad vibavind'ahas le Slovakenca, že jov amen zachraňind'as, jov delas duma, vaš soske, sar so, hoj soske amen kamenas te vi'l'inel, hoj oda has mra dakero bratrencos. A oda has trin džene odoj. Mek aver rromňori, dživelas oleha. Has la jekh čhavoro lestar. A jon ehas Hunsoyce. Huncovce. Andal aver gav. *To je jako do Kežmerku se de. Na Slovensko. Tak z Huncovců všichni tři byli.* No tak pal'is miro dad vakerdžas lenge, hoj vaš kada les pal'is ile andro koncentrakos, hoj has.. jon phenenas, hoj paš o Němci l'ikerel. No. Avka pal'is miro dad len il'as avri odarig pale savoren le čhavenca tiž. Ehas ola romňa churde čhavore, savore. No tak pal'is len dochud'as miro dad. Jov zachraňind'as le Němcendar a miro dad hinke le Němcendar il'as pale kijo Slovaka. Cerpind'am dost. Amen dikhahas, sar len labarenas, kole čore manušen, so vi'l'inde le partizažen. Ola trin partizaňa, so has, ta thode jag a kavka dikhahas, sar pal o slupi marde the pre jag len l'ikerenas. A pal'is il'a e Němcos varesavo avil'as, že hoj te preačhen a že len l'idžan jako andre lengero gav, hoj odoj len vi'l'inena, chanena pre pende jami *a taky že to bylo. Sami si vykopali ty díry, ty jámy a každého potom zastrelili a do toho... to sme zkusili dost.* Jaj.

No a pal'is kana avle o Rusi, ta has feder abo?

Imar has feder. Jaj! Sar o Rusi avile, imar o Rusi amenge mek o mas le gurumňen andal o gav lenas, anenas amenge, hoj te murdarras. Le ba'l'ichen, imar has amen so te chal. Lačhes ehas. Sar o Rusi andre avile, *to už jsme měli se dobře.*

Jo. No, bo me ča šund'om, hoj varekaj o Rusi tiž na has lačhe manuša.

No ta le pal o džuv'l'a džanas. Strašne le džuv'l'en kamenas. Zase o Němci hinke darmo has kajse, al'e jov oda so has pre lende nekbareder, ta jov phenelas, hoj na šmejinen džuv'l'a te bantinel, hoj te zvaltinel ole džuv'l'en hoj na šmejinen. Bo hoj pal'is len avela pruseris. Ta mek o Němci na has ajse. Al'e o čhaja has avka amende akor slobodne, kola phureder, no ta len phandle andre mire dadeskere bačis ehas odoj baro kher. Fest lenas gurumňa, graja varekana. No al'e imar pal'is akor sar o Rusi, taj o Němci, ta imar na has len nič, bo sa lenge lile. Ta

andr'oja pivnica sovenas, o čhaja garuvenas pes. A pal o grul'i o šupi čhivenas oja deska, hoj te na džanen, hoj odoj hiñi telal e pivnica. No a varesar pal'is čhavoro gejl'as a vičinelas pre pheñ a oda Ruso šund'as a phundrađ'as a imar gejl'as andre a duje džeñen zvaltind'as. No. Varesave has lačhe, varesave has phuj. Lomñicate has, *to Velká Lomnice, tam byli strašně ty Němci, fuj, to byl hnus.*

No a oda savoro tumen pisind'an andro papíry?

Andro papira. Sa, sa, sa. Vaš ada kempel imar te chudel o love. Aľe pal'is varesar phende, že čorde. To, so dahas duma, ča ...

A pametinen mek, sar tumen dodžand'an, hoj šaj mangel love pal oda?

Avil'as lenge duj ti papíra. Sakoneske avil'as, že ko predžid'il'as e dujto vojna, tak že kempel peske te vibavinel a chudela love šukar.

Jo, ta tumenge tiž av'la varesavo papíros..

Mange avil'as oda papiris tiž, aľe jon (ukazuje na vedlejší místnost, myslí tedy příbuzné) phenenas, hoj me na somas andro koncentrakos. Bo me khere na somas, me somas andre špital'a. A jon phende, že me na somas andro koncentrakos, tak že me našťi chudav. A oda papiris lenge našťil'as. Aľe přesto mange vibavind'om. Kaj ča jon sigeder, jon sigeder, ola manuša, so has len o papira andro vast. *Abyste rozuměla.* A mange oda papiris na has, ta me kerd'om posledner *vo štrnáct dní. No tak že voni dostali a mě nic.*

Jo, a džanen savi organizacija oda..

Kadej.. andro papíro... mušinel te jel varekaj.. na džanav, kaj.. či čhind'as het. *Nevim, jestli akada.. Dobrý, dobrý.. nevím, nevím, kde jsou ty papíry.* Me až kopirindžam ola papira. *Nevim jestli je tudy..* Bo te ginel na džanav, no, ta vaš oda phenav.

Jo, ta tumare čhavenca tumen.. tumare čhavenca tumen oda pisind'an?

Pisind'om.

(hledání papírů)

...

Aľe miri pheñ so muľas, o phral, tak jon džanenas perfekt sar o němci. A miro dad, jaj miri daj.. *my jsme doma taky tak máloco jako cigánsky.* A furt o dad, e daj amen sikhavenas německí. Hoj te džaha andro gav abo te vareso pes ačhela, hoj te džanas, sar te phenel. No. A vareso džanahas a ži akana mek džanav vareso, hoj te o Němci aven, phučen vareso, kaj o maro bikenen, abo *kde prodávají ty věci,* no tak oda džanav lenge te phenel, aľe imar *další* bareder lava kajse phare man..

No a andro gav o Němci dživenas anglo mariben?

Anglo mariben, anglo mariben, jaj! Oda has lačhe Němci. Andro gav amen has o Němci, feder sar o Slovaka. Bo lenas amen te kerel pro roli, bara te kidel pal o roli, so šejinenas, so kerenas. No imar vaš oda amen denas gruŕi, maro, čhil, thud. A k'amende has te chal. A imar sar o Němci imar, sar doavile o Němci, tak imar na.. mek len lifrejinde het. No...

Číslo nahrávky: **2010-07-29-01**
Informátorka: **EMILIE T., narozena 1933 ve Staré Lesné**
Datum/ lokalita: **29.7.2010/ Plzeň**
Tazatelka: **Eva Zdařilová**
Přítomna: **chvílemi informátorčina dcera (D)**
Délka: **00:31:07**
Jazyk: **romský, český**
Přepis: **Eva Zdařilová**

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

(dcera přinesla občerstvení a na chvíli se zapovídala)

....

D: Dneska mi ten majitel, ne. O von to.. takže ty lidi, co tam jsou, voni se tady přistěhovali ze Slovenska z Trebišova. A voni jsou u mě v baráku dole ve sklepě a naproti mně. Ale celej rok už normálně jako, co s nima trpím, ten kravál a tohleto a takový to.. a představ si. A von prej, voni prej řekli zase, že u mě jsou deset lidí, ne! A já říkam: Pane Jánský, povídám, u mě, povídám, deset lidí, povídám, kdyby bylo, no.. bez debat jsem řekla. Povídám, ale tam jich je, ne devadesátdevět, dvěstědevět možná jsem řekla. Každou chvilku jim přijde ze Slovenska a to.. a jsou takový..

To tak bejvá no..

D: Vo to mi nejde, víte, jsme Romové. Ale jsou to lidi, který fakt normálně vám dělají ostudu. A eště vám, jak se říká, nakecají, to co není pravda..

No, nech to, to nebudeme..

A na Jižňáku tady na Jižním předměstí bydlíte nebo tady?

D: No, no, na jižním jako jak je ta..

V Skrétový.

Ve Skrétovce, jo. A vy jste Davidova maminka nebo teta.

D: Teta.

Ne, teta. Tak so, vakeraha romanes, jo?

Vakeraha.

No. Tak... Phand andre o vudar, bo čhave aven! Tak amen bešahas andre ajso gav, so has o Němci lače. Vesničán to byl. Ve vesnici. Voni nám neu... já zase česky i romanes..

No ta dikhen, hoj gadži adaj bešel, ta..

Jojoj. Tak ola gadže amen jako džidžarenas. Phirahas lenge te kerel o dad e daj, na. A amen o čhavore tiž vareso, al'e o dad e daj. No a jon amen živinenas. Takže amenge odoj has lačhes,

kim na has o gestapaci, e vojna. A sar imar začind'as e vojna, o partizaňi, tak jon imar phirenas te rodel le partizaňen. A kaj pes rakhelas, ta odoj imar le manušen križinenas. Mučinenas. Kerenas. No a vajdas ehas. *Víte, co to je vajda?*

No, džanav.

No tak vajdas ehas, mušinelas dvacetštiri hodzin te hlašinel. Bo sar na hlašinelas, tak imar les lenas tele pro viboris a odoj les imar marenas pal o pindre. Našminenas o čhave te phirel pal o čhaja, tuto, tamto.. no avka pes dochudle ola partizaňa trin. Mra dakero bratcencos. Džanen, so hin mra dakero bratcencos. Duj murša avrenca, le mre dadeskere bačiskra čhavo he jekhahe avraha, bo les sas trin bača mre dades. No a jon lenca dživenas. Ta has len duj, jekh has čhavoro, jekh has tiž čhavoro u kola na has. No a sar imar zbačinde k'amende hin o partizaňa andro veš, ta o gestapaci Lomňicate, Velká Lomnica. Ta odoj ehas o gestapaci a jon pen dodžandle, ta avile he phučkerenas le dadestar la datar, le phure Romendar. A jon phenenas, hoj na džanen. Bo našťi phende, bo len viľindehas le partizaňen. No a mra dake has pharo vaš o bratcencos, ta so anelas andal o gav maroro, bale vasoro, ta kavka miro dad džalas, kaj mukerel kaštenge andro bov te thovel. A delas lenge, hoj te na bokhaľon. A sar zbačinde, hoj jon pen odoj garuven, ta pro padi thode o mašingvera. Čhide tele o dachi a o mašingvera, hoj len viľinena.

Pro tumare khera?

Pre amare khera. Roma. No a amen andal o khera mušinahas te denašel. Ajso hed'os ehas a odoj chande ola tuneli. *Ty výkopy.* No a odoj hordinde o phusa, o duchni, o paňa he avka džanas odoj, hoj amen garuvenas, aľe brižal'endar. Džanes, so brižal'i, *vo trávu, tu..* ta ola pro vudar, hoj te na odoj švicinel, hoj te na amen aven, te na amen murdaren. No a sar pes pal'is varesar hinke dodžandle, ta lile mire dades he mira da le čhavenca amenca. Hoj mra dake ehin bratcencos oda partizaňos. Ta thode peršo mire dades andro řada, mira da a postupňe le čhaven amen savoren. (ukazuje) no a kamenas amen te viľinel ola *vysoké Němci*, gestapaci. A mre dadeskro bačis, jov avelas andal o veš kaštenca. A jov sar dikhl'as, hoj andro šoros hin miro dad, miri daj le čhavenca amenca a jov vičinelas: *Halt! Halt! Nicht schießen!* Mek akana peske pametinať. *Halt! Nicht schießen!* No a jov doaviľas, čhid'as oda kašt tele pal o phiko a jov phend'as, že našmejinen les te viľinel, že miro dad na džanel nič. Že amen partizaňen na dikhl'am, partizaňendar na džanas, jo. No a oda vajdas, so phenavas, so kampelas te hlašinel *každých dvacetštiri hodzin*, no jov lenca avka dovakerd'as, hoj na viľinde amen. Mukhle amen. A pal'is pal oda asi.. na pametinať peske, dluhones, či čhon, či *štrnáct dní* ehas oda, sar len chudle, ole trine partizaňen. Ande len. Tel jekh thode jag, kašta, phagerde, he labarde a figinde les a labarenas leske o pindre. A amen o čhavore dikhahas. (zastřený hlas a slzy v oči)

O jakha peske chudahas, rovaahas. Avka les oda vajdas hinke prevakerde, lile les tele a chudle te mučinel. Savore trine dženen marnas, mučinenas len. Ole džuvl'en so lenca dživenas, ta pr'oda heđ'ocis kavka len thode, so ___ phenav o rokľi upre he avka pale nangi bul marenas. Kvičinenas. Paľis len ile ke Velká Lomnice he odoj chande pre pende korkore jami. Savore trin džene. Jekh peske chand'as jama, aver peske chand'as jama, trito. Avka e daj, o dad, e rođina savore, bo jon ehas Huncovcatar, Huncovce, Velká Lomnice, Huncovce. Paš o Kežmarkos. Ta jon mušinenas te dikhel sar len viľinde. A sar perenas andr'oda.. andr'oja jama. Takže k'amende furt phirenas, furt, furt o Němci a na denas amen pokoj. Andro paňi andro šilalo amen tradenas te o pindre te thovel. Na has sapuňis, na has kada, na has kada. Ta barrenca, hoj o pindre čuchinahas kavka. (ukazuje) Cerpind'am dost. No.

No a paľis? Tumen mange phend'an, hoj tumen tumen garuvenas..

No!

Ta oda has sar?

No ta garuvahas pes a sar imar has odi.. okola Němci, tak džanas te tavel andro khera a mek deki thovenas pro obloki, hoj te na.. švicinel, hoj te na dikhen, hoj o lampi labon. Hoj te na.. bo okola letadla, so džanas, ta kaj pes švicinelas, odoj mukhenas okola.. aľe k'amende na mukhle aňi pri jekh, protože thovenas ole deki, so pro graja.. ola kale deki avka, hoj te na dičhol. A garuvahas pes andro veš pes geľam te garuvel. Garuvahas pes andro veš but but džives andro veš pes garuvahas. Kaj pes delas, odoj pes garuvahas.

Jo. Jo. Ta šaj avel, hoj tumen sanas andro veš tiž buter kurke?

No, odoj the andro.. tel o kher. Kavka has amenge o khera a kavka sar o gaučos, odoj has o heđ'os andr'oda has amenge ola šanci kerde, so pes garuvahas. Aľe andro veš, so amen cerpind'am, so pes garuvahas! Joj. Až mange lačhes nane (ukazuje husí kůži). A paňori amen na has, kada na has, koda na has. Ta andr'ola kola, so has ola sar termoski ajse kale, andr'oda mukhenas o paňi, kaj džalas paňori. Mek darahas, hoj te na vareso odoj avel či sa či so, hoj te na pes otravinas.

A pametinen, savi doba has?

Právě, že tuto nepamatuju už.

D: Keci has tuke berš?

No kolik mi bylo? Já nevím, asi.. tak kolik je vod toho?

No, tumen.. kana tumen ul'an?

Me som rođimen *třicettři*. A hin mange akana, has mange ada čhon *sedmdesátsedum*. Ta keci mange šaj avil'as? Kajse *deset, devět*?

No, no. Deš berš. Dešeňa.

No, tak tuto vim dobře.

Pametinen but.

D: Tak imar andre kale berša but pes pametinel.

No ta oda pametina!

D: Oda imar nane trinberšengero abo..

Ne! Trin ne, jak pak bych si pametala..

D: Imar trineberšengero na pametinla aľe imar andre kajse berša..

Jo, jo. A paľis ile ole romes, sar imar amare andre avile o Rusi, ta ole vajdas ile andro koncentrakos savore čhavenca. Ile les odoj. No a mire dadeske has pharo, jov paľis mluvinlas, delas duma, hoj sar oda pes ačhiľas, hoj jov mušindľas ada te kerel. Bo hoj kamenas te veľinel sar mire dades la romňaha le čhavenca. No a paľis avka les vaj čhoneha mukhle. Andale oja koncentrakos.

A avľa pale abo..

Jo, avľas pale. Paľis.. no khere has imar a paľis muľas, no.

D: No keci ľudos cerpinde.

But, but cerpindľam.

D: Ňiko našťi pes rakhlľas, hoj tľavľahas klľudno pre koja doba andre valka..

Jenomže ta válka u nás nebyla. Tuto můžeme říct, na co budeme si vymyslet!

D: Ale já to říkám, že to byla, to byla všude, ale říkám.. E dar has všadzi.

Ale krizu sme měli vod nich, hlad jsme měli, tuto jsme měli, hm.. a ve Velké Lomnici, tam už, tam už se střílelo, tam už to.. no.

No a kana jon, kana o Ňemci rodenas le partizanen a tumen tumen garuvenas andro veš, ta pametinen, či has Ňilaj abo jevend?

Kada na džanav. Amen .. mišľinav, hoj oda has jevend, bo amenge.. na has amen topanki pro pindre, ta miri daj kerelas amenge ajse sar kana bačkori.. phus andre thovelas a.. hoj te na fadľinas o pindre. Kabata pre peste lahas. (ukazuje)

D: No ta oda has jevende.

Tak asi tak.. nebylo no moc.. tuto že nepamatujeme si přesně všechno, no.

A džanen, sar e vojna skončindľa? Sar o mariben skončindľa?

No taky zase tuto nevím. Kdy skončilo..

Na kamav te džanel kana aľe sar. Sar tumen dodžandľan, hoj imar nane o mariben?

Ta sar avile andre o Rusi.

Avile o Rusi tiž ke tumende, hm..

Avile o Rusi andro gav avile o Rusi. Amen hinke darahas, amen džanahas, hoj oda o Němci, hoj pre amende avile. Oda avile o Rusi a andro khera amenge avile a jon denas duma, že hoj te na daras, hoj jon vaš amenge bojinen o Rusi, *že vyslobodili nás a že* imar vojna n'avela, no. Tak tuto vim přesně. Mek miro phral geľas, jov imar na dživel, imar dluhones.. geľas jekhe Rusoha andre khereste te kidel avri o mare kajso a leske has ole Rusoske andro ruksakos. *Ten ba'oh*. Odoj has leske hodzinka a so brinkinelas. A sar e hodzinka brinkind'as ta miro phral.. džanes, hoj oda hin koda sar pes phenel..

D: Granatos.

Granatos! A miro phral až peľas. (smích) *Jo, to už bylo dobrý, jak Rusi přišli*. Mar has lačhes. Mar has amenge feder. Paľis avile andre o Slovaka. Imar..

Tiž, aha.

Khatar amende imar paľis le gadžen, le Němcen, ole lačhe Němcen ta imar len dine het andre Německo vožinde a avile čiste Slovaka te bešel k'amende. Andre ola khera, so bešenas o Němci. Aľe jon amenge na ubližinenas, lebo.. aľe ča o gestapaka, kola so avenas andro.. rajtki, o čižmi..

D: To byli bavoráci nebo něco takovýho?

No a já vim, co to je..

D: *Protože..* Kavka tuke kamav te phenel. Mra dakero dad, miro papus. Jov adaj imar kajci berš dživelas a jov pes na hordinelas, sar vareko normalňe cholov topanki, ale jov hordinelas sar Němcos kola rajtki, e cholov, rajtki, o čižmi. Rozumines?

Jo, jo.

A jon džanenas perfektňe..

D: A o kšandi, kola rajtki a e stadži hordinelas le odznakenca he peros. Rozumines? A jov, miro papus imar amen džanas, amen pametinas o čhave savore, adaj imar Plžňate a kajci berš!

Ale to se natočí tuto! Může mluvit?

Jo, jo, jo.

D: A ňikda šoha na dikhl'am pre leste normalno cholov, hoj te urd'ahas..

Ta jed'ňe te pro bijava vaj kavka varekaj..

D: Ale kavka, so me džanav, ta na ňikda les na dikhl'om, ča furt kavka has.. takže jov pes avka ľikerlas imar, bo jon has odoj, so avri barile, hoj.. no tak pal kada phenav akavka. A ňemecki perfekt.

Savori, savore džanenas. Me tiž pametinať. Mek ži akana pametinať peske. O lava ňemecke, no. Tak džanavas, sar pes vičinel o maro, sar o thud, sar o.. e.. o koda andro veš, so barol,

borovky, maliny, tuto.. sa. Mek akana te o němci aven he vakeren ta me rozuminav, no. Aľe imar na džanav avka te visvjetlinel te vakerel.

D: No a mri bibi džanelas až te pisinel! Perfekt, perfekt.

He miro phral. No. Amen andre škola imar odoj na phirahas, sar imar samas o cikne, kola phureder hi. a sar avile o.. kola andre o Rusi, ta imar kerde perdal amende škola, no a taki amen na lile andre škola savoren, tak vaš oda na džanas te ginel. A mek me vareso, miro nav sikhľom te podpisinel vareso, čeporo ginav. Kavka so peske skladinav. No ale miri pheň, so mandar hin trin berš phureder. Lake imar akana osumdesat avela, ta joj na džanel nič.

D: Vúbec nič.

Joj ča križki.

Jo, me somas ke late, joj bešel adaj, na?

Pro Škvrňani.

Jo, pro Škvrňani adaj, kaj hin o autobusakos ta pr'aver sera, na?

Jo, jo, jo. A sanas odoj?

Somas odoj, no.

Akana?

Na akana..

Tiž sar sanas kadaj po perši..

No, no, no.

Jo, jo, jo.

Ta vakeravas laha, no.. ale joj hin..

Joj hin phureder ale joj na pametinel avka.. me buter pametina sar joj, že jo?

No, čačo.

D: Ta joj he te kavka pes vareso ta joj phenel: Me na džanav.

Jo. *Ona není* ajsi no.. pre kada. Me hinke akana hin mange sedumdesátsedum, aľe na opakina jekh lav trival, štarval. A hine terneder vo.., hin lenge kajse padesát, šedesát a imar... ježišmarjá! Skušind'am dost. Fakt. Koda, so pes garuvahas, oda cerpind'am sar akana ola rukone pro ulici.

D: Jo jo, už imar ničda šoha te n'avel koda. Aľe kaja doba tiž nane lachi.. (smích)

No, taky má svoje mouchy. A sar pe vičinelas oda gav? Abo sar pes vičinel?

Ke amende? Stará Lesná.

Stará Lesná. Hm.

Stará Lesná.

Oda hin tel o Tatri, na?

Tel o Tatri, sa. Prjamo tel o Tatri. *Tatranská Lomnica, Štrbský pleso, Skalnatý pleso, e Višné hágy, Dolné hágy*, sa kodoj..

Jo. A save but'a odoj kerenas o Roma čirla?

Na kernas. Odoj na has buči, jed'iňe te džanas andr'oda foros pro makhľara pes vičinelas Tatranská Lomnica a odoj džanas andro dvori te kerel, so phagerenas kaštore, hrabinenas o bara, kajso.. vaš oda len denas gratici perdal o čhavore, perdal o phure denas varesave, so imar imar na kamenas te urel. Lovore, no.. pal oda dživahas.

A pal'is kana e vojna imar na has, ta dživenas pe tumenge feder?

Jo. Už imar akor dživahas feder. Imar pal'is phirenas he te bašavel. Ta pal oda imar dživenas. Pal'is imar akor chudle but'ori. Vareko kerelas, vareko na kerelas. No a dživenas.. dživahas lačhes imar. Pal'is kerd'as amenge o bijav miro dad. Peršo akala pheňake, so pro Škvŕňani paš o autobusak hi. Tel jekh berš kerdžas he lake he mange. No a pal'is me somas paš leskeri daj. Lenas kher thodo. Sako andal ola kvadri peske kerenas. Imar inakšeder dživenas, kl'idneder o Roma akor. Ta sako dikhelas, hoj t'avel leskero kutocis, hoj t'avel kaj te bešel. No a pal'is miro rom has lavutaris fest. Mek o lavuti hin trin. No a jov phendžas: me adaj na ačhav pre Slovensko. Čhave amen mek nane, džahas peske paš e pheň. Leskeri pheň has adej sigeder. Džas peske pro Čechi. Odoj keraha but'i, odoj dživahas lačhes. No avka pal'is aviľa. Avka ačhil'am pal'is adej ži akana.

Jo, jo. A tumen avľan prjamo Plzňate.

Jo. Prjamo arrde aviľom ke Plzňa. Bo miro rom hin Betľanovce. Betľanovcatar, *okres Spišská Nová Ves. No a já jsem měla okres Poprad.*

A kaj les prindžard'an?

Avile pro bijav. Mira pheňake. Bo oda mre romeskeri daj mire dadeske bibi. Ta len vičinde, pozvinde, sar ola.. kola bičhavenas, hoj pro bijav. Ta avile no a jov imar has khatar o slugadža khere. Imar phuro čhavo. (smích) Khatar o slugadža no a mange mek has *šestnáct rokú*. A miri daj na kamelas, al'e miro dad.. varekana pes dikhelas, hoj pal oda čhavo te džal, so hin bučakro, hoj lake lačhes t'avel. Ta miro dad vaš ada, hoj he lavutaris, the bučakero.. a pal'ikerav mire dadeskre mek, pro aver svetos hoj ľikerd'as mange.. ži adad'ives. Has man lačho rom. Rado pre ma cinelas. Rado man dikhelas. Le čhavendar pe starinelas. A andro duj buča phirelas!

Andro duj but'a!

Peskeri buči kerelas normálňe a mek fuški.

Jo, jo. A so kerelas? Savi but'i?

Normálne, krampáčis, šufľa, kajso pro.. o drenážki pro pol'is so te rakinel.. aľe džanlas varekaske aj andro kher avka .. abo kajso chanelas. A mimo oda tiž anelas love. No mange paš miro rom has lačhes. Has man dešujekh čhave.

No, me kamľomas imar..

No. Ale trin mange mule a ochto mange dživen. O adaj nane buči, takže akan has khere adaj Plzňate no a jekh čhavo phureder geľas andre Angľija.

Andre Angľija?

Jo. A akana geľas o .. pal leste aver čhavo, hin les trin čhavore a hin odoj imar *štrnáct dní*. A vičind'a, že lačhes leske. Hoj čhavore andre škola phiren, vaš oda chuden mek o love.

Imar phiren andre škola?

Andre trin.. ciknore! La čhajorake hin keci.. *dva roky*. Na andre škola, andre školka, andre školka. Imar hin les odoj he o kher.

No oda lačhes kaj te sikhľol e čhib, na.

Jo, jo. Aľe na džanel angľicki. Odoj ko džanel angľicki, ta ole dženenge viborňe hin. No aľe jon ča akana gele, ta mek sikhľona.

Ta sikhľona, no.

No a e čhaj hin mange odoj la čhakri, e vnučka. Oda me la avri ľikerďom perrňicatar a imar joj hiňi odoj kajse šov, eľta berš.

Eľta berš odoj dživen?

Eľta berš.

Ta spokojno odoj hin, na?

Jo, jo.

A tumen bi na kamenas te džal het?

Ne. Na džahas odoj bi. Me darav he le andro letadlo ta.. *to já jsem měla tříkrát infarkt, když by jsem takhle koukla* (ukazuje, že dolu z okýnka) *už by jsem bylo to.. no*. E čhaj man vičínlas, aľe.. akana džan he le autobusiha. Vareko džal autobusiha, vareko džal letadloha. Me imar ča ačhav adaj. Imar phuri.

No, ta adaj dživen šukares, na, andro foros.

Hm. Jaj bože, bože. Vareko peske chudľas, so cerpinde, chudle. A me na chudľom. Miri pheň na chudľas. But džene, so manca andre jekh berš hin, ta na chudle taki. Ale kala so pro Viňice, co skoro savore. *To bylo to první, to první bylo.. a na ten druhý to už zamítli*.

Ona než se ta zpráva roznesla, tak to trvalo no.

A Davídkos he mange kerdžahas mind'ar sar peskera babake. Tak he me chudľomas. Aľe jov aviľas imar pozďe, amenge phendžas no.. a už nebylo..

No a tumari pheň, so odoj dživel, ta joj tiž na chudľa nič..

Na nič. *taky ne.*

Jo. Ta me lake kerava tiž ajso papiris, jo?

Hm. Ta joj ča tiž oda.. he mek aňi oda na dodelas so me. Bo joj ajsi.. na hoj diliňi, aľe ajsi nane.. dumakri, no.

Jo, dumakri, no čačo. Joj na vakerel but, no.

Joj na vakerel but a na pametinel peske. Joj has he terňi a kadi.. šunelas kadi imar pobisterelas.

Me latar phučťom vareso, aľe joj mange odphend'a ča duj дума.. no na kamelas te vakerel..

Na kamelas.. ajsi he ladžangutňi ajsi.. andre дума hiňi ladžangutňi, no. A soske man te ladžav. Te mek šušľinas ta bi phenahas: Na vakerav, bo na rozumineha man. Abo na rozuminena man, aľe so pametina oda phenav. So na džanav, koda na dav дума. No. Aľe isto dodelas so he me. Te hoj pametinel peske, ta oda isto avka thode andr'oda žadost, sar the me. A mek miri daj ajse tibetki has amen. *Ty kašmírový šátky, ty velikánský. Já jich mam ještě tam někde to* (ukazuje na skříň). Tak miri daj has lake pharo, že amen viľinena, ta kavka amenge le čhajorenge thovelas andro meňa, že aby nevzali někdo jako, ne.. no. Cerpind'am dost. *Zkusili jsme.*

A o Rusi has lačhe, kana..

Jo, jo, o Rusi has lačhe. Mek denas pozor pro čhaja, hoj..

Jo?

No. Andre varesave gava inakšeder has, aľe k'amende sar avile o Rusi, igen lačhe has. Tavenas lenge, chanas, khelenas, giľavenas o Rusi, *že vyhráli a tuto. Byli rádi.*

No ta oda lačhes. Bo me šund'om, hoj varekaj tiž znásilňinenas..

Znásilňinenas, no, phenav, no dav дума lačhi.

Aľe ke tumende na..

K'amende na, k'amende na.

A hin tumen mek famel'ija odoj andre Stará Lesná?

Ta imar nane amen.. aňi na džanav, či mar dživen, či na. bo kana amenge muľa tiž e sesterňica adaj.. *kdy to bylo.. v pátek bylo pohřeb.*

Akana?

Ted' ted' v pátek. No ten týden. Takže taky umřela, mladá. Čhid'om tele o kalo, phenava: Phirav ko dochtoris, nasvaľi som, ta phenav so oda. Oleha nane pro ľatno te ľikerel, o jilo, o jilo, andro jilo te ľikeres.

No..

___ la šukar. A mek hin adaj jekh bratcencos a le bratcencostar o čhavo. *Takže von taky je nemocný.* Hino nasvalo taky. Jepaš hino zachudlo avka sar joj has, e phen, ta na has aňi pro pohrebos, no..

No oda hi pharo, kana manuš nasvalo...

A imar kavka phenavas sar hin but nasvalo, hoj na džal olestar avri, ta feder o Del te les lel. Než pri kada kerad'ipen. Paš'ol'as andri oja špital'a *na dlouho, co je ta nemocnice*, no a.. feder te o Deloro l'il'as. Na phirlas, imar na vakerlas lačhes, na prindžarelas...

Číslo nahrávky: 2010-04-07-01
Informátorka: ANNA B., narozena 1936 Dukovce
Datum/ lokalita: 7.4.2010/ Černilov
Tazatelka: Eva Zdařilová
Vedlejší tazatelka: Františka Dvorská (F)
Přítomny: nejdřív starší dcera, pak mladší dcera (D)
Délka: 00:18:04
Jazyk: romský, český
Přepis: Eva Zdařilová

No a ještě jestli se můžu zeptat.. bo tumara pheňaha ta amen vakerahas romanes. Ta tumen tiž džanen lačhes romanes, na?

Džanav romanes, no. No igen na!

Igen na?

Na. ča čino džanav bo but berša adaj som imar.

No a šaj tumenca vakeras romanes?

Ha. Šaj vakeren.

Bo amen sikhľ'uvav andre škola a nane amen kaha te vakerel, ta igen rado sam, kana šaj varekaha vakeras...

No. Joj mri čhaj sar somas slobodno a džanelas romanes te vakerel, ale sar sas cikňi. Sar avľam adaj, iľom adaj... geľom adaj romeste, ta bisterdža. *Neví nic romsky.* (smích)

D1: *Si povídejte.*

F: Ta imar khere na vakeren romanes.

Na. Nane man kaha te vakerel. O čhave savore ča čechika vakeren. No a daresavo lav imar the me bisterdžom, sar pes phenel no romanes. Aľe nane man kaha te vakerel adaj.

A aňi andro gav na bešel vareko aver.

Na. Hin adaj, ale ungri. Roma, ale me ungrika na džanav. Me somas Perješistar. *Východní Slovensko.* No.

No, šund'om, ale i bisterd'om, sar pes vičinelas oda gav, khatar tumen san.

Dukovce.

Dukovce, hm.

No. Dukovce.

A hin tumen mek famel'ija odoj? Pre Slovensko?

Mek jekh pheň hin odoj. Bešel Perješiste, na Dukovciste, ale Perješiste bešel.

A dikhen tumen varekana..

Tak duje beršendar jekhvar avel adaj joj.

Joj adaj..

Avel adaj. A kavka telefoňinas amen.

Tumen mange phend'an, hoj Teplicate bešel mek tumaro phral?

No. Aľe ajse hine mire pheňa a o phrala,  a me the e Jolana the oki pre Slovensko ľikeras amen jekhetane kavka, hoj vakeras a so. Ale kala... kola phrala mire, o pheňa hine Berounoste a Teplicende, ta vubec avka sar kana man na d ananen...

Na vakeren...

Na. Mange sas sedumn act berš te jekhe phrales dikhl'om. A okola dobatar mek les na dikhl'om. Ta kajse hine, gele andro svetos a vobec len na zajiminel. No.

A sar oda avľa?

Na d anav. On avka sar kana pre mande chanas chol'i. On phenenas furt hoj me som barval'i.  iadno barval'ipen man nane. (rukama uk azala kolem sebe) Sar mek o rom d ivelas miro, ta kerd am kada kher a pal'i nahle mul'a a buter pes na kerd'a le khereha  i . Ta savi som barval'i?

A tumaro rom korkoro kerd'a ada kher?

No, me le romeha kerahas. Duj d ene. Man sas  haj  a jekh. No a pal'is mek sas amen trin  have. Ta hin man štar  have.

No a sar oda avľa, hoj tumen avľan adaj kijo Hradcos... abo sar pes phenel.. sar tumen phenen romanes pro Hradec?

No. Tak já to řeknu česky, (smích) lepší se mně to.. byl vodtad' předseda na Slovensku. Vodtad' z JZD předseda. Přijel na Slovensko a sháněl holky do práce na řepu zjara jak se okop av a a to. No tak nás bylo, sestry t ři jsme byly doma, tak jsme šly s nim sem a bylo nás tady asi  tyryadvacet holek takhle ze Slovenska. No a tady jsem dělala t ři roky a ten třetí rok jsem se vdala pak tady. No a tak takhle jsem se sem dostala a zůstala tady, no.

No a tumare daja tumen.. no sar pes phenel.. mukhle?

No tak amenge sas imar... sas man dvacetdva berš. No ta e daj phenela: No ta me tuka la čhajora ľikerav paš ma no a me gejl'om. No a miro rom kerelas adaj avka sar kana aver predsedos dru stva. No ta phiravas andre bu i a avelas furt pal ma a pal'is amen ľiľam. No ta hin man duj muřsa the mek jekh  haj.

Hm. A odoj tumen prind ard'an..

Adaj amen prind ard'an.

A o mariben tumen pred id'ľ'an andr'oda gav, so..

F: Dukovce.

No, Dukovce. No...

A has pharo odoj o mariben?

Odoj sas ajso oda hoj le dades ile varekhaj andro veš abo kaj, ola slugadža, a třeba čhon les na dikhl'am. A amenca kernas kola o Němci, sar avle odoj, ta andre peha kajse sar kana pro motoris esas ajci sar kana koda kotel baro a amen čhide tele na... Nange samas, kola gada pal amende čhivkerge andri koda kotl'os, kaj pes avka sar tavlas koda paňi, a odoj čhinge.. čhivkerde kola gada amenge. Amen samas nange the e daj the o papus amaro, savoren, *dospele, děti, všechny jsme museli tahle bejt nahý. No a pak ještě vostřihali! Dohola. A pamatuju, že máma a teta měly krásný dlouhý vlasy (ukazuje až kam dlouhý) a voni jim dohola vostřihali a nechali je nahých a pak ty hadry, co vytahali z toho kotle z tý hřavý vody, tak jim to dali ty hadry a každý si to pak rozebíral svoje a to.. tak takhle to vyváděli. Pak nás zase.. muj jako praděda, tak ten byl už v první světový válce jak byl, tak ten už věděl, co asi nás čeká. No a moje máma dřív a táta tak dělali u hospodáře. Jako těch co měli krávy, koně a všechno. Tak máma tam chodila kopat brambory a všechno jim pomáhala tomu hospodářovi, a když viděli, co s náma Němci začali dělat, tak nás jako schovali. Dali nás do.. pod barákem měli takovej sklep dlouhej, že to byl tak dlouhej.. ale žádný okna nebyly. Jenom světlo bylo vod tych dvěří. A tak s nima byli některý malý děti naše, protože nás bylo dvanáct dokonce dětí, jako od jedný mámy a od jednoho táty jsme byli tolik. No a tak všechny jsme byli v tom sklepě no a děda a ještě strejda stáli u dveří a hlídali nás a ty lidi taky a voni Němci tam přišli a je vodstrčili a začali střílet do toho sklepa. No jenomže my jsme byli až takhle vzadu. Ječely děti, brečely tam, to víte, to bylo hrůza. Jenomže voni dostali nějakýj rozkaz, že museli utíkat od těch pryč někam, tak ty dveře nechali volný, jo.. tak nás děda pak vzal s sebou tamty vzal, protože povídal, voni už tady vás viděli, voni vědí, že tady někdo je, tak pudeme domu. Tak jsme šli domu. A děda vzal peřiny a takhle dal kolem dokola podle zdi dole na zem: A tamhle takhle si lehnete s hlavama, že když budou střílet... (všechno ukazuje rukama, jak ty peřiny byly naskládány) a na dvoře byly ty kulomety a já nevím, co všechno bylo, ty Němci, tak když budou střílet, že vám nic se nestane, že to se zamotá do těch peří. Jo, to von takhle jako nám to. Tak my jsme tam zkusili, že jsme... to bylo toho moc. Moc toho bylo...*

A to někdo z vesnice udal, že jste schovaný v tom sklepě..

Že co?

No že jste schovaný v tom sklepě, tak to někdo ze sousedů z vesnice těm Němcům řekl, nebo..

No tak nikdo jim neřekl, ale voni jako na ty chlapy: Proč tady stojí, jo. Jak tam stál děda a to..

Jo, jak hlídali u dveří..

.. a proč tady stojíš a je odstrkával ode dveří. A chtěl otevřít a vono nešlo, tak začal strílet do těch dveří a to no.. no tak to víte, vevnitř všechno brečelo, ječely děti, tak to slyšel, že tam někdo je a tak to chtěli se tam dostat. Jenomže v tu chvíli museli vodejít někam, tak my jsme pak vodtamtud zase utekli, no a tak takhle jsme neměli klid nikde, no. To bylo hrozný. A kor když začali svlíkat do naha a všechno.. a ty hadry naházet do toho kotle naházeli a... a s touhle sestrou, co Jolana, tak ta já vám nevím, kolik mohla mít roků.. takový tři čtyry, nevím, tak ten Němec jí vzal a takhle jí házel nad sebou nahoru a vona brečela, ječela, jo, holka. A ten druhý Němec ho chtěl jako mu vzít tu holku jak mu asi bylo jako líto, že ta holka tak řve a to.. no a von ho napálil a s tou holkou pořád takhle házel nahoru a my jsme brečeli a to a nemoh nikdo nic.. on byl úplně.. (ukazuje rukou na čele jako že pomatenej) a nad sebou takhle jí házel (ukazuje rukama pohyb, jak ji vyhazoval do vzduchu) a vona řvala jak.. to takhle pamatuju všechno, co bylo..

No, joj hi terneder tumendar, na?

No, mandar ha. Me som... o phral phureder, esas jekh pheň phureder, al'e oj imar mu'la pre Slovensko. No a pak o phral Tepľicende a pak me a e Jolana. A pak kala.. me aňi na džanav sar sas pal peste. (smích) tak deš dživaha.. dživa, al'e jekh amenge mu'la tak asi duj berš. *Tak devět.*

Has odoj tiž o gardisti andro gav?

No, sas, všelijaka esas. Jekh feder jekh goreder... no...

F: A o partizána has odoj tiž?

Tiž esas partizána. Tiž esas odoj. No. Amen bešahas avka... amaro kher sas až paš o veš a odoj sas but paš o veš... (mává rukou, že jako až škoda mluvit)

No, amen šund'am, hoj but Roma pomožinde lenge. Jon len garuvenas tiž a denas lenge chaben, paňi te pijel..

Le partizánen?

No.

No, no. Ta sas daresave lačhe. Amen samas but čhave a sar pašľuvahas pro vad'os, ta jon tiž pašľonas kavka, o šero thovenas paš amende, tak sovenas maškar amende, kavka kajse lačhe esas kala. Ale sar kala avle a o Němci ta oda sas.. strašno..

No, o Němci len garuvenas, na garuvenas, rakhenas, na?

No. A amen arakhenas a.. sas imar oda..

(přichází dcera)

Dobrý den.

F: Dobrý den.

Tak kde je holka?

D: Odvezla jsem jí do školy.

To je taky dcera.

F: To je poznat.

(smích)

Tak už jdeš do práce, jo?

D1: Tak toto je sestra, která to vypisovala, která ty žádosti dávala všechny a..

Tak my si pak vyměníme kontakt spolu, no, no.

D1: Takže s ní kdyžtak, jo. Protože já nevím o tom nic. Tak měj se hezky, ahoj.

F: Mějte se hezky, na shledanou.

D1: Nashle.

...

D2: *My jsme totiž posílali asi pětkrát, protože jsme to poslali jednou a chtěli něco.. nějaký doplňující údaje. Takže jsme odepsali znovu, zas odepsali, zas odepsali, že zas ještě tohleto.. takže takhle jsme si psali asi.. možná půl roku. A ve finále nic. Klid. (smích) takže vlastně se to nějak se to nějak nedořešilo, tak jsme říkali: No, je to divný.. nevím, jestli dokonce nepřišlo i papír, že to je zamítnutý. Jenomže..*

Ale kam jsem to dala..

D2: *Když to už je asi ty dva roky, no..*

Dva.. jo no tohle probíhalo tak před šesti lety..

D2: *Já nevím.*

Možná že to..

D2: *Šest asi třeba ne, já nevím, ono to letí, no..*

A nevíte teda vůbec jaká to byla organizace? Protože teda paní Špiváková už ty papíry taky neměla, ale její sousedka, s kterou vlastně to i vyřizovaly spolu, tak ta je měla a ukazovala mi i kopie, který si tenkrát dělala a vlastně taková ta první žádost, kterou ona vyplnila, tak vyplnila u Ligy, kterou tenkrát založila ROika kvůli švýcarským fondům. Byl to jenom takovej jednostránkový.. jednostránkový papír, kde se musely vyplnit údaje i o rodičích a rodný čísla a..

D2: *Já totiž si myslím, že přes tohleto.. ten německej fond, že nám.. jestli nám nedali tenkrát vědět, že už je pozdě a odkázali nás totiž na něco jinýho.*

Aha. Na Ministerstvo obrany, je to možný?

D2: *Já totiž.. když vono se to těžko.. Ale myslím si, že jsme psali totiž na ten česko-německej fond a odtamtud.. odtamtud nám napsali..*

Já jsem taková že nic nevyhodím a všechno mám schovaný..

D2: *..že jsme tu žádost nestihli včas, tak nás odkázali na něco jinýho, no.. a tam teda potom jsme si párkrát psali a vyšumělo to..*

Koukej v tý obálce, co tam je.. (podává dceři obálku z kredence)

F: A nemuseli jste mít třeba nějaký svědky?

...jestli tam není co mi poslali, že..

F: Nemuseli jste mít nějaký svědky, který by..

D2: *Ministerstvo obrany.. ale to je jako, že jsem to tam posílala. (vyndává papíry z obálky)*

Jo, jo, jo.

D2: *A tady máme něco...*

Česká správa sociálního zabezpečení... ty vypláceli tu jednorázovou částku.. jo.

D2: *No a to bude teda asi všechno.*

Jo. No tak..

D2: *Jo, to je taky z ministerstva obrany, no.*

No já už tomu rozumím..

D2: *Tak já si myslím, že to bylo takhle.*

Já už tomu rozumím, no totiž...

...

D2: *Ale vim, že to bylo nějak, že Jolana říkala: Zaříd' si to taky, protože já jsem si to taky zařizovala, že jo. Tak jsme to začli hned jako řešit a pak vlastně nám přišlo tohle, no.*

Číslo nahrávky: 2010-07-24-01
Informátorka: ANNA B., narozena 1936 Dukovce
Datum/ lokalita: 24.7.2010/ Černilov
Tazatelka: Eva Zdařilová
Vedlejší tazatel: Petr Rubák (P)
Délka: 00:55:55
Jazyk: romský, český
Přepis: Eva Zdařilová

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

A šaj vakeren romanes, či kamen.

Šaj. Romanes mange imar kavka na džanav. Romanes igen na džal mange avka igen romanes. Imar me som adaj but berš. Sas mange *dvacet rokú* avľom adaj Čerňilovoste.

Hm. Dvacet rokú, jo..

No a ted' akana man hin sedmdesát štyry.

Jo. No ta sar kamen, sar pes tumenge vakerel feder. Amen rado sam, kana šunas romaňi čhib..

Romanes, no..

..al'e te kamen te vakeren čechika, ta šaj vakeren čechika. Sar kamen.

No, ta feder mange čechika pes vakerel.

Hm, dobře.

No a tak.. sar avle kola Němci ke amende, ta ile le dades mires the le papus. Varekhaj andro veš, no, *já budu mluvit takhle a takhle..* andro veš a buter sare korkore na dikhl'am. Paľik le papus mukhle, avľa khere. Amen samas o čhave, samas eňa čhave. A on savoren amen ile la da the amen, avile varesave motoriha a odoj sas avka sar kana.. sar kana vařico paňi, sar taďolas o paňi andre kajso kotlos baro. Mušindžam te čhivel pal amende savoro tele, o gada, a čhivkerde andre ajsi koda paňi, kaj taďolas koda paňi. Amen samas odoj nange a pal'i ile amen te strihinel o bala. Savore, o čhave, la da, savoren the bidi odoj amenca esas. Savoreng o bala čhingerde a amen kavka samas nange. A sar ile kola gada, ta dine amenge, kaj amen te uras andre koda.. andre kola gada. Na džanav soske kavka amenca kerenas. Či mišľinenas, hoj vareso pre amende ehin bolmen, na džanav soske kavka amenca kerenas. No a pal'is ile o papus, on kamne te viľinkerel andro kher, amen. A o papus igen.. ov sas andre valka, varekhaj andre Rusko, ta ov džanelas savoro sar tecin.. so te kerel. Ta o perňici.. amen sas kajso kher kaj kaštendar a ča la čhikaha čhivkerdo sar kana betonos esas. No a ta o papus thodža o perňici kije fala pre phuv a amen kavka sar o šere thovahas andre kola perňici, kaj te viľinela

daresavo, ta hoj pes zakerla andre kola.. (ukazuje rukama, jak se kulka zamotává) tak hoj amen nič na kerna. Ta amen kavka pašľuvahas, rovahas a on viľinkernas. No paľi preačhile, gele varekhaj. A khatar amende esas.. amen samas avka kole gadženca amarenca andal o gav sar kana kamaradi a savore amen... phirahas lenge o bandurki te kopaľinel pre maľa. Miri daj a amen o čhave save samas bareder lenge pomožinahas. Amen džanenas, ta rovenas ola gadže, hoj amenca kavka keren. Ta ile amen andre koja pivňica. Esas len bari pivňica, kaj kavka sar kana tel o kher. Oja pivňiva a odoj na sas elektrika. Vubec nič na švicinlas. Ta amen andre koda iľa andre koja pivňica a amen andre koja pivňica sar andre jekh kutos kavka bešahas, rovahas. A on paš o vudar sas kola Němci a kamle te viľinkerel. Al'e odoj esas o papus paš o vudar a ta.. avka, sar na kamľa len te mukhel andre a on the avka gele andre ča hoj koja pivňica igen sas bari, d'ind'ardži, ta hoj kadaj dikhle, hoj na sam, ta odgele olestar. Amen odoj furt samas andre koda.. andre koja pivňica. No a phenav savoro možno amenca kerenas. So kamenas, amenca kerenas. Vičinenas pre amende a marenas a denašahas o čhave, na džanahas, so sam te kerel. No, baro roviben esas, no. Ta phenav, koda pametinav, so amenca kerenas, jo. Mange sas.. na džanav eľta berš abo, na džanav přesnones, keci mange šaj ela berš, sar amenca kavka kerenas. No a na sas so te chal. A paľik mro dad avľa ke amende, ta ov sas avri sikhado, kaj kerlas o topanki. Spravinkerlas, ov sas avri sikhado kavka. No a on kamenas kaj lenge kola kola kozački, kola kola holinki, sar pes phenel, kola.. kaj lenge te prikerel. Ta lenge kerelas a mek vaš koda les marenas. Le dades. Na kaj daresar leha te vakerenas šukareder, al'e... no a ta savore samas kajse kaj... baro roviben, baro trapišagos amen sas, no.. a samas odoj duj khera ča Roma andre koda gav. Amen na samas odoj but Roma. Vaš oda amenca o gadže odoj kerenas avka sar kana kamaradi, amen nič kavka na kerahas, sar kana šunav kala Roma kaj keren. Kaj pes na cho.. na ľikeren šukares.

Hm.

Andre ola gadže našťi kerde nič. Kaj amen te braňinenas, bo oda na džalas kaj avka kaj te keren, no. No a paľik the la da ile varekhaj. Amenge e daj na phendža aňi, kaj la ile, ile o Němci. Aviľa, akorát rovlas, sar avľa pale. No tak amen phenahas, hoj možno že daresavo znásilňeňi, alebo dareso... (hodně ztišila hlas) Akavka. Sas amen baro trapišagos, sas. Ola o cikne čhave, ta mek avka esas amen kaja, kaj sanas ke late Šluknovoste. Oj sas cikňi, duj berš, abo.. sas lake mišľinav. A o Němcos iľa la a kavka, sar rovlas, ta iľa la a kavka la čhivkerlas opre a chudelas akavka (ukazuje rukama, že ji vyhazoval do vzduchu nad hlavu). A oj rovlas a amen rovahas tiž, hoj e čhajori rovel a on avka laha čhivkeren opre, avka sar pes bavinenas a oj rovlas. No a ta phenavav, kajse věci pes ačhilas, kaj o manuš... (kroutí hlavou)

Hm. A so has paľis?

No a furt oda sas kavka, on odoj sas furt, kola Němci a pašes, paš amende, bo on le gadženge kidenas kole gurunžen, kaj len sas andro chlivi a peske murdarenas andre jekh stodola. A len sas mas, len sas savoro. No a furt esas paš amende kavka a furt amenca kernas kajse veci, kaj.. no tak.. manuš aňi savoro na pametinel, s'oda sas, no...

A pametinen, sar e vojna skončind'a?

No tak pametinau, sar skončind'a, ale furt pes mek varesave odoj arakhenas kajse, kaj trapinenas manušes, furt... a imar na sas, phenav, aňi so te chal, aňi nič. aňi buči aňi nič na sas, kaj oda te kerelas. Samas, phenav, efa čhave. *Devět!*

Eňa.

Eňa, no. Bisterav imar (směj se), sar pes phenel. No tak phenav, sas amen kajso trapišagos a...

A tumari famel'ija, ta tumen dživenas pal e vojna andro Dukovce?

Ha. Amen odoj bešahas, ha. ...

A pametinen mek vareso ola dobatar?

No, tak so ola dobatar o manuš imar ajso sas, hoj the dareso kernas, ta amen o čhave paš koda na samas a on.. akorat džanav, hoj o dad la daha furt rovnas a le papus tiž marenas. The le dades. No a phenav, mek ile amenge la da a.. ta hoj kajse všelijako oda sas... a e daj kavka amenge tadža koja fizol'a bandurkenca. Oda sas kavka jevende, pametinau. A o čhavenas kamahas te chal sigeder a oda sas *vařico*, sar pes phenel.. igen..

Tato?

Tato, ha. A ta thovahas o čhave ole kastrulkoha andro jiv avri, amenge te šil'al'ol a on amenge andre koda kopal'inenas.

P: O Němci?

O Němci. Kopal'inenas amenge andre koda čaroro, kaj.. ta čhide..amen avahas khere ke daj avral a rovas, že amenge kodoj kavka kerde a na sas amen so te chal. A o dad tiž kavka andro gav le gadženge kerlas kola topanki, spravinkerlas. Ta denas la da fizol'a a kukurica a kavka. No ta sako e daj amenge tavlas a on mek amenge andre koda čhivenas avri a.. kaj te na chas. No. ...

P: A mušinenas valekana te garuvkeren?

Garuvkerahas amen furt.

P: Furt. Andro veš?

No the andro veš denašt'am jekhvar, ča hoj o čhavenca andro veš te avel. No ta o dad avelas amenca andro kher, bo amen sas kheroro kajso koda kaštuno, sar phenav a sas kotororo čak le vešestar, no ta hoj anelas amen khere. No a sas.. amen kavka ganajos paš o.. paš o kher, bo

anglo mek... tak o papus l'ikerlas bales. No a ta sas odoj ganajos kavka paš o kher pro rohos a on odoj kola kulometi, abo sar pes phenel. Kajse la kolečki.. ta andre koda ganajos esas kavka a kaj pre amende takoj pro vudar kaj te viľinkerel, ta hoj vašoda denašťam andro veš, bo kamenas amen te viľinkerel. Andre koda ganajos esas len kajse varesavo.. kaj viľinkernas, kaj pro kajse kolečki. Na džanav, sar pes koda phenel.

Me tiž na..

No, sar pes.. sar kala..

P: Esas náboji andro kulometi?

No. To z toho střileli, ale povídám, na kolečkách to měli takový to a taková trubka a z toho.. to tam bylo jich kolik. A aby nás hlídali, když nás táta přivedl domu a abychom nebyli v lese, třeba v noci, tak nás navečír takhle přinesl domu, abychom byli doma a voni mezi náma byli, seděli a to a koukali, jak co, co my děti budeme dělat. A tátu vyhodili a s náma tam zůstali. Tak to víte, jak jsme se báli, to jsme stejně nespali, protože byli mezi náma.

P: A to byli nějaký partyzáni, co se tam schovávali, nebo..?

Já vám nevím. Já bych řekla, že to byli Němci. Protože ty partyzáni snad by to takhle nevyváděli, já nevím. Ale i ty partyzáni, když přišli, tak hned tátu a dědu vzali. Já si pamatuju, když já jsem s kamarádkou z vesnice pásala na takovým úbočí, pásala jsem krávy s ní, jako kamarádky a ty.. to začala válka a oni s autama. Nejdřív jako motorka, pak taková jako dodávka a pak nákladáky a všechno po tý celý vesnici, ale to bylo až do Prešova. A od nás byl Prešov, město hlavní, to bylo moc kilometrů. A ty na těch autech měli všelijaký jídlo. A voni co takhle někde vybrali, tak to měli na těch autech. A tak pamatuju, že to byli, říkali nám jako rodiče, že to jsou partyzáni asi. No a a hned dědu vzali, já nevím proč, a tátu a my jsme nevěděli, kde jsou a jsme šli do lesa. Oni taky utíkali do lesa. No a pak.. pak Němci přišli. Tak to už bylo hrozný. To jako...

No, ta has tumaro dad tumenca khere, abo has le partizánenca varekaj...

No on les na kamle andal o veš te mukhel, ta ile les andro veš the le papus the le dades. E daj sas amenca. No ča hoj on amen tradenas kajse.. viľikernas kola.. kola.. puški abo so len sas, ta pre amende, kaj te džas kodoj, kaj te džas kodoj a.. bo te na džana ta viľinkeraha. No a ta sas amenca e daj, ča hoj phenav, on la palík ile no ta samas korkore. Na džanahas, kaj te džal.. Phenav, me somas phureder maškar kala čhave, kala savore sas terneder, no a ta...

P: A keci has oda kaštuno kheroro le gavestar? Jak daleko to bylo?

Ten náš barák? No to bylo možná jako takových sto metrů, moc ne..

P: Jako na kraji vesnice to bylo..

No, my jsme takhle na kraji u lesa bydleli no a vesnice byla hned kousek od nás, no... povídám, když ty hospodáři, co u nich maminka dělala, jim jako pomáhala na poli, jo, tak vždycky nám potajmu přinesli brambory i něco, aby maminka nám uvařila. No jinýho nic. I přinelsa hrnec kyselýho mlíka, tenkrát z domu. A tak jsme jedli bramboru a to kyselý mlíko. To nezapomenu. Víte, že mam ráda do ted'ka?

Kyselý mlíko..

Jo. Takový sedlý mlíko a udělám si jako kaši bramborovou a to a děti se mi smějou. Co to dělám. No a byli jsme zvyklý na takový jídla. No tak.. a kor ve válce, když to bylo. Tak to vůbec.. třeba celej den člověk nejedl. Rodiče brečeli, že nemají co nám dát jíst a ...

No a sar pe tumenge dživelas, kana skončind'a e vojna?

No ta oda tiž mek na sas avka mište.. na sas. Furt varesave kodoj sas, kola slugadža, furt. A furt trapinenas a.. phenav, oda phenav, so džanav, jinak feder man už... imar but berš kola časostar.

Hm.

...

(přerušení nahrávky na pár minut rodinou)

...chci říct, jak nás bylo hodně dětí, tak maminka chodila.. chodili jsme do školy a ta učitelka byla tak hodná na nás, že když bylo jako na Vánoce, my jsme nic neměli. Já to řeknu tak, jak to je, nic jsme neměli. Maminka nemohla nám na stromeček něco koupit, abychom měli, tak učitelka byla tak hodná, že vona vždycky něco, jak rozdávali dětem jako třeba Mikuláš ve škole rozdával, tak učitelka nám vždycky udělala balíčky a taky ty salonky, tenkrát jenom ty salonky byly takhle... ne takový čokoládový, to byly na jedný straně papírke takhle, jo.

Jo, jo.

No tak jenom tohle to bylo. Tak měli jsme v krabici a když jsme přišli, přinesli radostí domů, že budeme jíst, tak maminka nám to.. povídala, abychom si nechali na stromeček, protože bychom neměli nic. No pak tam prodávali takhle ty pozlátka samotný. Barevný. Tak maminka vořech alebo bramboru, kousek brambory ukrojila a do toho zabalila, abychom jako měli na stromečku. No a jíst jsme nemohli, že jo. Protože to nešlo. A my když jsme v létě děti, tak maminka s náma šla do lesa a my jsme sbírali vostružiny a maliny a učitelce. A vona měla dvě holky a maminak byla ráda. My jsme.. maminka nemohla nám koupit nějaký šatičky alebo to, tak vona po těch holkách svejch nám dávala ty hadry a my jsme byli rádi, to jsme byly parádnice, když nám dala, tak maminka vždycky ty.. jahody lesní i maliny, vostružiny, to jsme všechno tý učitelce dávali. No nemohla nám nic koupit máma a i takhle jídlo, tak to samý. To je, to nebylo nic. Nic jsme neměli. Povídám, bylo to hrozný, no. No a ty lidi, sousedi, to samý.

Oni měli hospodářství, no tak vždycky mamince dali i mouku. Ale některý dali i takovou mouku dřív. To bylo v takových bednách měli mouku a ono jak tam bylo dlouho.. já pamatuju, když moje maminka rozbíjela tu mouku. Vono to bylo v takovejch kusech jako žlutý jako už..

P: Hroudy takový.

V hroudech takových to bylo a ona přinesla to domů. Vidíte, ale nic nám nebylo. Abychom byli nemocný alebo některý umřelo kvůli takový věci jako teď, jo. Maminka, to pamatuju, s válečkem na stole to rozválela tu mouku a udělala z toho jako na Slovensku ty halušky a takovýhle věci. No a maminka uvařila a my jsme jedli a tak jako.. byli jsme rádi, že aspoň něco. No, takže.. a povídám, ty fazole pořád jsme měli. A povídám, žádný život to nebyl, ale tak.. pak děda chodil lámat kamení takhle jako lidem. To bylo takový jedno místo, co kamení z toho lámal s takovým.. no a lidi, když stavěli, tak pak ten kámen potřebovali. No a moc málo měl děda za to, no ale aspoň něco. To byla dřina. No a na kupu to házel ten kamínek, kterej vydoloval z té země a kupovali lidi, že stavěli a tak.. i z toho jsme trošku žili. No moc toho nebylo, ale.. povídám, táta dělal ty boty lidem a máma to vzala do takovýho rance na zádech ty boty a odnesla těm lidem třeba až z druhý vesnice byli. No ale každý dal fazole a takovýdle věci, jídla. No tak máma zase byla ráda, že máme, no a aspoň to.. ty fazole nás takhle živily. Bylo to starosti všelijaký, to. I ty lidi, co ty hospodáři, tak taky koukali jenom, aby člověku dali to, co nejhorší a... i za tu práci co táta jim udělal, ty boty a... když měli rozbitý moty, no tak on to spravil no on byl tak vyučený, že on mohl i ty nový dělat. No ale to zase neměl na to, aby ten materiál kupoval na nový boty, aby jako mohl prodat za dráž a tak nějak to bylo takový jenom...

Pomáhal mu někdo?

Ne, nikdo. Protože nebylo kdo aby mu pomáhal. Jednou měl co dělat, podruhé neměl, tak takový.. a děda to samý. Někdo chtěl ten kámen, druhej nechtěl, že už nepotřebuje a.. takový.

P: A takhle to pokračovalo i po válce.

I po válce to bylo. Protože ono to bylo ještě pak horší, protože nebylo co jíst, jo. Práci táta neměl a to.. tenkrát žádná práce nebyla, to jenom takový.. no tak máma chodila.. pak jsme takhle hospodáři.. máma se ptala, jestli by si mohla ty klasy na poli sbírat. Víte, oni si to vzali z pole, ale někde nějaký klásek zůstal. Já to pamatuju. Teď jsme neměli boty a máma říkala, pojďte, budeme sbírat ty klasy na poli. Nám to dovolili, abychom šli. Třeba soused, tak běžte si sbírat. Tak jsme sbírali, to byly takový kousky a takhle kytku jsme si dělali. A máma to zavázala s tou slámou, takhle zamotala a přinesla na zádech domů. Měla takovou plachtu. A na zádech to přinesla domů. A doma zase měla plachtu, že na tom jako s klackem vymlátila tu pšenici. A pak to usušila na sluníčku a sousedi.. my jsme neměli, oni vám měli takovej kulatej

kámen, těžkej a na něm byly takhle dírky. A takhle to byl takovej silnej klacek (rukama to celé i uakzuje do prostoru) a do těch.. tady mělo jako železo na konci a do toho kamenu a takhle to točilo se. A házela máma vždycky tam pšenici a takový jako.. mně to připadalo ty votrubky anebo šrot takovej z toho bylo.. a máma pak na tom sejtku kulatým to udělala jako mouku no a udělala placky z tý mouky a pekla na kamnech, jak jsme topili v kamnech, že jo tenkrát. A tak ty placky pekla na kamnech a to jsme jedli. A ty votrubky, co zůstaly, tak máma to dala do vody. To jako když teď vidím, do vody do studený a ty plevy z toho, voni vám vyskákali navrh, máma to takhle jako slila a dole zůstalo to těžší, ty votrubky, co ještě nějaká pšenice tam byla, a pak to dala uvařit a dala do toho kyselý mlíko a ono se to takhle uvařilo a pak nám to dávala.

P: Takovou kaši?

Takovou kaši a to jsme jedli. To pamatuju. A když vám řeknu, co jsme jedli ještě, tak by nikdo nevěřil. Na podzim jak lidi vybírali brambory, tak nějaký brambory zůstaly na poli. A vono jak to bylo přes tu zimu, tak bychom teď řekli, že to.. hniloba, shnily, jo. Ale my jsme zjara sbírali ty brambory nahnílý. Voni to říkali u nás nějaký.. kirňavki.

Kirňavki.

Jo, to pamatuju. A maminka to voloupala, vočistila a v míse to rozdrobila takhle (ukazuje rukama) a eště to bylo takový suchý, tak máma eště tam dala vodu a zase jako placky byly ty kirňavky. Tak tohle pamatuju jako když to bylo včera. A my jsme todle jedli, jo. A maminka vždycky říkala, ať nikomu neříkáme, co jíme, jo. No tak ty lidi by nejedli ty hospodáři, že jo. No ale voni se ptali, co jsme sbírali na poli, no ale my jsme.. maminka nám říkala, ať neříkáme, abychom se nestyděli, že co jíme. Vidíte, ale nikomu nic nebylo z toho, jo. No a tak takhle. No a pak když maminka pomáhala na tom poli lidem. Nejdřív hnuj rozhazovala na poli. A já už pamatuju, že už jsem byla větší, že už jsem chodila taky s mámou rozhazovat hnuj.

P: To už bylo teda po válce.

No, už pak po válce. A maminka šla rozházet hnuj, já taky a ten hospodář už to pak zavoral. A teď my měli sázet brambory. Tak jsme šli mu pomoci sázet brambory. Pak jsme vokopaly, když to vyrostlo, s mámou. A pak jsme s motykama vykopávaly ty brambory, když už na podzim... a každej čtvrtý pytel nechal nám ten hospodář, jo. Takže my jsme měli jako dost brambor, že jsme s mámou ty větší holky, no tak já byla starší, tak jsem chodila pořád s mámou, a tak ten čtvrtý pytel nám to nechal a tak jsme měli ty brambory a tak jako takhle jsme to... máma hodně pomáhala. Ale když jste šla koupit to kyselý mlíko, ona hospodyně sebrala smetanu z toho mlíka a jenom to sedlý mlíko zůstalo. Tak když máma šla koupit vod

někoho, tak za korunu ten hrnec mlíka. A pak máma pomáhala jim na poli, tak taky ten hrnec mlíka. I když celej den dělala na tom poli za ten hrnec mlíka! Co předtim platila korunu za to mlíko. Takže takhle i ty hospodáři člověka trápili, víte. To je. Povídam, to nezapomenu tydle věci. No jo, to je.. no pak, pak sestra se jedna vdala. No pak, tak jsme se jako už rozcházeli. No a já jsem pak chodila do práce. Sháněli do města do Prešova sháněli na práci na pozemní stavby. No a tak my jsme tam chodili. A to my holky dělaly tam maltu v těch bednách tenkrát eště. To není jako teď míchačka, ale to bylo z prken jako udělaný takovej jako.. řeknu příklad, jako tenhle stůl, prkna i po stranách tady se dal písek (ukazuje doprostřed stolu), voda a vápno a všechno se to s hráběma v tom míchalo. Dělali jsme vápno. Maltu, no a na pozemních stavbách jsem dělala. No a pak jsem se seznámila s nějakým klukem. Ale byl to voják, tam dělala vojenská jako posádka ty stavby, byly vojenský. No tak jsem chodila s klukem, no a pak jsem měla tu dceru Margitu, jak tady seděla. No a... já jsem ho nechtěla pak. Když jsem čekala holku. Nevim, proč. Von byl z Prahy, voják, a chtěl, abych ho.. když už věděl, že budu mít malý, tak chtěl, abych jela k mámě jeho do Prahy. Chtěl mě to tam vodvíst a všechno. Já jsem nechtěla. Byla jsem u rodičů doma. Ale když moje kamarádky eště chodily dělat do toho Prešova a já už nechodila, tak mu řekly, že mě dneska odvezli do nemocnice. No a von za mnou přilít tam a chtěl, abych.. že mě, až puđu z nemocnice, tak aby mě odvezli s děckem zrovna do Prahy by mě to odvezli. No ale já jsem mu slíbila, že jo, a moje máma přijela autobusem. Přinesla mi na miminko všechno, tak já jsem jela s mámou domu. Von pak přijel tam a chtěl stejně, ale já jsem nechtěla. Ne a ne, jo, nechtěla jsem. No a tak jsme měli pak jako soud. Že bude platit. On nechtěl, on chtěl, abychom se vzali. Já jsem nechtěla. No a tak jsme se takhle rozešli. Tak jsem měla holku doma. Bylo jí šest roků a já jsem.. pak nějakej vodtad' z JZD z Černilova předseda.

Přímo odtud, jo.

Vodtad' z Černilova sháněl holky na práci jak potřebovali na tu řepu. Na vokopávání a na všechno. Jako prostě na celej rok potřebovali. No a tak sehnal holek i z druhých vesnic, že nás bylo asi čtyřadvacet holek. No a my jsme.. já jsem ted'kon i sestra Jolana, co jste byli u ní ve Šluknově, vona měla dceru Vlastu a já měla tuhle Margitu mojí. A tak nám bylo, jako.. jak to necháme holky, že jo. A tak máma: Já vám pohlídám a já vám to. No a tak nám to pohlídala a my jsme jeli sem s tím předsedou. No a tady měli kuchyň. Sem jsme chodili po práci na voběd a to. A odpoledne znova. Tak jsme chodili na pole, to jsme vokopávali řepu. To nám dali třeba takový díly, abychom vokopali. No a kdo se snažil, tak měl. Moh si zabrat zase no a na podzim to samý. No a pak jsme na podzim jeli domu a zase že zjara přijdem. No tak taky jo. Pak druhý rok to samý takhle. Jenomže tady dělal muj manžel jako mechanizátora. On byl

vyučenej, všechno. A von už měl čtyřcet roků. Ale von se nechtěl ženit a to. A když my jsme holky přišli, tak von mě. No a tak jsme spolu chodili no a pak.. a von měl jenom mámu. Tady byl takovej starej barák z kamene dřív.

Tady?

No, na tom místě. (ukazuje jako že v tom domě, kde teď sedíme)

Jo.

No a tak my vždycky vzal, že máma bude dělat bramboráky, ať přijdu. No tak takhle jsme to... no a do kina jsme chodili a to. A pak jsem Jolanu.. moc jsem nechtěla se vdávat. A von chtěl, abychom se vzali. No a tak jsem jela na podzim domu na Slovensko a.. von ani jsem nevěděla a jel taky. Pak za tři dni. No a přijel tam a chtěl hned, abych s holkou jela sem. S nim. No a taky jo. Ale nejdřív jsem přemlouvala rodiče, povídala jsem jim jako romsky, aby mě, aby řekli, že mě nepustějí. (smích) Ale táta ne. Von se jim líbil, že je rozumnej a že je to. A vy jenom všechny chcete bejt s náma. To byla Jolana, já, že jo a ještě měl děti menší. No a táta ne. Já to nebudu říkat. A já jsem pak jela s nim sem. No a nemůžu říct. Já jsem povídala mu takhle, když jsem byla doma ještě a von ať se sbalim s holkou a že zrovna s nim pojedou. A já jsem říkala, já ti tu něco řeknu. Že já mam svojí holku hrozně ráda. Ale kdybych s tebou měla kolik dětí a tuhle urazíš, že jí něco řekneš špatnýho, že se mně nebude líbit, tak já tě necham. A von mně řekl, že jí bude mít rád jako svojí vlastní. Že nikdy by jí nic špatnýho neudělal. A taky nemohla jsem říct. Úkoly to dělal s ní. A vona když táta nebyl doma, že byl v práci, jak dělal toho mechanizátora. Tak vona už jenom čekala, kdy táta.. vona.. táta. To vona měla šest roků a tak.. tady začala chodit do školy. No a táta a táta. A já povídám, hned přijde. A von úkoly i svačinu i k večeři jí něco uchystal. To jsem se nemusela starat. Von všechno pro ní. A chtěl abych ho učila romsky. Jenomže vona nic.. věděla, jo, ale teďkon. Pak já už s ní nemluvila a vona to všechno zapomněla holka. Nic neví. No a pak jsem měla kluka. Ten je ženatej ve Smiřicích tady kousek. Má taky syna a dceru. Mají se dobře. Postavil si barák novej. Koupil si auto nový. Koupil ještě chtěl motorku velkou, jak ty závodní jezdějí. Mam strach. Ale von nei takovej, víte, aby byl nějakěj plachej takovej. Rozumnej. Von teď někde byli v Rakousku. Ale von říkal ještě chtěli někde na nějaký kopce. A von řekl ne. S manželkou jel. Ne, jedte a já se vrátím zpátky. A to von jako je rozumnej a všechno. Von je taky automechanik vyučenej. Ale nedělá tuhle práci protože začali málo platit za to a tak von zase dělá něco jinýho a ještě vo víkendů tak dělá ty sádrokartony, jak lidi potřebujou na stropy a baráky obkládat a to, tak von třeba za dva dni, sobotu neděli přinese třeba pět tisíc. Jako domů. Jo a velkej zájem vo to. No pak jsem měla dceru. Hanu. Tu možná ani neznáte ještě. No.

Tady byla Margita jenom a dceru Hanu mam ještě. A ta je vyučená zase.. inventurnice. Dělá takhle po těch krámech..

Jo, inventury.

Tak dělá inventurnici a všechno.. chytrá, hrozně. Ze školy takový jedničky samý nosila a to. Pak mam syna Jirku. No a ten začal nejdřív v tom jako horníka se učil. Ale mně se to nelíbilo. Hrozně chtěl horníkem bejt. A pak jsem povídala, to ne. Tak zedničinu. Tak je vyučeněj zedník. No a Margita se učila na švadlenu. No. Ale nedělá švadlenu. Ona dělá v hospodech. Vona ve výčepu. Co let už má čtyřicet, přes čtyřicet roků, ale ona jenom hospody. Koupila si auto no a hospody, no.

To je práce, ta bude vždycky zapotřebí.

No. (smích) Tak jako.. no pak jsme si s tátou tady začali stavět. A to sme, jak jsem dělal v JZD, já jsem dělala až do důchodu v JZD!

Vnučka: Dobrý den.

Ahoj.

Ahoj. Už jste vzhůru? Tak si polož tady někam. To je zase od dcery Hany.

No, ona je sobota vlastně, že si člověk rád pospí.

Vnučka: Já jdu k holkám.

No tak běž. No a eště dcera Hana má holku sedmnáctiletou. Ta je u kamarádky ted'kon, dneska. No a tak jako pak jsme začali stavět a my jsme si dělali kvádry sami na baráku. Sami jsme si dělali.

Ty černý?

Ty černý. Ty kvádry eště povenku není to nahozený. Tak já v JZD jako platila ten dovoz, co mi vozili škváru. A tady jsme měli vápno a písek a všechno jsme si dělali sami dva. Kvádry. A když jsme si to postavili, tak manžel náhle mi zemřel. No a už abych vám řekla pravdu. Postavili sme, zemřel a nikdo už na to nešáh. Každý má svojí rodinu. Syn se voženil pryč. Holka Margita bydlí nahoře u kina. Tamhle jak s pražákem vystoupíte, tak hned tam je kino a tam má ten barák. Dcera Hana se mnou a Jirka je se mnou. Jenomže... (hodně ztišila hlas) Jirka se voženil. Má z Náchoda paní, že chodil s ní dva roky a já pořád bránila, protože jsem viděla.. vona přišla sem a vona na nic nešahla, nic neuměla, nic. Já jsem myslela, že se to dá naučit, jenže se to nenaučila. Protože mně to připadalo, že není normální.

P: Gadži?

Gadží. Z Náchoda. Ne on za ní chodil! Ale ona chodila sem. A takhle byla na Silvestra a já jsem dělala chlebičky. A chystala jsem řízky a salát a všechno. A vona ležela na gauči, bylo poledne a.. syn ke mně přišel do kuchyně a říká mi: Mami, potřebuješ něco pomoci. A já

říkam: Ne. A ona se pak probudila a Jirka přišel za mnou a povídá mi: mami, já vim, je to špatný, vona ti nic nepomůže a vona taková to.. já jsem povídala: Mně se nelíbí vůbec. Jirko, jestli si jí vemeš, tak budeš litovat. No a taky jo. On si jí.. že budou svatby, že si jí bude brát. Já jsem řekla, já na nic nešáhnu. Nic ti nebudu v tom pomáhat s tou svatbou. Já jí nemam ráda, já nechci. Tady tolik holek za nim a vona ho stejně dostala. A syn přijel ze Smiřic a všechny holky ke mně. Mami, jestli ty nezačneš s těma svatbama, tak to nebudou ty svatby. Pak Jirka přišel a brečel, ať mu pomáham. No tak jsem šla, zamluvila jsem hospodu. Vona neměla.. její rodiče takový, abych vám řekla, že taky nejsou jako normální. Tak holka má po kom bejt. Vo nic se nestarali. Vona neměla ani šaty. A Margita, když je švadlena, tak já jsem koupila látku pěknou a ušila jí šaty svatební. I závoj jsem vypujčila a boty jsem koupila a všechno a to jídlo tady plno ženskejch mi pomáhaly pít koláče, roznášeli jsme to po barákách. Roznášely holky. A všechno jsem mu to udělala a von si jí vzal. No a teď na to došlo, co jsem povídala, protože vona.. vona začala shánět chlapa. Jinýho. A přitom víme, že není normální. Vona děti nechala. Alebo von s dětma.. bylo tady na letišti to.. jak ta akrobace s letadlami U Ruseka. Tak von šel s dětma a vona odjela na kole a vona tady někde měla chlapa z Holohlava alebo vodkad'. A von s ní a vona s tím chlapem no a vodjelo.. no a tady u dvírek s nim byla. (ukazuje z okna na vrátka) Já povídám: Ilono, co to je. No já chci jinýho. Tak pak vodtad', já jsem jí vyhodila. Ne syn, ale já. Ale hned vypadni vodtad'. Tady už tě nechci. Děti si necháme. A vona šla s tím chlapem do Hradce. Von někde z Hradce a nebo vodkad' byl. A někde v hospodě šel pomáhat. Nějakýmu. A co vydělal tam, co utržil tam peněz, do pokladny, tak to všechno ukrad. Pak přišli sem shánět Ilonu. Z té hospody. Ten šéf. A jeho. Povídám, dyť my ho ani neznáme. A vona už tady není, povídám, tři neděle, protože já jí vyhodila, když měla jinýho chlapa. No a vona se.. že byla v azyláku. Tak vona v tom byla o a nakonec vodtam.. že nemůže bejt dlouho, já nevím.. jenom nějakých pár měsíců a že musí si shánět něco jinýho.. já nevím, jak to je.

To je pravda, to je pravda, že jenom na kritickou dobu, ale aby tam mohl někdo jinej, tak musí ten člověk pak nějak zaopatřit.

No. A tak.. vona vo děti nestála. Přijela se podívat a když přišla, tak já jí dovolila, protože to jsou děti. Tak jsem to udělala, chtějí vidět mámu a to všechno. A tak jako přišla a vodešla. Hned musela na tu hodinu zpátky. No ale to víte, děti. Ty řeknou, mámo.. tak Jirka řekl že jako veme jí zpátky. Ale nežijou jako manželé. Von řekl, já jí nechci už. Jak už měla jinýho, tak já nechci. No a vona přijde sem, tady uvaří dětem, ale uvaří.. vona uvaří aby se najedla vona. Vona není jako máma jako k dětem. Jenom pro sebe a děti jako by nemusely mít. Takže vona není normální.

Kolik je dětem let?

No tak nejstarší holku.. teď jde do šestý třídy holka už. No Pavlína a ta druhá chodí do štvrtý. No ale vona teď uklízí někde v Hradci v nějakym velkym krámě. No a přijde domu, navečír. Dneska nepřijde, protože dneska jde za nějakym chlapem. Tak vám to říkam takhle.

Hm. Že mají takovýhle otevřeně..

No ona jako otevřeně to řekne. Ona ví, že já to nenávidim, že tohle dělá, jo ale.. von si taky nějakou našel. Vona tady dělá v hospodě jako.. číšnici, nebo co. Já jí ještě neviděla a už chodějí rok. Ona mi sem nepřijde, protože urazila mojí Margitu a Hanu. Ona dělala v hospodě s ní a vona proti ní pořád byla, takže u mě má konec. Já jsem řekla: Jirko, vona mi práh tady nepřekročí. Běž s ní, kam chceš. Takže já jí ještě neviděla.

Číslo nahrávky: 2010-03-16-02
Informátor: MICHAL F., narozen 1939 v Kečkovcích
Datum/ lokalita: 15.3.2010/ Praha
Tazatelka: Eva Zdařilová
Vedlejší tazatelka: Františka Dvorská (F)
Přítomna: manželka (M)
Délka: 01:30:37
Jazyk: český
Přepis: Eva Zdařilová

Podal jsem do Brna, do Brna k tomu.. právník, nebo kdo to je, normálně zkrátka ombudsman. Znáte?

Motejl.

F: Motejl.

No tak osobně neznáte, ale znáte jeho jméno, ne. No takže mam to tam podaný a tak dále a teď čekam, jak se to vybarví a tak dále, že jo.

M: No jo, no, prosím vás, takhle. Tady ten náš stát, víte, co to je. Nemusím vám to říkat. Já mam takový vztek, takový nervy. Když jsem dneska poslouchala radio a co říkali zase...

Tady mam od toho.. od doktorky. Tak tam.. od tý mojí doktorky zkrátka.

M: Jak byl v nemocnici s tou páteří a tak dále. Má problémy vod.. zkrátka vod tý doby, co měl ten úraz jako dítě ve válce, jo...

F: Jo takhle, že to je z tý doby, aha.

M: ..a furt má problémy. Teď zase chodí na injekce, jo. Protože von má jednu nohu.. tu nohu, co měli, já nevím, jestli rozštíplou nebo zlomenou, to mu byly čtyry a půl roku, jo. A nemá lejtka a má slabší. A vo tři milimetry má tu nohu kratší. A ta páteř takhle (ukazuje našikmo).

Je nakřivo, takže jo.

M: A celej život, jo. A furt mu votejká noha a je to úplně, podívejte se, bez lejtka a nosí tuhletu punčochu, protože má takový problémy.

Ona to stahuje. Jo, to je stahovací ta (ukazuje na noze punčochu).

M: Jak mu stahuje tu nohu. Že má takovýhle problémy, votejká mu, bolí ho, no.. takže nosí tuhletu punčochu.

Takhle. Otekla mi noha, že jsem nemoh chodit.

M: Nemoh vůbec chodit.

A jak otekla, tak začalo to zkrátka, vyrazil to nějakou vyrážkou, nebo co já vim. Ty žíly, žíly. A ty žíly tak zkrátka se mi tady udělaly tak jako. To jsou ty žíly takový jako nitě, nebo jako nějaký ty provázky.

M: Takový ty drobný, popraskaný.

Jo, ty vlásenky.

No ty vlasečný žíly, no. Tak začala mi zkrátka tak jako prskat nebo něco takovýho. A to bylo hrozný. Tak jsem šel, tak jsem šel normálně na kožní. To si říkam normálně zkrátka, půjdu na kožní, když mi tu zčervenala noha, moje úplně otekla a tak dále. Takže mi ta doktorka sice jako řekla, že prej abych si.. abych si normálně zkrátka požádal tu punčochu, že jo. Tu punčochu a abych si to mazal indulonou.

M: Ale nejprv ti napsala tu mast, dělala, ne?

No dala mi tu mast. Mam jí tamhle ve špajzce. Namazat každý den, a mazat a mazat a mazat. A ta mast mi pomohla, že to ty fleky a tak dále, to všechno zmizelo, že jo, no..

M: Se nemoh ani about. Vůbec.

No a začal se mazat tou indulonou a navlík jsem si právě tohleto. To jsem si jako, jsem dostal v tom zdravotním tím, že jo. Tehdy tak jsem to dostal normálně zkrátka no a oteklý od té doby oteklý to nemam. Takže můžu chodit a tak dále, že jo. Ale musím to furt mít na noze. No tu nohu mam.. tu nohu mam slabou, slabou, normálně zkrátka chytá mě křeč a tak dále a vyrazí mi bolest normálně zkrátka z té nohy zkrátka, z té bolavý nohy normálně zkrátka do páteře. Takže páteř mě celá bolí. Chodim k doktorovi, normálně zkrátka na injekce.

M: Na injekci každý ráno.

Na injekce, na injekce.. Každě.. už už dneska jsem měl tu druhou, že jo. Na injekci.

M: Chvilku mu pomůže a zase.

Musím chodit tejdén na injekci, aby normálně zkrátka aby trochu se vylepšily ty..

M: A kupujeme si furt, protože já jsem po operaci s páteří, že jo, tamhle tu mast, tu..

Při chůzi.. při chůzi strašně mi noha bolí. Při chůzi mi strašně bolí noha. No. Na vojně jsem byl taky, zkrátka vzali mě na vojně, že jo. No a mně bylo kolik, dvacet let. No tak necejtíl jsem tu bolest, protože jsem byl mladej a tak dále, při síle a tak dále..

M: No to člověk je úplně jinej, že jo, ve dvaceti letech.

Takhle voni mi doktoři normálně zkrátka prohlídli tu nohu a tak dále. Ptali se mě, kdy se mi to stalo, jaký úraz jsem měl nebo tohleto a tak dále. Jsem to jim řekl pravdu, proč to mám, jo. No a voni řekli: Heleďte, jestli se cítíte se dobře, jo, tak jestli chci jako na tu vojnu jít, nebo tak mi bylo možno.. no tak já nevím, tak půjdu na vojnu, no. Tak jsem šel. Ale to když při cvičení strašně mi noha otekla a začla bolet. Takhle mi to oteklo no a tak já nemohl jsem chodit. Tak normálně zkrátka dali mi na to, na ten, na ten kurz zdravotníka. Jako sběrač raněných. No a tak tam jsem udělal ten kurz jsem udělal, že jo. Tak potom jsem dělal celý dva

roky jsem dělal zdravotníka. Jsem byl instruktor. A to mam ve vojenský knížce napsaný to tam mam všechno, že jsem bylo celý ty dva roky jako instruktor zdravotnictví.

M: Jenomže si tam byl víc jak dva roky. Dva roky a tři měsíce.

Já jsem byl tam dva roky, tři měsíce, kvůli tomu, že zkrátka ty Varšavský smlouvy byly, tak normálně zkrátka nás obdrželi tam ještě. Předseda jestli Varšavský smlouvy normálně zkrátka nepodepíšu, tak vznikne třetí světová válka. Takhle to bylo řečeno. No. No nic, tak jsem zkrátka domů jsem přišel jako z vojny, potom našel jsem si práci, jsem dělal, že jo. No ale práci těžkou jsem nedělal. Já jsem tak běžnou práci na stavbě a tak dále, že jo. No. A než potom jsem sice už jako děti byly a tak dále, že jo, no tak jsme se nastěhovali sem do Prahy, že jo. No tady bydlíme už třicet pět let, nebo kolik.

M: No tady v tom bytě bydlíme 35 let, ale v Praze jsme 40. 40 let. Víc než 40!

No. No tak děti byly a já totiž tenkrát ještě..

M: V šedesátymosmym, jestli se nepletu.

...tenkrát zkrátka za komunistů velké peníze nebyly. Jako myslím, že když člověk byl zaměstnaný někde, že jo. To největší peníze byly tři tisíce korun, no. Ale dalo se žít, protože zkrátka nebyly, jako jídlo a tak dále, to dalo se, nebylo tak drahý, že jo. Dalo se to žít.

M: A já jsem musela vzít, dělat domovnickej byt kvůli bytu. Domovnictví. No takže já jsem měla za sedm baráků sedm stovek. Stovku na měsíc. A to ještě když v domě hlavně v noci někdo zapomněl si klíče, nebo to, zvonili, abych jim šla otevřít. V noci, třeba já nevím, ve tři hodiny, ve dvě hodiny, v pět hodin ráno, no. A pak se nám narod.. bydleli jsme ve Vlkový tady dole, jestli to znáte, tak tam jsme bydleli. No a holky potom chodily do školy a potom se mi vlastně kluk narodil tady po třech letech. Takže mam tři děti. Ale syn tady není, akorát holky jsou tady. Tahle... (mluví o dceři) A když jsme přijeli do Prahy, tak víte, kolik mojí holčičce byly? Dva roky a tři měsíce. A tam ty starší byly čtyři necelých pět let.

A jak jste se tenkrát rozhodli, že přijedete do Čech?

M: No rozhodli jsme se, protože, to víte.. voni postavili barák na Slovensku, jo. Manžel můj byl na vojně. A tam ten jeho starší brácha, jo, taková vyžírka, taková s prominutím svině, jo. Chtěl všechno a furt vyčítal, že von byl na vojně, že von se na tom baráku nenadřel. Ale půjčku platil tak jako von, jo. Tak jsem se.. já na to nebyla zvědavá ani zvyklá, jsme se sebrali a odešli jsme. Sme říkali hop nebo trop. Buď to se nám to povede nebo ne. A já jsem dělala domovnictví, dostali jsme byt no pak jsme si podali žádost.. dostali jsme v Bohnicích 3+1, ale že děti chodily do školy, tak to bylo daleko a já jsem po třech letech mateřský dovolený šla do práce.. (vsuvka kolem předání psa) no tak já jsem potom říkala, tak takhle by to nešlo. No tak

jsme šli.. von šel na národní výbor, že jo, a přes národní výbor jsme udělali tu výměnu tady. Za ten byt v Bohnicích. No tak tady bydlíme už 35 let v tom bytě.

F: A vy pocházíte ze stejného místa jako pan F.

M: Ne, ne, ne. Von pochází vod Svidníka, okres Svidník, Kečkovce a já jsem od Bardějova. Bardějov. Ale ona tam jeho sestra byla vdaná, chodil tam za svojí sestrou, že jo, asi dva a půl kilometru vod nás, z naší vesnici šel. No a tam jsme se znali, že jo. Já jsem tam měla v té vesnici kamarátku, s kterou jsme se jako to, no. Tak jsme se nějak seznámili. A jeho ségra pořád, že to, že mě aby si vzal, že jsem hodná a tohleto, pracovitá holka a tak dále. Znáte to. No nevím jestli to znáte, jak to chodí na vesnici. Dneska už to není takový jako.., dneska už je to něco úplně jinýho, že jo. Ale tenkrát, to víte, to bylo všechno, no. Domlouvali rodina a tohleto. A já, to mě vůbec nezajímala. Rodina. To mně nikdy nesměla ani máma ani táta. Já jsem jim řekla: Ty mi nebudeš vybírat. I tátovi i mámě. Já jsem si udělala školu. Šla jsem do práce. No, vydělala.. ani vod rodičů jsem nechtěla peníze. Jo už jako malá holka jsem chodila do práce a vydělávala jsem si. A pak jsem si šla do práce ještě, za mě se museli zaručit... Jestli takhle, tak tady je ten popis té skutečnosti, toho..

F: To jste tam tehdy nějak sepisoval, když jste dával tu žádost.

Ne, ne, ne. To je ta žádost právě, normálně zkrátka skutečnosti, že proběhlo co za války. Tohle to. A to je kopie.

Kdo vám pomohl to sepsat? Nebo to jste sepisoval sám?

Ne. To je tohle to je na Žižkově. Tam je kancelář nějaká pro ty lidi, který si potřebují něco vyřídit nebo něco napsat, tak to tam tohleto dělají. Počkejte, já vám to ukážu. Tady to je. No.

Jo, to je šikovný, takže vám takhle pomohli v občanský poradně, hm.

Pomohli. Ano, ano. Ty mi to sepsali a tak dále, protože já bych si jinak nemohl poradit, no. Tak tohleto všechno takhle jak to tady je napsáno, tak tohleto všechno jsem prožil. No. Takhle, já jsem sice od začátku. Já jsem sice jako vám to říkal na začátku, jak jsem se dozvěděl, že je možnost vyžádat jako odškodnění a tak dále, že jo. No tak začal jsem to psát. Ale konkrétně jako jsem nevěděl jako zkrátka. Bylo mi čtyry a půl roku, tak si to jako nepamatuju kompletně všechno, jak to proběhlo, že jo. Tak jsem psal, psal jsem ty datum, kdy se to stalo a tak dále, ale furt to bylo něco nějaký datum jinej, a tak dále, neshodovalo se. Takže já jsem se dostalo nahoru. Jo až na to ministerstvo. No ale potom sice jako zkrátka už to potom, jak jsem se dozvěděl, protože jsem šel na Slovensko za těma svědkama, který se mnou prožili tu válku. No tady je ten soud, svědky jsou tady.

Jo, Michal Lolo.

No, to je razítko národního výboru od toho starosty. Starosta je tam taky podepsanej. No, tak takhle. Tak jsem se dozvěděl skutečně, jak to bylo. A taky jsem se dozvěděl tím, že jsem šel normálně zkrátka dotoho archivu, který je tady na Prahu 1. Jo a na tom vrchu, dali mi ty tlačiva zkrátka. Že to je skutečná pravda, že tu válku jsem jako prožil. A tak dále, že jo. Tady proběhlo za tu dobu, za těch 9, 8 let proběhlo zkrátka, soud proběhl normálně zkrátka čtyřikrát. Teď to bylo naposled. Že jo naposled to bylo, to byl poslední soud. Který zkrátka dali mi zapravdu, protože už jiné východisko nebylo. Ani u soudu nebylo. Protože měl jsem v tom spisu, měl jsem veškerou tu pravdu, protože hrálo to kompletně všechno jedno s druhým. V archivech a tak dále, s archivem a to co popis.. ten popis, co jsem prožil já, všechno to hrálo, jo. Protože ty svědky, který jsem měl dva, svědky jsem měl od dětství. Od dětství prožili normálně zkrátka to co já. Oni byli starší, bratr o tři roky starší a ten druhý, to bylo.. o pět let je starší. Takže voni už si pamatovali, už to byli takoví, kterým bylo třebas, nebo já nevím, jedenáct, dvanáct let, že jo. Tak nějak, že jo. No takže si jako pamatovali, normálně zkrátka tu válku a tak dále, jak co bylo a tohleto. Tak jsem se dozvěděl od těch svědků zkrátka, že jak to bylo a hledal jsem tu pravdu. Takže voni sice museli mít.. museli mít jako pravdu, že jako schválili s tím, abych já dostal to odškodnění. Ale chyba tam je. Že voni to udělali, já jsem měl dostat sice jako šedesát tisíc odškodnění, jo. Ale že voni udělali takovej fintu udělali. To byla finta. Udělali, že ten člověk, který prožil válku a žádá odškodnění, musel být tři měsíce v lese někde schovanej. Jestli to schovával se v kanálu, nebo se schovával někde se schovával přímo v lesích a nebo kde, to už jedno, ale na to má právo. Dostat těch šedesát tisíc. Ale musel by vydržet tři měsíce. Ale teď že tři měsíce. Voni udělali to takhle, že zkrátka jako já, já jako že ty tři měsíce jsem nemohl, že já jsem neprožil tu válku jenom kvůli tomu, že abych to nedostal. Rozumíte mi? Udělali to tak všechno normálně zkrátka, abych já nedostal. Že já jsem neprožil. Ale já jsem prožil víc jak tři měsíce jsem prožil. Protože já jsem byl dyl než to.. tři měsíce. No. Tady, já nevím, v tom spisu..

F: V tom spisu, tam to píšete, no..

V tom popisu to tady je.

F: A jak dokázali, že to není pravda?

Já jsem byl normálně zkrátka 112 dnů a 112 dnů a to dělá víc než tři měsíce. Je to tak?

To jo.

F: Ano.

Tři měsíce, to dělá 90 dní, 90 dní, je to tak? 30 dní, 30 dní, to dělá normálně zkrátka měsíc.

M: Podle toho, kolik má, buď 31 nebo 30..

F: No ale rozhodně 112 je víc než tři měsíce.

Tři měsíce, to je 90 dní a tady to je 112 dní, že jo. Takže zkrátka já jsem prožil dýl. A oni udělali tu fintu jenom kvůli tomu, aby mi nemuseli dát.

M: Dáte si kafe? (...)

Aby nemuseli mi dát těch 60 tisíc, tak udělali tu takovou fintu. Ne kvůli mně, že jenom mně nechťejí dát, ale lidi, který zkrátka chodili, prožili tu válku tu druhou světovou válku, že jo, tak oni aby nedostali už ani korunu.

F: A jak to udělali, jak dokázali, že jste nebyl tři měsíce?

Tak von ten soudce.. poslouchajte, já jsem u soudu, u toho posledního soudu. Já jsem na to právníčku, tu právníčku jsem měl. Takže vona byla se mnou asi půl roku. Po soudech se mnou chodila a tak dále. Veškerý ty zkrátka vyřizování a tohle to všechno. A já mam tady spis taky normálně zkrátka, jako ta právníčka, která zkrátka.. a.. takže voni... chtěla jste něco?

No já se chtěla zeptat, jestli tady nemáte to rozhodnutí od toho ministerstva obrany, kde vám tu žádost zamítají, protože tam by mělo být to odůvodnění....

To mam, to mam.

No, že mě by zajímalo, jak to odůvodnili. Minimálně v té první fázi...

No tady je to od toho soudu, heďte, tady je to od toho soudu normálně zkrátka, že se zrušuje. Tady zrušuje se, vrací se ta.. to.. po roce nebo po dvou letech no po třech letech se vrací...

Jo.. k tomu soudu předtím k té instanci, hm..

No tady to je ta kopie. Rozsudek jménem republiky, jo. Todleto. Todleto sice jako nevím, kde ten papír je. Já totiž teď je v tom zmatek. No a ty papíry, který jsem měl ty papíry zkrátka jako originál, jo, no tak to všechno jsem poslal tomu ombudsmanovi. Tady mam, mam tady nějaký kopie, takže takhle.

F: A kdy ste mu to posílal:

Prosim?

F: Kdy ste mu to posílal?

No to už to bude minulý tejden.

F: Jo, takže teď kon ještě furt čekáte na to, co on..

Jo, tak takhle aktuálně, jo..

No. Takhle takže sice jako soud ty papíry moje. Já bych musel to projít zase znovu zkrátka. Tady taky no, zkrátka, že se to vrací, tady to. Tady taky no od soudu, zkrátka todleto taky, jo. Městský soud tady v Praze, taky to je, jo. To je z roku... jo tady to ne, tady to je z roku 2008, to už je to poslední, poslední, který zkrátka posoudil ten soud. Tady to je. Tady to je od ty svý

doktorky, kde jsem byl v nemocnici. Ležel jsem v nemocnici s tou nohou a s tou páteří. Jo. A co bylo.. jo.. tady se mnou udělali to takhle... ne, to je archiv tohle, to je z archivu..

A oni teda nárok na to osvědčení... a teda přiznali vám nakonec ten nárok na osvědčení podle zákona 255?

M: Ne. Ne.

Přiznali mi zkrátka, ale přiznali mi jenom 30 tisíc.

Aha.

Jenom kvůli tomu normálně, že jsem nebyl.. oni tvrdili, že já jsem nebyl tři měsíce v tutý ty.. tak kvůli tomu normálně zkrátka dali polovinu. Ale pravda je, pravda je, že já jsem byl právě s rodinou, s rodinou víc než tři měsíce jsem byl. Protože my jsme to utekli. My jsme utekli a teď jsme se báli, hrozně jsme se báli, protože nám vyhrožovali, že nás.. jak jsme tam byli, jak jsme tam byli normálně zkrátka v tý stodole, kam nás nahnali, tak jak nás tam nahnali, tak samopaly nad náma, nad náma normálně zkrátka, že nás postřílejí. Kdyby nebyl ten, kdyby nebyl ten.. já nevím, jestli to byl předseda, nebo.. to byl nějaký z vesnice, z vesnice to byl nějaký člověk, jo. A to bylo, to byl ten.. jak se to říká.. my říkáme bílej, no.. to byl člověk, který zkrátka z vesnice, že jo, že nás zastaví, že jo. A my jsme se báli normálně zkrátka, že když se vrátíme dřív jako, jo, tak nás zabijou. To bysme vlítli jim do rukou. Takhle. Tak normálně válka skončila, válka skončila v lednu, jo, 45, jo a voni to, voni odešli normálně zkrátka odešli 19.1. odešli už od těch Kečkovců, od Kečkovců odešli, takže zkrátka takhle. Ale my jsme jako rodina, jako rodiče a tak dále, my jsme byli informovaný normálně zkrátka nás informovali právě ty partyzáni, jako rodina a rodiče a tak dále byli do styku s partyzánama. S partyzánama, takže veškerý to normálně zkrátka tak jsme se dozvěděli od těch partyzánů a nás varovali zkrátka, abychom se nevraceli, protože budeme chycení. Protože voni ty Němci nás hledali tam. No.

M: Moje máma, muj táta to samý. Mojeho tátu vzali do koncentráku a voni.. v těch v záchytným no a utek a my jsme dostali papíry vod ruských těch letců. Jenomže jedna svině nás udala a máma se bála, aby to nenašla, když už měla čtyry děti. Já jsem se narodila po válce. Já jsem v srpnu narozená, 45. Takže vzala ty papíry a.. ne kdyby schovala je někde, ale ona je spálila. Normálně spálila. A ten letec řekl, protože ona zachránila 3 ty letce. A měli tam bombardovat, tak.. já to znam jenom podle mámy, co mámy vyprávěla a táta. Tak jako říkali, že ty papíry, aby si schovali a že až přijede ruská ta legie, tak aby jim ty papíry, ty doklady dali. Jenomže oni už jich neměli. Protože mámu udala a tátu udala taky svině a tátu vzali v noci, odtáhli do toho záchytnýho koncentráku. Jenom se jim to povedlo. Utekli, pak se

schovávali po lesích s partyzánama. Jenomže nemáme žádné doklady. Já jsem si nic nepodala, no.

Co se týče normálně tý.. toho soudu, u toho posledního soudu, jak bylo to rozhodnutí normálně zkrátka, že mi uznají normálně zkrátka že mi dají to odškodnění. No ale byla tam.. ty tři soudy co byly normálně, tak to byly soudy právě ženský jako. Předsedkyňa tam byla u toho soudu ženská, no. A ještě byly dvě ty soudkyně, nějaký ty, který s ní jako.. no tři osoby u toho soudu byly, který to řídily, že jo. No a von ten předseda.. předseda, to byl chlap a to mluvil furt a mluvil a mluvil a mluvil a zkrátka no a nic, no tak mluvil a takže.. něco řekla taky ta moje advokátka. Mně to taky řekla, že zkrátka chtěl asi normálně zkrátka jako že o co de a zkrátka chtěla to svoje říct normálně zkrátka. Ale to bylo to takový, že zkrátka.. že mluvil a mluvil a mluvil a mě už to potom jako švalo, že zkrátka jí nedá, nenechá mluvit. No a já jsem byl tam taky zticha, jenom tam seděl, jo. Tak si říká takhle normálně jednou musím něco říct. Tak jsem se zvednul ruku normálně a von už věděl, že zkrátka že budu chtít něco asi říct. Takže jsem mu to řekl. Všechno pěkně co mi leželo na srdci jsem mu to řekl. Ale potom ta druhá ženská, co vedle něho seděla, tak mi řekla, takhle zasmála se a řekla: Pane F., nebojte se, plný právo máte na nárok, na to odškodnění. Toho dostanete. No, tak už potom jsem věděl, že zkrátka, co dostanu, no. Tak jsem dostal těch 30 tisíc, no ale ve skutečnosti, když to bylo, když to vyšlo z toho, ten.. ten.. nějaký zákon. Nějaký paragraf nebo nějaký, jak jsou ty.. jak jsou ty nařízení a tak dále. No takže zkrátka ty lidi, který měli dostat.. ty lidi, který byli tři měsíce, ty některý se schovávali v lese, nebo kde, normálně zkrátka.. takže mají právo normálně na plnou tu... těch 60 tisíc. Ale že.. že.. šťve mě právě to, že.. že bojuju, takový léta jsem.. bojuju o to normálně zkrátka, abych dostal to odškodnění. Dostal jsem to odškodnění, dostal jsem to odškodnění, ale nedostal jsem to, co jsem čekal.

M: Aspoň kdyby mu dali ten, aby mu zvýšili důchod...

Příspěvek k důchodu, no..

M: No, aby mu zvýšili důchod. Já mam důchod, podívejte se... já vod dvaatřiceti let spadla na čtyři, už jsem se nezvedla. Ležela jsem v nemocnici víc než třičtvrtě roku s páteří. Čekala jsem na operaci. Jsem po operaci s páteří. Mam problémy. Pak heleďte se, štítná žláza, беру hormony. Pak ___, protože jsem celý život dělala v kuchini, tam jsem se úplně odrovnala. Žíly, zánět žil a všechno možný, jo. Takže víte co oni mi nějaký.. protože voni mi udělali důchod v roce devadesát, jo. Tak jsem.. mi udělali takovej důchod, že já mam šest tisíc třista důchod..

F: No jo no, to je asi ta nejnižší sazba. To je vůbec asi ta nejnižší možná sazba, ne?

M: To je nejnižší sazba, no.

F: To má moje máma taky, no. To je strašný.

M: To je nejnižší sazba, no. Udělali mi takovej důchod, no. Akorát to jsem měla jenom tři tisíce osumset, jo. Potom těch tisíc tři sta jako vod státu, jo. A další, jak přidávali, jo..

Může sem nahoru? Pardon, já jenom, že se snaží vylízt nahoru, jestli může na tu lavici.

M: Prase. Vykašlete se na něho. Bobi, nech toho. Neotravuj.

Ne! Mně to nevadí. Já jenom, abych mu to nedovolila a on třeba nesmí.

M: Ne, ne, ne. On nesmí na vejšky. Protože to nebyl náš pes od malička. On chce nám lézt do postele a to nesmí.

To když se sejde ta moje rodina, jako dcery a jeden zeťák, druhej zeťák a tak dále. Jo tak von se kolem ncih normálně zkrátka úplně, úplně je blázen, protože..

M: Voni s nim vyvádějí.

..voni s nim vyvádějí normálně zkrátka, protože ho berou na rukou a mazlí se s nima a tak dále, to. No a von je sice zvyklej takhle normálně na lidi, ale..

F: A můžu se zeptat, jak jste se dozvěděl o možnosti, že můžete dostat to odškodnění?

M: Z národního výboru.

Vždyť jsem vám to říkal, že na národním výboru jsem byl.

F: Na národním výboru to bylo, jo.

No, tam jsem se dozvěděl. Tam právě ta Romka ta dělala na národním výboru pro romské, romské ty..

M: otázky a různý tydlety, co potřebovali.

..otázky a tak dále, že jo.

No, no, no. Lakatošová.

Tak vona sice jako takhle.. no a vona mi jako.. no já jsem jí, já jsem jí poprvé na národním výboru jsem jí viděl, že je zkrátka takhle. Já jsem jí neznal, že jo. Ale než jsem tam pro něco šel na národní výbor a ona zkrátka a vona zkrátka takhle.. na začátku začala.. ne. Začala mluvit normálně zkrátka jestli mam na tu žádost podanou, nebo jestli o něčem nevím, vim o tom, nebo nevím a tak dále, že jo. Ale sice jako takhle. Vona poznala na mně, že zkrátka že jsem Rom. nevím. No ale tak říkam normálně zkrátka a já jsem se jí ptal: prosím vás, ale todleto slyším poprvé, že něco takovýho je. To by mě ani ve snu nenapdalo, že něco takovýho může bejt, že jo. No a říká, že jo, je to tak a zkrátka jestli to chcete, já vám dam ten papír, přečtete si to doma všechno a tak dále. A vyřídíte si, máte na to plný právo, no. No tak jsem to vzal domu a tak dále, že jo...

M: A todle to je.. počkej dědo, já se chci na něco zeptat... todle to máte jako.. přišlo to z Německa, že.. nebo jak to je vlastně.. já jsem vám vůbec jako.. ...

Tady právě navazuje to s tímhle soudem. Jak vy jste se dozvěděli o mně? Chtěl bych to vědět.

Ono totiž probíhaly dvě věci... (vysvětluju) A my ten kontakt máme vlastně přes ně. A to (ČNFB) teda dopadlo jak tenkrát?

Takhle. Byli tady normálně zkrátka dvě holky. Dvě holky tady byly, sepsaly s náma tak dále všechno a tak dále. No a potom sice.. potom to, potom přišlo to, že ty lidi, který prožili tu válku a tak dále, že mají nárok normálně na nějaký odškodnění, na nějaký.. já nevím, nějaký.. no.. myslím jako nějaký dary. Něco jako dar, nebo něco takovýho, jo.

F: Balíky.

Balíčky jako. Balíčky. Balíčky něčeho třeba jako salámy, nebo.. salámy nebo takový jako oblečení, nebo něco takovýho to bylo. Normálně zkrátka takhle, no. Tak přišly. Já jsem byl taky doma, si sepsaly holky. Takže už mě znali tam, zkrátka, takže jsem dostal taky. Dostal jsem.

F: Ty balíky?

Ten balík jsem dostal a tak dále.

M: Dva.

No protože oni to rozvázeli právě autem rozvázeli právě ty dárky různě

M: Takový malý..

..po těch lidech, který zkrátka..

M: Ty který měli záznam, že jo.

Který prožili tu válku.

M: Voni to dostali z toho národního výboru nebo vod někud..

Takže já mam někde tady papír, papír všechno kompletní normálně zkrátka to odškodnění, tam je to napsaný a tak dále, že jo. Tak takhle. No tak jak jste to říkala, to právě to bylo ono.

F: Ty balíky? Ale to byla ještě jiná společnost, která je dělala.

M: No a taky dostal ještě potom.. to před tím, než si dostal ty balíky. Tak dostal 59 000.

F: Tak to bude vono.

Už jako.. to byla ta.. ta..

M: Ta německá nadace právě.

..ta švýcarská banka, švýcarská banka nebo..

M: Ne.

Ne, ne, ne švýcarská banka.

No, Švýchaři taky, ale ty dávali nakonec jenom lidem, co byli v koncentračních táborech a to bylo..

M: Ne, ne, tohle bylo z Německa.

..a to bylo v roce 98 někde, to bylo hodně dávno.. jo, aha. Ale takže jednou jste teda nárok uplatnil a dostal jste. Jo.

M: Dostal.

Jo, dostal. Dostal normálně zkrátka, ale bylo to..

A že to bylo z Německa víte.

M: Myslím, že to bylo z Německa.

Ale bylo to, dostal jsem papír taky od toho, že.. že máme dostat tady ještě tady z té republiky.

M: Tady od našeho státu.

Ano, to je správně.

F: Jasně, to přišlo potom tady, no.

Jako od nás od té republiky a to odškodnění, že máme dostat.

F: A to byla ta 255, jo.

Tak abysme si žádali a tak dále, že zkrátka máte nárok na to, abyste dostal.

M: No a to nikdo nám nedal tady ani desetník nám nedali.

Jo. No nás vlastně.. že nám jde hlavně teda právě o to, co dělal ta německá nadace. Že vyplácela tady ty peníze. Ale právě je zajímavý, že všude, kamkoliv přijdeme, tak se vždycky ten rozhovor stočí k tomu ministerstvu obrany, že to je takový...

F: Sporný.

A když už takhle normálně zkrátka mluvíme právě o tom, tady no..

M: Třikrát tam byl!

Estě existuje, existuje nějaký takový ještě teď něco, že některá banka nebo já nevím, normálně zkrátka nebo česká banka, nebo nějaká německá banka, nebo já nevím.. voni jestli že ty lidi by ještě mohli dostat něco..

F: Já myslím, že aktuálně už nic takovýho neprobíhá.

Nic takovýho neprobíhá.

Ono už taky, že málokdo už takhle vlastně i žije, když to takhle řeknu..

M: Vždyť většinou lidi jsou mrtvý už. Vždyť na to se čekalo. Že voni čekají, až lidi umřou. Protože to jsou všechno starý lidi, že jo. Von byl jako dítě ve válce. Čtyry a půl roku. A dneska mu je sedmdesátjedna.

V srpnu mi bude normálně zkrátka sedmdesátjedna. Jo. Takže já jsem.. že žjou ještě..

M: Tak teď si předstevate lidi, kterým bylo patnáct, dvacet..

F: To je jasný.

Že ještě nechtěl bych jako umřít.

No ale tohle jsou hrozný nervy, já vás úplně obdivuju, že to takhle všechno prostě prožíváte a že se o to tak zajímáte a staráte. Protože spousta lidí nad tím mávne rukou. To je obdivuhodný.

Já mam takovou výdrž zkrátka, teda zkrátka furt o to bojuju a tak dále.

F: To je dobře, protože většina lidí, co jsme s nima mluvili, tak už se na to potom..

M: Já už jsem kolikrát říkala, prosimtě vykašli se na to.

Takhle. Někdo by o to bych nebojoval. S prominutím by se na to vykašlal, ale! Bojuju kvůli tomu, že si pamatuju jako čtyry a půl ročný dítě, co jsem tam prožil. Prožil jsem to.. úraz z tý nohy. Protože než začali rodiče.. rodiče začali ještě s jednou rodinou utíkat.. říkali, báli se normálně, že po nás pujdou, zbraněma a tak dále, že jo. Tak máma máma mě měla na rukou, že jo, dítě malý. A při tom spěchu normálně zkrátka zakopla a normálně spadla se mnou. Spadla se mnou. Spadla se mnou a tak já jsem měl nohu, nohu jsem měl zlomenou nebo.. zlomenou nebo co já vim, nevím. No, protože noha mi otekla a začalo mě to strašně bolet, začal jsem řvát. A při tom normálně rodiče začali mě tišit normálně zkrátka, protože když začal jsem řvát, že jo, aby nebylo slyšet a tak dále, že jo. To je na dálku slyšet, že dítě brečí a tohleto, no. Tak jsem tohleto prožil a taky a taky jako žádnýho doktora žádnýho nic, protože zkrátka rodiče byli negramotný, negramotný a tak dále. Máma nevěděla, máma nevěděla, co mi má udělat, aby mě, aby mě utišila, aby mě utišila, aby pomohla, abych neřval a tak dále, že jo. No tak jsem to prožil taky. Tohleto co si pamatuju, že jo. Hladovej. Zkrátka my byli normálně bez jídla, bez všeho jsme byli, že jo. No, máma normálně zkrátka ještě s tou rodinou, s tou ženskou, co ta druhá rodina.. no a tak šli, ale ve strachu. Ve strachu někam do vesnice a žádat a žádat, prosit o jídlo, že jo. Aby netrefila na Němce a normálně zkrátka teprve bysme byli úplně na nic. Bysme to.. bysme tam umřeli hladu. Protože domů jsme se báli vrátit, za jedno, po druhý neměli bysme žádnou stravu žádnou nic, že jo. No tak museli normálně zkrátka tak ve strachu někde po vesnici prosit o jídlo a tak přinesli něco k jídlu. Ale že nepřinesli normálně zkrátka tolik jídla, aby se nasytil, abych se nasytil a rodiče aby se nasytili a tak dále. Rodiče aby se nasytili, dětem aby to dali, normálně zkrátka byli jsme většinou o hladu. O hladu, ve špíně a tak dále.

F: A jak se k vám tehdy chovali Slováci za válka? Jestli nějak pomáhali nebo naopak byli spíš proti..

No takhle ono tohleto tohleto jak jsme utekli do těch lesů, tak to bylo takhle, že vesnice jako celá vesnice aby věděli o tom, že jsme utekli, jo.. nešlo to. Protože normálně některý by to věděli ty lidi, nebo jsou lidi dobrý lidi aj špatný lidi. Jo. A zvlášť takhle, zvlášť takhle. Ty bílý na Romy moc sice jako.. některý byli dobrý, některý byli špatný že jo, ale báli jsme se

normálně zkrátka prozradit, že jsme, že utíkáme do toho lesa. Takže o nás věděli akorát ve vesnici ty vesničani v úzkým, v úzkým.. jak se to říká...

M: Tamty, co bydleli blízko nich, víte.

Takže moc lidí o nás nevěděli, že jsme utekli, že jo. No takže pomoci nám nemohli nikdo. Nikdo nám nemohl pomoci, protože zkrátka o nás nevěděli. Báli jsme se prozradit, že utíkáme a tak dále, že jo. Jsme utekli normálně v noci jsme utekli normálně zkrátka a tak dále že jo. Ale o to jde. Chtěl jsem to říct. Kvůli tpmu normálně zkrátka, kvůli tomu normálně zkrátka sice o to žádám a stojím o to furt, abych to dostal, protože furt si takhle беру plný právo. Mám nárok na to. A když mam to dostat, vyšla vyhláška, aby ty lidi dostali, to co jim patří. Tak budu o to bojovat a do posledního dechu. (rukou při tom mlátí do stolu)

F: To děláte dobře.

Já se teda k tomu ještě chtěla zeptat, odkud vlastně víte, že ta částka měla být 60 000? Že jste říkal..

Jo, tohle normálně zkrátka co sme se dozvěděli, tak to jsou papíry.. když jsme to dostali, my jsme to dostali normálně zkrátka jaký nároky máme. Jo a v tom právě v tom papíru je napsáno, co máme dostat. Takhle tam je to sice kompletně všechno napsaný, že jaký práva máme, jaký práva, kolik máme dostat a to všechno. No a tohleto jsem dostal právě z toho národního výboru. Já myslím, že to tady budu mít.

F: A tam bylo přímo teda kategorie, kdo se skrýval tři měsíce, takže dostane tuhle částku.

M: Těch 60 až 90 tisíc.

F: Jo takhle. Jo.

No to bych musel všechno projít takhle.

M: On má tolik těch papírů!

A ještě to byl.. to byl chlap, kterej se o to zajímal. Který to zkrátka tohleto jako pomáhal lidem. Jmenoval se... Růžička.

M: Jo pan Růžička.

F: Čeněk Růžička.

Znáte ho?

No ano.

No, no, tak to ten člověk nám sice jako pomáhal a taky taky ty papíry a tak dále jsme právě dostali od něho taky. A on dělal právě toho předsedu dělal. Předsedu toho nadace, co bylo..

Výbor pro odškodnění obětí romského holokaustu, no. A můžu se ještě vrátit teda k té německé nadaci. To teda probíhalo.. ta německá nadace byla ještě, že jo, před

ministerstvem obrany. Tak to na vás přišli jak? Ta německá nadace. Že jo, že ta paní Lakatošová na tom národním výboru..

Jo, jo, Lakatošová na národním výboru..

No, no, tak ta vás informovala o tom ministerstvu obrany a jak jste se předtim dozvěděl, nebo jak na vás přišli ty, co s váma sepsali tu žádost pro tu německou nadaci? Pamatujete si to?

Vždyť jsem vám to říkal. Na národním výboru normálně zkrátka ona ta Lakatošová..

M: Ale ne, předtim dědo, předtim. Jak jsme dostali.

F: Ta německá nadace. To odškodňování, co bylo předtim.

Ta německá nadace. Vždyť jsem vám to říkal, že jsem právě dozvěděl se na národním výboru, jak tam byla ta paní, jak dělala tu národní referentku nebo co to dělala tam pro cigánský pro cigánský otázky. No takhle. Tak já jsem se dozvěděl od ní právě.

O tý německý nadaci.

O tý německý nadaci, tak.

Aha, já myslela o tom MO.

F: Aha, já taky..

No a od tý doby normálně zkrátka od toho roku 2000, 2002 jsem se dozvěděl normálně zkrátka od ní, že oni že normálně zkrátka že sice mam plný právo si o to žádat. A od ní právě tohleto všechno začalo pokračovat. Začal jsem vyhledávat a tak dále, že jo. No potom právě, právě ty dvě holky co přišly zkrátka sem sepsat tohleto všechno a tak dále, to přišlo z toho národního výboru právě. Z národního výboru přišlo.. přišly, protože od tý.. od tý Romky, od tý Romky, jak to.. no takže přišly ty dvě holky tedy sepsat se mnou a tak dále. Tak už potom se to normálně zkrátka všechno všechno vedlo se, tahalo se z tohoto, z toho, jak tady sepsaly ty holky a tak dále, tohleto no.

A ty dvě holky, to všechno psaly ručně a nebo nahrávaly na kazety.

Nahrávaly. Nahrávaly.

Nahrávaly na kazety, jo, tak to bylo ještě na začátku, jo. A tam vám přišlo teda pak vyrozumění po nějaký době?

No tak takhle. Totiž takhle, jak to bylo sepsaný všechno normálně tak potom z toho přišly papíry, normálně zkrátka že jo, od tý německý nadace, normálně zkrátka, německá a ještě nějaká z nějakýho inýho státu, ježišmarjá, si nemůžu pamatovat, tohle zkrátka jako.. nějaká banka normálně zkrátka, ještě jako švýcarská banka nebo jaká to byla.. něco takovýho, no. Takže zkrátka že ty lidi mají dostat zkrátka jako odškodnění nějaký, nějaký jako dárky, balíčky, jak jsem vám to říkal. Balíčky, jako něco jako třebas jako salámy, tam bylo nebo

nějaký.. no různě, no něco takovýho, no to bylo. No a od té doby se to táhlo furt furt a furt. No a já jsem se pak, jsem vám to říkal. Já jsem se dozvěděl, že zkrátka mám nárok na to, takže já jsem se ptal právě na to, na tom.. na tom ministerstvu, na tom ministerstvu a na národním.. na důchodovém asi. Na Smíchově, Praha 5. Důchodový, sociální důchodový..

Jo, Česká správa sociálního zabezpečení, jo.

Tak, tak, tak. No tak tam jsem právě žádal taky tohleto. No. A voni mi normálně řekli takhle, normálně zkrátka, že zkrátka to osvědčení.. že osvědčení vydává, osvědčení vydává Ministerstvo obrany, jo. No a já jsem to napsal, víckrát jsem napsal. Bylo mi to zamítnuto, že jo. Že zkrátka jako.. furt a furt hledali nějaký.. nějaký to, že zkrátka, no.. že hledali, že voni to chtěli kompletně. Místo, kde místo, kde sem ležel, nebo co jsem dělal.

M: Po 65 letech!

60 let, to je 60 let a voni.. oni to chtěli vědět tak, jako kdyby se stalo třeba, kdyby se stalo jako včera. Jako kdyby se stalo.. kdyby se mi to mělo stát třeba včera. Tak včera, to je krátká doba, že jo, člověk si pamatuje a tak dále. Šedesát dva let!

M: 65.

Nebo šedesát pět let, ale kompletně všechno, kde jsem byl, nebo kde jsem co a nebo takhle a tohleto a všechno. No tak. Můžete mi to říct, můžete mi říct..

M: Kde chodily jeho máma s tamtou ženskou kde chodili žebrať k lidem..

Já jsem to napsal, já jsem to napsal, že jsme byli normálně zkrátka, že jsme utekli do toho lipovýho lesa a že jsme pokračovali, utíkali jsme dál do toho lipovýho lesa. Tam kde jako ty stromy byly sice jako takový víc těch stromů bylo těch lipových, víc stromů a tak dále a tam my jsme to nazvali tak, že je to lipový les. No a tak do toho lipovýho lesa, tam jsme tam potom sice jako rodiče a ta.. moji rodiče a ta Lořovi normálně to byla Lořova rodina, která tam utekla, že jo. Tak vykopali bunkr, vykopali normálně zkrátka, zamaskovali a tam jsme museli žít. Jsme tam žili. No. Co se týče normálně zkrátka, jak jsme jak jsme jako abychom nějak přežili. Od tři měsíce, víc než tři měsíce, abychom přežili, bo to není den dva dni, že vydrží člověk, třeba tejden nebo dva týdny vydrží bez jídla, bez pizí, že jo, jo ale jsme tam byli víc než tři měsíce, že jo. Takže my měli jsme, měli jsme akorát jako vodu na pití, naštěstí, že tam byl potok zkrátka, z toho potoka zkrátka se jako potůček, tekla voda. Tak to normálně vodu jsme měli. A jak to říkám takhle. Když moje máma a ta rodina druhá zkrátka ta ženská, dvě ženský šly žebrať někde nějaký jídlo. Tak dostaly někde. Dostaly něco. No většinou, většinou dostaly hrozně málo, protože pro dvě rodiny, tak to je..

M: No a tenkrát ty lidi taky moc toho neměli.

Sami neměli, no.

No a oni sami to neměli, protože to taky byli jako to.. a my jsme rádi byli, když máma přinesla kousek chleba, kousek chleba přinesla, tak že se normálně zkrátka každému krajíc chleba a to ny celý den.

M: A když v létě, tak to je něco jinýho než v zimě, že jo.

Hm, to jo.

F: To rozhodně.

Já jsem většinou byl o hladu. O hladu a tak dále, normálně zkrátka no ale strach furt taky.

M: Moje máma říkala, že taky když byl takovej hlad, že nebylo co jíst, tak na poli když co zůstaly brambory, jo, tak zmrzlý, tak takový to.. oni tomu říkali kir.. kirňavky nebo tak.

To jo no.

Tak to zmrzlý brambory úplně černý, jo. To voloupali a z toho dělali buďto placky, nebo něco.

Ale tak, tohleto, tohleto je úplně nesmysl. Protože..

M: Ale proč, vždyť to bylo ve válce

Ale jak mohli normálně zkrátka někde vylézt, někde, kde jsou..

M: Ale vaše ne! Tvoje máma, moje máma, moje rodiče.

Byli normálně zkrátka byli tam, báli se vylézt někam ven, no.

M: To ne tvoje rodiče, moje rodiče. Bo tátu zavřeli, že jo, vzali. A máma sama..

Tři měsíce to říkam, těch 120 těch 112 dní jsme tam jako vydrželi o hladu, bídě a tak dále. A ve špíně.

Máte ještě rodinu v Kečkovcích?

Rodinu? No tam sice jako eště mam jako toho brata, ale to nevím, jestli ještě vůbec žije. No nevím.

F: Nejezdíte tam vůbec?

Prosim?

F: Nejezdíte tam?

Ne, ne, ne. Akorát jsem byl jednou tam. Ale to už.. tomu už je kolik let..

M: No jak ti umřela máma.

Kvůli, jak jsem vám to říkal, že jsem byl

M: No a máma umřela.

..že jsem jako.. bratr jako svědek, protože se mnou .. aby se mnou sepsali tu pravdu, co jsem skutečně tam bylo..

Jo a to je ten pan Michal Lolo váš bratr, nebo?

Ne, ne

F: Vojtěch F.

To je rodina, která jak jsme na tý vesnici jako, no tak ten druhý barák.

M: To jsou ty Lořoví. A bo jeho brácha je Vojtěch F.

No a muj bratr je starší tři roky ode mě.

A ten třeba nevíte, jestli žádal o nějaký odškodnění?

Nevim, nic nevím. Nevím nic.

Nebavili jste se o tom.

Ne, ne. Ani jsem se neptal, ani nic. Akorát akorát jsem se ptal, akorát jsem se ptal, normálně zkrátka abych.. protože to bylo sepsaný z národního výboru předsedou na papír sepsaný kompletní sice jako.. originál jsem měl napsanej a podepsanej tady jako svědkové sice jako. Takhle jako třeba. Já mam tady papír, jsem vám ukazoval.

No, jo, já si to pamatuju, no.

Tak něco takovýho, no. Takže zkrátka aby se podepsali, že skutečná pravda, že je skutečná pravda a s tím se jako potvrdili, že, podpisem a tak dále, že je všechno pravda. Protože to je skutečná pravda. Protože.. protože se mnou sice jako prožili, prožili se mnou mladý, že zkrátka jako děti a prožili se mnou taky ve válce. A ty dvě rodiny jako moje rodina a ta Lořova taky jsme byli právě v těch lesích. Tak. A byli jsme opravdu, měli jsme velký štěstí, že nás tam nepobili, že nás jako nepostříleli. Protože kdyby nebyl ten z vesnice, ten sedlák některej, kterej zkrátka přišlo jim.. mu to líto, normálně zkrátka že nás nevině zabijou, jo. Měli namířený normálně samopaly na nás, že jo. A to jako dítě, to si pamatuju. Z toho takový úryvek, takhle jako jak se to říká, kdyby jako ve snu. Jako kdyby byl sen. Ale to byla skutečná pravda. No. A tak si z toho pamatuju, co všechno se odehrálo právě v tom, v tý.. v tý stodole, v tý místnosti, co s náma chystali dělat. A taky tohleto, tohleto taky už jako už jako už mi bylo deset let a tak dále, že jo, takže rodiče žili a tak dále, že jo, tak vyprávěli právě, že jo, máma, táta, vyprávěl o tom. Všechno, co jsme všechno prožili ty tři měsíce a tak dále, v tom lese, v bídě, o hladu, ve špíně a tak dále. Hladový, hladový a tohleto tamto všechno.

Ten partyzán, jak jste říkal, kterýho vlastně hledali, tak to jste říkal na chodbě, že byl Rom? Nebo to byl..

Jak?

Ten partyzán, kterýho vlastně hledali a kvůli kterému vás takhle odtáhli do tý stodoly, tak to byl Rom a nebo to byl Slovák?

Rom, Rom, vždyť jsem vám to říkal.

Jo, já si nebyla jistá.

To byl Rom, to byl Rom. kdyby to byl normálně zkrátka jak se to říká gadžo. Víte, cíte, co to je gadžo?

Jo, jo, jo.

F: my to taky používáme.

My sobě taky tak říkáme.

Kdyby to byl gadžo, tak by ty Němci by nehledali mezi náma, mezi Romama.

F: Jo takhle.

Je to tak?

No vono lecdke právě že Romové schovávali že jo i partyzány gadže, že jako věděli..

M: Moje máma schovávala. A nosila jim jídlo.

No tak takhle. Ale že oni šli po nás, po tom Romovi normálně zkrátka protože se přidal normálně k těm partyzánům. No tak voni hledali.. protože to byl Rom.

M: I ty partyzáni se přidali. Nekoukali, jestli je to Rom nebo gadžo nebo..

Protože byl Rom a voni začali hledat ho normálně zkrátka mezi náma, protože věděli normálně zkrátka že kde může se ten Rom ten partyzán schovávat. Jedině u Romů. Tak. Kdyby šel mezi těma gadžema, no tak ty gadže by ho vyhnali, protože by se báli taky.. by ho vyhnali.

M: Většinou, Romové jsou i dneska takhle, když něco, tak..

By ho vyhnali normálně zkrátka, že jako toho Roma, protože von je Rom a voni normálně zkrátka a kvůli němu aby Němci začali zabít to.. tak tahle. Voni to brali takhle normálně zkrátka jako. Tak Němci nebyli blbý, že jo.

M: No, byli pěkný, nechci říct co.

A bylo tam víc Romů partyzánů?

Tak víc Romů normálně zkrátka partyzánů a zkrátka to nevím. Možná že jo. Možná že v jiných vesnicích třeba. Ale co se týče tý vesnici, akorát tady ta vesnice, normálně zkrátka protože ten Rom sice možná že byl, možná že vyl taky třeba z té druhý vesnice Rom, třeba z třetí vesnice že byl. No ale kdyby se schovával, tak by se schovával u nás. Že jo.

M: Tak voni se vždycky jako ty po lesích a ..

Protože on se schovával.. jemu to bylo jedno, jestli v tam té vesnici, odkud pochází nebo z jiný vesnice, hlavně aby byl schovanej. Je to tak?

No, jo.

M: Muj táta a ty partyzáni ostatní, co utekli, tak taky se schovávali v lesích.

A my jsme ho neznali, tak my jsme ho neviděli, nikdy jsme ho neviděli, neznali jsme ho.

M: Taky bylo to, vykopali takový bunkry a bylo to zamaskovaný a tam se schovávali a moje maminka vždycky vzala kýbl, že jde na ostružiny, nebo na maliny, jo. A kýbl voni měli tam třebas, jo. Nasbírali ty maliny nebo ty ostružiny, houby, jo. Připravili mámě a máma v kýbli a na zádech nesla jim jídlo. Upekla placky, nebo brambory, nebo já nevím, cokoli. A nesla jim jídlo. A zpátky už šla s plným, že nasbírala, že jo. A to nasbírali jí voni. Takhle to dělali, no. Tak chránili ty lidi zase jako takový jako byla moje máma.

Že ten Rom musel být mladý člověk. To si myslím takhle. No dejme tomu pětadvacet let, nebo tak nějak, třicetiletý. Že se přidal k těm partyzánům. No a ještě jedna věc. Ty partyzáni, který byli partyzáni, že jo, tak voni ho museli znát a von je, že se dal k nim spolu.

M: Tak voni se tam seznámili určitě v lese.

Když se tam spolu schovávali, no.

M: Schovávali se jeden před druhým a pak se seznámili, že jsou to samý takový lidi jako voni, který utíkají před Němcema, že jo. Tak to je těžký, no.

F: A byli u vás ve vesnici taky Rusové potom?

Ve vesnici Rusové normálně zkrátka to ani.. nevím..

F: Tak asi tak třeba vůbec nebyli..

M: Tak u nás byli. Máma říkala.

Tak co se týče, co se týče normálně zkrátka tak to bylo, jak jsme už v roce 45 už jak se končila ta válka, 45 už Němci už začali prohrávat, tak byl právě normálně zkrátka jak je Dukla, znáte u ty Dukly normálně zkrátka? No tak Dukla, to byl tam lom. Právě nebo vyhrají Němci, nebo vyhrají ty partyzáni a Rusama, partyzáni s Rusama válčili proti těm, proti těm Němcum, že jo. Jo tak tam právě ten lom, právě. Jedna strana vyhraje nebo druhá strana vyhraje. A tam je ve Svidníku právě, pod Svidníkem právě tam je ten pomník, obrovský velký pomník, jestli to víte o tom. No. Takže je tam památka. Tam je památka, která zkrátka tam.. postavený to tam a tam jsou zabíj, pochovaní tam jsou. To je jak český lidi, tak aj Rusové, většinou Rusové tam jsou pochovaní. A tak dále. No. A to je právě tam, kde jsem bydlím já, odkud pocházím, tak zrovna to je patnáct kilometrů právě ten Svidník, ten pomník, který tam zkrátka postavili právě tu památku. Tam největší válka byla.

M: Já jsem tam přijela k nim, to už bylo kolik let po válce. No a my jsme tam ještě jako chodili na houby nebo do lesa na dříví, že jo a tak dále, chystat na zimu. Tak kolikrát jsme tam našli patrony, zbraně zakopaný. Stačilo normálně.. tam tekla voda a nějak to bylo hodně rozmočený, takový kopec, tak se to sjelo dolu. No a tam bylo plno zbraní. Heleďte se zakopaných. Granáty a třebas i bomba, která nebyla vybouchlá. I dneska se to nachází i tady, že jo.

F: No, to je fakt, občas se to stane, no.

M: V Čechách, že jo.

A vy jste říkal, jak že se jmenuje ta vesnička? Vy jste od Bardějova, že jo?

M: Já jsem od Bardějova, ze Sašova, Šášová a děda..

Šášov?

M: Šášová.

Šášová, no ta vesnice, odkud pochází ona.

M: A manžel Kečkovce.

Jo, to už.. jsme si zapamatovali.

Kečkovce. A jestli to víte, normálně zkrátka Kečkovce, Kečkov, co to znamená maďarsky? Nevíte? To jsou kozy.

Jo! Kečky, to se vlastně i ve slovenštině říká kozám kečky občas, no, no.

No, no, no. V maďarštině to jsou, to jsou..

Jo a pásly se tam kozy dřív?

M: Tam jsou plno u nich. Každý měl tam kozy.

To je kraj, kterej, tam jsme nikdy nebyli..

M: Tam jsou samý hory odkud je von.

F: Ale z tohoto kraje je hodně lidí, co takhle mluvíme, tak okolo toho Svidníka tak hodně lidí máme odtamtud'.

To je pravda, no.

No tak jako takhle.. my jsme než.. my jsme než. Než jsme se vrátili, jo, než jsme se vrátili normálně zkrátka v tom 45. Jsme se vrátili. No a..

Domu jako z lesa do těch Kečkovců.

Domů už jako domů. No tak z vesnice lidi, všechno bylo pryč. Žádný člověk nebyl tam.

M: To utekli.

Tak všechno to bylo někde schovaný a tak dále.

F: A pak se vrátili? Pak se taky vrátili?

Vrátilo, jasně, že jo, vrátili po válce. Protože jenom kvůli tomu, jenom kvůli tomu vim, že po válce doma jako někde přespát, bejt, bydlet, nešlo. Ten barák, to byl dřevěný barák, že jo, tam nebyly.. baráčky dřevěný, že jo. Tak ten byl rozbouraný, úplně zničený, všechno normálně zkrátka. Nic tam nebylo.

M: A vždyť si říkal, že tam byly skoby na koně, ne?

No, skoby byly takový ty skoby.. víte, co to je skoba?

F: No.

M: Takový veliký ten hřebík.

No železný skoby byly do těch futer, do těch voken to byl nabitý..

Jo, tak takhle jste to poznali, že tam měli koně, že tam byly ty železa ve zdi, ty skoby, aha.

Že tam byli přivázaný ty koně, no. Ty koně za války. Takže normálně zkrátka nebylo kde bydlet, normálně, to bylo všechno pryč. A abychom přespali, tak.. proto to říkám. Že v tý vesnici, z tý vesnice ty lidi že tam nikdo nikdo nebyl, nebo co já vim. A zrovna v tom baráku naproti, jak ta osada, jak je osada romská, a zase ty baráka jak jsou v těch.. ty gadžové..

Gadžovksý, no.

Tak v tom baráku, to byl velký barák normálně zkrátka, tak v tom baráku nikdo tam nebydlel, ale byly tam postele a byly to postele jako takový ty který byly nad sebou, nad sebou..

M: Pryče, víte co to je?

Jak se tomu říká?

Palandy?

Palandy, no, no, no. No tak ty palandy byly zkrátka takhle protože jak Němci tam bydleli za války, jak spali, no tak ty palandy normálně zkrátka byly, tam jsme spali ty romové zkrátka. Nebylo kde spát normálně zkrátka, bo tam to bylo to.. tak jsme spali všichni tam v tom baráku na těch palandách..

M: Když se vrátili, protože ty jejich baráčky byly úplně..

Barák jako.. nákladní auto pod plachtou, tak u toho.. u těch oken, ale ty vokna už byly vymlácený a tak dále, ale tam stálo prázdný auto, rozházený ty zbraně normálně zkrátka jako pušky a tak dále, samopaly a co já vim, všechno to bylo rozházený takhle normálně zkrátka že mohl si to zvednou normálně a mohls rovnou někde něco střílet nebo co já vim. Ale jenom to říkám takhle normálně zkrátka, že to bylo.. jak to tam vypadalo.

M: No a jak našla Tvoje máma v peci, v kamnech ty tři granáty.

No, máma taky normálně zkrátka.

M: měli štěstí, že nezatopila. Že se podívala do těch kamen.

Nebylo nic, nebylo už jako sice jako bylo to rozbouraný, ale zkrátka ještě tam byla..

M: Pec.

Jak když chcete..

M: Jako když sporák a nahoře pec a na tom se dalo spát

Z cihel, z cihel dělaný, vyzděný z cihel a to kamna, kamna a pec, kde zkrátka jako na chleba, jak se pekl chleba a tak dále, to tam bylo a tak dále. No ale jako děti normálně zkrátka.. a to

bylo zrovna normálně, když jsme se vrátili v lednu, že jo, tak to musíte vědět normálně zkrátka, že je zima. A zrovna tam na Slovensku, tam sice jako, tam větší zima tam..

F: No kor u těch hor.

M: No právě tam je to hrozný.

Tak ještě štěstí, normálně zkrátka, že nezatopila a vyletěli bysme do vzduchu. Byli tam granáty.

M: Se podívala a byly tam tři granáty. To bylo připravený, kdyby se vrátili..

No já nevím, no..

M: Ale jak jinač by se tam dostali ty granáty.

Ale tak možná že to neudělali to schválně, nebo co já vim.

M: To já si myslím, že to udělali schválně. Kdyby to bylo někde na zemi nebo nahoře na peci.

Ale to bylo rovnou v kamnech!

Jo, třeba je tam úmyslně schoval před někým, nebo..

Nebo jenom schoval, no.

A vy jste teda pak zůstali bydlet v tom statku? Tam naproti? Nebo v tom domečku? Nebo..

M: No, než to opravili.

Ne, to museli rodiče, rodiče museli to jako zase ze dřeva zase, ze dřeva zase normálně zkrátka postavit jako. Ale to trvalo normálně zkrátka, nebylo to hned, že jo. Táta nějaký barák takovej, takovej barák dřevěnej postavit hned, to nejde, normálně zkrátka. To musí mít materiál a tak dále. Musí mít dřevo a tohleto, že jo. Tak to postavil nejenom akorát, že moji rodiče nebo třeba. Ale i ty další normálně zkrátka lidi který zkrátka jako. Byly tam ty rodiny, ty rodiny který byly zkrátka taky ty baráčky měli, který bydleli, ale o těch vůbec nevím. My jsme jako dvě rodiny, který jsme utekly a ještě jsme drželi jako spolu.

M: Válka, to je něco hroznýho. Nezažila jsem jí, ale nikdy bych nechtěla zažít. Ono stačí to, co se děje tady teďkon, že jo. Ta příroda, co dává, to zemětřesení a já nevím, co všechno..

Já to říkam takhle.. já nevím, nahráváte, že jo.

Jo ale můžu to vypnout.

Ne, nemusíte, nemusíte, to je jedno. Já to říkam takhle. Tohleto sice jako takhle, mně je 71 let, bude. A o to stojím a zkrátka bojuju o to, abych to.. abych dosáhnul toho, abych dostal, to co mi patří. Co mi patří. Protože když to vyšlo tohleto, že zkrátka že ty lidi mají dostat, tak trvam na tom, abych to dostal. Dostal jsem tu polovinu, ale tu dalšu polovinu měl jsem dostat plným právem. Ale že to udělali to takhle, nějaký paragraf udělali, nebo nějaký zákon udělali, že musejí to vydržet, musejí ty lidi vydržet tři měsíce, tři měsíce, který zkrátka.. já jsem tři

měsíce, víc než tři měsíce jsem tam byl.. protože jako takhle, že moji rodiče báli se normálně se vrátit zpátky, bo báli se od toho, báli se smrti. Aby.. aby je Němci nepobili, že jo. Tak jsme museli tam bejt, že jo. Podle právo, podle.. správně jako by.. podle pravdy měl jsem dostat zkrátka to, jak to bylo vyhlášený, že zkrátka ty lidi mají dostat těch šedesát tisíc, že jo. Ale já jsem dostal polovinu. Protože voni sice udělali jiný zákon a zákon takový, proto a by ty lidi celý jako nedostali.

M: Já tomu nevěřím, dyť to s tím už bojuješ od roku ..
2002.

M: 2002 no a jakej je teď rok? 2010, no.

No, dyť to říkam, osum let.

M: No tak vidíš. A dali ti něco? Naopak. Akorát furt píšeš, advokáta platíš, todleto, todleto. Ty ty peníze nikdy nedostaneš ale naopak ještě jim strčíš víc do bagoru než to máš..

Ale.. a tu polovinu vám ale dali teda. Těch 30 000 to už vám poslali..

To jsem dostal. Jo, jo.

M: No a z toho dal advokátce 6 000, takže dostal 24 000. A nikdo vám zadarmo dělat nebude. Zadarmo nikdo.

To ne, no.

F: A nepamatujete si, co jste měl jako odůvodnění toho, proč vám nedají celou tu částku. Jak vám to formulovali.

Nešlo to, protože voni tvrdili furt, že voni měli vyhlášku. Vyhlášku měli, že zkrátka, že.. že jako dítě, že jako moje rodiče měli v tom lese bejt víc než ty tři měsíce.

M: No, tři měsíce měli vydržet. A voni si furt tvrdili svoje, že tam nebyl a že není dokázáno.. A jinak to nedostanu a jinač, jinak nedostanu nic. Ale že to, že to, že už to bylo takový leta a bojuju o to tak dlouho a trvam na tom furt. A eště jsem to řekl takhle, že zkrátka budu o to žádat, budu o to bojovat, pokud žiju (plácá rukou do stolu). Pokud žiju. Ale chci jenom čistě to. Pravda, pravdu. Protože já mam pravdu. Protože já jsem tu tu válku prožil a jako dítě v bídě a eště jsem měl na nazo jsem měl úraz kterým trpim celý život, že jo. Tak o to bojuju a kdybych měl psát třeba, aby pánbíček mi prominul, třeba pánu Bohu, tak bych napsal aj pánu Bohu. Ale chci tu pravdu.

M: jenomže voni to vždycky překroutěj, ty můžeš mít pravdu tisíkrát a voni si budou dělat paragrafy a budou si říkat to, co voni chtějí. A pokaždý něco úplně jinýho, jo. Pokaždý. A já už mam na to takový nervy a nejradši bych to vzala a vyhodila a měla pokoj. Protože já, jak mi to říká, já úplně ve mně se to vaří, vztek. A říkam, jak voni si tohleto můžou něco takovýho tvrdit. Voni to neprožili, voni nevědí, co to je. A jak voni můžou něco akovýho

tvrdit, že to není pravda. Aby von dodal další důkazy a tohleto. Co jim má? Zvednout ty mrtvý? Posadit před nima, aby jim to dokázaly, že je to pravda? Aby jim to dosvědčili?

Ale nech toho.

M: No, je to tak.

Nech toho. Tady se nahrává prosimtě!

To se nikde nepoužije, to se nemusíte bát.

F: A můžu se jenom zeptat..

Jo.

F: A vy bojujete o to, abyste měl.. dostal teda plnou tu částku a i o to, abyste měl tedy ještě nějaké ty dávky k tomu důchodu? Nebo jak to jako paralelně..

No takhle. Sice normálně zkrátka já nevím, ve ste nečetla ten papír, co jsem tam dával.

No ty co jste nám dával, tak jsme pročetli všechny.

F: Já jenom nevím, jak to jde paralelně. Jestli ta žádost je..

Tady sice jako ten papír..

M: No to osvědčení, má dostat osvědčení a s tím osvědčením půjde na důchodový a tam tím pádem mu to zvýšej.

..právě tohleto co jsem vám dal jako čist, normálně zkrátka, jako že je tam nějaký iný ten.. to není to dobrý. Protože..

M: Proč si nevezmeš brejle.

Ne, já vidím dobře.

No, když vám přiznali těch 30 000, tak vám přiznali i jako by ten nárok na to osvědčení, ne?

No, ale já jsem měl tady.. ty papíry jsou.

M: No, to by měl. Ale jenomže jak vidíte, tak ne.

Jo, že jako peníze ano, ale osvědčení ne.

M: Osvědčení mu nedali.

F: Aha, právě to mi nebylo jasné, no.

M: Proběhlo to soudem všechno, že jo. Těch 30 000 co mu dali, že jo. Měl dostat prakticky okamžitě to osvědčení, jo. Jak dostal ty peníze, jak mu to uznali a byl na tom vojenským tým.. i z toho archivu má doklady, všechno. Že je to skutečná pravda. Ne. Odmítli ho.

Ta kancelář je dokonce tady kousek, že jo, jak to vyřizují.. tady někde jak je Perunova, tak tam je budova MO, kde vyřizují tu 255.

M: Nevím.

Tam jsou ty policajti

M: Teď jsou tam policajti, to bylo předtím asi..

Já jsem se léčil, já jsem ležel v nemocnici s tou nohou a s tou páteří normálně zkrátka. Tak tady to máte jako to potvrzení od té doktorky, normálně zkrátka od té.. obvodní doktorky normálně zkrátka.

M: Hele, dědo, a ten papír jak ti poslali z toho ministerstva, že ti pošlou, že vyřizují a že ti pošlou ten.. to osvědčení. Kde máš ten papír? Poslal si to?

No já mam tady nělde. Tady mam jako..

M: No tak ho najdi, ať se podívají.

A vyřizují to teda.

M: Vyřizují. Asi už pět let. (smích)

Ne takhle, byl jsem pozvanej, takhle. Já jsem přišel na ministerstvo to je.. v tom Podolí. Ne Podolí. Ne, ne, ne. Na MO..

No, ono má víc budov. V Dejvicích?

V Dejvicích, v Dejvicích. Tak jsem tam byl. A tam jsem byl pozvanej, že zkrátka, že dostanu normálně zkrátka to osvědčení. Protože na důchodovym mi to řekli normálně zkrátka, že prej můžu dostat to jako odškodnění, můžu dostat odškodnění, jo, ale musím mít osvědčení.

M: A přidáno na důchod.

Musím mít osvědčení. Jináč to jako nedostanu, že jo. No. No a tak jsem byl tam pozvanej na MO a že, že zkrátka že mi ho tam sice jako dají normálně zkrátka to osvědčení. Já jsem tam přišel. Tak mě normálně zkrátka dva ty.. já nevím, byli to v civilu dva chlapi. Nevím, jestli byli vojenský to.. důstojníci byli, nebo kdo to byl nevím.

M: Myslím, že to jsou advokáti.

No a nebo advokáti byli, nebo co.

M: Ale jako vojenský.

A začali normálně zkrátka to, abych jim to vyprávěl, co všechno jak, ten postup, jak jsem to podal, jak to a to všechno. Tak začal jsem to vyprávět všechno, jak to vyprávím vám. No a že jak se mi stal ten úraz a tohleto tamto. No tak jeden mi to říká. Že prej, proč jste nepodal si normálně zkrátka tu žádost na to odškodnění. Že zkrátka mohl ste dostat odškodnění, mohl jste dostat normálně zkrátka každoměsíčně tak nějak jako důchod, vybavíme důchod. No a já jsem to řekl, takhle normálně zkrátka, vyšla ta vyhláška, že normálně zkrátka můžou ty lidi dostat to odškodnění, nebo ten invalidní nebo tohleto. Jo. Tak já jsem o tom nevěděl, nevěděl vůbec nic, protože já jsem se dozvěděl.. že já jsem to nevěděl, že můžu to dostat. Dozvěděl jsem se normálně zkrátka až teď, jak teď se jako to. No. Jako že jako právo mam na to atd. tak zatím chodím a to.. no. A tak to bylo tohleto akorát. Ale.. ale nebylo to normálně se mnou

nějaká řeč, že zkrátka, že sem tady pozvanej. Jste tady pozvanej kvůli tomu, že budou s váma vyjednávat a to osvědčení že dostanete to osvědčení. A vůbec nic. No. Voni to skončili, zvedli se, podali mi ruce normálně zkrátka a odešli.

F: To je zvláštní.

A víte proč? Jenom protože viděli, normálně zkrátka, že jsem Rom, protože věděli o mně, že jsem Rom. no tak to řekli si takhle, co s nim se budeme bavit, normálně zkrátka, nebo.. abych tomu rozuměl, nebo co já vim. Že mě takhle odmítli normálně zkrátka. Asi tak no. Potom zase jsem byl normálně zkrátka. Byl jsem zase na tom ministerstvu. Zase jsem tam byl na tom ministerstvu. A že žádám zkrátka o to osvědčení. No. Tak chtěl jsem mluvit právě s tím ředitelem. Ředitelem toho... jak se to říká..

Toho odboru, který to vyřizuje..

Odboru nebo tak nějak, že jo. No tak.. tak.. mě odmítli, odmítli mě normálně zkrátka tak, že zkrátka.. ani mě tam nepozvali, ani vůbec, nikdo se se mnou nebavil nic. Že jo. Akorít najednou dostal jsem normálně papír. Papír od nich jsem dostal, že zkrátka.. ten ředitel, von sice jako se asi nezabývá tímhle co já po něm žádám, že ty věci normálně zkrátka vybavují voni, jako. Vyřizují voni. No. Takže zkrátka, že to osvědčení dostat nedostanu. Měli tam nějaký důvod, kvůli čemu jako nedostanu.

M: No oni píšou nějaký paragrafy, člověk tomu nerozumí.

Aby oni měli, normálně zkrátka, aby byl to nějaký důvod kvůli čemu oni mi to osvědčení nedají, že jo, no. Takže důvod takovej, že já jsem nedal. Že já jsem to nenapsal, nepodal, kde se stalo, na kterým místě, kde co. Že zkrátka a tak dále, že jo. Konkrétně sice jako takhle. Že jsem nenapsal. Nenapsal do těch papírů do té žádosti, kde se to stalo. Kde se to stalo, kde jsem se schovával. A tak dále všechno. Ale na to.. na té žádosti co jsem podal, tak tam normálně zkrátka ten popis to samý jako tady na tom, že jsem se schovával třeba v tom lipovém lese, a že zkrátka že v tom bunkru a tak dále, to všechno to bylo..

To je úplně konkrétní detailní popis..

F: No právě.

Ale voni to chtěli normálně zkrátka, jak se to říká.. no jak se to říká. Tak jako, že to bylo. Že to stalo se třeba někde tady konkrétně tady.. jenom to říkám tak jako, že to se stalo tady třeba, na tom stole takhle tady.

F: To je hrozný.

A to vám poradila ta advokátka, abyste se obrátil na pana Motejla? Na ombudsmana?

Ne. Toho advokáta jsem potom vzal normálně zkrátka, tu advokátku jsem vzal, protože to byla taková výborná ženská, že jo. A já jsem hledal advokáta, ale jako bezplatnýho advokáta,

že jo. Jako, můžu dostat.. jako mohl jsem dostat jako .. mohl jsem dostat normálně zkrátka bezplatnýho advokáta, že jo. Ale to je advokát takovýho.. jo měl jsem advokáta, taky ženskou, ale to byla, to byla.. to byla taková advokátka zkrátka, který s ničím mi nepomohla. Aby mi s něčím pomohla, aby mi s něčím poradila, nebo něco někde napsala, nebo něco takového, vůbec nic.

M: Ona si začala vyřizovat, ona nevěděla vo tomhledstom. Ona si začala vyřizovat, že její táta tohleto taky začil..

Protože bezplatný advokát. Ona sice jako dostane zaplacen, vona za to dostane zaplacen, ale takhle ode mě nedostala nic. Jako bezplatný advokát.

M: Protože vona dostávala od státu.

Ale tady ta, tady ta krátka, co jsem měl. Tak já jsem se s ní jako domluvil a tak dále, že jo, že zrátko zadarmo sice tohleto nebude dělat a tak dále. My se dohodli. Dohodli jsme se a zkrátka jsem se s ní vyrovnal.

M: Že dostane 2% z toho, co..

Víc než půl roku normálně zkrátka mě zastupovala.

M: Víc než půl roku to vyřizovala.

Víc než půl roku mě zastupovala.

M: Tříkrát byli u soudu. Tříkrát. A psala furt, zažalovala a..

A furt se o to a furt a furt. Opravdu výborná ženská. Výborná ženská opravdu.

Jo a ona vám i poradila, abyste ted'ka ještě napsal panu ombudsmanovi, panu Motejlovi, nebo?

Ne, ne, ne. Todleto, normálně, todleto, jak jsem dostal těch 30 000, tak to se mnou už ukončila. To se mnou ukončila. Teda už mě jako nezastupuje. Todleto, co jsem podal, to jsem podal sám a sám a jsem řekl takhle. Že zkrátka zkusim to eště todle, jestli to vyjde. Jestli to vyjde, no. A když to nevyjde, no tak já nevím. Možná že budu se zase další, dál.. jak se to říká? Že budu když to nevyjde, ale hledat se budu. Hledat se budu. Tak protože já jsem takovej člověk, já jsem takovej člověk, že zkrátka, když to mam dostat, to co mi patří, tak kdybych šel třeba aj.. s prominutím. No nechci nic říct. Ale hledat se budu. Hledat se budu.

No já vás úplně chápu. Je dobře, že jste se nedal. Těch 30 000 máte jenom proto, že jste se nedal, no.

Nedal. To je vono, to je slovo, to je slovo.

M: Já na to nemam nervy.

Ale ten soudce viděl, soudce viděl, že zkrátka že se jako nedam. Protože viděl u mě těm skutečná.. ale to pomohla mi taky ta soudkyně, ta co vedle ní seděla, seděla, co mě soudila.

Eště tam ty předešlý ty soudy, no. No tak tam tam mi právě řekla, že nebojte se pane F., víme, moc dobře víme, že máte pravdu. Že jste prožil tu válku v tom lese a plný právo máte dostat. Takhle mi to řekla.

M: Ale polovičku. Měl dostat 60, dostal jenom 30, protože furt tvrděj, že..

Protože si.. protože udělali

M: Tvrděj, že to nedokázal..

Protože udělali ten zákon, jak to říkam, udělali ten zákon, ten paragraf nějakěj, že zkrátka aby ten člověk, kterému patří, tak by nedostal celý.

M: A víte, co je největší chyba? Největší chyba je, že některý vesnice nebo městečka si dělaly ty archivy, záznamy válečný, co se tam stalo. I když třeba __ co se tam děje, píšou si takový ty archivy. Jo. A tam u nich taková válka byla a nikdo nic.

A jak jsem byl doma, tak jsem právě s předsedou, bo mam tam sice razítko normálně zkrátka podpis a tak dále a tuto a ty svědky tam jsou a tak dále, že jo. Tak jsem se ho ptal, že zkrátka vesnice. Byla tady válka. To byla válka tady normálně zkrátka taková, že přece tady sice největší válka byla, protože tady taky ten pomník postavili, normálně zkrátka, co byl ten zlom právě toho, jestli ty Němci vyhrajou, nebo to vyhrajou ty Rusáci, že jo. Ale aby vy ste tady neměli ten.. ten jako, jak se to řekne..

M: Archivní záznam..

Jo, že prostě kroniky, záznamy..

M: Kronika!

Kronika, kronika, no právě. Že měli byste mít tady kroniku zkrátka, nějaký spis, jak proběhla tady válka.

M: Nic.

On mi řekl normálně zkrátka, že takovýho něco tady není.

No, jo většinou psal jeden člověk někde..

M: Ano, ale to musel by bejt člověk opravdu kterej tomu rozumí.

Ale byl to.. ale to byl dobře člověk, protože mi pomohl, potřeboval jsem ty svědky a tak dále a všechno to udělal. Chtěl mi pomoci normálně zkrátka, no ale mi to řekl takhle, tu kroniku tady nevedli. A i to byl člověk mladší než já. Takže ani válku nepamatuje si, to ještě na světě nebyl.

F: A máte nějakou představu, jak dlouho by to u toho ombudsmana mělo trvat? Jestli to trvá to vyřízení..

M: No oni mají na to právo tři měsíce. Do třech měsíců.

Počkejte, já jsem tomu nerozuměl.

F: Ten ombudsman, jak dlouho by to mělo trvat to vyřízení, jestli víte.

Jo takhle! Jaká doba normálně zkrátka toho, než dá odpověď, že jo. No tak říkají do tří měsíců.

M: Říkají do třech měsíců, že má von jako právo, ale to tak dlouho trvat nebude..

Já si myslím takhle, že má veškerý podklad, podklad má v papírech a tak dále. Potvrzení archivu a tak dále a to všechno. A i to a i tam má tu žádost, která je taková žádost jako třeba jsem dokazoval, ale že tam je, tam je právě, tam byla chyba, datum.. datum tohoto tý žádosti.. ale to, co jsem to poslal, tak to bylo od těch svědků. Který zkrátka ty svědky, který potvrdili, že to datum je pravdivé, který zkrátka je to, co teď jak jsem poslal tomu ombudsmanovi. Že zkrátka normálně válka skončila toho 19. 1. Že jo, no a že my jsme se vrátili po válce. Vrátili jsme se po válce, protože takhle. Báli se rodiče, báli jsme se vrátit, protože abychom nebyli pokutovaný..

Tak vám budeme držet palce, aby to s tím ombudsmanem dobře dopadlo..

A ještě jedna věc, když jste tady, tak chci radši poptat normálně zkrátka. Víte že já vás nebudu někde vás hledat nebo něco takovýho, nebo vůbec ne. Ale tohleto budete někam dávat to co nahraný tohleto všechno, nebo jak to..

F: To nahraný ne..

M: To je jenom pro vás.

F: To nahraný je jenom pro nás, a my z toho potom..

Abychom nemuseli celou dobu psát..

Nebo to máte pro někoho.

F: Ne, to nahraný přímo ne, to je pro nás, ale my to potom použijeme, když budeme psát tu studii o tom, jak to všechno probíhalo, tak to jsou pro nás je to místo poznámek, jako abychom věděli, kdo co říkal. Takhle to vlastně nahráváme s každým.

Tam nebudou ani jména a jedná se vlastně. My jsme se o tom teď skoro nebavili, ale jde opravdu o tu německou nadaci jenom. Že tady to kolem toho MO to je zajímavý pro nás a konkrétně teda pro mě ještě..

Tohleto sice jako co se probíhá normálně zkrátka jako to říkáte tam.. někam.. to je taky a je pro ty jak ve škole probírají, normálně zkrátka jak ta druhá světová válka proběhla, co lidi prožili a nebo tohleto. Probírá se to v tý škole tudy nebo.. já nevím, normálně zkrátka..

F: To je zajímavá otázka. Asi jak kde no. Nebo jako že jsou určité nějaký programy, třeba že jo jak ta paní Machálková konkrétně zrovna dělá ty rozhovory s žáky.. jezdí po školách a těm studentům vykládá, ale jinak si myslím, že se o tom moc nemluví, no..

Není o tom nikde moc napsáno, no. Nebo jako o válce, jak probíhala válka jo, ale třeba o tom, jak se Romové na Slovensku museli skrývat a jak je vyháněli z vesnic tak o tom moc není, no..

F: To je taky jeden z důvodů, proč nás to taky takhle zajímá všechno, protože to není nikde zaznamenaný..

M: Taky na Slovensku doteďka jak tam žijou, vidíte.. hrůza

Já jsem vám sice jako.. já jsem vám to řekl, normálně zkrátka všechno co a jak normálně zkrátka no a a..

My jsme vám za to moc vděčný, no.

F: Já jsem se právě chtěla zeptat, jestli bychom se třeba za ty tři měsíce nemohli zastavit, že bychom se dozvěděli, jak to dopadlo.

Jo takhle.

F: Abychom věděli, jak to pokračuje.

Dobře no, tak až.. to říkam, zkrátka trvá to tři měsíce, no.

M: Do těch třech měsíců určitě nám dají odpověď, za msíc, za dva.

Protože takhle, jestli to nevyjde, jestli to nevyjde tohleto, že mi zamítnou třebas, já se nedam.

Jestli to víte něco normálně zkrátka na Slovensku jak... jenom tak to říkam pro srandu to říkam, že jo. Jestli znáte ten na Slovensku sice jako ten Jánošík? (smích)

Všichni mě naháněli aj tak mě nedostali.

M: Tak ty je budeš nahánět

Tak já budu ten blbej Jánošík.

F: Tak to je správný. Já se teda omlouvam, já budu muset vyrazit...

Číslo nahrávky: **2010-05-06-01**
Informátor: **MICHAL F., narozen 1939 v Kečkovcích**
Datum/ lokalita: **6.5.2010/ Praha**
Tazatelka: **Eva Zdařilová**
Vedlejší tazatelka: **Františka Dvorská (F)**
Přítomna: **manželka (M)**
Délka: **00:40:55**
Jazyk: **český**
Přepis: **Eva Zdařilová**

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

Takže..

Dobře tak..

No takhle.. jak to mam začít.

M: Jak to máš začít jo nevíš.

Takhle. Bylo mi čtyry a půl roku, jako dítě, než.. než ty Němci překročili hranici normálně z toho Slovenska, hranici Slovenska. Obklíčili, obklíčili zkrátka ten Svidník, okres Svidník a ty vesnice okolo a tak dále. A u nás normálně zkrátka ta vesnice, vesnice, která se jmenuje Kečkovce. Než než to se stalo, tak jako z vesnice, z vesnice jako normálně zkrátka z té osady, jak jsme.. Je to osada pět baráků, že jo, těch Romů. Tak jak se dozvěděli normálně zkrátka, dozvěděli jsme se, že Němci sice jako jako už dostali se jako do té do té vesnice jako, ne do té vesnice Vyšný Orlík. A ta Vyšný Orlík to je normálně zkrátka pět kilometrů od.. od té vesnice Kečkovců, že jo. Jo. A teď jsme celá jako celá vesnice jsme měli strach, že co s náma bude a tak dále, že jo. Ale furt jsme to čekali, normálně zkrátka, co s náma.. možná že nic z toho nebude, že zkrátka, že nechají nás na pokoji a tak dále. Ale nebyla to pravda. Protože než překročili jako.. překročili, jak se říká, mílí se. Dostali se do té vesnice. Obklíčili tu vesnici zkrátka jako ty.. ty jako přišli jako do té vesnice a Romy, Romy zkrátka obklíčili, obklíčili protože oni se dozvěděli, normálně zkrátka, že nějaký Rom, který se.. který dával zprávy zkrátka.. je spojenej s těma partyzánama, který dává zprávy postup tohoto.. těch partyzánů a tak dále. No a Němci udělali s náma tohleto kvůli tomu, že chtěli toho Roma, chtěli chytit. No tak tak chytit a jedině zkrátka si mysleli, že to Rom se schovává jedině u.. u té vesnice zkrátka u těch Romů, že jo. No a tak nás sice jako obklíčili, zahnali nás do jedny stodoly zkrátka a toho jednoho sedláka. A.. pod samopaly a tak dále začali nám vyhrožovat, ale my jsme tomu nerozuměli zkrátka, bo to bylo německy zkrátka. Ale měli tam sice jako tlumočníka s sebou. Takže to překládal. Jo. No my ve strachu jsme nevěděli, co máme dělat

zkrátka. Tuto všechno si jako si pamatuju. Já si pamatuju taky aj to normálně zkrátka, no to je jedno, to už normálně to.. že to tak my jsme šli k nim sice, jako báli jsme se a tak dále. Dostali zprávu takovou někdo nějak se dezvěděli ve vesnici, že zkrátka, že my, že zkrátka co se s námy chystají dělat ty Němci, tak jeden sedlák. Já nevím, jestli to byl předseda, nebo to byl tajemník, že nás sice přišel k těm Němcům normálně zkrátka začal vyprávět a tak dále, že jo, přes toho překladatele, že jo. Že jsme neškodný a tak dále, že mezi náma žádněj partyzán neexistuje, není. No. Tak takhle. No tak jedině nás to zachránilo, že zkrátka, že nás zachránil právě ten z vesnice, ten člověk. No. Ted' napětí to napětí sice ulevilo normálně zkrátka, že už nebyli takový agresivní na nás, že jo. No, tak my jsme toho využili a utekli. Ještě jako s jednou.. moje rodina sice jako a rodina L'ovi jsme utekli daleko. Dalo se to utéct, tak jsme to utekli. Utekli jsme zkrátka do.. do lesa. Ten les se jmenuje Kalinec. Les sice jako.. vzdálený les to byl. Asi tak tři kilometri, tak nějak.. no tak jsme utíkali zkrátka do toho lesa. V tom lese normálně zkrátka potom jsme nezůstali, protože je to blízko zkrátka, že je to blízko k tý vesnici, k tý naší vesnici. Jo tak jsme pokračovali dál, utíkali jsme dál. Při tom útěku máma jako.. mně bylo čtyry a půl roku, tak mě měla na rukou, že jsem nestačil s nima jako. Pokračoval v lese, že jo. Všude třebas jako normálně do kopce a tak dále no a rychle. No tak máma mě vzala na ruku. No a to právě že sice jako nějak při tom spěchu normálně zkrátka máma zakopla a někde, já nevím od čeho ona zakopla. Takže se mnou spadla. Spadla normálně zkrátka no a měl jsem úraz tý nohy, ale nevím.. nevím kompletně normálně zkrátka, že bylo strašně mě ta noha začala bolet, začal jsem řvát. Tak pro nich to bylo špatný, protože bylo to slyšet a byli bysme prozrazení, kde jsme. No a le utěšovala mě máma a tak dále a tohleto a tamto. Tak jsme se dostali do dobuvýho lesa. No a ten lipový les jsme vytáhli proto, normálně zkrátka že tam víc jako.. víc těch stromů bylo těch jako lípa. Lipových jako těch stromů, tak jsme tomu řekli normálně zkrátka, že je to lipový les. A možná že se jmenovala někdo.. jmenoval tenhle ten lipový les třebas nějak jinač, že jo. Název jinej, ale my jsme to říkali lipový les. Takže jsme tam přišli normálně zkrátka tak jako rodina. Jako moje rodina a rodina těch Lo'ových. Tak to vykopali bunker, bunekr jsme vykopali a .. já jsem to nekopal, rodiče a ještě to, ty chlapi vykopali bunker a zamaskovali a tam jsme byli. Ted' stravování, to bylo horší. Protože hladoví jsme nemohli bejt, že jo. A to není na jeden den, nebo na dva dni, ale to na delší dobu. No a ted' se ukázat někde na vesnici, to pozná hned, že to jsou Romové, že zkrátka tak báli jsme se, že budou pochytaný a co potom.. no ale se rozhodli, normálně zkrátka že už je jedno jak to bude, tak to bude, normálně zkrátka že budeme chycený, nebudeme chycený, takhle máma s tou paní Lo'ovou, že jo, no tak šly. Vydaly se normálně zkrátka prosit někde o jídlo pro nás. A vždycky se jim to povedlo normálně zkrátka, že někdo

z té vesnice někdo jim něco dal, jo. Chleba a třebaš mlíko nebo něco takovýho. No takže takhle jsme žili. Tak jsme žili. Žili jsme tam tři měsíce, víc než tři měsíce jsme tam byli, protože zkrátka vrátit se zpátky nemohli. Jedna věc taková, že tam byli poblízku v tom lese zkrátka partyzáni byli tam. Začali se o nás ty partyzáni věděli, že jo. Tak když něco se stávalo, nebo někde blízko se pohybovali třebaš Němci, nebo hledali, nebo tohleto, tak vždycky nás jako varovali, nebo zkrátka, že že abychom dávali pozor, abychom neukázalo se někde po venku normálně zkrátka někde v tom lese, abysme nechodili, že zkrátka, že tam jsou někde blízko ty Němci, abychom nebyli pochytaný, abychom se neprozradili. No. Potom sice jako skončila se.. skončila se normálně ta válka, že jo. To už bylo jako to. A vono to bylo.. v tom, v tom, no.. toho ledna, toho ledna, to už zkrátka, to bylo jak jsme byli 17. 18. ledna. Než.. než už jako ty Němci už už jako už se vytráceli.. ztratili se jako z té vesnice, protože už končila ta válka. Protože už byli sice jako překročili jako překročili to Rusové tehdy už napadli právě těm Němcům a to stalo se normálně zkrátka na to Dupově. Dupov. Na tom Dupově se stalo normálně zkrátka no zkrátka přelom. Nebo Němci vyhráli nebo Rusové vyhráli, že jo. Tak tohleto právě to bylo, že zkrátka že ty Němci dali se pryč, no. Tak my jsme se dozvěděli od těch partyzánů zkrátka, že už je to, je to.. můžeme se vrátit a tak dále. No tak jsme se vrátili. Ale furt to bylo takový, furt to bylo takový. Podle toho, jak máma o tom začala vyprávět a táta začal vyprávět, že jo. Že.. že hned toho 17. 18. normálně se nevrátili zpátky domů, ale radši jsme počkali zkrátka do toho 30., do toho 30. ledna, že jo. Jak se utiší kompletně všechno a tak můžeme, můžeme se vrátit že jo. My jsme se vrátili. Vrátili jsme se jako domu. Tam bylo, tam bylo sice takový, že ten barák, který byl zničený... to byl dřevěnej barák, že jo, jsme měli dřevěný baráky. Dneska se jako.. celá vesnice jako, to ve vesnici některý to měli i zdění, ale tak, ale my všechno byly ty dřevěný baráky. Pamatuju si akorát to, že tam bylo nákladní auto, který to bylo tam stálo. U těch voken, že jo. To si pamatuju. Zbraně rozházený normálně zkrátka po tý, po zemi a tak dále, že jo. A to už byla v lednu zima, že jo, no tak my jsme byli vymrzlý a tak dále, normálně zkrátka tak chtěli jsme se zahřát a to. Takže to stál tam akorát ten. Ta, ta.. jako rodiče měli..

M: Pec.

Rodiče měli tu pec takovou. Jestli to víte, taková pec, že na tu peci se dalo se lehnout třebaš. A pec tam byl, ve který pekli chleba, že jo. Než nám šel zkrátka. No ale to máma sice jako ještě při tom, při jako to, že zkrátka že se ještě do té pece podívala, co tam. Že si jako rozsvítila si jako, nebo svíčkou tam nějak a našla tam sice jako ty granáty. A to bylo štěstí, že hned to, že jako nezatopila a tak dále. To bysme vyletěli všichni. To. No a tak takhle.. no ale spát tam, spát v tom baráku, bylo rozb.. jak se to říká, bylo rozb..

M: Rozpadlý.

Rozebraný a to no, jako zničeněj. Zničeněj. Tak spát se v tom nedalo, ale jsme museli v tom.. tak takhle na druhym jako.. ta vesnice, to byla .. takhle my jsme byli normálně zkrátka na jedný straně a na druhý straně to byl sedlák. Sedlák. Tam nikdo nebyldlel. To byli taky vystěhovaný, někde se schovali a tak dále. Než potom vrátili se zpátky. Když jsme tam přišli, tak tam byly ty.. postele. Ale to nebyli postele takový, ale to byly ty.. jak se to říká..

M: Pryčně, nebo jak se to říká..

Pala..

Palandy.

No, to byly jako nad sebou. Deky tam byly tako no a tak dále, že jo. No tam spali právě normálně zkrátka ty Němci tam spali, že jo. No tak jsme se vyspali tam. Spali jsme tam, pokud ten barák trochu nedali do pořádku, že jo. No tak začali stavět a tak dále, že jo. No tak to už tohleto jako.. tak takhle. Když jsme se vrátili, my jsme se potom.. takhle. Nebylo to tam sice jako takový aby měl zkrátka člověk, aby se vykoupal a tak dále. Normálně zkrátka nebylo to takový. Tam to byl potůček takovej, ale.. že zkrátka jako že jsme jako užívali tu vodu na pití a tak dále, že jo. Ale v tý špíně a tak dále, to jsme byli trochu takový.. já nevím.. si pamatuju, že zkrátka.. jo to si pamatuju to že jsme dostali, dostali jsme takový od toho národního výboru, nebo toho, nevím od toho okresu jsme dostali takový, takový pomůcky zkrátka jako.. jsme dostali jako ručníky, mýdla jsme dostali, léky jsme dostávali a tak dále, že jo, to jsme takový jako... to se to..

M: Něco jako Červený kříž, ne?

No takový něco jako Červený kříž nebo něco takovýho, no. No. A potom sice jako to furt tak postupně normálně zkrátka se to vylepšilo. Začalo to.. lepší bylo, lepší to bylo, lepší bylo a tak dále, no. No tak já nevím, jestli to bude stačit tohleto, to nevím. No potom sice jako normálně zkrátka bylo potom..

M: Jak si šel na vojnu todle a tak..

F: No, tak povídejte dál, co se dělo dál.

M: Dál, no voni chtějí celej život.

Jo takhle, celý život. No tak na vojnu... než mi bylo normálně zkrátka..

M: Jak si šel do Ostravy..

Ne, ne, ne. Takhle bylo mi.. do školy jsem chodil, vyšel jsem školu a potom jsem šel jako, abych vydělal peníze, abych pomohl rodičům, že jo, s penězma a to, aby se lepší žilo a tak dále, že jo. Bratr byl starší o tři roky ode mě. Jo, tak s bratrem jsem chodil do práce. Táta,

když už to bylo lepší, mohli jsme si koupit třeba něco, nebo ten barák trochu dát do pořádku a tak dál, že jo. Bylo mi osmnáct let a já jsem potom šel do tý Ostravy.

M: No dyť jste ještě postavili ten barák, ne. Stavěli jste barák.

Ne, ne, ne, počkej, počkej. To ještě ne. Já jsem šel do Ostravy, bylo mi osmnáct let a v Ostravě jsem se dostal jako.. to byl podnik, který zkrátka, tam se něco vyrábělo. Už nevím co. A tady byla nová huť Klementa Gottwalda. Jo v Ostravě. Tak do toho podniku jsem se dostal. A že jsem byl mladej a tak dále, že jo zkrátka, tak všiml si ten mistr, mistr nějaký od toho, že zkrátka že bylo by škoda, abych já ty kanály od těch lokomotiv, jak se topí zkrátka do tý lokomotivy, tak oni čistějí právě normálně zkrátka z tý z lokomotivy jako z toho pece ten popel a tak dále. A to byl takovej kanál a v tom kanálu právě se to cpali. Ale ještě v tom kanálu normálně zkrátka muselo se to vyndat a zase vyčistit a tak dále, že jo. Těžkou práci jsem dostal, že jo. A ještě s jedním klukem. Protože já jsem šel ještě s jedním klukem z druhý vesnice normálně zkrátka do tý Ostravy. A že ten mistr normálně zkrátka viděl, že jsem šikovnej, a tak dále, že je škoda mně na to, abych dělal takovou práci, tak mě dal normálně zkrátka na lokomotivu jako topič. Tak. Dostal jsem se zrovna normálně zkrátka k jednomu klukovi mladýmu, který vyšel vojnu jako že jo. A von ještě jako před cílem.. před tím jako.. před wojnou, on chodil taky jako topil a tak dále, udělal kurz a tak dále, že.. a potom že jako v civilu on si udělal papíry a taky dále, že zkrátka on už jezdil s lokomotivou. No a já jsem se dostal zrovna k němu. No tak mě sice jako zaučoval a tak dále. Byl dobrej kluk a tak dále. No a tak jsem mu potom sice jako snažil jsem se a všechno. Tak byl jsem potom na ten kurz, na ten kurz strojvedoucího. Kurz strojvedoucího. No a před wojnou sice jako.. před wojnou jsem udělal právě ty zkoušky na toho strojvedoucího. Já mam všechny ty papíry tady. I ten vyúčň papír. No. Tak potom jsem šel na wojnu, na wojně jsem byl tak dva roky, tři měsíce, protože zrovna, než měl jsem jít domu po dvou letech, tak byly ta Varšavský smlouvy. A ty Varšavský smlouvy bylo to tak, že když se nepodepíše, tak že vypukne válka, takhle to bylo řečeno a tak dále, že jo. Tak jsme byli, byl jsem tam o tři měsíce dýl. Takhle jsem to vyprávěl právě normálně o tom, že mě dali na to, že jsem byl s tou nohou, že měl jsem zkrátka ten úraz a tak dále, trpěl jsem na tom cvičení, jak jsem byl, tak nemohl jsem cvičit, že jo, tak mě kvůli tomu dal ten velitej, dal mi jako jako nějaký kurz, jako jako sběr zraněných, že jo. Potom mě dal na ten, na to.. na to na ten kurz zkrátka abych udělal na ten zdravotník jako instruktor. Instruktor jsem udělal tak ty dva roky jsem byl potom na ošetřovně, na cvičení jsem nechodil, ale byl jsem na ošetřovně. Na ošetřovně jsem byl.. na ošetřovně jsem byl, tak jsem dostal, dal mi normálně zkrátka na tu kuchyňku, normálně zkrátka staral se o to, abych vydával to jídlo pro ty vojáky a tak dále. No. Vrátil jsem se zpátky domů po těch dvou roků a

tři měsíce a potom jsem se dostal do práce, do práce do Košic. Do Košic jsem se dostal do práce. Tak jsem tam dělal. Potom jsem se jako seznámil a to už tady..

M: Boucháš do stolu.

Já jsem myslel, že boucháš, aby sem přestal.

M: No přestaň.

Tak potom jsem se seznámil a tak dále, to už to nemusím vyprávět, no.

No naopak!

F: Nás to zajímá.

To je právě pro nás zajímavý. Opravdu.

M: To je zajímavý.

Zajímavý? No tak potom jsem jako.. dozvěděl jsem se o ní jako o manželce, že zkrátka že to je slušná holka a tak dále, protože u nich ve vesnici byla moje ségra vdaná, že jo. No tak vona věděla zkrátka o ní věděla, bo to dva kilometry nebo kolik.. no tak mi říká, ale já vim, že sám nepudeš, že se budeš ženit a tak dále, že jo. Ale vim o tý holce, že je slušná a tak dále, že jako bude pro tebe akorát. No. No tak už potom by mohla vyprávět taky.. a potom byly děti a tak dále..

M: No a ještě řekni, jak jsme jeli do Ostravy zpátky.

Jo todleto taky?

F: No nás zajímá opravdu všechno.

Ne.

Ne opravdu, když byste byl tak hodný, že jak jste se seznámili a když byste až do dneška to nějak..

M: No jeli jsme do Ostravy ne, tam jsme žili kolik, rok a půl nebo kolik. Jenomže jeho rodiče..

Deset měsíců no. Do Ostravy, jak jsme byli tam u toho mého bratrance. Deset měsíců. No šel jsem do Ostravy potom. Šli jsme do Ostravy jako spolu s ní. Ještě nebyli jsme svoji jako. __ a tak dále, jenom tak.

M: No, mně bylo osmnáct, no.

No. Tak bylo.. dostalo jsme se k té rodině, který byl můj bratranec zkrátka, že jo, tak nás tam ubytoval, protože on měl barák tam. V té Ostravě. Tak jsme byli tam, bydleli jsme u něho. A deset, no.. tam jsem v tom podniku, normálně zkrátka zrovna potřebovali právě strojvedoucího na lokomotivu, který zkrátka..

M: Zpátky tam, kde dělal před vojnou.

Tam, jak jsem před vojnou dělal. A to už ne jako topič, ale že jako strojvedoucí. Strojvedoucí. No tak jsem tam dělal deset měsíců no a.. po deseti měsících, normálně zkrátka, protože oni mi začali mi závidět, nám začali závidět, protiže já jsem bral, já jsem bral víc plat jako platově, bral jsem víc peněz než voni, co tam dělali jenom práci takový dělali, že jo, no.. v těch Husových závodů. Ten podnik se jmenoval Husovy závody. No tak mi začali závidět a dělali.. a totiž takhle. My jsme sice jako elektřinu a tohleto všechno platili jako sami jako voni, napůl, a tak dále, že jo. Ale jim to .. voni to věděli že zkrátka, že já vydělám dost peněz, tak chtěli po mně víc a víc, jo. Ale to nestačilo jim to. Nestačilo jim to. Protože voni si pučovali peníze a..

M: ..a nikdy mi nevrátili.

A nikdy je nebrátili. No. Manželka něco musela říct, nebo co. Na svojí sebeobranu, že jo zkrátka.

M: Víte, co mi udělali, jestli vám můžu říct.

Kdo bude půjčovat peníze, když je zkrátka normálně nevrací. Že kdyby to vrátili, tak to je něco jinýho, ale nevracejí. Ale peníze furt chtějí. No tak tím páde normálně začali se s náma hádat a takže jsme museli někde jít..

M: No a ještě nás vzali, ještě nás vzali, ne, ty Poláci k sobě. U těch Poláků jsme byli.

Jo vlastně jo, jo, jo. Takhle ty Poláci tam bydleli..

M: Voni mě znali, že jsem slušná holka všechno.

Oni tam bydleli a věděli o nás zkrátka, že tam musíme chodit do práce a že jako.. nejsem takovej, že nejsme takový jako voni, že jo. A tak dále že jo. Takže oni taky věděli, že zkrátka co. Tak nás vzali k sobě normálně pokud, pokud se..

M: Pokud si nepořídíme, že si ten nábytek, co jsme si tam pořídili, abychom si to vzali s sebou domů na Slovensko.

A tak dále, že jo. Tak jsme se vrátili zpátky domu.

M: No já už byla těhotná, že jo, no. Tak asi za čtyry měsíce jsem byla těhotná.

Šťěstí, že já nejsem byl těhotnej taky. No.

M: Tak jsme bydleli takhle u nich v těch Kečkovcích.

Takže jste se vrátili na Slovensko..

Na Slovensko zpátky a potom hned..

M: Šel zase dělat do Košic, tam dělal v Košicích, no. No a já byla doma s děckem, že jo. No a zase mi bylo devatenáct, když se mi narodila holka ta nejstarší. No a v jednadvaceti se mi narodila druhá holka.

A to ste bydleli na Slovensku celou tu dobu.

M: Bydleli jsme na Slovensku tam u jejich rodičů.. u jeho rodičů v kečkovcích. Protože já jsem..

Ten barák už sice jako zbourali no a zkrátka stavěli tam nověj zděnej barák. Jednopatrovej. Sice jako takhle. Takže jako bylo.. no bylo to lepší.

M: My jsme měli svoje, jeho máma měla svoje s dcerou a ten jeho brácha bydlel nahoře v prvním patře. A jeho máma bydlela dole s náma. Protože tam byly vlastně dva, dvě místnosti, tak jsme jim jednu místnost dali a my jsme bydleli v tý jedný taky.

No máma bydlela normálně zkrátka s dcerou jako. Ze ségrou, no.

M: Protože ona byla taková nemocná no. Takže ona se spíš starala.. no navzájem se staraly o sebe, ona o mámu a zase máma o ní.

F: A jak dlouho jste takhle žili?

M: Jak dlouho jsme takhle žili.. pět let.

A vy jste pracoval v Košicích. V těch Kečkovcích a vy jste pracoval v Košicích..

M: Pět let.

No.

A co se pak stalo, že se to změnilo?

No protože zkrátka takhle, já jsem sice jako dělal, dělal jsem hutné stavby v Košicích jsem dělal po stavbách a tak dále, že jo. No a potom už sice jako chtěl jsem vždycky dělat, že jo, zkrátka. Taková.. jako zrovna z tý vesnice, odkud pocházím já, tak ten chlap chystal se do Prahy, sem jako. Chystal, že tam jako.. odněkud odněkud to věděl, že zkrátka že někde tam práce je pro ____.

M: Předružená výroba, jestli ste někdy vo tom slyšeli.

No tak jsem šel s nim, s nim jsem šel do Prahy. Manželku jsem nechal tam, s dětma. No, tak říkam, budu posílat peníze, nebo jednou za měsíc přijdu se podívat na děti, na ní, že jo, na manželku. No potom byla.. no dělal jsem tam. Potom jsem tam nějak ztvrdlo.. normálně zkrátka ten podnik potom nějak přestal existovat, že jo. Tam kde jsem dělal já. Tak hledal jsem práci, našel jsem předruženou výrobu. Tak potom zkrátka dostal jsem od těch.. Rom to vedl! Předruženou výrobu, no tak jsem se dostal k němu. No tak potom jsem tam vydělával o hodně víc, protože tenkrát peníze velký nebyly. To bylo nejvíc jako někde v podniku tři tisíce korun, že jo, hrubýho. Že jo, no tak jsem se jako dozvěděl, že.. že dá se to na tu předruženou výrobu dvakrát nebo třikrát víc vydělat. Tak dozvěděl jsem že kde to je. Je to Avie, jestli to víte tady v Praze Avie podnik.

M: No, Vysočany.

V Letňanech, no.

M: Letňany, Vysočany nahoře.

No tak ten chlap mě vzal zkrátka do té party, jo. No tak jsem tam dělal, tam jsem vydělával takových devět tisíc čistýho. Měl jsem někdy i deset tisíc jsem si vydělal čistýho. No ale takhle to byly peníze. Tisíc korun, to bylo..

M: Co se dalo koupit za to. A dneska?

No tak takhle. Tak jsem tam dělal. Dělal jsem tam asi pět měsíců, nebo kolik jsem tam dělal. Potom jsem šel domu jako s penězma a tak dále, že jo. Jako podívat se na rodinu a tak dále, že jo. No a potom ona.. vona zkrátka manželka sice jako normálně zkrátka se s ní začali ty...

M: Já jsem tam už zkrátka nechtěla bejt.

No nechtěla tam bejt a tak dále, že jo. Tak mi řekla, že zkrátka ..

M: Já jsem nebyla takhle zvyklá.

..nebo se rozejdem, a nebo rozejdem a nebo a nebo pudu s tebou.

M: Von byl furt pryč a já s dvěma dětma. Tak jsem říkala, co to je za život?

Tak to zkusím, že jo, protože peníze máme, že jo. Měl jsem s sebou kolik peněz, asi osum tisíc, nebo kolik jsem měl s sebou.

M: Nějak tak, no.

No, měl jsem no a vlak stál, vlak stál do Prahy stodvacet korun..

M: Necelý dvě stovky. (smích)

Stodvacet korun, jo vlak, jo. No tak jsme říkal, půjdeme tam na zkoušku do Prahy, jestli tam si pochodíme. Když nepochodíme, tak vrátíme se zpátky, že jo..

M: To bylo v tom.. osumdesátym.. v šedesátymdevátym.

Tak jsme se vrátili zpátky.. tak sice jako jsme se nevrátili, protože já..

M: To byl taky ten převrat, že jo.

Já nebyl jsem takovej jako jak se to říká lehkomyšlněj. Nemyslel jsem jako, jak bych to řekl.. takový člověk, který zkrátka nemá zájem o rodinu, nebo nemá zájem o lepší život, nebo něco takovýho.. já zase takovej jsem nebyl. Tak si říkam, věděl jsem, že lidi ze Slovenska sem do Prahy šli a vždycky si našli nějaký bydlení, nějakým způsobem, že jo, no.. protože takhle.. tenkrát, tenkrát byly podniky, který zkrátka potřebovali lidi na práci, že jo, no a nabídli jim taky bydlení. Bydlení. No tak takhle sice jako věděl jsem taky, že z mojí rodiny jako bratranec a tak dále, že jo.. tady práce taky to byli vši.. většinou tam přišli a tam dělali taky. Podnik jim poskytnul bydlení a tak dále, že jo. No tak chtěl jsem tam jít. Ale přemluvil mě normálně zkrátka ten muj jako vzdálený příbuznej, že zkusíme to jinak. A von měl tady známých. Známých měl tady, rodinu.. ne rodina, ale známých. On byl starší o deset.. o čtrnáct let starší než já. No, takže nějaký kluk, hodnej kluk zkrátka, který měl byt..

M: Že pronajímá.

Který měl byt a pronájem a tak dále, tak vzali normálně zkrátka s rodinou tam, nás ten kluk vzal a tak dále, že jo. No jo, tak jsme byli, byli jsme tam asi tři dni jsme byli.

M: Víc než tejden jsme tam byli.

Tejden, tejden jsme tam byli u něho, tam jsme spali a tak dále.. než jsem..

M: No a jich bylo taky dost.

Než jsem potom našel, hledal jsem někde volnej byt. Volnej byt.

M: A já jsem nastoupila jako domovnice do práce.

Ale takhle, našel jsem byt, přízemní byt, vokna byly asi tak asi takhle dole (ukazuje) od chodníku.

M: Ve Vlkový, jestli znáte. Tam je škola.

A bylo vidět takhle skrz. Takhle dveře byly otevřené a bylo vidět, že je to prázdný. No a tam paní zrovna v přízemí tam uklízela, zkrátka, co tam bydlela v tom domě.

M: Co tam bydleli v tom baráku, no.

Tak jsem se jí ptal, prosím vás, prosím vás bydlí tady nějaká rodina, která se jmenuje po mym jméně, že jo. Jo. F. a ona říká, tady žádnéj F. nebydlel, bydlela tady ženská, ta ženská umřela a byt je volnej.

M: Prázdněj.

Tak říkam, jakým způsobem bych mohl.. já sháním byt a normálně jak to mam udělat, abych dostal byt. Protože mam děti a nemam kde.. pod holym nebem. Že jo. No tak ona mi řekla normálně zkrátka, že se podívejte. Je to byt, je to byt..

M: Domovnickej.

Domovnickej. To je domovnickej OPH.

M: OPBH.

OPBH a oni shánějí normálně zkrátka člověka na úklid baráky. No tak potom sice jako takhle. Tak to mi to stačilo. Tak jsem šel na ten podnik a tak dále. A jsem to řekl, že manželka sice shání práci a tak dále, že jo. A vy jste přihlášeněj tady na Praze? No a já jsem to řekl, neřekl jsem pravdu a řekl jsem takhle, že jo, no. Tak mě sice jako takhle. Bo jinak by mě jí do práce nevzali, kdyby..

M: No ale měla jsem razítko, že bydlím v Praze. On mě přihlásil ten, co pronajímá. A to jenom peníze chtěl. Vyčuranej.

To chtěl no. To nemusí bejt ale..

M: Je to pravda.

Ale je to pravda. A tak takhle. Tak byla manželka, razítko měla v občance, a tak dále, že bydlíme a tak dále, že jo..

M: Aby mě vzali do práce.

Tak jí vzali do práce, do práce a tím pádem dostala razítko normálně zkrátka, abychom se jako do toho bytu nastěhovali. No a začali jsme bydlet. Je to jedna plus jedna, že jo. Voda tam nebyla, voda byla normálně na chodbě,..

M: Na chodbě, záchod na chodbě.

No, žádný ústřední topení nebylo, žádný kamna, byly akorát kamna na vaření a tak dále, že jo.

M: Obyčejný, topilo se s uhlím a nebo s dřívím.

S uhlím. No a tak jsme bydleli šest let.

M: Šest let.

Já jsem podal, hned jsem si podal normálně žádost na byt.

M: Žádost na byt.

No po šesti letech jsme dostali ten byt.

M: Protože se nám narodil kluk.

Státní byt. Ale jsme dostali byt v tom..

M: V Bohnicích.

No v Bohnicích, no, jsme dostali byt. A tak šel jsem pro ten.. ta referentka normálně toho národního výboru, že jo, já jsem jí to říkal.. ona mi říkala v Bohnicích. Ale já jsem jí to řekl, já bych radši byl normálně zkrátka někde tady na Žižkově, nebo.. to je jedno, na Žižkově a nebo na Prahu jedna, někde být. V Bohnicích se mi to nelíbí.

M: Protože děti chodily tady do školy.

Heleďte, víte o jednom bytě vim, o jednom bytě vim. Ale uděláme to takhle. Pude se mnou se podívat do těch Bohnic, jaký to byt, jaký byt je. V jakym stavu ten byt. Tak jsem.. odvezla s tím, s tím, s tou šestsettrinátkou to byla jako..

M: To bylo ještě jako za komunistů, víte.

A to bylo vládní auto.

M: Korčakova sekretářka. Tady bydlela.

Šestsettrínáčka, jestli to auto víte. No tak ta šestsettrínáčka už asi, já nevím, neexistuje, že jo. Tak nás tam. Tak jsme tam přišli. Podíval jsem. Byt se mi nelíbil. To tam bylo zrovna eště jako tam stavěli, rozestavěli ty domy a tak dále. A zrovna přšlo..

M: Bláto, bahno.

Co no, přšlo, tak bláto bylo tam.

M: Před Vánocema.

A zase daleko ty nákupy a potraviny a to se mi taky nelíbilo.

M: Ještě nebylo nic udělaný tam.

Tak jsem jí to řekl, že ne, že lepší normálně zkrátka, když někde tady se jako na Žižkově nebo

M: Přes národní výbor.

Nebo na prahu jedna. A ona říká, víte co, já mam pro vás byt na Žižkově.

M: A to oni hledali. Chtěli odsud pryč..

A ta paní chce jako výměnu za státní byt. Že jo. No zrovna ten byt, no. No jako takhle. Tak sice jako všechno. Začalo se to přepisovat a tak dále. A tohleto a tamto. Jsem přišel sem. Tady sice jako s tou paní, že zkrátka ten byt na výměnu a tak dále, že jo, no.

M: To ste děvčata měly vidět, ten byt. To byste se chytly za hlavu a utekly.

No tak my jsme sem přišli, tady to bylo hrozně. Tady ty zdi tady, to bylo

M: Tady tu zeď celou jsme postavili.

To byla taková jako.. ten barák za války vedle spadla bomba. A byl úplně zničeněj.

M: A on barák sedal.

A on ten barák sice jako dostal ten otřes, otřes, takže zkrátka byl ten narušenej. No tak proto normálně zkrátka ty boule zůstaly, že jako to kleslo, nebo co, no..

M: To úplně ty cihly byly rozmačknutý, jo, jak sedal, tak se udělal pod tou omítkou takováhle boule.

Já jsem sice jako otloukl tu omítku a tak dále, jsem to nahodil všechno tak jak to má bejt. Jak to říkaj normálně zkrátka, no. Ale pomalu jsme si.. pomalu..

M: Tady to občas jako praskne, jak to sedá, tak to praská. A my to pořád. Ted' budeme malovat.

Pomalu než jsme bydleli, tak jsme si dávali dohromady, že jo. Podlaha tu byla.. na tý podlaze byly takový ty.. ty dřevěný ty desky.

M: Prkna. A ty byly úplně jako rita. O vona na to dávala lina. Lina.

A na tom různý barvy lina nalepený.

M: Asi pět druhů. No ty chlapi, jak přišli tady dělat, chytli se za hlavu.

No a ten byt byl družstevní. Družstevní, no. A co jsme potřebovali, materiál a tak dále, to od toho družstva jsme dostali zkrátka a tak dále. Na tu opravu a tak dále..

M: No, co si dostal? Barvu, aby sis atřel okna.

No a tak takhle.

M: Dveře jsme si museli kupovat sami, podlahy si nechat.. vafky jsme si nechávali na vlastní náklady dělat. Dělal nám pražská obnova. Všechno. Půjčky. Z půjčky do půjčky jsme šli. Furt jsme si brali půjčky.

No měl jsem půjčku na tom a šlo to, no protože..

M: teďkon na takovýhle čtyry okna záclony! Já jsem tam měla jedno okno.

Manželka dělala ty baráky, takže zkrátka byly nějaký peníze. Já jsem dělal taky, taky jsem vydělával. Eště naše děti se braly přídavky. Takže že jo zas na ty peníze sme platili půjčku, že jo. No a tak nějak se to dalo žít.

M: No já jsem potom onemocněla. Z operace na operaci jsem šla.. a potom jsem šla s tou páteří na operaci a to už potom..

No a potom sice jako normálně zkrátka dozvěděli jsme se, že.. že to že jako ty družstva dávají těm lidem, který bydleli v tom.. v těch barákách, normálně zkrátka v těch bytech do vlastnictví. Že dávají do vlastnictví. Takže takhle že jsme dostali ten byt jako do vlastnictví.

M: Dostali jsme to do vlastnictví, museli jsme si zaplatit pozemek, advokáta, zkrátka všechno jsme si zaplatili.

Měli jsme štěstí, měli jsme štěstí v tom, že..

M: Ale neplatili jsme za to nic.

..že ten byt byl právě družstevní.

M: to stavěli si lidi vlastní pomocí.

Protože my jsme si jako ten byt dostali tím pádem, že barák byl postavenej před válkou. Před válkou a že lidi, co bydleli v tom bytě, co v tom baráku bydleli, tak už v tom normálně tím jak platili normálně zkrátka každý měsíc, normálně jako zaplatili ten byt jako nájem. Nebo nájem.. no jako jak se to platí, že jo..

M: Dědo, tomu se říká lidový bytový družstvo. A to si vlastně ty lidi postavili vlastníma rukama.

Ten barák, ten barák když stál třeba já nevím kolik peněz, že jo. Tak tím pádem normálně těma letama ty lidi zaplatili už.

M: Už to bylo zaplacený.

Už to bylo zaplacený.

M: No a taky voni už se vo to nechtěli starat, víte.

Takže už.. takže ten byt zkrátka byl pro ty lidi jako pro nás v celým baráku, to bylo jako.. jsme dostali. Jenom to přepisné a tak dále..

M: Jenom přepisný, pozemek a to vostatní.

No a platíme, platíme každý rok platíme za..

M: No já jsem se právě chtěla zeptat, jestli nevíte. Voni říkají, že zdražili teďkon to.. no jak se tomu říká.. dědický ty.. ne dědický.. jak se tomu říká, ne dědický..

Číslo nahrávky: **2010-07-27-02**
Informátor: **MICHAL F., narozen 1939 v Kečkovcích**
Datum/ lokalita: **27.7.2010/ Praha**
Tazatelka: **Eva Zdařilová**
Přítomna: **manželka (M)**
Délka: **00:52:43**
Jazyk: **český**
Přepis: **Eva Zdařilová**

Než jsem dělal jako.. než jsem podnikal jo, podnikal jsem, tak jsem našel práci.. vždycky jsem musel hledat práci, normálně zkrátka tu firmu, aby mě jako, abych mohl podnikat, že jo, aby mě vzal ten podnik. Tak zkrátka připravil fakturu, normálně zkrátka napsal jsem práci a tak dále tohleto. Ta firma sice jako normálně zkrátka mi potvrdila, že jo. Potvrdila, vystavila mi ten papír zkrátka pro tu banku, že jo.

M: Fakturu.

Fakturu, no. Tu fakturu normálně zkrátka a ta banka.. ta banka mi to jako zaplatila, že jo. Ale měl jsem na sebe normálně lidi, ty lidi jsem měl. Někdy jsem měl třeba sedum. Věděli o mně normálně zkrátka že podnikam, tak kdo mě znal, tak šel ke mně, že jo. No a tak jsem dělal tady u jedné firmy, v Jeseniovce jsem dělal, no. A tam se předělal právě ten barák, celej barák. Jo pětipatrovej barák, že jo. No a dělali tam Romové, dělali tam asi.. asi jich deset bylo.

M: Ze Slovenska, no.

No, ze Slovenska. No z Popradu nebo.

M: Tak ty jenom, vid', romsky.

No tak takhle. Bo o mně nevěděli, normálně zkrátka že jsem Rom. Bo na mně nebylo vidět, že jo. Ale syn tam dělal. Na syna taky nebylo vidět normálně zkrátka. Syn je tak bílej to samý jako já. No ale byli tam.. zeťák. Ten mladší. Tak ten zeťák je tmavej. No a tmavej, no a akdyž takhle v létě normálně tak je ještě víc tmavý, protože..

M: No je vopálenej, vždyť dělá venku..

Od sluníčka se odchytá, že jo a tak dále. No ale oni mluvili se mnou normálně zkrátka jako cigánsky se mnou mluvili, bo jsme mezi sebou jako mluvili cigánsky. No a já jsem mluvil s nima taky. A voni normálně zkrátka, voni se koukali normálně zkrátka že mluvím s nima zkrátka cigánsky a se divili, že odkud tu cigánskou řeč jsem se naučil a tak dále, že jo. No tak.. dlouho normálně zkrátka už jsem tam dělal zkrátka jako s nima, jako jo. No ale potom se ptali normálně zkrátka zeťáka se ptali: Jak to že zkrátka s váma mluví von cigánsky. Co to je?

Je to Cigán, nebo je to Čech, nebo Slovák, nebo so to je. A já říkam: To je čistokrevný Cigán.
(smích) Čistokrevný Cigán.

M: A dokonce muj tchán!

A od tý doby normálně zkrátka už mě znali že zkrátka že jsem Rom. no. Takhle. Takže sice jako takhle, no.

Ne, tak jestli pro vás je čeština příjemnější, tak určitě můžeme česky.

A takhle, než jsem přišel sám, poprvé s těma Cigánama, že jo, tak začal jsem mluvit normálně zkrátka takhle. A jo... ježiš marjá

M: Co je?

A to jsem zapomněl, co jsem chtěl říct.

Jo. To se nic neděje.

M: Hele víš co, vykašli se na to. Radši.. slečna tady si chce natočit, tak mluv o tom, jak si prožil válku.

Jak jsem prožil válku.

No, ne jak jste prožil válku, nejenom. Kdybyste mi vyprávěl prostě, co jste zažil.

M: Co si zažil.

Co jsem zažil, no.

Kde jste se narodil.. vona vlastně byla akorát válka, že jo..

No jediné dětství bylo jako za doby války, že jo..

No, no, ale i co bylo dál. Jak válka pak skončila, a co bylo dál, jak jste se dostal do Čech.

Jo, jo, jo. No co se týče normálně zkrátka z doby války. Totiž si pamatuju jako čtyřletý dítě si pamatuju, že než se dozvěděli, než se dozvěděli normálně zkrátka, že už sice jako ty Němci, jako překročili Svidník jako okres Svidník a tak dále, že jsou.. že blížeji se normálně zkrátka jako na.. rozjetý ty Němci po těch vesnicích a tak dále, to jsme věděli, že taky přijdou jako do těch Kečkovce, že jo. No tak už věděli normálně zkrátka, tak už začali se jako, co měli, co měli, to schovali a tak dále, to jak jsem vám to vyprávěl, že od těch Židů a tak dále, co dostala máma sice.. jenom dostali ty věci, který se všechno nechali normálně zkrátka a když máma tam dělala, spíš jako sloužila nebo tak nějak, že jo. Tak dostala od těch od těch od těch Židů dostali dostala obilí a tak dále, věci, hrnce a tak dále, co měli, všechno že jo. Dokonce dokonce i nějaký peníze taky dostala, že jo, no. No a tak si tohleto moc dobře pamatuju. No potom najednou normálně zkrátka už se to vědělo, že sice jako už ty Němci překročili taky, už jsou blízko těch Kečkovců normálně zkrátka takže, že.. nějakým způsobem normálně zkrátka už tím si normálně zkrátka byly ty Kečkovce normálně zkrátka nějakým způsobem oni se dozvěděli, oni se dozvěděli normálně ty Němci, že zkrátka nějakou zprávu dostali, normálně

zkrátka že Rom, že Rom se přidal k partyzánům. Že jako k partyzánům. Takže jako takhle. Tak nevěděli, nevěděli normálně zkrátka ty Němci nevěděli, který to Rom. jméno, aby to věděli, jméno a tak dále, to nevěděli. Nevěděli aby toho Roma chytili, že jo. No a ten les.. teď voni tam přišli normálně zkrátka tak teď si mysleli, že ten Rom se schovává... protože to je Rom, tak se vždycky schovává jedině u Romů, že jo. No a.. teď nás zahnali normálně zkrátka zahnali nás do té nějaký stodoli normálně zkrátka, ta stodola, to byla toho sedláka, že jo. No toho sedláka, ale.. nějakým, nějakým, nějakým způsobem taky ten sedlák, ten sedlák už tam taky nebyl v tom baráku. To byl velký barák a tak dále, že jo. Ale.. takhle zahnali těch Romů do té stodoly normálně zkrátka a teď se začali vyzvídat. Ale začali se vyzvídat Romů a tak dále. Ale přes tlumočení, tlumočení a tak dále, že jo. Měli tam tlumočníka a tak dále. No a dostal.. dostalo se, hned se dostala zpráva od.. o té vesnici normálně zkrátka dostala se zpráva tomu předsedovi, jo. Předseda, nebo já nevím, kdo tam byl, tajemník, nebo předseda, nebo tak dále. No a ten tajemník normálně zkrátka nebo předseda normálně zkrátka věděl o nás. Znal nás. To samý jako sám sebe. Že my zkrátka nejsme z těch právě těch lidí, který.. jeden z nás aby byl partyzán. No a dokonce děti to znal taky poznal děti a tak dále. Tak se nás zastal normálně zkrátka, že my jsme neškodní a že zkrátka z nás žádný partyzán takovej nemůže být existovat a že nějaký partyzán, který se přidá k těm partyzánům, tak že u nás u Romů sice tady není. Takže je zbytečný, aby zabíjeli ty lidi, protože byli zbraněma namířený a tak dále a tohleto všechno. No tak, no tak tenkrát sice jako to polevilo normálně zkrátka, ulevilo se to.. Přestali nás už bejt agresivní na nás a tak dále, že jo. No a toho jsme právě dvě rodiny jsme toho využili. No. Jenom potom jsem to věděl od vyprávění svých rodičů. No. Takže zkrátka se to jako to. Tak dvě hodiny jako moje rodiče a rodina ta Lořova, jo, který pochází, který ten pochází ten právě z té rodiny toho kluka to je svědek, co prožil se mnou. Jako kluk.

Jo, jo, pan Lořo.

Že jo bratr, starší bratr a von. Jako dva svědkové. No tak my jsme jako takhle tak utekli, normálně zkrátka utekli do nejbližšího lesa. A ten les se jmenuje normálně Kalinec. No tak jsme utíkali do toho lesa normálně zkrátka. A že ten les byl blízko té vesnici, tak báli se normálně zkrátka, že rychle nás najdou, když budou hledat. Že jo. No tak potom rodiče normálně zkrátka, bo rodiče a ta rodina Lořova jsme pokračovali dál. Hlubší do.. hlubší do těch lesů. Při tom spěchu, při tom spěchu při tom pospíchání, strachu a tak dále, normálně zkrátka měla mě máma na rukou. Mně bylo čtyry roky, nebyl jsem tak jako dítě nebyl jsem takovej rychlej jako to. No. Tak zakopla normálně a spadla se mnou. A že máma byla silná ženská a tak dále, ale při tom spěchu zakopla no spadla se mnou. A spadla to tak, že zkrátka, že spadla tak spíš jako na mě spadla a já jsem měl nohu.. jestli to byla zlomená, nebo co byla,

normálně já nevím s tou nohou. Ale velký bolesti, já jsem křičel strašně, křičel, brečel a tak dále. Voni měli strach, protože když dítě brečí, tak je to slyšet.

M: No kor v lese se to rozlívá.

Tak mě máma tišila a tak dále. Chytala mě za ruku, za obličej a tak dále, že jo. (ukazuje, že mu dávala ruku před pusou) No ale nějak došli, protože jsme přišli potom do jednoho lesa, který se jmenuje.. My jsme ho pojmenovali Lipový les. Protože jsme nacházeli víc těch, víc těch, jak se to říká, lípa. Víte, co to je?

No, no, lípy.

No, lipový, víc těch stromů. No tak jsme to nazvali tomu Lipový les. No tak tam jsme zůstali normálně zkrátka. Už jsme víc nežli normálně zkrátka, protože tam byl takový potůček byl takový, kterým tekla ta voda, že jo. No tak bylo to takhle jako, že abysme nebyli bez.. bez vody. Abychom nebyli bez vody, tak to vykopali tam zkrátka do toho, měli taky s sebou nějaký nářadí a tak dále, tak to vykopali. Vykopali takovej bunkr vykopali normálně zkrátka, zamaskovali těma větvema a tak dále, že jo. No a tak jsme tam žili. Žili jsme tam, no ale to bylo nejhorší, normálně zkrátka abysme tam neumřeli hladu, že jo. Tak máma a ještě ta, máma a ještě ta rodina, z té rodiny Lořových ta ženská, zkrátka to byla taky máma od té rodiny, že jo. Od těch dětí, no, tak sebraly se normálně a šly někde ve vesnici vyžebrať peníze.. ee jídlo. Někde nějaký jídlo normálně zkrátka aby přinesly, abychom z něčeho žili. No. Tak jsme tam byli normálně zkrátka, nebylo to normálně zkrátka, nebylo to ani takový život to bylo, který zkrátka člověk ani se tam nemohl umejt, nemohl se nic. Strachem a tak dále. Ono tři měsíce, to je taková doba, jako tři roky, to bylo. To je hrozný. Většinou jsme byli o hladu, protože máma se bála. Aj ta druhá ženská, bála se, aby netrefila na ty Němce. Protože máma je tmavá a ta ta Romka taky normálně ta druhá, to byla taky tmavá, tak bály se strašně. Že jo, takže někdy byly, šly tam a někdy naprázdno, vrátily se zpátky, bály se. Že jo, tak většinou jsme byli hladový. Takhle to bylo. Ale nějak jsme to přežili, protože byli polesích taky ty partyzáni byli, který zkrátka o nás věděli. Tak nás navštěvovali tam taky ty partyzáni, když jsme.. voni o tom věděli, jak jak se všechno u těch Němců probíhá. To věděli. Že jo. No tak..

M: Protože voni měli ty spojky, že jo.

No to už bylo to takový ke konci..

M: Mezi lidma.

Tři měsíce, víc než tři měsíce do konce, táhlo se to do čtvrtýho měsíce, že jo. Tak nás, řekli nám, že zkrátka, že už.. že jako Svidník je osvobozenej. Vyšní Orlík je osvobozenej a tak dále, že jo už normálně zkrátka. A teď už Kečkovce, zkrátka, ještě nějaký vesnice, který ještě nebyly osvobozený, že jo. No tak takhle jsme se dozvěděli, tak tenkrát jsme vrátili se zpátky

domů. A když jsme se vrátili zpátky, tak ty věci, co měli rodiče poschovávaný, tak to bylo už vykopaný to bylo, normálně odkrytý jako odkrytý, to co bylo schováno to tam zkrátka.

M: Vybraný, no.

To byly a tak ty věci, to byly odkrytý, to bylo pryč.

Jo, že to, co dostali od těch Židů, tak zakopali.

M: No.

No, no. Takhle. A tohleto si pamatuju taky. Než jsme přišli, než jsme přišli domu, to si pamatuju moc dobře, že tam, tam seděli normálně zkrátka seděli tam a střecha tam nebyla na tom baráku, střecha nebyla. Tak tam seděli nějaký Romové. Ne ty Romové normálně z té osady, ale úplně jiný lidi. Seděli tam a rozdělaný oheň a tam seděli u toho. No. Tak tohleto si pamatuju moc dobře. A si pamatuju taky, normálně že u toho baráku, normálně zkrátka u toho baráku u těch.. u toho baráčku dřevěnýho, že jo. On byl dřevěnej.

Jo, no u toho vašeho.

No, tak tam bylo nějaké auto, nákladní auto to bylo. Tam bylo auto. Rozházený, rozházený zbraně byly tam, normálně zkrátka že mohla jste normálně zvednout ze země normálně zbraň normálně zkrátka to byl, to byl hrozný zmatek. Hrozný zmatek. No tohleto si pamatuju taky. A teď jsme to chtěli normálně zkrátka.. jo a ještě ještě jedna věc! Střech, střecha normálně zkrátka nebyla. Jenom akorát, akorát to byly takový trámy, jak je střecha, takový trámy.

Jo, krov, jenom krov.

No, no, no. No, no, no. Tak máma, páč to bylo, to bylo normálně v lednu. V lednu to bylo.

M: A tam jsou zimy!

No takhle nějak v lednu to bylo. Když jsme se vrátili. Zima. No tak máma normálně zkrátka chtěla zatopit do toho.. bo to je ten pec takový, pec! A to pec takový dělaný, ze z toho z kamení vyzděný. Z kamení z cihel a tak dále vyzděný, že se.. že když takhle zatopil, tak tam ta pec byla teplá. Mohl si člověk si tam lehnout a tak dále, že jo. No a to byla pec, byla kamna to byly zároveň s nima kamna a pec taková na chleba, co se peklo chleba, že jo. To celkově takhle to dělaný bylo. A ještě to byl takovej na dříví. Na dříví bylo takhle jako když se dává to nařezaný dříví pod to..

M: Pod ty kamna to bylo. Takový to udělaný.

No, no, no. No tak a etšě štěstí normálně zkrátka, že máma zkrátka při tom sice jako to, že prve se podívala do té pece, normálně zkrátka, jestli tam náhodou něco něco není, že jo. Já nevím, jestli myslela, že nějaký poklad, nebo něco takovýho a tohleto.. to ne.

M: No to určitě. Našla poklad.

Protože možná že neměla myšlenku na tuto, možná, že ne. To nevím, co si jako myslela, ale do té pece se podívala. A když se podívala se normálně zkrátka jako rozsvítila si normálně zkrátka jako zápalkou, rozsvítila, že jo. A najednou vidí, že tam byly granáty. Byly tam granáty, tak ty granáty potom táta vyndal, jo. Vyndal, někde zahodil, nebo co já vim, někde zahodil, no. No a zatopil a tak dále. No jo ale nebylo kde spát. No. Byla zima. No a spát tam normálně zkrátka tam ani strop není, normálně zkrátka nic není, normálně zkrátka tak jak. No ale tam přes vodu, na druhý straně přes vodu byla taková, taková řeka to byla. No jako takovej potůček.

Jo, ten potůček, jojo, jste říkal, no.

Takovej potůček, tak na té druhý straně, tam bydlel právě, bydleli ty sedláci. Jo. A my jsme bydleli jako na druhý straně přes ten potůček, že jo. No a tam u toho sedláka, tam bylo prázdný, protože my jsme tam přišli normálně zkrátka jako Romové, nejenom my, ale kdo se vrátil jako, kdo se vrátil do té, zpátky do toho, myslím jako Romové, kdo žil, že jo. No do té osady, no tak všichni se nahrnuli právě tam do toho baráku zděnýho. Protože jiný baráčky byly dřevěný. Jedině ten barák byl zděnej. No. Tak jsme tam přišli normálně zkrátka a už tam byly ty.. jak se to říká. Ty postele, jak jsou tak nad sebou.

Palandy.

M: Palandy.

No a tam spali, normálně zkrátka v té době spali právě ty Němci.

Aha, jo že tam měli palandy. Jo, jo.

Ale to už Němci tam nebyli, ale ty postele a tohleto všechno tam zůstalo. Takže ještě aj deky tam byly. A tak dále.

M: Protože už utekli.

Utekli. Takže jsme spali právě tam. Tam bylo kde spát a tak dále. Než oni ty potom ty baráky, kdo měl sice jako tak každý si postavil, jak mohl, že jo, no. Tak takhle je život, no. No jenom potom sice jako. Takhle já jsem měl nemocnou nohu, než já jsem měl ten úraz. Nevím, jestli máma se mnou byla u toho doktora s tou nohou, nebo ne. Ale strašně me noha bolela.

M: A kde byli doktoři. Jaký?

Tak tam nebyl žádný doktor, protože zkrátka.. ani ve Vyšním Orlíku nebyl žádný doktor.

M: Byli, víte co. To byli ty baťůžkové. To byli takový ty léčitelé se dneska říká.

No co měla, co měla máma uděláno, normálně zkrátka, aby mi tu nohu nějak ošetřil a tak dále. No tak mi dávala normálně mokré obklady mi dávala normálně zkrátka na tu nohu, že jo. Na nohu a tak dále, no. No tak nějak se už ta noha, přestala bolet. Ale měl jsem oteklou nohu strašně dlouho, strašně dlouho. No potom do školy jsem nemohl chodit, normálně

zkrátka už začala ta škola sice jako, že jo. No ale do školy nemohl jsem, protože já jsem nemohl chodit, že jo.

M: To je Bobík tam?

Ne, já jsem teď pana F. dvakrát kopla omylem.

M: No náš děda vždycky když sedí, já sedím tadydle a on je takhle..

A von je tam..

M: Ne. Tvoje noha!

Já jsem vás omylem dvakrát teďka kopla, vy jste si toho ani nevšiml, tak to je dobře.

A tohleto se nahrává taky jo.

To je jedno, vždyť to je jenom pro mě.

No, tak takhle já jsem do školy nemohl normálně zkrátka chodit, protože jsem měl tu nohu normálně nemocnou a tak dále a takovej, takhle jsem žil, no.

A takhle vám to celý roky vydrželo? No ale pak jste někdy začal chodit do školy, ne?

Potom jsem chodil do školy, normálně zkrátka. Pak jsem chodil do školy a asi ta noha se trochu utěšila a tak dále, ale tohleto, tohleto mi zůstalo už na celý život.

Že si pamatujete i z dětství, že jste s tou nohou kulhal a že vás to bolelo, jo.

No, už jsem byl jako voják, jako bylo mi normálně zkrátka osmnáct let, že jo. Šel jsem sice jako, hledal jsem si práci někde, někde jako.. tak jsem šel do té Ostravy. V Ostravě, v Ostravě ještě s jedním klukem. No a dostal jsem se do práce, to je Hutné stavby. Ten podnik se jmenoval. No a tam Hutné stavby, voni tam sice jako jezdily lokomotivy a tak dále, že jo. Co jako tam dělaly tu, jak se to říká, Nová huť Klementa Gottvalda to byla.

M: Jako posunovači po té fabrice.

A rozváželi tu, to, jak se to říká.. vyráběli železo, co se týče. A vyráběli železo a ty železa právě normálně zkrátka rozváželi a tak dále. Jiným dopravovali, jinde a tak dále třeba vlakama, třeba vozama, tím vlakem a tak dále, že jo. No a sem právě.. dal mi práci normálně zkrátka ten nějaký mistr mi dal práci normálně zkrátka někde jak, tam jak ta.. lokomotiva, když se postaví na ten kanál, jestli to víte.. no možná ne.

Představuju si to.

Takovej kanál. A tam se právě z té lokomotivy se vyhrnává právě ten popel z těch pecí.

M: To byly ještě ty parní lokomotivy.

No ty parní lokomotivy. To na uhlí. No tak já jsem sice jako normálně zkrátka ještě s tím klukem ještě s tím kamarádem, co jsme přišli do Ostravy, tak jsme dělali, právě vyhazovali ten popel a tak dále, z těch kanálů. Přijde ke mně a mi říká: Hele, nechtěl by si něco jinýho dělat než tohle? A já říkam: No chtěl, ale záleží, co. Hele, potřebuju topiče, topiče..

M: Vedle. (odněkud hraje hudba, tak jsem se rozhlížela, odkud to jde)

Topiče od těch lokomotiv, jo. A jak mi to řekl, no tak já jsem takhle hned kývnul hlavou, že jo a řekl že jo. No tak jsem šel normálně zkrátka, dal mě tam u jednoho, jednoho toho.. a to byl zrovna z vojny přišel kluk, který udělal zkoušku, že dělal tu školu zkrátka jako strojvedoucího a z vojny přišel, tak už začal jezdit. No tak mě hned vzal k sobě, normálně zkrátka a topil jsem u něho. No a začal mě zaučovat zase. Mi to řekl. Já jsem to začínal to samý jako ty. Taky jsem topil a tak dále. A dělal jsem potom normálně zkrátka jako ten kurz jako topičskej kurz a potom jsem dělal zase normálně zkrátka jako strojvůdcovskej ten kurz jsem dělal. No a udělal jsem to normálně a teď jezdil s lokomotivou. No tak jestli to chceš, tak á tě zaučím a dam tě taky na ten kurz. No a taky se to stalo. Udělal jsem tu zkoušku, taky topičskej, strůjcovskej, vrátil jsem se zpátky potom z vojny, šel jsem na vojnu, vrátil jsem se zpátky no a potom jsem šel do Ostravy už s manželkou, že jo. No a už jezdil jsem lokomotivou v jednom podniku.

M: No a odtamtud si přivezl na celej život památku. Žaludeční vřed.

Ale co se týče, co se týče normálně zkrátka s tou nohou, co jsem měl. Nohu jsem měl bolavou, kulhal jsem a tak dále, bolela mě noha. Páteř mě taky bolela, protože to střílelo normálně zkrátka do páteře. Ale než než jsem přišel už jako to, jako na tu.. jako jak se to říká.. regult... ne, ne, ne

M: Jako nastoupil na tu vojenskou službu.

Jak jsem nastoupil tu...

Jo, jo, rekrutovat se?

M: Regurt, nebo já nevím. (smích)

No takhle se to nějak říká. No tak ten doktor normálně zkrátka se mě ptal..

U odvodu.

Odvodu, no. Takhle, no. A von ten regurt se říká slovensky nějak. Říká se nějak jinak. No tak von se mi podíval normálně zkrátka na nohu. Protože nemam na tý noze nemam, na tý levý vyvinutý lýtka a na tý druhý na tý zdravý noze to mam vyvinutý lýtka tak. Musel by být slepej normálně, aby to neviděl, že jo. No. Tak se mě ptal? Bolí vás ta noha? Já říkam, no bolí mě. No ale jak vás bolí? Bolí vás hodně a tak dále. O tak říkam, no tak hodně ne. Protože chtěl jsem jít na vojnu. To byla právě todleto. Tak říkam, normálně zkrátka na vojnu můžu jít. No tak říkal, no tak jestli to chcete, tak to záleží na vás. No. No tak mě vzal, dostal jsem hadry a tak dále. Prve do tý sprchy jsem šel. Do sprchy jsem šel, vysprchoval jsem se a tak dále. Eště mi někdo ukrad trenýrku. (smích) ukrad mi trenýrku. No tak to potom přišel ten. Já jsem byl normálně bez toho, normálně zkrátka vysprchovanej a tak dále, umytej. A teď co. Nemam co

na sebe. Tak říká no a tak proč si nevezmete to? A já říkám: To nemám, protože někdo mi to ukrad. No tak přišel ten kluk normálně nějaký, přines mi to, voblíknul jsem se a tak dále. No a tak potom. Jo a co se týče normálně cvičení. To bylo.. byl jsem u pěšáků. No a tak to co cvičení, normálně zkrátka tam je.. to bylo takový jako, to byla dřina. Protože cvičení to bylo.. to bylo, já nevím.. to bylo normálně zkrátka cvičení, ten batoh, ten plná polná.

Jo, plná polní.

Plná polná, normálně zkrátka maskáče a tak dále a to všechno normálně zkrátka a to. A ještě normálně zkrátka ještě tu masku normálně nasadit na obličej, no a teď ještě, normálně já nejen za chodu, ale s tou maskou nemoh utíkat.

M: Poklusem.

No poklusem a utíkat, že jo. No a pro mě to bylo hrozný, protože zkrátka jsem začal utíkat.. to chození to dalo to se chodit, ale utíkaní zase, a ta námaha a tak dále, začalo mě to hrozně bolet. Bolelo mě to tak normálně zkrátka záda mě začaly bolet, byl jsem pozadu, byli pryč už ty vojáci a já jsem zůstal.. jo to bylo cvičení. Bylo cvičení a na Dupově. Dupo. Na cvičení. A to byla jako, celý pluk na tom byl na cvičení. Rota byla pryč normálně zkrátka, já jsem tam zůstal sám. A teď jsem nevěděl, teď jsem nevěděl, kam se poděli. Jo, šel jsem, vlastně ne, šel jsem normálně zkrátka to bylo v zimě! Šel jsem normálně zkrátka a najednou jsem zapad do nějaký díry a jak to bylo to, zasně.. sněhem zavátý normálně zkrátka tak díra tam byla a já jsem normálně zkrátka spadnul do té díry tak, že zkrátka nemoh jsem z té díry vůbec se vyhrabat. Zajedno nemoh jsem se vyhrabat, byl jsem úplně mokrej, spocenej, zajedno, strašně noha mě začala bolet, záda. Nemohl jsem se ani z té díry víc vytáhnout, nějak jsem se vyškrabal z té díry a teď vidím, normálně zkrátka vidím jako ve sněhu tu stopu. Od těch noh, jo, jak to vyšlapaný to. (ukazuje na stole) No ale celá rota. A vono to bylo normálně široký. A teď jsem nevěděl který směr. Tak nebo tak nebo tak (ukazuje rukou) Tak bylo mi už jedno, říkám: Možná že budu mít štěstí, že trefím třeba na nějaký vojsko a tak dále, co.. protože to celý pluk, to bylo hodně vojáků, že jo. No ale ale to měl jsem štěstí, že jsem zrovna trefil na tu mojí rotu, že jo. No tak takhle. A potom normálně zkrátka ten velitel čty , velitel čty mi říká: Hele ty seš nějaký pomalej. Protože sice jako proč si zůstal pozadu. A já říkám: Mě bolí strašně noha a já mam úraz po válce. Jak byla válka, tak jsem mu to vyprávěl a tak dále to. No tak říká: Hele, víš co. Já tě navrhnu na.. na kurz sběr raněných. Sběrač raněných. No. Tak mě dal na ten kurz. Normálně zkrátka tak jsem byl na tom kurzu. No potom, po tom kurzu měl jsem nějaký ty.. zkoušky a tak dále v tom. Tak potom dostal... dali mě normálně zkrátka na ten kurz zdravotní kurz jako instruktor, zdravotní instruktor. Tak potom ty dva roky jsem byl normálně zkrátka jako zdravotník. Byl jsem na vojně dva roky, tři měsíce, protože ty byly

normálně zkrátka. Měli jsme už jako.. byla tam normálně zkrátka ta varšavská smlouva. No a že jako že bude.. ve Varšavě normálně zkrátka jako v Polsku, ve Varšavě normálně zkrátka jako když nepodepíšou nějakou smlouvu. Já nevím, ty státy nějaký, nebo co já vim. No takže vznikne válka. Jo. Vznikne válka. Ale potom normálně zkrátka sice jako nějak to prošlo. Tři měsíce jsme tam.. nejenom já, ale i další vojáci a tak dále. Celý pluk. No po třech měsících jsem se vrátil domů zpátky.

A to už na vás čekala paní.

M: A to byla blbost, že jo, ty lidi, ty chlapi zbytečně dva roky.

No, já jsem ráda, že už to není, no.

M: To je správný. Ty kluci byli vlastně dva roky zabíjeli vlastně si svoje mládí. Svůj život. Místo toho, aby šli do práce a to, ale..

Tak vono hodně jich na to má i hezký zážitky, že jo, že vlastně si tak jako.. vznikly přátelství a zase..

M: To jo, ale teď si představte tolik národů, tolik chlapů život! Stát.

Úplně zbytečně.

M: Voblíkat, život.

Jo, jo, jo.

Ale tohleto mohli udělat normálně zkrátka hned to udělat hned já nevím, kolik je let normálně zkrátka, že za komunistů kolik je let normálně zkrátka život tolik vojáků, takový vojsko. To úplně.. a to nejenom zkrátka tady v Čechách, ale to bylo normálně na Slovensku to taky normálně zkrátka.

M: Všude.

Ale život tolik vojáků úplně zbytečně.

M: No ale vono to taky bylo k něčemu dobrý.

Ty lidi mohli dělat. Mohli se, mohli zkrátka ty lidi jako ty mladý lidi, který jako.. mohli se oženit zkrátka, usadit se, rodinu mít a mohli pracovat. A mohli pracovat a mohli žít a tak dále, že jo. A mohli to normálně udělat to tak, ty který byli třeba, měli nějaký funkce a tak dále třeba jako, jako byli četaři, nebo poručíci nebo který jako to..

M: Třeba jako voják z povolání.

Vyšší povolání, větší jako výcvik a tak dále. No jak to udělali, jak to udělali teď. Že to udělali normálně zkrátka vojsko takový, takový vojsko udělali, který stihne bejt válka, že jo, tak už ty lidi jsou vycvičený natolik, že by zasáhli a tak dále. Ale že jako takhle obyčejný člověk třeba jako, obyčejný člověk jako, mladý člověk nemusel by jít na tu vojnu, no.

M: Ale byli takový, že se jako hlásili. Já si pamatuju, já jsem chodila do školy a chodili a chtěli jestli někdo nechce jít na tu vojenskou školu.

Ale bylo, jasně že jo.

M: Jestli se to přihlásí, jo. Dávali přihlášky a to...

Ale bylo to za peníze. Dostávali plat jako.

M: No ale musel mít ten kluk o to mít zájem, že jo. Anebo rodina. Taky jestli mu dovolila.

No já to říkám, že to jsou lidi normálně zkrátka, to jsou lidi takový, který mají nějaký výcvik. Musejí ovládat normálně sebeobranu, musejí ovládat tudleto tamto a co já vim, výcvik nějakej.

M: No tak voni potom už automaticky, když šli do té vojenské školy, tak to měli. Tak tam už museli.

Tak to sebeobranu a tak dále, tohleto všechno ten výcvik byl.

M: To si pamatuju, že u nás taky to. Chodili jako po školách a jako se ptali, kdo chce, kdo nechce. No to víš, komunisti to tenkrát brali všechno vážně, ne tak jako dneska. Nebylo to takový jednoduchý.

Já jsem chtěl se normálně právě tohleto právě. Než jsem před pěti rokama, před pěti rokama to bylo tak jak voni to chtěli vědět, normálně zkrátka, že jakto, že když mam tu nohu nemocnou a tak dále, že mam jí kratší dokonce, že jo. Lejtka nemam a tohleto. A že ty bolesti mam jako. Tak jakto že jsem byl na vojně!

Jo že jim to.. aha.

M: Že ho vzali na vojnu.

Že mě vzali na vojnu. To právě tohleto normálně zkrátka jako tak.

Ale tak to se vysvětlilo ne.

M: Tenkrát za komunistů brali všechno.

Jo, já si taky myslím, že byl spíš problém, když někdo nechtěl a nemohl, tak aby mu to vyšlo, aby dostal modrou knížku.

M: No, já si pamatuju, co dělali některý kluci, že normálně třeba polykali předtím, než měli jít na to kontrolu na rentgen, že stěžoval si třeba na žalodek, spolykal celý fazole, ne aby měl tam flek, že to má vřed nebo něco takovýho. To nebyly takový rentgeny, jak jsou dneska, že jo. To byly to obyčejný rentgeny. Já si pamatuju, dělali různé věci. A muj brácha ne, muj brácha byl na vojně a to byl chlap jak hora. Přišel z vojny a já říkám: Vidiš, dobře ti tak. Dobře ti tak, teď je z tebe pořádný chlap.

Ale voni normálně zkrátka ty za komunistů bylo že jo, bylo v padesátym..

M: Ty?

No na vojnu jsem šel..

M: Padesátdva, ne?

Padesátdva, no tak nějak..

M: V padesátymdruhym.

No. Tak voni to normálně zkrátka když ten člověk, mladej člověk když šel na vojnu, tak kdyby kdyby neměl ruku nebo neměl nohu nebo co já vim, tak stejně ho na vojnu vzali.

M: Padesátdva, teď přemejšlim, to je blbost. Na vojnu si nešel v padesátymdruhym, to muselo bejt pozdějš...

Ježiš, no to mam někde tu vojenskou knížku, tak je někde... napsaný.

M: Mně to teďka došlo, protože moje ségra se narodila v padesátjedna. Margita. No a ty si byl už dávno pryč. To si musel bejt nějak... holka se nám narodila, ta Valina, šedesátčtyry a to ti bylo šestadvacet. Nebo pětadvacet, teď už ani nevím.

No takhle jsem to prožil nějak. A jsem tady.

No a po vojně, to už jste se teda vraceli do tý Ostravy a nebo jste se vrátil do Kečkovců.

M: Kečkovce, tam jsme bydleli.

No potom sice jako po válce.. jako po válce říkam, jako po vojně.

M: Po vojně.

Po vojně.

Po vojně jsem přišel domu normálně zkrátka. Vrátil jsem se zpátky do práce do těch, do těch Košic. Do Košic jsem se vrátil. Potom neboštík Ovád. Ovád, ten soused, von byl.. nějak se dozvěděl normálně zkrátka že tady v Praze nějaká práce je. Tak sebral se a šel.

M: No ale my jsme nejprv byli v Ostravě, ne?

Jo vlastně jo!

M: Ty jsi se vrátil zpátky do těch Urxovejch závodů tam.

Ne! Nebo jo jo.

M: Dědo, ty si nepamatuješ. Tam jsme bydleli ne u tvých příbuzných. No to byli moc dobrý. Jenom ty čerti nebyli lepší než voni. Záviděli každou korunu, že von vydělával. Protože von dělal už z toho, strojvedoucího, že jo. A taky tam dělali takový ty starý dědkové, který třeba se vožrali, nepřišli do práce, tak von dělal třeba čtyřadvacítky.

A to byli ty strojvedoucí, ty strojvedoucí jako starý chlapi. Jo, no tak voni normálně zkrátka já jsem byl jako nejmladší. Mně bylo kolik, pětadvacet let.

M: Nejmladší, pětadvacet let.

No tak toho právě využívali právě využívali toho, že zavolal, zavolal normálně zkrátka že je nemocnej, že nemůže nastoupit do práce, jo a no a přišel mistr normálně zkrátka mi to řekl,

hele musíš to, odpracovat svojí šichtu. Přišel ke mně a říká: musíš ještě dál. Musíš pracovat dál, protože zkrátka nepřišel, nepřišel tě jako vyměnit..

M: Nepřišel ho vystřídat.

Nepřišel tě vystřídat. No a tak já jsem dělal noc, dělal jsem přes den. Úplně unavený, nevyspalej.

M: Čtyřadvacítka!

No. Nevyspalej. A když jsem byl takhle, já jsem jezdil, že jo. Tak na to voko jak jsem byl jako opřenej, no tak jsem měl ty páky tam no a zkrátka který jsem jako řídil s tím, no a byl jsem opřenej, tak takhle jsem usínal a za jízdy..

M: Mohla vybuchnout celá fabrika..

Ale že to byla firma! To byla to podnik takovej, kterej se tam vyráběl benormálně zkrátkaín, vyráběly se tam aceton, vyráběly se kapaliny hořlaviny. Že tam se nesmělo ani zapálit.

M: Hořlaviny samý, tam ani cigaretu

Chytli člověka se zapálenou cigaretou, tak dostal velkou pokutu. Anebo byl vyhozen z práce.

Jo, že to bylo nebezpečný.

To bylo takhle. No a to kdyby to narazilo. Cisterna. Víte co to je. Plná toho, ty kapaliny, ty hořlaviny, kdyby to narazilo někde, tak celý podnik je ve vzduchu.

M: Celý podnik je v ohni v plamenech. No a že ho nechávali tak dlouho jezdit. Tak tam s nim byl jeden, který ho hlídal.

Tak vždycky ten vedoucí dal normálně zkrátka jednoho normálně zkrátka ne už jako že to, že se mnou byl normálně zkrátka těch šestadvacet hodin, ale byl normálně jako normálně dal mě furt tam hlídat, kdybych náhodou usínal, tak vždycky mě chytil takhle za rameno no a..

Tak stačí.. (na psa)

Bobíku jdi dolu.

Stačí, pojd', pojd', tak.

No tak chytli mě za rameno a říká: Nespi.

M: No musel ho hlídat, no.

Hlídat no.

M: Takže to, takhle jsme byli v Ostravě.

Takhle my jsme sice jako to. Vzal nás, on měl ten barák. Já nevím, jakým způsobem on dostal ten barák. No ten, ten muj bratranec, ne. To von bydlí v celým baráku, ne?

M: Jak?

Ne v celým baráku, v tom přízemí.

M: To bylo přízemí, no.

Přízemí, no. No vzal nás tam, že tam měl volný, že jo. Tak nás vzal. Tak jsme nevěděli, že jaký to jsou lidi, že jo.

Do tý Ostravy, jo.

No a voni když dostal jsem tu práci zkrátka jako, jo, tak víc jsem byl placenej. Já jsem byl placenej jednou tolik normálně zkrátka třeba dvakrát tolik, kolik voni dali v té firmě, co dělali tu obyčejnou práci, že jo.

M: No ale taky von peníze nedával. Von měl manželku a tři děti. Měl toho většího kluka a potom ty dvojčata. No jenomže von byl takovej děvkař. Peníze jí nedával, prochlastal po hernách a tak po barech.

No on věděl normálně zkrátka že беру plat jako mam větší než von. No tak si myslel, že buhví kolik peněz, normálně zkrátka tak chtěl od nás peníze, že jo. No tak půjčoval peníze, ale nevracel.

M: Nevraceli, no.

Nevracel. Pučoval, ale nevracel.

M: A když jsem šla na nákup, tak si odemkli a ukradli, co mohli.

No ale jako takhle. Ale sice jako za byt za osvětlení za světlo a tohleto všechno jsme to jako platili, že jo. No. No a tak potom ona.. jo a ještě tam byla s náma, s náma byla ta.. mojej ségry dcera. Ta mrcha na nás normálně dělala drby. Dělala drby a tak dále. No tohleto tamto, hrozná mrcha.

M: Kradla nám a nosila jim.

No tak to takhle a před samých Vánocích. Teď já jsem byl v práci a najednou normálně zkrátka já nevím, jak jsem se dozvěděl, večír, že jsem přišel domu.

M: No já jsem tam byla na vrátnici, ne.

Jo, jo.

M: Já jsem tam byla na vrátnici, ať se vrátí domu, že on mě zřackoval. Ten. A vona do mě dobytky.

No. No tak přijdu domu normálně zkrátka. A už ten stromeček, co jsme měli, ten vyhozenej aj s těma ozdobama, ty, to cukroví a tak dále. Ty peřiny všechno normálně zkrátka co bylo vo zemi takhle. No hrozný no. To ještě štěstí, že jsme měli.. ta soused..

M: Poláci tam bydleli.

To byla Polka. To byla Polka. Poláci, no. Tak se slitovali, že nás..

M: Nás vzali k sobě.

Děti jsme neměli eště jako.

M: Jenomže já jsem byla zrovna těhotná asi tři měsíce.

Tak nás vzala právě tam do toho baráku. Byli jsme tam asi..

M: Čtrnáct dní. Než jsme si poslali, všechno sbalili svoje věci na Slovensko.

Tak jsme si sbalili, nábytek a tak to co jsme měli, to jsme sbalili, že jo a vrátili jsme se zpátky.

M: Máma mi poslala peníze, táta. Poslala jsem jim telegram. Poslali mi peníze, abych to všechno jako mohli jsme odvézt na nádraží. Všechno, my jsme si to tam pořídili všechno. No.

Jo takže vlakem jste se..

M: No pak jsme se vrátili zpátky.

Přišel jsem právě za tím vedoucím tam do toho podniku normálně zkrátka, aby mi rozvázal pracovní poměr. Že já vrátím se zpátky, abych mohl jsem se dostat do práce. Že jo bez občanky to nejde. No a von mi to normálně zkrátka nerozvázal. Mi to nerozvázal. Protože vás tady potřebuju! A za těch deset měsíců, co jste tady byl normálně zkrátka neměl jste žádnou žádnou pokutu, žádnou malér nebo něco jako... že jak se to říká..

Žádnej problém.

Neproved jste žádnéj ten přestupek.

M: Pravidelně chodil do práce, všechno.

Žádnej nic, normálně zkrátka chodil jsem do práce ještě jsem dělal normálně zkrátka navíc.

Co jste dělal, to jsem byl úplně rád, že vás máme a tak dále. No jo ale co jsme řekl.

M: Oni to byli taky pěkný šupáci, protože když jsme chtěli ubytovnu, tak nám nedali..

Heleďte se, práce se mi líbí, práce se mi líbí, rád dělám. Ale dejte mi aspoň jednu místnost normálně zkrátka, abych já se svojí družkou normálně zkrátka mohl bydlet.

A to nedali.

Takového něco nemam, momentálně nemam. No tak když nemáte, tak já.. vzal jsem občanský průkaz, nechal jsem. A rozvázete pracovní poměr a pošlete mi. Na tu adresu a na tu adresu. (ukazuje, jak tam ten průkaz nechal)

M: A vodjeli jsme.

No tak trvalo to kolik, asi týden, po týdně jak mi poslal občanský průkaz.

M: No ale to už jsme byli doma.

To už jsme byli doma no.

M: Ale musel napsat tajemník dopis. Nám, že má nemocný starý lidi a že není kdo by se vo ně staral jo a takhle voni museli mu to rozvázat. Jeho táta byl strašně nemocnej, ten už ani nechodil, jo, protože von měl to astma hrozný. Takže von už jenom ležel, zhubnul strašně. To si pamatuju tenkrát takhle když v létě takhle ležel venku na dece pod u baráku a .. to nepoznal

ani vnouče. Jsem byla asi v osmém měsíci a on umřel. Umřel neboštík a on byl strašně hodnej. To je celej táta. (ukazuje na pana F.) Jemu říkali Zelman jeho tátovi.

Jako přezdívku.

M: No a von byl bílej byste v životě neřekla, že je Rom. no jako táta. A Miša náš taky.

No právě normálně zkrátka z pět dětí, z pět dětí jsme byli akorát ..

M: Ty a Marija.

Marija a Aňa taky.

M: No, Aňa ne. Aňa byla celá tvoje máma. Ty jak si nepamatuješ.

No a jediné já a normálně zkrátka jak jsme jí říkali Šuki. Šuki, nevíte, co to je?

Jo, jo, štíhlý.

M: No, štíhlý.

Štíhlý, hubený.

M: No.

(smích a údiv)

No me džanav.

Já jsem myslel, že to nebudete vědět.

No to je důležitý slovíčko.

No tak ta Šuki, no. To byla to samý normálně zkrátka jako já.

M: No tak vona taky byla, ale to byla zase...

Brat je normálně zkrátka jako. Taky takovej jako světlej ale ne tak jako já. Mně to natřeli nějak bílejší. (smích)

M: On byl celej táta. Úplně po tátovi. A jinak ostatní, takový pět dětí. Ty tři.. tak ta Ilona tak ta byla nejtmaší..

To je zajímavý, jak se to někdy povede.

M: No byli po mámě a byli po tátovi, no. Jeho táta byl světlej a máma byla tmavá.

Byla tmavá, byla tmavá ale byla zkrátka drbna.

M: No drbna, ale abych ti pravdu řekla, z nich byla Ilona nejčistotnější. Na čistotu byla jednička. A ostatní.. dej pokoj. Já když jsem tam přišla, tak jsem se tam štítila ze začátku. Jsem viděla jako to.. ty placky marikľa dávali takhle pod peřinu (ukazuje) a já říkam: Fuj. Tam kde spěj..

Co se týče normálně zkrátka jak jsem byl normálně zkrátka na Slovensku kvůli tomu právě kvůli tomu..

Odškodnění.

..odškodnění, jo, kvůli tomu za předsedou. Tak jsem byl.. eště jsem byl se Zdeňkem, že jo, zeťákem jsem byl. No a když jsem viděl tam u svýho bráchy. A von měl tam právě tu manželku z vesnice..

M: Tyka milou, jak gadži, jak rakli. No ale co z toho.

To byla taky z tý osady. No ale to byla špinavá. Ježišmarjá. Nevěděla, co je to čisto, co špinavo.

M: Vůbec nevěděla čistotu, nic.

Nevěděla. No. A taky kvůli tý, kvůli tomu nečistotě taky umřela. A mladá ženská a umřela.

M: To je hrůza.

Dostala otravu nebo co já vim.

M: Po porodu dala si nějakou špinavej hadr.

Takhle aha..

M: Víte a dostala otravu.

Tak to je pak rychlý, no.

M: A její matka byla to samý. Pěti měsíční dítě a dělala si sama doma potrat. Taky dostala otravu.

Já jak jsem tam přišel, tak jsem viděl normálně zkrátka jak to tam u něho je. Jak kdyby to byl von, von kdyby byl takovej jako já. Že já jako já to nesnáším špinu. A kdybych padal, jak se to říká...

M: No kdyby si dostal nějakou takovou jako..

Kdybych padal na hubu, tak stejně bych zkrátka nenechal normálně zkrátka, aby neudělal tak jak to má bejt.

M: Moje máma měla devět dětí! A u nás z tý podlahy mohl někdo jíst. A my jsme všechny takový, holky.

Já totiž takhle. Co se týče.. co se týče toho, že zkrátka jsme jenom dva jako důchodce. Jako jako jak jsem byl mladší, že jo, děti byly, že jo, no tak manželka byla mladá a tak dále, tak stihla všechno udělat, že jo.

M: Jsem měla dvoje zaměstnání, koberce jsem všude měla, po kolenou jsem čistila.

Já jsem většinou, většinou jsem byl, většinou jsem byl v práci a tak dále, takže jako.. ale teď jak jsme sami, že jo, no tak.. nádobí, to meju já. Pokaždý. Co se týče nádobí..

M: Ale to kecáš.

To se stane jednou za čas, že meješ nádobí.

M: No jo když von vode mě furt chce uvařit, jo. Von bez polívky ne. Hlavní jídlo, vomáčky, knedlíky, jo. A ještě k tomu upéct a já už potom jsem hotová. Já nohy, páteř mě bolí, že jo, takže to..

Ale taky ti pomáhám.

M: No jo pomáhá mi.

My se u vaření dělíme, ale nádobí, to je jenom moje parketa u nás.

M: Jo.

Ale co se týče normálně mejt podlahu, v předsíni, tady v kuchyni..

M: Co nemeju, tak to je jedna věc, někdy jenom, občas, záchod. To je jeho práce.

Co, co?

M: Záchod, to je jeho práce.

Co říká?

Záchod, že je vaše práce, že ten mežete vy.

No tak jasně že jo. Koupelnu to je to samý.

A okna máte teda hodně vysoký a velikánský..

M: No vokna tuhle myla holka se zeťákem jak bylo to volno. Umyli mi vokna. A ten hajzl, jak nade mnou bydlí, už třikrát mně vytopil, jo. A přišel vodněkud, nic ho nenapadlo, jenom venku má na vokně kytky. Já nemůžu..

Tak on sebral kýbl!

M: Tak ne že by to zalil normálně! Ale kýblem! A na ty vokna moje, jak byly umytý..

Kýbl nalil na ty kytky a to tak, že rovnou na naše umytý vokno.

M: Na naše vokna. Tak jsem na něho jela. Říkám: Ty hovado jedno. Sprostý. To mi děláš naschvál! Von se mně bojí. Je to chlap jak hora, ale von se mně bojí. Říkám: Ty prase jedno, říkám, nepatříš mezi lidma. Nestačí ti, že si mi zničil všechno, co jsem měla v bytě!

On nás vytopil.

M: Vytopil si mě třikrát, to mi ještě děláš tohleto mi děláš naschvál?

Nás tak vytopil, že to lilo ze stropu.

M: Zabouchl dveře. Tak jsem mu začala bouchat a kopat do dveří.

Když vidíte nejvíc, když liják, prší a to ne že prší, tak to je ještě málo, to je ještě málo. Takhle to bylo normálně...

M: jak když ležete s kýblem. Takhle mi to teklo po voknech a tady jsme měli síť, protože dáváme síť na vokno, když votvírám. Ale já mam teďkon zavřeno, protože mluvíme a oni ty auta strašně rušej. No tak dáváme tady síť a tam jsem měla tadyto radio. Tady na tý lavičce

měla radio. Normálně, jak to prskalo, tak přes tu síť i na to radio i tady jsem měla plno vody. Stačí vám to?

Hm, to je neuvěřitelný.

M: Tak jsem vzala teďkóna a dala jsem nahoru, protože takhle když vitvírám taky to vokno, tak prach do toho sedá. Tak tam dávám si akorát ty takový co mam nějaký moje, podívejte se, co mam na ty hnáty. Různý ty krémy, mastičky tak jsem si tam dala. A francovka a já nevim co všechno. A já říkam: To tam nemůžu mít. A dneska jsem právě vzala a vočistila jsem. Ani jsi si nevšimnul, vid'? Podívej se dědku. (odhrnuje záclonu) ty jsi byl pro chleba a já jsem to vzala. Dala jsem si to, hadr a vočistila jsem to znovu.

Ale jsem tě pochválil, ne, že jsi šikovná holka.

M: No utřela jsem prach, utřela jsem zvenku ten parapet všechno no a...

Číslo nahrávky: 2010-02-23-01
Informátorka: MARGITA G., narozena 1940 ve Stropkově
Datum/ lokalita: 23.2.2010/ Praha
Tazatelka: Eva Zdařilová
Vedlejší tazatelka: Františka Dvorská (F)
Délka: 00:33:18
Jazyk: romský
Přepis: Eva Zdařilová

No, zapsali nám jako všechno, jo. Co si pamatujeme. Ale jako člověk.. oni na nás chtěli moc a to víte, takový sedmi-, osmiletý dítě pamatuje si, jako ale tu vojnu jako, to všechno jsme prožili, jo.

Šaj phučav, khatar tumen san?

Amen? Strípkostar.

Strípkostar?

No. Stropkov jako.

Stropkov. Jo, jo!

FD: Stropkov, hm.

Svidník, Mezilaborce a Stropkov. No, takže tam jsme bydleli. Bydleli.. byla to jaká.. romská rodina to byla. Romský jako.. jako osada romská.

Jo. Odoj. Strípkostar abo sar pes phenel.

No a kodoj bešahas savore Roma. No sas len kajse.. darekas sas lače khera, a darekas čak avka čorikanes. No a kodoj predžid'íl'am, začind'a e vojna. No kodi druho svetovo vojna. Tak amen samas cikne. L'ivinkernas kodoj, bombardinenas. O Roma chudne le čhaven a denašahas andro veš. Kodi na sle lenge svobodno te kerel jag, avle o partizana, kaj te na keras e jag, že o eroplana.. tak bešahas kodoj ta bešahas. Kaj pes dela, odoj pes garuvahas. No a kavka jako kher, *vesnica do vesnici. Mně tak nejde ta cigánština.*

FD: Mluvte, jak chcete.

No, sar pes tumenge feder vakerel. Jo. No a ta tumen pes garuvenas andro veš.

Džahas, samas andro veš. Kodoj samas jekh kurko, duj kurke amen garuvkerahas, sar pes delas. No pa'is avenas o partizana a andro dojekh gav amen bičhavkernas, kaj na sas o Němci. Odoj amen bičhavkerenas. No amen kodoj džahas. Darekas sas kodoj znama, darekas na sas famel'ija, ta esas kajsi bari kl'aštora sas a kodoj sas... strašno sas kodoj. Pa'ni na sas, o čhave nasva'lonas o cikne. Esas len tifusis. Bare nasvale sle, bokhale, načisto, nič. Zkušind'am kodoj strašne. Man hi.. E daj amen sas, o dad a samas duj čhave. Me somas phureder a e pheň miri sas o berš terneder a joj avka nasva'il'a čori, kaj e daj na stačinelas te late te thovkerel

farla pal o per la dukhalas. Bo chudl'a kodava. Ta la dukhalas o per. No, bari bida sas, no. Džalas čori andro po.. andro koda jarkocis, kodi prerajbinlas, kaj la te jel pale pre late te thovel. Esas bida, bari bida.

Andr'oda kl'ašteris, ta odoj dživenas buter famel'iji abo?

Odoj savore Stripkostar Roma kodoj sas. A kas esas e famel'ija, ta denas lenge andro khera. A kas na sas, ta džanas andro kl'aštora. Bo amen kodoj na sas ņikhaj ņiko, ta gejl'am andre kodi kl'aštora. No e daj čhivkerd'a pre phuv phusa, so sas, ta čhivkerd'a avka kodoj pašl'uvahas. Na sas paŋi, na sas maro, nič. Strašno veca sas, strašno. Sar pes avri.. o ņemci l'ivinkernas, murdarkerde o motorki, o motora labonas savoro, sa o khera. Strašno veca. A pal'is kodoj samas jekbuter. Kodi samas kajso čhon možno že duj čhon kodoj samas. Avka kodarig gejl'am až dži Dobrate. Gejl'am Dobrate a kodi imar sas amen sar pal o dad e famel'ija. Gejl'am kodoj a kodi imar samas ke famel'ija. Imar sas amenge čulunoro feder. No a kaj pes delas, kaj sas le Romen famel'ija, fajta, ta kodoj džanas. No a amen zrovna gejl'am kodoj. No a kodoj samas tiž dost, kodoj samas but, skoro až medig skončind'a kodi vojna džungal'i. Ajci biľica sas. A pal'is kodarig Dobratar imar avenas o Rusi. Imar phenenas že..., ko kamel, ta šaj pes visarel andro foros, khatar sam. No tak amen kodi mek ačhil'am. O Roma daresave džanas no a amen duje trin d'ivesenca džahas pal lende. Peršones o čhave. O mini všadzig esas pal o drom, čak že avenas amenca partizana the o rusi, džanas anglal, amen pal lende a avka amen dochudňan and'i Stripkoste. A sas bida kodoj.

Has tiž o Roma partizana?

Sas. Sas mira bibakero rom partizanos. Ov čoro avil'a jekhe kamaratkoha gadžeha a mek jekh Rom partizanos. Avile čore, denašle, ale pro graja, uče (ude?) sas, normalne sar partizana. A o ņemci pal lende. Ale imar na džanas so te kerel. Garud'am opre pro podo les garud'am. E daj, e bibi, savore, thode len opre, thovkerde phusa ____ amen darahas, bo avile o ņemci a džanas kole puškenca a pro puški sas kola... (ukazuje)

No, no, no, takový bodáky.

No. A on kernas andro phusa (ukazuje pohybem, jak píchali do sena). Amen ča dikhahas, imar či na džal darekastar o rat. Ča dikhahas. No al'e o Deloro diňa, že na rakhle nič a že gele het. A on čoren avile tele. Avle tele, bešle pro graja, gele het. Denašle. No a o Roma tavenas penge te chal, avenas o ņemci, lenas len pirencia pal e šparheta. Čhivnas avri. Dikhenas paŋi, visarenas avri. A te sas terne čhaja šukar, konenas len. Hnúza. Hnúza.

So has pale, kana avle o Rusi?

Pal'is, sar avile.. no, prekerd'am dost bida. A pal'is nakonec avile, davkerde.. denas maro, kaj sas čhave. A denas kajse kocki kava, kal'i kava kocki, al'e imar gul'i sas. Kaj penge o Roma

keren. Thovkernas the baliki, kocki. Dikhenas le čhaven, davkernas. Kola komišňaki denas le Romen, kaj so čhave. Davkernas le čhvenge. No a jinak.. esas bida, no. Na sas, so te chal, no. A miro papus phirlas pal o gava, ov cinelas peske maškar o foros, te sas sostar. Cinlas peske tepši.. džanes tepši?

Hm.

Tepši penge cinenas e andro bala kola mašľi, špangľi. No a koleha phirenlas o papus pal o gava. Vaš o bandurki, vaš o aro, vaš o žiros. Kaj del te chal amen savore. O papus miro. No a pal'is e baba peske rakhľa andro foros Židovka. Strašne lače ľud'os. A kodoj phirelas e baba te služinel. Likerlas o paňi, kajse bečki bare. O paňi hordinelas, prajtinlas lake, no a sem tam oj delas darese lovore, dareso chabenoro delas. No a oj anelsa koda khere. O dad miro phirlas te bašavkerel. Džanlas te bašavel. A mange sas kola.. imar pal e vojna. Tiž man liľa e baba peha te kerel kodi, ke kodiji Židovka. A pomožinlas na babake. Avka že, pomožinenas sako, no. Kerde penge o Roma pale la chatrči. A dživenas, sar pes delas, no. Te nasvaľonas o Roma, na džanenas, so len te hin. Pal o dochtora na džanas, hoj pes počinelas. Love len na sas. Takže mer kerenas a na džanenas pre soste.

A tumari famel'ija ačľ'a pre Slovensko, abo.. pal e vojna, abo tumen avle pro Čechi.

Amen. Amen samas kadaj celo famel'ija, samas andre Praha pal'is. Ov aviľa pale, imar pal savoro teda.. aviľa pale vojna, avľam kadaj pro Čechi. No a kaj sam od padesátýmšestým, sam kadaj.

Jo, jo. Ta tumen mek deš berš dživenas pre Slovensko?

Ha. Amen samas furt pre Slovensko, furt. Dživahas kodoj daresar. The mištes, the namištes. Na sas buľa. Furt kamenas te kerel, no na sas. No a leskeri famel'ija, le romeskeri.. imar tiž nane, mule. Miri famel'ija tiž, imar nane..

FD: A soske avľan? Pale buči?

Takže aviľam pale buči kadaj. A kodi doba sam kadaj. Amen šund'am pal kadava, že ko predžid'ľiľa peršo vojna, druho vojna.. no tak amen phenas: Amen až kajso mange mišľind'om, že ajse phure na sam, kaj amenge kodi peršo vojna te pametinas. Na pametinas amenge e peršo vojna. Ale e druho ha. Lebo amenge pametinas. Sar o rom avka me. No amen phrahas, sar šund'am, phirahas ke kadi Lakatošová, hoj amenca kavka pisinkerd'a sa, hoj amenge phend'a: No, amen na džanas, či dareso chudena. Bo že samas cikne. Aľe me phenav: Aľe pametinas. Hoj dareso pametinas, savoro peske man našťik pametinel. Aľe phenav, kodi hrúza, kodi dar, koda.. koda savoro džanav, bo dikhl'om. No me dikhl'om pre mire jakha. A __ uživind'om mange kodava. Savore. No a dareso Roma, kajse the esas andre koncentraki,

davkernas. No a amen chvála Bohu na samas kodoj. No al'e predžid'il'am. O murša phirenas, avle o Němci, ile len andre kajsi skala a kodoj phagernas.. o bara phagerenas..

Jo, pro nu'imen but'i..

Joj, akana pharo. No a kerlas. Takoj murdanlas, koje pro than. No.. sako rado, že chudel koja pañori te pijel. Hoj aňi paňi na denas te pijel. Hod' že kavka thovnas hod' ko muj a hotovo, dost'. Esas strašne.

Jo. A o Roma tumare gavestar ta len tiž lile pr'oda but'i?

Savore Roma kidenas.

Savore lile..

Kidenas avri, kidenas avri savore. Savore. Na mukhenas. Phenav. Avle kola Němci paskurna, dikhenas šukara romňa, šukara čha, lenas het. Anenas la až pro aver d'ives. A so koda rom. avka rom. esas čhavore, na sas čhavoro te phenel nič. Odoj __ phend'ahas. Pro than murdarelas. To radši kodi romňori čori džalas avri čhaj. Džalas lenca. Esas hrúza, hrúza. Avka akana spomňinav pre kodava.. abo sar merla mira bibaha. Na sas bandurki a esas mrazos pro phuva. A e daj mange phend'a, dža la bibaha, lel o vedros, kidenas bandurki. A me phenav, mamó, som akana bandurki na baron. A e daj mange phenel, hoj ča džan. Hrabinenas le vastenca. Phenav, sar hrabinaha? Te hin mrazos, e phuv hiňi marchomen. Avka amen gejl'am, il'am o vedro, duj vedri, gejl'am pre koda.. pre kodi maľa a kodoj thovas, kavka hrabinahas samo čikh marchomen. A kidahas, bo odoj sas bandurki. Al'e upľne kajse kale, strašně kale. Sar tiri taška kajsi kaľi. No amen kidahas či kale, na. Rakinahas andro vedros, a me phenav ola bibake: Bibi, to samo čikh! Oda nič, dža khere, moraha. Kidahas duj vedri, chudahas, anenas khere a me phenavas la dake: mamó, so lenca keraha? Al'e, phenel, moraha a keraha but kola haluški. Al'e phenav: mamó, ale ela kale. A e daj phenel: A so keraha? Na del pes te kerel nič. So hin, oda chaha. Keraha haluški abo malešňika. *Víte, co to je malešňika?*

Ne.

Bramboráky.

Jo, jo, jo. A romanes pes phenel malešňika, aha.

Malešňika, *no. Cigánsky říkáme malešňika, no. A máma mi říká, no tak uvidíš, no. Tak uděláme buď to nebo to. No tak máma dělala. Děda přines od gádže to sádlo, tak máma dělala ty halušky, ale byly černý. Byly strašně černý ty halušky. No ale když člověk má hlad, tak co udělá.*

Aspoň něco..

Jedli jsme.. tak byly Vánoce. Ani člověk by nevěděl, co to jsou za Vánoce. A nás teda potkalo přímo na tu vojnu to.. ty Vánoce. Byli jsme tam. Ani jsme nevěděli, že jsou Vánoce, protože nebylo nic. Nic. Žádný stromeček, žádné jako dneska. Nic. Nevěděli jsme, co to je. Prostě byla bída. Strašná bída.

A tumaro rom tiž tumare gavestar abo..?

Ha. Amen sam andal jekh gav.

Jo. Ta tumen tumen prindžarde mek pre Slovensko.

Ha. Mek pre Slovensko.

A tumen sanas leha imar kana avle pro Čechi.

Ha. Amen amen il'am mek pre Slovensko a avka avl'am. Amen amen il'am, ov gejl'a pre vojna, avl'a khere. No sas amen duj čhave, sar avil'a. Avka esas kodoj bida, avl'am kadaj. A koja dobatar sam kadaj the kaj phuril'am, phuruvas. But čhave amen! Šov! Jekh čhaj a pandž murša amen.

A savore dživen adaj Prahate?

Ha. Savore dživen kadaj. Le čhavenca. Kadaj bešel jekh čha. A kodi bori sas, tam avri. A kadaj so sas, tiž bori. A mek tele jekh bori. A jekh bori mu'a, no a jekh.. aver pes rozgejl'a, mukhl'as duje čhave, so imar dospělá, no a kavka džal o životos dál..

FD: A ta nena tumen ňikas pre Slovensko?

Na. Les hin. Man imar nane ňiko. A les hin la pheňakeri čhave ča. La pheň bo tiž mu'a leske pre Slovensko. No tak ča ačhile la pheňakeri čhave. A jinak nane odoj ňiko aňi nič. Ale rado kodoj džas.

Pre Slovensko?

Džas rado te dikhel kavka. Darekana džahas. Dikhas pre kola, kaj bešahas. Aľe ____ namištes. Avka hin kajso svetos.

A san rado, na, hoj dživen adaj?

Som rado. A imar na džas kadarig. O čhave savore kadaj barile avri, akorat jekh phureder pes narodzind'a pre Slovensko, odoj. A jinak savore kadaj, andre Praha. Adaj pes lengere čhave phiren andre školi kadaj, romanes na džanen.

FD: Na džanen?

Na džanen. Ta lenca vakerenas tumen! Le čhavenca, bo na džanen, so oda. Ta phenav, hoj zajimavi, Roma san a pengeri čhib na džanen.

A tumare romeħa ta vakeren romanes khere?

Amen ano, amen ha, amen duj džene vakeras. Al'e sar aven o čhave, paš lende našťi vaker. A phenen mange: *a babi a co to je? A co to babi mluvíš?* No a me lenca mušnav te vakereľ českones. *Takže tak.*

A šaj mek phučav, kana tumen avle pro Čechi, ta sar tumen dodžand'an, hoj adaj hi but'i?

Amen amen dodžand'am.. oda kavka sas. Man esas kadaj e bibi a oj, e čhake.. esas čhaj slobodno mek. Na džanas, sar napadňind'a, t'avel pro Čechi. Oj avil'a. No a sar imar kadaj bešelas. Li'a peske romes gadžes. Dživelas gadžeha. A hoj dživelas gadžeha, no esas kadaj but berša, but, avelas pre Slovensko, no a phenlas, či dareko na kamel te avel. Že hin kadaj buča, no. Avka čhib čhibatar, čhib čhibatar, l___ o Roma. Save kamenas te avel. Ta džaha te skušinas, džaha kada, džaha kada. No takže o Roma avenas, avenas ča o murša, dikhenas, že hin buča. Lilenas penge dareso kher, akor džanas pal o romňija, pal o čhave. No a dakes e.. aňi pre Slovensko kajci Roma na sas, sar kadej avile, pro Čechi. Pes lenge pačinlas, al'e so sas kadaj phure ľudos. Amare ňiko, sako merkerďas, savore merkerde, oka phure ľudos. Akorat amen pro Žižkovos kadaj so bešas, ta par ľudos kavka, kole beršengero, so amen. Me le romeha. A par ľudocis, kaj hine kajse phureder. A jinak savore kajse terne. No tak avka. Avile čore akadaj the ačhile.

A tumaro rom avľa tiž peršo? Korkoro?

Ha, ov avľa pal e vojna, me ačhil'om paš e daj mek. Bo e daj mer na sas, avľa kadaj. E daj esas khere, ta me le čhavenca somas paš e daj. Mer dikh, so peske dareso na rakhl'a. A rakhl'a peske buči. A kher. Avka avľa pre Slovensko pal mande. No, me avil'om. No, na sas až kajso lačho kher. Phenav, ale mušinas amen, sar pes phenel, te chudel daresar.

A adaj Prahate, abo..?

No tak amen bešahas jeksigeder gejl'am Rokytňicende, te džanen kaj. *Rokytňice v Orlických horách.* A kodoj kerlas andre kravina, andre kravina a sas celo šťastno, že chudňam buči. Kerelas, no a diňa mer pro viboris kheroro. Esas bordel'is. Kavka sas.. kajsi hromada bordel'is. No amen pratind'am, bil'ind'am, and'am amenge vaš o nabitkocis thod'am andre, pratind'am. Avľa pal o viboris e gadži, ča dikhelas. No, phend'a amenge, no ta san kajse porjadna, ta daha tumen dareso, zaslůžinen tumenge feder. No ta diňa amen kuchňa the kher, imar sas feder. No a pal'is postupňe, postupňe, delas amen furt feder, furt, amen bešahas, ov kerelas. No o čhave furt baronas, o čhave furt sas.. no the kaj amen __, thod'om amenge lovore Rokytňicende a cind'am amenge vlastno kher. Amen the o ujcus. Cind'am amenge kajso kheroro. Les esas kuchňa the kher, the man. A ov sas amaro. Thod'am amenge lovore avka cind'am. Takže bešahas andro amaro. No al'e miri daj, leskeri famel'ija __ imar kamle pro Čechi. Leskeri daj,

leskeri pheň bešenas andre Libňa a miri daj le dadeha andro Nusle bešenas. No tak me somas korkori odija a la dake sas namištes, že me korkori kodoj som a že on kadaj savore. Ta e daj phend'a, tak av tuke kadaj. Bo kadaj arakhela peske buči. A me phenav, mamó, mange kodi mištes, aveha tu pre dovoľena, me avava kadaj a ela mištes. No avil'om kadaj te dikhel, zapačind'a pes mange tiž. Leskero phral cind'a andre Libňa kher a bešelass andre.. sar e.. sar e špitaľa kadaj.. oj, *jak se jmenuje..*

U Vinohradský nemocnice?

Nahoře tady u nemocnice.

Vinohradská?

FD: V Kubelíkovy?

Kubelička!

FD: Kubelička, aha.

Tak tam, tam bydlela jeho brácha. No a ov amenge koda kher mukhl'a a ov gejl'a andi koda, kaj cind'a. Amen amaro bikend'am Vamberkoste a s'tehind'am amenge kadaj. No a pal'is tiž kavka avľa pal o viboris. Phenav amenge, no kajci čhave a kavka čistota bari. Phende amenge pal o viboris. E sar savoro s'tihňinav, andre buči a pandž čhave a šovto pro drom. Užaravas šovtones. A že savoro amen v porjasku mange sa. Sar stačinav. A phend'as amen, mušil te del aver bitos. No takže chudňam kada. No a kadaj bešas. Kadaj phuril'am. O čhave barile, amen phuruhas, takže kavka dživas. No amen sar phirav ke kadi Lakatošová, hoj amenge phend'a kavka. A oj pes phend'a, že avka pes mange na snažinla a že leske pe snažinla. A leske bičhade duvar, chudľ'a balikos, duvar chudľ'a balikos. U jekhvar chudľ'a te na cigaňinav.. jo, chaben chudľ'a, kajse kavi, salami, konzervi, kajso kodava, no. Asi kavka, kajso balikos. No a druho balikos bičhad'a ča pal leste, ča ov korkoro chudľ'a. E povlečeňi pro perini, deka kodi prošivana chudľ'a, zahlavkos, kastrol, kastrol chudľ'a. Abo o piri, nebo kastrol pes phenel, oda jekh. No a buter nič. A buter nič. No a me phenav, no __ mišto, ko dava love daresave te bičhavel. No akala Roma chudkerde. Miro ujcus, imar muľa, a ov chudľ'a, akana na džanav keci, bo imar davno sas a ov na dživel čoro. Muľa kadaj. Dochudňa kola love a muľa. Ov sas kajso, že na šunelas pro kana. A němo sas. No, hlochoňemo sas. Ta ov čoro chudľ'a pal kadava, kaj to... a amen na chudňam, čak kola duj baliki a buter nič. No a pal'is chudňam paperis, že jako amenge odmitinen, že amen na samas andro koncentrakos a že ča kodava samas. Že amenge na pametinas but věci. No tak imar na phiravas ňikaj. Phenav, mukhas __. On bičhanas amen, aňi na džanas kaj len bičhavkernas. *Za to nestojí,* kaj te phirkeres opre tele. Mar gejl'am ňikhaj. Avka mukhl'om a hotovo. Ov chudľ'a, jekh chudav duchodos, ov chudel duchodos, so kodova, nič. Počinas. Avka amenge avľa dopl'atkos, sedm nebo osm

t'isíc pal e elektrika the o plino doplatko. Avkanakes o najem počinas eňa ezera a duj ezera mek dareso, o plinos la elektrikaha. Takže dživas sar pes del, no. A the me nasval'i, the ov nasvalo. Man hin cukrovka, les hin cukrovka, visoki tlak, mek pro jilo. __ man hin kola bud'ikos

...

A tumaro rom mek phureder tumendar, na?

Ov štar berš phureder mandar.

Štar berš phureder, jo. A jov has pr'oda nuťimen but'i?

Na.

Na, al'e tiž pes garuvelas andro veš.

Ha. Sako pes garuvelas. Sako. Delas len __ manuš. Baro veš. O prajta, šil... bid'ica bari sas.

Bešas, tumen aňi na nabizind'om kavica, ņic! Jaj!

Číslo nahrávky: **2010-07-16-01**
Informátorka: **MARGITA G., narozena 1940 ve Stropkově**
Datum/ lokalita: **16.7.2010/ Praha**
Tazatelka: **Eva Zdařilová**
Vedlejší tazatelka: **Františka Dvorská (F)**
Přítomna: **informátorčina snacha (S) (pouze první minutu)**
Délka: **01:12:36**
Jazyk: **český**
Přepis: **Eva Zdařilová**

S: ..v Buchenwaldu, v Terezíně a v Osvětimi.

Nalejte si sodovku!

Jo, děkujeme.

S: On se tam narodil. A oni všichni utekli vlastně tenkrát a on že se tam narodil a byl malinkej, tak ho tam nechali. A on se potom dostal jako šestiletej nebo sedmiletý odtamtud z toho koncentráku.

A odkad' byl? Že se tam dostal?

S: Jako tatínek?

No. Nebo odkad' teda byli jeho rodiče, když on se narodil tam..

S: Jo to já nevím, odkud' pocházel. Ale z Humpolce asi zřejmě, on se narodil.. tam měli trvalý bydlíště podle rodného listu Humpolec, tak asi z Humpolce.

Že to se naštěstí moc Romů netýkalo ze Slovenska, že by byli až takhle v koncentračních táborech no..

S: No on byl, on byl i číslo vytetovaný. Babička měla taky. Jako špatný vzpomínky měla babička jako.. i von jako.

F: To je jasný no.

No tak... tak převyprávíte nám ještě jednou, co jste zažila?

S: Tak povídejte, já jdu vzbudit svojí vnučku.

A sar kamen, šaj vakeren romanes, šaj vakeren gadžikanes, sar kamen.

Jsem až zapomněla... no ne..

F: Jak chcete.

Opravdu jak chcete, to je na vás Minule jste vyprávěla...

Mně ta romština tak nejde, když, tak čeština. Tak tady chodíme.. děti věčně ve škole jim říkají: Jste Romi a neumíte po romsky mluvit? No a prej mají se učit romsky, ve škole. No, nebudu, že doma furt mluvíme po česky, po česky a oni neumějí.. a když my mluvíme po romsky.. a voni: Jé, co to je? Co to je?

F: Ale vy spolu s manželem mluvíte romsky, ne?

Jo, my jo. Ale někdy taky.. někdy i romsky i takhle, no.

Ta sar kamen. Šaj vakeren romanes, šaj vakeren gadžikanes. So tumen predžid'il'an, kaj u'l'an...

Tak, budu se snažit po cigánsky, no.. jestli mi to nepude, tak i tak i tak.. no, tak co sme.. prožili jsme hroznou bídu. Strach. Bídu. Viděli jsme tam všechno, no. Bylo to hrozný. Přišli ty letadla, to.. střílely. Ty chatrče hořely. No a ty lidi, co si pobrali, to byly nádobí, nějaký prádýlko a něco na přikrytí no a les nebyl daleko. Tak utíkali, to byl les. Tam byl takový potůček. To přeskočili. Někdo to upad v tom, hlavně aby se každý dostal do lesa. No když jsme tam šli do lesa, no a kde byly stromy, tak jsme se tam.. hlavně děti tam cpali. No a teď tam přišli partyzáni a řekli, aby prostě.. aby tam jsme byli a hlavně aby sme netopili nebo dělali ohýnek. Že ten kouř jde a všechno je vidět. No vidíte a zase mluvím po česky..

F: To je jedno..

Jo, no, ne tak česky.

No byli tam.. nevím, jestli jsme tam byli týden.. no pak jak už ty Němci se docházeli až k tomu, tak už nás varovali, že tam jako nesmíme bejt, že musíme jít dál. No tak si každý pobral.. hlavně děti hlídali. No a co měli, tak pobrali a šli jsme dál. No tak od Stropkova jsme.. no, vidíte to, zase si nepamatuji, jak se to jmenovalo. Tam jsme taky byli týden.. jenomže nevím, nepamatuji si, kde. Tam jsme byli taky. Nedaleko od Stropkova. Tam jsme taky byli asi týden. No a ty Němci jako postupovali dál a dál. Pomalu se střílelo a tohle a tohle. Všechno hořelo. Tak jsme šli do tý.. do Dobrý. Ona se jmenovala Dobrá. A pak se.. ježišmarjá, jak se to jmenovalo. Vidíte, kdyby byl manžel doma, tak on ví. Jéé. Ladmírová.. ladmírové a pak jsme byli.. no vidíte.. už jsem zapomněla. Pak jsme byli do nějaký kláštere.. a to byste musela počkat na manžela, on hned přijde.

Jo, jo.

To jsme tam byli do nějakého kláštera. Jak ono se to jmenovalo zase.. tak to bylo hrozný tam. Hrůza. Tam dostal každý tyfus. Já nevím, co to je tyfus. Akorát vim, že měli.. bolelo jich břicho a to bylo hrozný. Moje sestra je o rok starší.. mladší vlastně a tak měla taky.. a máma chudák, co popadla, pleny nebylo, nemohla si vybrat, tak co popadla, tak pod ní dala. Měla průjem strašný. No a ona chudák chodila i přesto, že se venku střílelo, ona chodila do potoka jako přeprat.. byla tam zima. Spali jsme na slámě. Něco jsme se přikryli. Hlavně ty děti jako to.. no a ty starý už nemohli vydržet, jako, ale moc ne. Nemyli jsme se. Všechno možný, všechno možný. Nejedli, neměli kde vařit. To byla hrůza. No vidíte, já jsem úplně zapomněla na všechno..

A ten klášter, ten normálně fungoval, nebo to byl nějaký.. nějaká prázdná budova.

Prázdná. Úplně prázdná. Byly to takový vysoký okna. Tam to bylo rozbitý. Dveře to nebylo. Všechno bylo otevřený. Jenom jste viděli ty lidi, jak každý si udělal místečko a každý spal, ležel tam. Prostě odpočívali s dětma, no. Jenomže.. teď si nemůžu vzpomenout, jak se jmenovalo. Kdyby tady byl manžel, on ví, on si pamatuje...

A kolik vás tam tak bylo?

Hodně, hodně.

A jenom ze Stropkova nebo i odjinud?

Ze Stropkova. Ze Stropkova.

Že jste šli jako všichni pohromadě ze Stropkova.

Jo. Vždycky jsme šli pohromadě. No a ty už, co tam bydleli, no takže měli.. ty chatrče stály tam, takže si byli v těch chatrčech, no a my, co jsme ze Stropkova, tak jsme se drželi pohromadě a jeli jsme furt jako dál a dál. No..

A kudy jste chodili? Kudy jste se přemísťovali?

No tak ono.. šli jsme jako s městem, s lesem. Po nějakém mostě jsme šli a to jsme se báli, že budou bombardovat, že spadneme do té vody. Jenomže, to je, že člověk si nepamatuje, kde.. no. Ono se to střílelo, jak nevím, co. Letadla, tanky, motorky, Němci. To bylo hrozný.

F: A jak dlouho jste v tom klášteře zůstali?

No a v tom klášteře jsme byli... dlouho jsme tam byli.. a pak od tamtad' jsme šli k tý Ladmírový nebo jak se to jmenovalo. A pak jsme šli do Dobrý. Tam jsme měli rodinu. Tak nás vzali jako každýho do bytu do tý chatrče, co tam měli. Tak nás tam vzali. No tak jsme společně vařili, jedli jsme tam. Jsme se tam mohli umejt taky, že to....

A to už skončila válka?

To ještě neskončila. A to ještě jsme někam šli. A to už si taky nepamatuju, vidíte. No a když jste tady byly, tak všechno jsem vám to.. a teď si nevzpomenu na nic...

No, tak ono je to taky dávno, to jste byla malá holčička. Kolik vám tankrát bylo?

Říkám asi šest. Já jsem ročním čtyřicátej. Pátýho první čtyřicet. Takže pět nebo šest roků. No manžel o čtyry roky je starší, tak..

No tak my se ho taky zeptáme, že to..

No a pak jsme byli do tý Marhaně, do tý Marhaně jsme šli. Mam odtamtad' snachu. Tam jsme byli, do tý Dobrý, do Ladmírovej, nebo jak se to jmenovalo.. no takový ty městečka.. jako vesnica, nebyly to města, jako od Stropkova jak postupovalo se...

A směrem asi na východ?

Jo. No a tam jsme byli no a potom jsme v tý, v tý Dobrý a tam jsme už, tam jsme byli delší dobu. Já si pamatuju, že odtamtad' jsme přišli všechny Romi, vraceli jsme se jako do Stropkova. To nám trvalo dost. Zase jsme opakovali ty, jak se říká.. no ty vesnice, nebo, co to bylo. To jsme postupovali, kde bylo dobrý, tam jsme přestávali. No až jsme se dostali do Stropkova. No jo, vrátili jsme se, ale to už bylo všechno vyrovnaný. Žádná chalupa, žádné nic. No a tak, co se dalo, tak se postavilo. Co se dalo, jenom aby člověk přežil, aby spal. Abysme nebyli pod širým nebem. No a pak byla bída, nebylo co jíst. Chodili jsme, kde se dalo. Jako u gadže jsme pracovali. Chodili jsme třeba pást, nebo prát, nebo uklízet. Jenom za tu mouku nebo za to sádlo. Za brambory, za mlíko. A tak člověk dělal, až dokud' to úplně nepřestalo všechno. Pak jsem já chodila s tetou. Neměli jsme co jíst. A ona teta řekla: Pojd', pudeme pro brambory. A já říkam: A kde seženeme brambory? Dyt' vidíš, co je. A ono po ránu byly mrazy. A ty pole byly zmrzlý jako. No tak jsme jako.. odpoledne už bylo hezky, teplíčko. No my jsme tam šli. Ještě ta zem byla zmrzlá. A my se v tom hrabali. No a vyndávali jsme brambory. Oni tam byly! Ale byly úplně takový černý ty brambory. A já říkam tetě: Jé této, co s tím uděláme? Podívej se, jak jsou černý! Jsou černý a takový zmrzlý.

Kirňavki.

No, vidíte! (smích) A ona říká: A neboj se! Bába, máma něco udělají s tím. No a my jsme přišli, umyli to. Baba umyla to. No a já říkam: Babi, a co s tím uděláš? No, uděláme buť ty bramboráky, nebo i haluški. Říkam: Haluški? Z toho? Dyt' budou černý! Budou černý. A já říkam: A babi, ale odkud vemeš mouku bílou? Ale o to se nestarej! Tak děda šel ke gadžum a on chudák nedostal mouku, ale.. jak se to jmenuje tamto... to bylo, jak se dávalo do žrádla těm prasatům. Ježišmarjá! Jak se to jmenovalo? No to byla taková jak mouka, ale ta mouka byla.. no to si nevzpomenu..

A romanes pes phenel sar?

Na džanav. A v tom bylo jako kdyby tam měla bejt písek nebo co. Tak děda přinesl a voni to udělali ty halušky a když ste jedla, tak ste cítila tam v puse, jak písek. Já říkam dědovi: Dědo, co to je? Dyt' tam je písek! Jinou mouku neměli, nedali nám. No a co se dalo dělat. Někdo to jed, někdo to nejed. No a půlku brambor jsme udělali jako bába s mámou udělaly ty.. ty malešnika.. víte, co to je? No tak tohle jsme jedli. A pak děda chodil...

Ale to už bylo po válce, ne?

To už bylo po válce. Oni tam byli ještě nějaký Židi a děda tam chodil.. nosil vodu do tý kádě, nebo co to měli tam. On nosil chudák vodu. Tam byl celý den. No a vona ta Židovka mu dávala mouku.. ono kdysi, když chcípla nějaká slepice, nebo to, oni nevěděli, co to je, ty Romi, chudáci. Dneska by to nejedli. A v tehdy, když jim dali gadže, když byla chcíplá, oni to

přinesli, měli z toho radost. A uvařili to. Ale, chvála Bohu, nestalo se nikomu nic. A my jsme byli zdravější, než teď, co mají všechno. No všechno.. taky někdo má, někdo.. i v dnešní dobu, někdo má, někdo ne. Taky se žije špatně. No.

A pamatujete si, kdy vlastně začaly ty boje? Kdy jste se začali schovávat v lesích?

No tak vono to přišlo najednou. To, to byla taková minutka, dva minutky. Že letěli.. nebylo nic, nic. Nic jsme o tom nevěděli a z ničeho nic letadla a bombardovali. Hned bombardovali. A to jste viděla plamen, křičení, to byla hrůza!

A víte třeba, jaký to bylo počasí tenkrát? V jakym to bylo ročním období?

No, to si nepamatuju. Akorát vim, že bylo sluníčko. Sluníčko bylo. Říkáme.. ono ráno.. bylo to mlhavě jako kdyby na mráz. No a pak bylo krásně, svítilo sluníčko a teď jste slyšela zdaleka to.. vod těch letadel, to.. no a my jsme mysleli, že letějí jenom tak. Tak někdo si vařil, někdo byl v chatrče. No a pak jak viděli, že házejí bomby, no tak to bylo hrozný. Házeli, stříleli. Romi mají rádi psy. Voni ty psy postříleli, kňučelo to. Ježíšmarjá! To vidíte plameny z těch chatrče, to bylo všechno ze dřeva, dřeva, slámy. To bylo hrůza. No. Takže si všechno jenom popadli, jenom to házeli venku a už se to schovávalo všude.

F: Ale sníh nebyl.

Ne. Ne. Nebyl.

A pak, když jste se schovávali v těch lesích, tak byl?

No. V těch lesích, když jsme se schovávali, tak byl. Ono se mi zdálo, jako kdyby bylo.. vono to vypadalo jako na listopad. Protože už tam nebyly ty.. listí byly hodně. Hodně byly listí. No ale sníh.. to si už nepamatuju. Ne. Jenom vim, že tam bylo hodně listů. A jak ty stromy byly vysoký, no tak ty partyzáni nám řekli, aby lidi netopili, aby jako nedělali ohýnky. Že je všechno vidět, že by mohli tam střílet jako. Takže neudělali žádný ohýnek.

Jo a partyzáni vám teda radili..

Jo. Oni s náma jako některý šli a radili se.. radili nám, kam máme jít, kam nemáme, kde se máme schovat. No já sem měla strejdu partyzána. A von chudák utek s jedním kamarádem. A on tam hledal jako tetu. Tak se přišel podívat na nás a představte si, že Němci je pozorovali a přišli až tam. K tý chaloupce, jak jsme byli. A to si nepamatuju taky, jak se to jmenovalo. A voni chudáci šli na půdě a tam byla sláma a tam se schovali. A my jsme dole jenom čekali, páč oni jak měli ty pušky a na tom měli ještě to.. jako nože, velký..

Jako bodáky..

No bodáky. Tak oni s tím jako šli a dělali do tý slámy. Tak my si říkáme, no tak když bude téct přes to (ukazuje jako ze stropu) krev, tak už jsou mrtvý. Ale naštěstí, že netrefili se je. A voni vodešli. Začali nadávat Němci. Partyzáni, partyzáni, a takhle *komm her*. A já říkam

ježíšmarjá. Byla jsem malinká, mamu jsem držela, ze sukni mamu jsem držela a koukala jsem po nich. Říkám ježíšmarjá. No a pak voni vodešli a voni chudáci slezli dolu.. no ty starší říkali: Teta! No holt si měl štěstí. No a jeden žil a druhýho i tak zabili.

Jo. Jako že jeden válku přežil a druhý..

Jo. A druhej zůstal na tu blbou válku.

A tohle bylo teda, když už ste nebyli ve Stropkově, ale když jste byli někde po cestě v nějaký chaloupce.

No, ano. Tohle se stalo. Ono to bylo.. bylo to hrozný, no.

A víte, jak se to stalo, že strejda byl partyzánem?

No já ani nevím, protože.. Jestli on se hlásil, přihlásil sám. Byl chytrej, byl vyštudovanej von. Tak asi proto ho vzali.

Jo. A když jste došli do tý Dobrý, kde jste teda chvíli byli u příbuznejch a pak jste se teda vraceli zpátky, tak pamatujete si, kdy jste se začali vracet zpátky? Jestli až když už vojna skončila..

Až když skončila vojna.

Jo. Pamatujete si, kde jste byli, když přišli Rusové.

Když přišli Rusové, tak jsme byli tam do tý Dobrý a voni chodili po vesnice, ty Rusáci, že už skončila vojna a jestli máme, kde kdo patří, tak se má vrátit. Ale abysme dávali pozor na ty miny. Tak Rusáci šli napřed a my za nima. A přijeli jsme až do toho Stropkova. Tam ještě Rusáci pozorovali s těma.. (ukazuje dalekohled) kde jsou miny. Po lesech, po polích, všude. I tam, kde jsme bydleli na tom, na tu osadu, tam taky prohledali všechno. No copak, oni do dneška najdou něco, nějaký ty..

No. To je pravda. A jaký byli ruský vojáci?

Byli hodní.

Jo?

Hodní byli. A víte, že i některý Němci taky nebyli špatný? To asi, který měli děti. A když viděli děti. Já jsem jednou seděla na schodech. A to už bylo tam klid, akorát že Němci do tý vesnice chodili. A já nevím, co nás napadlo, mě a ségru, že jsme seděly na schodech a teď jde k nám Němec. No, bály jsme se, měla jsem strach. I když jsem.. já jsem totiž rozpoznávala Němce a Rusa. Rozpoznávala jsem. A já říkám ségře: Hele, jde tady Němec. A vona se mě chytla, bála se. A já říkám: A neboj se. Neudělá nám nic. Tak jsme seděly, seděly, von hned přišel k nám. Vyndal takový, jak kdysi měli takový krabice a to bylo kafe, takový černý. A vono to bylo sladký. No a pak vyndal čokolády a chleba. Jak voni to říkali.. chleba, chleba.. ježíšmarjá. Jde mi na jazyk i ne. Borš.. nebo jak. A to je jedno.

Němci? Německy chlebu?

No.

Jo, Brot.

No, no. A voni nám.. dal nám. A my sme to vzali a teď sme.. von vodešel. A my sme to přinesly ukázat mámě a my jsme se bály to sníst. Báli jsme se sníst, že tam něco.. nebude, jo. No vono se to stalo, že otravovali Němci některý lidi. Tak jsme se bály. No, máma to vzala, vyhodila to. Se bála. No, sice hlad jsme měli, co jsme mohli dělat. Ona se bála, že bude tam nějaká otrava nebo co, tak vyhodila to.

A v tom klášteře, tak tam jste jedli co?

Tam? No tak my sme tam byli víc vo hladu než najezený. Nebylo se z čeho chytat. Nebylo. A pak tam chodily takový jako jeptišky. Přišly tam. No a tam rozdávaly, jak voni tomu říkaly.. ruský ten.. chleba, komišňa, nebo jak se to jmenovalo. Takový černý chleba. Rusáci říkali tomu komišňa. Tak oni ty jeptišky každému, každý rodině dal.. dávaly to takový. To bylo krájený, úplně černý to bylo. Tak. No víc jsme byli tam o hladu než najezený. Protože vařit tam nebylo kde a co by vařili, když nikdo nic neměl. Byli rádi, že to prožívají, no.

F: A nemáte představu, jak dlouho jste v tom klášteře zůstali.

Ne, ne. Akorát vim, že jsme spali tam na zemi. Byla to velká vysoká budova to byla. Ono to bylo všechno rozbitý. Jenom ty zdi a ta střecha, jinak nic. A spali na zemi a plno slámy, to si pamatuju. Tak jsme žili.

A všichni z rodiny to přežili tu válku?

No tak tu válku. Akorát ten strejda, co byl partyzánem, ten nepřežil. No ajinak. No všechny. No až po tý válce. Asi že hodně zkusili po tom tyfuse, nebo jak se to jmenovalo. No tak už po válce. Jenomže Cigáni, když někdo vonemocněl, oni nevěděli jako dneska věděj, co jim je. Ale vtehdy málo chodili po doktorech, protože se platilo. A daleko jsme bydleli vod města. Tak když někdo byl i třeba na srdce nebo na.. na zápal plic, nebo něco. Cigáni nevěděli, tak tolik chudáci trpěli tolik, že umírali. A nevěděli, na co. To není jako dneska, že člověk jde po doktorech a ví, jak co. Takže po válce zase jeden strejda umřel, co měl ten tyfus. Dva strejdové zemřeli. Ale jinak všechno.

Jo, i malý děti.

Jo. I děti to zvládly. Prožily bídu, no ale zvládly to. No a už teďkon nikdo není z nich. Nikdo.

Jo. A vaši rodiče pocházeli ze Stropkova?

Taky ze Stropkova.

Že se tam narodili. Že ste po generace tam vyrůstali..

Ano, ano. Jak máma, tak táta, všechno..

A vy jste i za svobodna byla G. nebo..

G. jsem byla za svobodna. Ano.

Jo. No. To v jedný tý publikaci jedna Verona G. tam vypráví..

Verona?

Není z rodiny?

Ne. Oni se takhle píšou hodně i G. i G.. Hodně, ale jako nejsme si rodina. Hodně jsou tak.. tak se píšou.

Pamatujete si ještě, jaký jste měli ten baráček, kde jste bydleli před válkou?

No pamatuju si. Vono to bylo takový.. takovej kopeček to byl a my jsme tam bydleli.. babička a teta. To byl baráček vedle baráčku.

Na okraji města, nebo..

Ne, to bylo tam na tý cigánský osadě.

Že u Stropkova byla přímo osada?

Jako myslíte už po jako?

Před válkou.

Před válkou. No to byly postupně ty baráčky rozházený všude. Každá rodinka to měla zvlášť.

Jo, ve městě.

Ne, taky.

A po válce vznikla osada, nebo..

No, po válce vznikla taky už. Byla to osada. No a potom, po nějakym čase jako když už chodili do práce po válce. Tak kdo si vydělával už, tak se dostávali.. pomalinku si kupovali pozemek ve městě. A tam si postavovali lepší už. No a pomalinku, pomalinku, kdy už ta osada pomalinku jako odcházela do města. No a tam bydleli pomalu všechny už. Ve Stropkově. Přímo tam. No tam už pracovali, děti chodily do školy. No to už bylo jiný, no.

A tam jste se s manželem poznali, nebo jste se znali už předtím?

Ne. Potom po nějaký čas. No jsme bydleli tam. Manžel tam bydlel. My jsme si tam koupili pozemek, takže my jsme měli baráček vzadu a voni bydleli vepředu. No a pak postupně si kupovali, že tam bydleli. Takže tam jsme se s manželem potkali. No von měl před vojnu. Mě bylo štrnáct, chodili jsme spolu, chodili. No bylo mi patnáct, už jsem čekala dítě. Von šel na vojnu, já jsem zůstala, porodila jsem. No a od tu dobu, od padesátymšestym jsme furt spolu. Vychovali jsme pět kluků, jednu holku. Chvála Bohu žijou, dělají, děti mají. Ted'kon šly na tábor holky. A včera nám volaly: Babičko, prosím Tě, ať nám udělá děda dobrý rezanky a polívku. Víte, co to je rezanky.

Hm.

Nudle. Zítra jim musí uvařit polívku a nudle do toho. Domáci. Takže se strašně těší, až přijdou domu.

F: A váš manžel je původně odkud?

Taky.

F: Taky přímo z toho Stropkova.

Taky, no. Taky. My tady takhle.. voni některý na tom Žižkově byli hodně z Marhaně. Já mam snachu, její máma byla taky z Marhaně. No tady hodně byli Cigáni, hodně vod Marhaně. Byli. No a ještě nejvíc tady bylo ze Stropkova. Ale ty už tady nejsou, nebo kupovali si byty nebo baráky si kupovali někam dál za Prahou. Jako my už tady jsme skoro čtyřicet roků v tom bytě. A to bych nechtěla někam jít, protože nám se už neoplatí se stěhovat. A za jedno, já jsem nemocná, manžel je nemocnej taky, tak to nemá cenu. Jo, kdyby se něco dělo s tím barákem, tak bysme museli, ale jinak ne. Já už nepotřebuju to stěhování, to todleto. Já jsem nedávno..

Jé. Já koukam, že máte nová okna! My jsme se minule v únoru bavili....

(vsuvka o oknech, jak se italský majitel nestará o dům, jak manžel vymaloval vápnem aspoň chodbu..)

No ne, já jsem vám těma oknam skočila do řeči.. já se totiž ještě chtěla zeptat, jaký byli Slováci během války. Ty sousedi. Slováci tam v tom kraji jak se k vám chovali.

Jak myslíte?

No jak se k vám chovali Slováci ze Stropkova..

Slováci? No tak abych vám řekla pravdu, voni ty Slováci byli jako my Romi. Voni byli strašně hodný, jenom některý byli takový, že.. jako Romi, že to chtěli.. jak bych vám měla říct. Voni jako měli poly ty gadže. A někdy, to víte, Romi neměli a chodili jim na ty pole. Voni tam sázeli buď brambory, vokuřky, kukuřici, takový voloviny, jo. No já říkam voloviny.. no tak takový děti třeba jedenácti- desetiletý, a voni na to chodily. No a ty gadže voni to neměli rádi. Voni každý řekli, když je chytli, tak ty rodiče, tak ten gadžo přišel až k těm rodičům a říkal jim, těm rodičům: Heleďte se, kdyby ty děti přišly, řekly, že to chtějí, my bysme jim jako dali práci, aby nanosily vodu, nebo zametat dvůr.. no aby to prostě nebylo zadarmo. A voni přijdou, dělají nám tam ještě bordel. No a kradou, dělají, nechají tam všechno možný a jdou domů, ne. No a jinak gadže špatný nebyli. Nebyli. A i když ste.. jako kdybyste byla Romka a šla ste tam: Nemáte něco jako na práci? Tak voni každý by dali. Každý. Buď vyprat, nebo umejt podlahu. Někdy byly ty podlahy dřevěný.. já jsem taky chodila, bylo mi asi devět a chodila jsem ke gadžům umejt podlahu. A to jsem.. vzala jsem

teplou vodu, hodili mi tam prášek, vzala jsem rejžák a šla jsem, šla. A ta podlaha ale musela svítit. A jak už byla suchá a vona ta gadži udělala takovou jako.. nevím, co to bylo, taková... uvařila žlutou vodu a s tou vodou dala mi do lavora. A já jsem vzala hadr a jako jsem ještě natřela.

F: Jo, jako naleštila.

No a ta podlaha byla vám tak hezká! Žlutoučká, čistá. Říkám, no.. no a ta gadži viděla, už mi dala brambory, takový vobnošený šaty. Dala mi. Něco mi dala pro mámu. Mouku, takové věci dala mi. No a takhle jsem chodila. Pak už jsem nosila vodu. Okna jsem chodila čistit. Museli jsme nějak žít...

A gardisti nebyli tam nějaký Slováci?

Gardisti byli tam. Byli tam a představte si, že on už chvála bohu nežije.. on to byl Rom a on se dal k těm gardistum. A to byl hrozný! A už jak bylo, ani ty gardisti nebyli a ten Rom zůstal. Romi ho tak nenáviděli, nadávali na něho. Že už zapomněl, co dělal s Cigánama a tohle a tohle a chvála Bohu, že ho pán Bůh vzal. Za to, že tak dělal na Romy.

A gardisti ho mezi sebe vzali?

No. Ale on bydlel někde jinde. Bydlel jinde, ne mezi Romama a Cigánem se nelíbilo, že se dal k těm gardistum. No ty gardisti, to byla hrůza. Oni chytli chlapy a pro nic za nic zbili je. A to von takhle dělal všechno s nima. Von je navedl, no vino přišli už na hotový. Třeba v půlnoci, když se nejlíp spalo a von s nima přišel. Někdo mu ublížil a von věděl, kde bydlí. Přímě na to spaní a von nebyl líný jít za ním a jít tam. To víte, voni ho vzali toho Roma, vzali ho do města a tam ho mlátili. Ten přišel domů a k nepoznání. Romi neměli ho rádi toho..

Takže vlastně takhle udával..

Udával, no.. Co slyšel, i vod gadže.. jako vod gadže, vod Romy a šel tam a udal. Pokud my tam byli a von furt tak dělal. A když s tím přestali, byl klid, ale von klid neměl. Protože Romi ho nenáviděli. Romové říkali: Ty se nepolepíš i teď. My tě zabijeme. Co si udělal s každým. Pán Bůh tě potrestá za tohleto. A taky že jo. Ho potrestal. A jinak...

F: A když jste museli opustit ty domovy, tak šli s vámi i nějaký gádžové, nebo to byli jenom Romové, když jste se schovávali třeba v tom klášteře..

Ne tak jenom.. samý Romové. Samý. Gadže ne. Gadže, voni asi měli.. já nevím, kam se schovávali. Protože my jsme bydleli dost daleko od města, takže nevíme nic. Jestli měli, kde se schovávat doma. Nebo já nevím. Takže my sami Romové, sami. A všechny z toho Stropkova. Drželi jsme se pohromadě, no. Jak jsme šli tam, tak jsme se všichni vrátili.

Jo. No, kdo myslíte, že by vlastně měl za tu válku dát odškodnění.

No to zase.. nevím.

Jako že myslíte, že je za to někdo zodpovědný?

No tak.. za to odpovědný. Tak to nevím. Protože ono to přišlo najednou. Nikdo o tom nevěděl ani.. a za to.. zodpovědný.. jestli gadže, nebo já nevím. Nevím. Ono to přišlo tak náhle. To byla chvilka a hotovo. To už si nepamatuju. Ale určitě Romy ne. Kdepak. Protože někdy.. málokdo chodil do školy. A nikdo jako dneska máte Romy.. doktoři, jsou na výboře a snažej se. Ale tehdy ne. Tehdy chodili do školy.. já jsem sama chodila, neměla jsem co na nohy a už byla zima. Chodila jsem se ségrou do školy. A máma.. neměli jsme ani kabáty, na nohy jsme neměli. Ráno bylo zima. Odpoledne bylo hezky. A víte, co nám máma udělala na nohy? Vzala takový.. ušila nám jako ty řapky, jak se berou na nohy. Ale jako že byly vysoký.. já nevím, jak to vona udělala. A strčila do toho slámu a tak jsme si to natáhli na nohy. A ona vzala takovej provaz a okolo nám to točila. A to byl hadr. A když jsme šli do školy, tak ještě byl mráz, tak se to udržovalo. A když jsme se vrátili, měli jsme to promočený, protože se to ten mráz se rozpustil, byla samá voda a my jsme přišli domů s tím, úplně mokrý. No. A my jsme.. kabáty jsme neměli. A máma měla takový, si pamatuju, dva deky a ty byly takový slabší a takový jako v tom byly takový růže zelený. A vona ty deky nám dala takhle na hlavě, takhle nám zavázala a my jsme si mohli strčit i ruce tam. Rukavice, nic. Jenom šaty a ty deky a to jsme měli i na hlavě i tady to zakrytý. A už jsme šli do školy, sundali jsme si to a učili jsme se, učili. Pak tam přišla jeptiška, dva jeptišky jako tady se říká červený kříž. A tam přišly tyhle jeptišky a přinesly takovej.. tu plechovku marmeládu, chleby, a udělaly v takovym kotli černou kávu a to nám každý, každý dětem namazala krajíc chleba s tou marmeládou a hrníček toho kafe nám dala, tak jsme se tam najedli. A to už bylo po válce! A voni jako věděli chudáci, že někdo svačinu má.. neměl nikdo, chodili jsme bez svačiny. A když někdo měl doma mouku, tak udělal ty marikľa.. víte, co to je? Dali tam sodu, udělali marikľa no a dali jim do papíru a děti do školy. A někdo měl, někdo ne. A chodili s tou marmeládou a tam nám vařili. Někdy čaj, někdy to kafe černý. Přinesli tu marmeládu, namazali, tak jsme jedli. Místo oběda jsme měli tamto.

Jak dlouho jste chodila do školy?

Tak zase to nebylo tak jako dneska. Voni už byli, jako měli patnáct, šestnáct a voni už měli druhou, první třídu a voni se jako.. já nevím, nestarali se, nebo.. kdybyste viděla, do jedné třídy, byly lavice (ukazuje řady) jedna, druhá, třetí. A to bylo první, druhá, třetí. Do jedné to. No a z toho, kdo byl starší normálně vyšel. Já jsem chodila jak blbá a vyšla jsem z druhé třídy. A bylo mi asi čtrnáct. A chodila jsem i do školy a takhle po gadžech jsem chodila uklízet. Takhle. Vodpoledne. Ráno jsem chodila do školy a pak jsem chodila po gádžích dělat, abychom něco měli.

No a pak jste se seznámila s manželem?

No a pak jsme se vzali. A šli jsme.. tady byla teta v Praze a jestli znáte Rokytnici, znáte? Tak tam jsme šli. Manžel tam dělal, tam byla kravína, tak tam dělal manžel v kravíně. No a tak jsme dostali z výboru byt. A to už jsme měli dva děti, jak se vrátil z vojny, tak jsme tam žili a žili a pak jsme se dostali do Vamberka. Víte, kde je Vamberk? Tam jsme se dostali. Tam jsme si koupili už baráček, ten byl pěkný. Tam jsme si koupili baráček. No jenomže tady jsem měla celou rodinu, v Praze. Mámu, bábu, tety, ségry, všechno. A přišla jsem sem na návštěvu a máma říká, jestli máte peníze, tak si koupíte i tady. Tam si sama a tohle a tohle. Já říkám, nojo, zase bejt pohromadě. Děti nebyly zvyklý. Tak jsem asi týden byla tady u mámy s dětmama, chodily tady do školy. A pak jsem si řekla: Tolik lidí pohromadě. Já říkám mámě: Mami, já jdu s dětmama pryč. Tak jsme se vrátili. A manžel tady zůstal, dělal tady. No a pak že jeho brácha, koupil si v Libni barák, no a tady na.. kde je nemocnice nahoře.. ježiš, jak se jmenuje..

F: V Kubelíkový?

No, tam jednu ulici dál, tak tam bydlel jeho brácha. A on koupil ten barák no a ten byt nám nechal. Tak i tak jsme se stěhovali sem. No a potom jsme bydleli, měli jsme tam kuchyň a pokoj. A já říkám, pět dětí, to je málo. Šli jsme na výbor. Oni se přišli podívat u nás. Oni si mysleli, bůhví jak, jaký jsme za bordeláři. A ona přišla sociálka a z výboru a jak koukala, koukala sociálka, chtěla vidět, kde mají děti věci. Všechno jsem jim ukázala. No a sociálka říká: No jo, to naše ženský tohleto nemají, co máte vy. Všechno poskládaný, vyžehlený, vypraný. A prej kolik máte dětí. Já říkám: pět. A ještě jsem chodila i do práce. A říká: To není možný. Vy všechno zvládáte? Já říkám: Jo. Jé, to.. tak se všude si prohlížela, všude. No tak naše gadžovský ženský tohleto nemají, takový pořádek. Tolik dětí, ještě do práce. No tak nám řekla: Přijdete s manželem se podívat na tadyten byt (ukazuje, že je to ten, kde sedíme). No my sme se přišli podívat. Já jsem jí řekla: Jo, já bych chtěla jinej byt, ale aby tam byla hlavně koupelna. Protože tam jsem neměla. Budete ji mít paní G., budete, nebojte se. My jsme sem přišli, bojler není, jenom sama vana tam je. Ještě k tomu špinavý všechno. Říkám: ježišmarjá. Šla jsem zpátky na výbor. (smích) Ta gadži se mi smála. Říkala mi: Nebojte se paní G., já jsem vám slíbila, že to budete mít, tak vám to uděláme, necháme vám to udělat. A taky že jo. Nechala nám udělat všechno. Ale když jsme měli poprvý od výboru, tak opébéhá starala. Když přebrali ty Italové. Konec.

Jo, jako že ten dům prodalo město..

Hm. A tady ta ulice je asi všechny. Všechny budou to.. tady už dali do pořádku, tam taky nějaký cizinec. A to bude strašně drahý. Jsem se rozkašlala (kašle).

No, ono je to tady dobrá adresa.

No. Proto já vodsad' bych nechtěla. Já tu mam blízko doktora a chodim.. do měsíce jdu čtyrykrát. Protože mam ten budík a to musim furt na kontroly. Ted' asi dva měsíce mi dali novej. A to je takovej.. oni mi špatně asi udělali, nebo co.. (ukazuje jizvu). Mam to vyboulený nějak, nemůžu na tom spát.

Jo, že takhle operaci máte za sebou.

No. Asi dva měsíce mi vyměnili. Měla jsem osem roků, no.

F: A to máte kvůli srdci.

No kvůli srdci. Mam slabý srdce. A stejně si musim udělat všechno sama. Manžel mi sem tam pomáhá, ale to víte, chlap! On vám okna neumeje. Nebo nevypere.

A snachy?

Je! Ty! (mávla rukou) on teda manžel na mě nadává: Nech to bejt, uděláš si něco s tím.. říkam: Dej mi pokoj! Nebudeme ve špíně. Má strach. Snachy. No oni mají se sebou co dělat. Víte, člověk.. ne že.. oni umějí taky uklízet.. ale já nejsem spokojená, kdyby něco někdo udělal.

Aaa. Jo.

Já jsem na to, já nevím, spíš si udělám sama. Podle svýho..

....

Každý dělá jinak. Já si udělám sama a jsem klidná, udělala jsem to já.

Vy jste říkala, že jste pracovala po dětech, když jste bydleli v tý Kubelíkovy. Co jste dělala?

Já jsem dělala, dělala jsem ve vodárně jako uklízečka. Manžel tam dělal, syn. A já jsem tam jenom uklízela. Udělala jsem svojí práci a přišla jsem domů. On ten muj šéf byl takovej, že on věděl, že máme děti. No jo, paní G., uděláte, máte hotovo, můžete jít domu. Tak jsem čistě uklízela kanceláře, šatnu. No a přišla jsem doma a ještě měla jsem baráky. A s těma barákama, to byla výhoda, že jsem měla kdykoliv tam. Na ty baráky jít. Tak buď jsem šla odpoledne, nebo i večer jsem šla s manželem. Umyli jsme to, měli jsme týden z baráků klid. No a do tý práce jsem musela každý den. Děti šly do školy a já jsem s nima šla do práce. Když voni se vrátily, já už jsem byla doma, uklízela, vařila, prala a stačila jsem na všechno. A ted' říkam... nevystačíme, protože máme devět tisíc nájem a ted' zvlášť elektriku a plyn. A to je hrozný. Že někdy když přijde ten doplatek, tak celej důchod. A já беру šest a půl a manžel devět. Takže celej důchod. Eště dobře, že jsou tady ty děti. S náma bydlí. Tady syn, dole dva synové, takže nějak to... co to, ale vždyť oni vařej a děti přijdou sem! Nám to nechutná od mámy. Dědo ty děláš lepší. Otravujou dědu, ne mě, dědu. (smích) tak oni včera volaly, tak

říkam, tak jim tu polívku uděláš. Ale jo, já jim udělám. A druhá holka: babi, děda udělá polívku a ty mi udělej pišota! (smích) znáte, co to je pišota? Taštičky. Ty nám uděláš s bramborem taštičky, pišota. Oni říkají pišota. A děda nám udělá.. tak říkam: Samý těsto budete jíst!

No tak, třeba vám ty energie teďka klesnou, když máte tady ty okna určitě líp těsní. Takže tolik neprotopíte...

Je to hrozný no.. eště dobře, že nemáme malý děti. Nás otravujou děti. Říkam: Máte mámu, máte tátu, běžte. (smích) Oni to tak neumějí.

F: Kolik máte vnoučat?

Ježíš!

F: Spoustu.

To je chvála Bohu, že jsou velký. Nejmenší má dva roky. A ta sama tady nejde. Jestli jsou holky doma, tak syn má dole tři dcery, tři holky. A tady vedle měli sedum. Chvála Bohu, že jsou velký, ženatý, vdaný. No a dole tři, vedla, jak tady byla vona, ta má tři taky. Dceru má vdanou, eště kluka a holku má taky tam, co je na tom. No a dcera ta má kluka a holku a jsou dospělý. Pak druhý syn, druhý, pátej, ten má tři, jednu holku a dva kluci. Ty jsou, ta když se tady sejdou, tak..

No, to se vám sem ani všichni nevejdou, když se sejde celá rodina.

No, když přijdou tady to chce ten, tady to chce tadyto. A ty menší: Babi, upeč něco, udělej buchty. Já říkam: Dejte mi pokoj na tom horku. U toho stát. A tohle a tohle..

A vyprávíte jim někdy, jak se žilo dřív.

Jo. A oni, víte, že jsou zvědavý? A já jim teďkon říkam, když jim něco dávám a nechutná jim to, já jim říkam: Vidíte a já když jsem byla ve vašich letech, musela jsem to sníst a byla jsem ráda, že to mam. A vy si teďkon vybíráte? A babi, jak si, jak to bylo? Tak a už jim vyprávím. Jo? Babi, to tak bylo? No a ne, cos myslela, že jsem se měla tak jako teďkon vy? Já říkam: Ne. Já jsem zažila bídu, ale vy ne. Vy si teďkon ničeho nevážíte. Fakt, je to tak. Oni třeba, dáte jim rohlík, jenom do toho kousnou. Nebo něco takovýho. Já to nechci. Já říkam: Ty by si jedla, kdyby si byla tam, kde jsem byla já, co jsem prožila, bylo by ti to ještě málo. A co to bylo, jak to bylo, babi. No ta si měla bídu ale. Já říkam: Vidiš, a vy si vybíráte. A nebo i oblečení. Chocco na sebe nevemou. Kdepak, co se jim nelíbí, konec. Já říkam: Já byla ráda teďkon jak vtedy. Vy máte všechno možný, ale my. Já jsem chodila skoro bosa do školy. Jak jsem jim vypravovala boty, co jsem měla. Jo babi, opravdu si tak chodila? Já říkam: Jo, tak jsem chodila. Je, škoda, že nemáš fotky. No já říkam: A odkdy se fotilo? Kdy se fotilo? Vždyť člověk nevěděl, co to je fotka. Kdo by fotil. Dyť vono, člověk seděl u svíčkách u tý.. někdo si

dělal ty lampy z pteroleje, co svítilo. A voni tohleto. Kde existovala televize nebo rádio nebo něco, nikdo nic. Lidi hráli, zpívali jak Romi. No bylo veselo.

Jo? Že se po večerech takhle hrálo.

No, bylo veselo. Nebo si dělali svatby. Byli chudý, ale veselo bylo furt. I když něco jedli, nejdeli, ale furt si chovali tu... jak se tomu kecá... jak mají Romi, no. Prostě to. A mají to dodnes, zůstalo jim to. Hráli, zpívali, tancovali. Nebo jak bylo... ono se říkalo ten.. majáles. A jako, ono se říká teďkon jako o gadže, první máj jako. A ono se tam říkalo majáles. A dycky šli do lesa a... trhali ty břízy, stromky takový přinesli a dávali je, dali na to ty papírový ty stuhý a přitom hráli, tancovalo se až do rána. Tomu se říkalo majáles. Furt drželi svojí to, no... dneska taky některý chodili až, dneska chodějí až vystupovat...

(přišla vnučka)

V: Babi, mam tady nabíječku? Nenechal tady Míša?

Tak se podívej tam do.. co už jste doma z práce?

V: Mam přestávku.

Jaj. Přestávku mají. Je tam vzádu v pokoji. Takže to no.

No jo, tak my.. my co..

No nic moc jsem vám neradila...

Číslo nahrávky:	2010-07-26-01
Informátorka:	MARGITA G., narozena 1940 ve Stropkově
Datum/ lokalita:	26.7.2010/ Praha
Tazatelka:	Eva Zdařilová
Délka:	00:59:49
Jazyk:	romský
Přepis:	Eva Zdařilová

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

A sar tumen kamen, šaj vakeren romanes, bo me džanav, hoj tumen vakeren šukares romanes..

Nebo gadžikanes..

Abo šaj.. abo gadžikanes, sar kamen..

No, ta te mange džala romanes.. bo me kavka až pobisterd'om, no, romanes. Sar dživahas. Dživahas the mištes the namištes. Bari'am avri čorikanes. Pre hromada baruvahas avri. Andre kajsi osada. No amen phenahas, ko leske.. bo but Roma kodoj samas, amen phenahas koleske taboris. A save Roma bešenas andro foros, phenahas foroskere Roma. A save andro taboris, phenahas taborska Roma. On bešen andro taboris. No a kodoj sas amen kajse chatrče.

Darekas sas e kaštendar kher, darekas sas valkendar. Kernas čikatar o valki. Esas kajsi forma a čhivlas kajsi hromada čhik a phirkernas, phusa čhivenas andre a phirkernas pal kodi čhik, anenas kodi čhik tele andre forma a rakinkernas pre luka. Kaj te šuťol. Kernas but cehli, on phenenas valki. Kerenas but no sar šuťonas, ta imar začinenas te murinel o khera. Ta dareko bešelass andre murimen a dareko andro kaštuno. No thovkernas o vudarora, o blakici. No sa bešenass čorikaness. Te sas love, cinlass penge vad'ociss, skaminoro. No kavka polokores, polokores the kernass penge calo kheroro. Kodoj bešenass terne ľudos, sar tumen akana, terňi, šukar terňi sal. (smích) No esas čhave len. Esas jekh čhavoro, duj čhavoro. No mira da sass.. me somass peršo. Esas kajso kheroro amen, ale šukar sass kheroro. Kajso veselo, švetlo, čistores sass andre. E daj pratinkerlass, na hoj te kerelass džungipen. The amen samass čisto, me somass čisto. Cikňori. Esas amen jekh vad'ociss kavka, aver vad'os kavka (ukazuje). Kaj sass amen skaminoro, no ta odoj sass prazdno (opět ukazuje, kde co). E šparheta, kaj te tavlass techal. No pal'iss dživahas, dživahas. No a pal'iss sass la da aver čhavoro. Sass e phen. Me som teda berš phureder sar oj. Ta samass duj čhaja. No ale o dad kamelass furt muršess. Bo o dad sass lavutariss. O dad phenlass furt: Ta so čista čhaja! Me kamav muršess, kaj te džanel te bašavel. A o čhaja so? O čhaja len nane nič? no the avka o Deloro diňa, že treto sass muršoro. Mek sass cikňoro andro zahlavkos, andre perňica a o dad sar bašavlass, thod'a leske koda.. o henos, sar bašavlass (ukazuje pohyb smyčcem), thod'a leske andro vastoro a phend'a leske: Mušinel avka te džanel te bašavel sar the me. Avľa kajso primašiss sar the me. No okoleha barolass, barolass avri barolass. O dad les sikhavlass, sikhavlass a pal'iss sikhľ'ľ'a pre kodava. No sikhľ'ľ'a a pal'iss esas aver muršoro, no a sass duj. Duj čhaja, duj murša. No a me somass jekhpureder a me igen rado kamahas.. sass mange eňa berš, deš pal'iss a me furt kamavass, kaj la dake le dadeske te pomožinavass. Bo o dad ča phirlas te bašavkerel a pal koda dživahas. Džalass pro bijava, pro.. pre kola.. te sass darajse inepi.. pre kajse vėci džalass te bašavkerel. No anlass o dad lovore a koda dživahas avri. Dživahas a pal'iss džahas andro veš, phirahas kozara, anahas o kozara. Pal'iss ľiskova pendecha anahas. A koda ľiskova pendecha phirahas andro foros te bikenkerel. O pendecha, o phaba.. ale kola šuttle, kajse (ukazuje, že malė). Me na džanav, so kerenass o gadže kolenca. Pherdo phaba a pendecha phirahas andro foros te bikenel. No a daresso anahas, cinahas, daresso. Anahas khere. A man sass papus a koda papus služinlass ko gadžo. Hordinlass o paňi kodoj, kajse bare bečki. Hordinlass paňi. Pomožinelass kodoj kašta te čhingerel a e baba kodoj phirlas tiž, hoj pratinelass. E phuv morelass, o blaki morelass. No ta vždicki e daj, so anenass, že denass the amen. No a la baba čhave na sass, ča amen samass, ta e baba mek podporinelass. No a pal'iss andro koda taboriss daresso amenge ušetřind'am, o dad la daha, peršo e baba le papuha cinde andro foros kher. No amen mek bešahas kodoj pro koda taboriss. No a

pal'is e baba sas amenca sikhad'i, ta furt amen vičinlas andro foros. Gel'am amen andro foros, kodoj ke baba, bešahas la babaha. Ta bešahas andre kajsi kuchňica cikňori a jekh kher bareder (ukazuje) a kodoj sovas has amen a e baba sovelas andre kuchňa. Kaj kam'la e baba, kaj the amen te bešas odoj. No a kodoj imar o dad phirlas pre stavba te kerel. The te bašavel the te kerel. A e daj sas khere le čhavenca. No a me imar džavas the andre škola phiravas, the džavas pal o gadže tiž o paňi hordinavas, rajbinavas. Ko Čhinde džavas, ko Čhinde džavas te pratinel, te rajbinel. Jaj, Bože! Lavas pre saňka o renti a džavas pre.. pro jarkos te chalavel. Adathar daravas te na džal o renti tele paňeha. Man daravas. A somas kodoj tosarastar a dži rat'i. Kodoj keravas, avavas pale kole rentenca a thovavas avri pre dvora te.. pro špargi te šuťol. Oda sar kokala sas. O renti thovelas marchomen. Thovavas te šuťol. Kodi Čhind'i mange phenelas, kaj te džav andre. Makhelas mange maroro, čhiv'las mange tejocis a me kavka bešahas, andro kutocis chavas. No delas mange pale. Phenlas mange, že kaj te morav o blaki.. me moravas o blaki..

(přišla vnučka, mávam na ní)

Jak se říká?

V: Dobrý den.

No a bud' klidná. Me moravas o blaki. Somas kodoj až dži rat'i. A imar pal'is av'la pal mande e pheň abo o dad. Bo daranas te džava korkori. Avelas pal mande, džavas khere strapimen. Ajci man moravas. Krere man delas techal. Imar chavas a džavas takoj te sovel. No a tosara man uravas, džavas andre škola, avahas andre škola a palek džavas. A furt kavka. E daj amen.. but čhave kavka pen trapinenas. No a pal'is mange začind'om leha, le romeha. Začind'om mange. Phiravas leha od štrnact'i berš. Phirahas a phirahas no esas mange štrnact a pul, ačhil'om phari (ukazuje břicho). Ačhil'om phari a pal'is e baba miri phirlas le gadženge pro mal'i o bandurki te kidel, te vajinel. A me phiravas la babaha. Džavas laha te vajinel. A burgune. A kavka amen džalahas kola sas o bandurki, *řádky*. (ukazuje) Ta sako peske lelas pandž, šov. A me tiž. No avas.. kajci somas šikovno somas, že keravas. Keravas la babaha a vaš o calo čhon poťinelas šukar love. The mek delas amen sakone po jekh gono bandurki, po jekh gono bandurki. Armin kodi hlavkovo amen delas, e fasu'la, kajso so sas le gadžen. Tengerica delas amen. No a amen anahas amenge khere pro.. o gadže amenge lenas pro verda. No anenas amenge dži khere. Sar dokončinahas sa a kaj amenge poťinelas avri o gadže. No ta me pomožinavas a somas hodno. La dake le dadeske. No a imar sas la buter čhave no a man esas.. užaravas čhavores, no ge'la ko slugadža a me ačhil'om paš e daj. ___ e sasuj man na kamelas. Na kamelas man e sasuj. A phenelas, že ada na leskero čavoro. Kavka darekana esas, že... me na džanav. On čunoro sas barvaleder sar me. Bo len esas buter sar amen. No ta oj peske

mišl'inelas, leskeri daj, že kaj peske te rodel kajsa čunora barvaledera. No ale leske sas jekh, bo amen rado dikhahas, ta sas leske jekh. No e daj dovol'inlas, na dovol'inlas, ov geľa pre vojna. Avil'a pal e vojna imar khere, duj berš kodoj sas. A mange sas kadaj Rokitńicende. *Rokytnice z Orlických hor*. Kodoj sas mange o ujcus. Ov amenge pisind'a, či kamlas te avel kadaj. No ov phend'a, že ha, o rom, ta ov phend'a mange o rom: Me džava a tu ačheha mek kadaj le čhavoreha. Me džava a rakhava e buči mange avka avav pal tute. No avil'a korkoro a me somas paš e daj. No a pal'is arakhľ'a peske buči ov kadaj, kheroro varesavo. Avka pal mande avľ'a. No na sas mange hńed.. sar pes phenel, mištes..

Hm.. bachtaľi.

Esas bída, bokh. Na sas man koruna ańi. Mek na chudelas. Kerelas kejčena bare. No kavka polokores, polokores the polokes ke amen avahas, no.. the e bída, the radišagos, the ____ akavka mušinen savoro te predžidživel. Oda na ča amen kavka. Na ča me, aľe but but Roma kavka! But čhave terne. Strašne but. Esas bída pal lende. So.. na sas hoj te horvinel, phirahas pal o gadže, davkernas amen všel'ijaka rentici, topanki..

Adaj?

No. Amen samas barikane. A pal'is sar avľ'am adaj.. a o Čechi mišl'inenas, že bűhví, so amen sam. Ta denas amen. Denas renti pro čhave!

Jo?

No, davkernas amen. Našť'i phenas. Ho ____ amen sar šukar a mištes. Denas amen savoro. Až chaben amen denas!

Rokitńicate, hm..

Ha. ____ amenca igen mištes. No a the oda na sas baro foros kodoj, aľe delas pes te dživel. Ko kerlas bučori, ta pes delas te dživel. No pal'is kodoj samas buter famel'ija. No esas the vešeleder, the jekh avreske pomožinahas, kas na sas no a sas feder. No. Akor man sas imar trin čhave. (smích) Trin čhave, imar feder les sas buči, buter zakerelas. No ta dživahas amenge čunororo feder, no. No miri daj sas pre Slovensko. O phen.. le pheńenca. No a pal'is pen dochudne the jon kadaj. Bo mira dakeri daj bešel'as andro Nusle. No a sar o baba. No ta vičind'a la da pal e Slovensko, kaj te avel..

Kaj te avel, hm.

..kadaj. no ta e daj miri bešel'as andre Nusle la babaha a amen bešahas... imar amenge cidńam tiž kher Vamberkoste.. andal e Rokitńica geľ'am Vamberkoste. Kodoj amenge cidńam kheroro, mek akor sas _____. Za eľta ezera amenge cidńam ajso šukar kher, kaj ehas.. no dińam amenge andro porjadkos a kodoj bešahas. No počas zase miri daj mange na delas smirom. Kaj te avv kadaj! Bo o čhave čhavenca sas sikhade, na. no takže avil'am the amen kadaj a o kher

mukhl'am kodoj. Phirahas furt te dikhel, či dareko amenge na phagerel abo so. No aľe ov kadaj arakhl'a peske buči, ta ov phenel la dake, sar avaha, kaj tu keci pre hromada! Avaha igen but džene. No a pal'is geľa leskero phral, cidňa peske andre Libňa kajso kheroro, šukar. No a amenge mukhl'a peskero kadaj, sar e Kubelička, kodoj amenge mukhl'a. No a kodoj sa amen s'ehind'am. Andre koda kher. No a kodoj bešahas. Imar sas amen pandž čhave, no aviľa pal o viboris e gadži te dikhel, oda sas Slovačka! Pro viboris pro biťakos. Aviľa e gadži, phend'a: Kajci čhave! A kavka čistores tumenge, kavka the kavka! Ašarelas. Amen tumen mušahas te del aver kher. Bareder. No avka amenge diňa kadava. Avľam kaj te dikhas kadaj a me strašne keravas pal e kupeľa. Bo kodoj man na sas. Phenav: Ježiš, ča kupeľas delas andre, kaj te ňaňon o čhave. No a e gadži mange phend'a, kaj man te na darav, že ela. Aviľam kadaj, mek geľom kodoj (ukazuje směrem ke koupelně): Kaj e kupeľa? Ča e vana a nič. geľom pale. Phenav lake, že e vana kodoj a že nič nane, že mušahas te taťarel paňi te čhivkerel andre vana, na. a oj mange phend'a, kaj man te na darav, že oj bičhavla, kaj mange te prikeren. No avka aviľa, thod'a amenge o vudara. Bo sas kajse džungale vudara. Diňa amenge kola boľeris. Prekerde amenge kavka. No a somas spokojno. No avka dodněška, no. Phenav, čhave barile avri. Sako iľa romňa. Jekh čhaj man ehin, oj geľa romeste. O murša kidkerde romňija. No a sam kadaj, no.. o čhave terňon a me phuriľam. Ta kajso životos amen esas. Predžid'ľam the mištes, the namištes. A so pes delas, oda chahas. Na kidahas amenge avri. Amen ničda na džanahas ajci džanahas, že Karačoňa, že esas koja stromocis, aľe na džanahas, so oda koda *kolekce*, nebo dareso.. *čokolády nebo takové*. Nič na džanahas. Cinenas kocki, cinenas kola papera a baľinahas o kocki a fizinkernas opre.

Kocki.. o cukros?

No. Ha. A žadna darki, žadna ovoca, nič. tavlas pes fazuľa, pišot pes tavelas, e kozarengeri mačanka. *Víte, co to je? Taková omáčka houbová.* A koda pes tavlas, thovlas pes pro čaro. *Aňi talíře. Na mí.. ee, na mísu.* (smích nad tím, že se jí do toho plete čeština) Sakones the roj a avka chanas. *A starší měli venku.. no a zase mluvím česky..*

No a vakeren, sar kamen! Šaj vakeren gadžikanes.

A esas kerde pengi kajso bov, cehlemen, a andre pekenas o bokel'a. Pekenas andre o bokel'a, anenas kajse bare bokel'a, uča. Thovnas pro phusa, pro phusa pes chalas, žadna darki, žadna ovoca, nič, nič, nič. A samas spokojna. Chanas. A mišto pal'enki cinenas penge chabzuľka.

Chabzuka?

Chabzuľka. *Víte, co to je? Líh. Líh.* Chabzuľka. On kodava pretavenas, čhivel andre cukros, kaľi kava andre čhivenas, pal'is penge čhivkerde andre cakľi. Thovenas te šiľaľol. Esas šiľaľi. Joj! Maťonas avka kolestar, kaj až.. (mává rukou, že škoda mluvit) Avka maťonas. (smích)

žadno šampaňsko sar akana. Žadna *chlebičky*, *cukroví*, nič, nič, nič! o čhave na džanenas, s'oda kadava. Abo babki! Le čhave kajse.. jaj, me vûbec na džanavas, s'oda babka. Na džanavas.

Babka sar phuri daj?

Panenka.

Jo panenka! Aha.

Na džanavas. Akor kernas penge savoro kaštune. Kernas verdanora, thovna opre kolesíci a o čhave penge cirdenas. A o čhajora na. o čhajora penge lenas patave, renki daresave čhingerde, kernas penge o šerore, o musora, sivnas penge kola babkica. Sivenas. Kernas penge jakhora the čhivenas opre. A sas babka.

No a has tumen babka.

No. Akorat pe bavinenas, al'e sar. Abo o murša! Ňilaj, sar sas traktore, kamenas fotbal. Kamenas te rukinkerel, te bavinel. A kernas penge.. kidenas patave, *víte, co to je* patave? *Hadry*. Kidenas a kernas penge tako.. kajsi bari pi__ a andre koda rukinkerenas. (smích) sikheras pange fotbal. (smích) Savoro kajso starodavno savoro sa. Na sar akana. Ehiňi sa nevo. Moderno. Akor na. akor na džanenas. Až o čhaja terne sivnas penge paperoha rokľi. Kola haca papera. (ukazuje na sobě) sivenas penge rokľi, bluzi, urnas, džanas. Nebo topanki. Kajse parne papuči. A baro baripen esas. Igen barikane sas andre kodava. So džanle te kerel, te na sas len..

No ta soha phirenas? A soha phirenas pro pindre?

Sar?

No so tumen has pro pindre?

Amen? Imar pal'is kola kajse parne papuči amenge cinelas. Ha. Adaj sas šňurica, šňurimen esas. (ukazuje) no avka phirahas. Bo pro feder amen na sas. A samas rado, že me aspoň koda hin.

The jevende tumen..

Esas bída. Bari bídica sas. A právě že me akana phenav amare čhavage.. amare čhavage phenav: Tumen kampľahas akor pre kodava, so me.. so me cerpind'om, phenav, savoro, so predžid'il'om, oda tumenge kampela, aspoň džanelas s'oda hin akana. Al'e on na. asan. Kana lenge vakerav, on asan! Bo na džanen, s'oda. Bo len ehin savoro akana. Ta on na džanen, s'oda kadava hin. Al'e mek ehin.. mek ehin the akana kajse čore Roma. Hin but mek.

Jo, mišľinen?

Al'e.. imar amen, so sam kadaj Prahate but, ta imar amen avka sar čulnoro sikhľil'am but, but sikhľil'am le gadžendar. Právě, že ko.. kaze hin kadaj, oda na akor.. akor the akana, oda nane

jekh. Bo akanakes ehin možnost len. Akanake pen sa hin sikhaven, kala terne. Ehin len.. ehin len baro kodava.. al'e oda kampil kaj pen te chuden andre kodava. Ča že dareko kamel, dareko na. The le bučenca. Amen imar o phure mek te na som nasva'om, me mek klidne gejl'omas te kerel. Klidne. O rom tiž gejl'ahas. Al'e les dukhal pro čanga. A ov phenel, sedmdesat'pet berš a peske imar kerd'a až až. Vojinlas andre vodarňa. Vajind'a. Kerlas ajci phare buča kerlas. A me. Sar pe phenel, starinav man šove čhavendar. Čunoro __ sar odbarile, gejl'om tiž andre buči. Keravas pro baraki a ke leste andre vodarňa pratinavas o šatni, savoro keravas. The o baraki. Avavas khere, tavavas, pratinavas, le čhavenca keravas. O ukoli lenca pomožinavas. Man na sas bare školi, al'e dareso rozuminavas, ta dikhavas, kaske mište kaske na. no avka že mange arakhavas pal lende časos až rači. On džanas te sovel a me but' sivavas, richtinkeravas lenge o vėci, kaj len te jel savorenge sa.. šov čhave, šov čhave, oda buča buči. Te rajbinel, te big'inel, savoro sa. Te tavel. A somas pre koda korkori. Ov mange sem tam kavka pomožinlas the na ta.. avlas andal o buči, lelas le čhave, delas peske andro parkos no a me uravas, vakeravas, džanavas te keren, kaj te dost'ihñinel savoro. No a barard'om avri pandže muršen! Savore kajse fajne hine! A keren. Že len, mire čhaven, barard'om avri igen mištes. Igen. Mange hin pal kadava, že so me zkušind'om, phenav, on te na zkušinen. Len hin čunoloro feder.

Kaj pe lenge dživel feder, hm..

Avka.. so man esas fakt. Že man snažinavas savorenge te del stejnones a ča mangav Devleske te hin zdrava. A jekh man igen daravas. Bo sar gejl'om.. me phiravas kadaj andri ekonomicko škola te pratinel.. kadaj, sar.. (ukazuje směrem k budovám VŠE)

Jo, jo, džanav.

Kodoj phiravas te pratinel. Až andro duchodos mek gejl'om. Kodoj keravas furt. A keravas za dvanáct sto! Za dvanáct sto keravas calo čhon. A oda akor vaš o komunisti ta sas savoro levno. Al'e kaj leske cinavas. Kada čhingerel o topanki, ka les na sas topanki, cinkeravas the kaleske, the kaleske, the kaleske, džanlas o love.. kana ov so chudelas, počinlas pes o najem, kajso najem mek na sas baro. Sar akana ehin. No akanakes oda hrozno. Sar počinas o najem. O majitel'is, ov peske kerel, so kamel. So kamel oda peske kerel. Takže kavka hin. Akanak že amare čhave penge.. pengere čhave imar sikhaven, kaj lenge tiž te jel mištes. On džanenas, že sar on hine vichovimen, bo me len vichovind'om avri slušnones. Esas slušna! Mušind'ahas te šunen. Phenavas lenge: kodi ora the kodi ora aven andro kher! A murša! Na phenav čhaj, ale murša! So rado phiren avral. A me lenge phenavas: Kodi ora the kodi ora avena te sovel.

A avle?

Avenas. Avenas, siger džanas andro vad'i, džanas andro vad'i, ňañonas, džanas andro vad'i, lenas penge kňižki a me: *No, to je vono!* A genen. Genenas, genenas, muršanas penge lampica a sovnas. Tosara uštēnas. Jepaš džanas andre škola, jepaš džanas andre buči. No imar kavka sas feder. No the on keren kavka, cirden penegere čhave tiž akana. Akanakes kala čhave na šunen. Na. Me furt lenge phenav, sar aven, phenav: Tiro dad kajso na sas. Tiro dad sas inak vichovimen. A kada v život'e na kerlas. Bo so me phenavas abo o dad, mušinenas te kerel pr'odava. O terneder čhavo phirlas andre škola, diňa pes te sikh'ol koda.. podlaháris. Aľe phenlas mange.. avelas khere a kadava.. o khoča (ukazuje) igen leske sas..

Dukhale sas..

Ha, strašne dukhale. A kavke džalas andro patra le schodenca opre darekaj sas vítahos, darekaj na sas. Aľe džalas e kola.. holini.. le džalas po dumo..

Jo, jo savoro has pro dumo.

A džalas dží opre. Phenlas že igen phari buči. A phenlas akana kaj džava. No tak kerd'a kod'i... Diňa peske e autoškola te kerel. No phenav ta darekaj jezďin le motoreha, na. ov tiž na kaml'a, bo sas čuno. Kereha te vajinel. Kerel andre vodarňa, vajinela. Akanake vajinelas, vajinelas akanakes les diňa o mistros, kaj te prikerel o paňi. Dareko vajinel a ov prikerel. No a na kerel peskeri buči, so sikh'íl'a, no. A aver čhavo, kadaj bešel (ukazuje, že přes chodbu) paš mande, diňa pes te kerel te učinel jako strojvedoucí, nebo já nevím. Vareso pro vlaki te kerel. Sikh'íl'a, sikh'íl'a a tiž peskeri na kerel buči. A tiž vajinel andre vodarňa. No a kale ostatňi imar del penge normálně te kerel. *Říkám: má to cenu?* Nane cena. Phenav: Roden tumenge kajsi bučori, kajci zakeren, kaj te le čhaven, kaj te na dživen o čhave kavka sar me džid'íl'om, phenav. A arakhen tumenge kajsi bučori, kaj daso te zakeren. No tak avka pe snažinen. Sakones ehin po duj, po trin, po pandž čhave. Chvala Devleske, že dživen sar dživen, ta dživen, aľe dživen feder sar amen dživahas, no. Avka dživahas amen čorikanes. Aľe o Roma denas godžaver. A šaj na dživenas kavka. Imar jekhvar šaj chudenas savore Roma godži a so predžid'ile... Akala Roma, so predžid'ile mek horšeder sar me, imar nane. Bo merkerde avri sa. Ale kala, so ačhile, kajse ternedere, imar majinas penge te chapinel, kaj kas životos penge daresar te zmeňinenas. Andro feder sar amen dživahas. Oda me furt phenav, že oda amen, o Roma, jekh peske dživel mištes, aver peske dživel kavka.. no ov nane nič, kaj te lel daresar... amare Roma Strípkostar a kala.. o Vlachi. *Víte, co to sou Vlachové?*

Jo, jo, džanav.

Amen furt phenas: sar že.. o Vlachi penge dživen feder sar amen a buča na keren. phenav, koda na džanas! Amen koda na džanas te keren, so on. Me som diliňi, on buča na keren a hin len o motora, o khera, kada len ehin, kada.. dikheha, o Romňenge o čeňa, angrusa. Me

džanav, aľe čudaľinas. On amenge phenen inakšones amenge tiž phenas, že hin o Vlachi a že na keren a hin len sa.

No, bo... (ukazuju, že kradou)

No a hin kajse Roma tiž! Sar the kola sar avel andal o Rumunsko, sar esas kadaj. Jak phende, že koda čhavo hin o kraľis.

Jo, jo, sar muľa, na.

Ha. No a so kerde. Andre vinohradsko špitaľa. Phende, že kraľis je kraľis a avkone.. me som kajsa tiž diliňi. Sar on ile pal e god'o kajci ľudos! Že ov hino princos nebo kraľis nebo so esas. Kaj sar leste čhinen avri a avka te bičhaven vaš pengere love! O čechi, kaj te počinkeren savoro avka hin pre penegere love te bičhaven khere.

Andre Rumunsko, hm.

No a tiž samas úplňe diline! Ča že amen Strípkostar, amen sam kajse, že .. kajsender spokojneder a počťiveder sam, že amenge zakeras, oda amen ehin. Aľe aver Roma na. no ačhel pes všelijaka kola napadi, že jekh čoreľ, aver na čoreľ. Me tiž ko leske na rozuminav. Bo andal amari famel'ija kada ňiko na kerelas. Kaj te čord'ahas abo.. na! u nás pre kajso sikhado nane. Aňi na džanav. A dareko džal a čorla, džala te bešel, mukhela o čhaven, romňa, no a? hin cena?

No ta.. vaš lenge oda hin but'i, no. Jon phenen, hoj keren but'i a..

Nane cena, nane. Radši džav mange te kerel. Savi buča ela a kerav, že kerav, hin man počťiva love. A na kavka. Na miro kaj te čoral. No.

A Strípkoste dživenas tiž varesave Vlachi?

Kodoj esas ale na bešenas kodoj Strípkoste. On ča predžanas, esas len verdana, graja, o romňa andre kola d'ind'arde rokľi. Dikhle prostě, že.. o __ kadaj (uakzuje náušnice dlouhý, že měly). A predžanas le verdanenca a džanas e.. gav gavestar džanas. On na bešenas pre jekh than, sar amen. On kadaj, so hine andre Praha, kadaj bešelas jekh opre andro tret'o patros bešelas vlachiňa... (spráskla ruce a protočila panenky) Th'oj dikhl'alas.. avri čhivkerlas pro stromi o renti melale! No. Avil'a kadaj ta mira borake phend'a, či lake na delas te rajbinel. Že lake počinla. A miri e bori phenel: Tu na džanes te rajbinel? So hin tut automaticko pračka, oda ča čhives andre! Mušines te čhivel parne, abo čista parne abo kajse barevna na? me na džanav. Avav prepočinava tuke. *No a když přišla dolu vona.. sar bari raňi! Urd'i opre. Sar bari raňi. A o nakh opre lake sas.. avelas tele. Amen ča pal late dikhahas. Oj avelas amen či bigľ'inahas abo rajbinahas, avlas kadaj. Juj! Sar tumenge kadaj žužo tumenge, žužo. The me avke kamas.* (protahuje hlas) *bože muj. Něco jsem jí rozuměla, něco ne, páč ty vlachové málo...*

Jo a romanes vakerelas tumenca?

Ha. Romanes. Aľe amen len na rozuminahas. Dareso rozuminahas, dareso na. a la sas kajsi čhajori la sas. Avelas kaj pes te banur čhavenca, na. a ko sar čhavoro.. maren pen, maj mar la he hine, no a joj avelas opre: Jaj, tumen pes na bavinen laha. O  have pen maren a tumen kadaj. Tak.. no tahinenas e duma. No avke phenav: Ta ___ tuke av khere. Hoj korkori hi i  a, nane pes kaha te bavinel a kadaj hin but  have. No ta be  tele a hl'idinla tuke. A tak. Be elas peske a dikhelas pro čhave, sar pen bavinen. A paľis la lelas: av, d as khere, av d aha.. kaj ona to řekla.. av tut thovaha te nand'arel. *Víte, co to je?*

Hm.

(smích) *My jsme se tomu sm li, ne. A ted' si myslím, ježišmarjá,* kajci Roma pal calo svetos Roma a jekhes avres na rozuminas.

No.. řaj avel, no, řaj avel.

Darekas rozuminas a darekas na. Le rusikone Romen, vůbec.

Jo? Stret ind'an varekana. A kaj stret ind'an rusikone Romen?

Amen? Amen kavka.. avlas e.. avile but Roma, bo o  havo bešelas pro Ji   kos a les sas řtar khera the kuchňa. A on kamle ke darekaste te sovel. No a o  havo.. on řunen te vakereľ, aľe o  havo len na rozumind'a. On len na rozuminelas. Dareso rozuminelas dareso na. oda nař i pen dovakerde, so la b da hin, a Roma, ta gele het. No aľe sar esas kodi.. e.. hitpar da na.. vistupinkernas avri vřelijaka Roma.. kaj sas..

Jo oda festivalos?

Ha.

Aha. Khamoro.

No, no, sar esas festival a kodoj sas a gil'avenas a imar čunoro rozuminahas.

Jo. A tumen sanas odoj?

Me na somas, o  have sas.

O  have.

Amare. Ale dikhl'om andre televiza. No a paľis, pale andre televiza imar penge o  have nato inde e.. kaj d al kodi roma i  haj, kaj gil'avel: Dado, mammo cin  he a (zp v ). Oda koda ti  rozumind'am. Kole imar rozuminahas, aľe kole avren imar na. kajsi Roma pal o svetos a malokas rozuminas.

No aľe vlachenca  irla sar phirenas.. sar phirenas no.. le verdanenca, ta lenca tumen ti  vakerenas romaness abo..?

Tak amen amen lenca malosso bavinahas. On na kamenas.

On na kamenas?

Na. on  a džanas pengera.. pengeri kola.. džanlas le verdanenca ta džanas ta džanas..

Jo aha.. me mišl'ind'om hoj vareso bikende abo..

Na, na, na. on pe na zastavinenas, aňi na vakernas amare Romenca, na.

Jo, jo. Ta tumen ča dikhlan, hoj..

Ha. Amen ča __ amen amare Romenca. Al'e lenca na. čhiven tumende. (nabízí vodu) no ta kavka.

A tumen akana aňi na vakerenas pal e vojna... tumen mek pametinen, na, so has andre vojna.

Pametinas. Manuš našt'i pobisterel. Našt'i. Kodi bída, kodi dar. Našt'i manuš pobisterel. Na somas až kajsi.. na sas mange deš berš aňi jedenáct, al'e pametinať but, but pametinať. Ča manuš peske mušinlas te mišl'inel pre kodava. No sar imar phurol, ta the pobisterel dareso. Al'e kavka až sa te pobisterel, na del pes. Na del. Avka že.. manuš predžid'il'a bída bari. Peske manuš mišl'inel ta manuš ča dikhelas.. hrozno veca dikhahas. Ča e jag, e plameňa... o slugadže murdarkerde. Savoro andre hromada, savoro. O Němci, o Rusi, savoro sa sa sa... sar pašlon, labon, samo rat všadzig, fuj. Mange darekana sar kavka korkori mange bešav a sar mange mišl'inav pre kadava, phenav: Bože muj, sar kajci l'udos predžid'ile mek. Hoj sar ča denaškernas andala jekh vesňica andro aver. Sar oka l'udos predžid'ile. Aňi korkori na džanav. Bokhaha, melale. Pindrange, šil, joj. *Hrůza*. Pes phenel, kajci Roma, kajci sas kodoj andro Stropkovos, andre kodi Svidňíkate, kaj sas kodi Dukhl'a. Joj, Bože. Kodoj mariben sas. Kodarig tiž džahas. Kodoj amen sas Svidňíkate tiž famel'ija, al'e kodoj pes našt'i ňiko te zastavind'a, bo igen l'ivinkernas. Strašne l'ivinkernas. Denašelas ta denašelas. Až kola, až kola kul'a pal o šera amenge džalas. Ča piškinlas a džalas. Kana o tanki o chodňiki phagerde, o khera phagerde, jaj. Manuš dikhelas le grajen murdardonen, le gurumňen, bal'iches, savoro kala.. čore. Pašlonas kavka sar o l'udos avka o grajora, o gurumňa sa. Manuš ča dikhelas čisto rat. Pašlonas pro pro motorki.. pro kola.. motora, sar pes phenelas gazíki abo sar pes phenenas. O tanki.. a l'ivinkernas a chudenas andre kola, andre kola kaťuši te l'ivinkerel. Až kajso švetl'os okola džanlas sar.. džanen andre kajso domos. Ježišmarjá. Na esas lestar nič. nič lestar na ačhelas. Rovno phuv. Kavka te.. te džid'l'ahas miri daj o dad te džid'il'ahas.. ov vakerd'ahas, on vakerdahas, až pal man často mrazos džalas.

A vakerenas tumenge but, so has.. so tumen predžid'il'an?

But, but. Manuš the činoro kavka pobisterel manuš, al'e až sako, phenav, nane man te pobisterel...

No, vareko narado vakerel pal oda.. ta jon vakerenas pal oda.

Ha. Amen amenge připominenas kavka, kavka sar amen vzejidinas, kavka bešahas. Sar čhinlas peske miri phen, o dad e daj sar dživnas. Avka amenge vakerahas. E daj ňebošťíko

phenlas la pheňake: Dikhes, tu na majinel te dživel. So amen amen tuha trapind'am. Bo esas nasval'i e phen. Esas nasval'i a me phiravas, o dad la has vastestar. A andre perina andre zajda o dad la l'idžalas. Igen sas nasval'i. E daj darlas, že merla, na. al'e chvala bohu predžid'il'a. Zkušind'a joj tiž. Akanakes o ujcus sas nasvalo. Pre vojna na muľa až pale vojna muľa. Avľa chudakos pre__ pal e vojna imar sar esas savoro het, muľa jekh ujcus the aver ujcus. A ko avka sas partizanos, ov tiž. Tiž muľa. __ kerd'a pal e vojna buter. Amenge sas kadaj, Prahate dživlas la bibaha. Bešenas andro Nusli, ov mek predžid'il'a but pal e vojna. Ov the vareso chudkerlas. Leske dine vareso papera, kaj.. me na džanav, kaj sas. Kadaj imar pro Čechi, ta vareso phende, či na kamel varesoske te jel. A ov phend'a, že imar les hin dost. Že ov predžid'il'a dost bída a že imar na kamľa.. nič na kamľa imar. No čhide les andro duchodos a sas andro duchodos a .. al'e ov predžid'il'a, l'ikerd'a leske but pal e vojna. Avka varesoste sas.. me imar na džanav, bo kadaj na bešavas andre Praha. A __ šund'om že muľa. No a pal leste e bibi imar sas trin berš.. sar muľa e bibi pal leste. Takže kala phuri, so predžid'ile mek goreder sar me, ta imar nane ňiko. ňiko nane. Miri daj muľa, sas lake peďesatjedna. A me la predžid'il'om. Me la predžid'il'om. Le dadeske esas šedemdesatosem, sar muľa o dad. Al'is e phen mange muľa, o phral. Kavka džal o životos. Dál a dál. Akanakes ča.. me mangavas Devles, bo sar šund'om, že som nasval'i pro jilo, me mangavas Devlores, kaj sigeder me mire čhaven te chovinav avri. Kaj sako te jel imar dospelo, kaj penge te len romňijen. Avka imar prevezinen pengere životos. Avka mangavas Devlores a doužard'om les. Akanakes avka mangav Devles, kaj on kala čhave, kaj len te na užarel nič, kajsi bída, kaj..

So tumen predžid'il'an.

Ha. Kaj aspoň kala čhave kaj te dživen kaj te lenge mištes. A me kamavas kala čhaja džanas romeste te man dodživava. Na džanav. A kamas bi len te dikhel akavka. Sar džana romeste. Miro radost'. Bo man na sas. The mire čhave kavka, že bare.. som barikaňi, hoj kavka barard'om avri. Trapinavas man lenca, al'e džanav vaš soske. Fakt. Džanav vaš soske, že.. esas mište vichovimen. Akanakes mangav Devlores kaj on pengere čhavenca kavka kaj te keren. kaj te lenge mištes. So amen predžid'il'am, ta imar.. sar pes phenel hin savoro pal amende. Al'e savore Romenge bi mangas Devlores, kaj te dživen kale životoha sar sako aver. Spravedlivones.